

ЖАРЫС ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ СПОРТШЫНЫҢ ӘРЕКЕТІ МЕН МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН БАСҚАРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Қ.І. Адамбеков – п.ғ.д., профессор,

К.Д. Ахинжанов – б.ғ.к., доцент,

С.А. Солтекова – психология магистрі, оқытушы

Басқара әсер етуді қолданудың алғышарттары. Жарыс жағдайында жаттықтырушының міндеті спортшының тиімді әрекет етуін қамтамасыз ететін көңіл-күйін қолдап қана қоя емес, сонымен қатар спортшының экстремалдық жағдай кезінде туындауы мүмкін жағымсыз психикалық жағдайын жедел реттейтін тәсілдерді қолдануға дайын болу.

Жарыс үдерісі кезінде спортсменнің мінез-құлқы мен әрекетін басқарудың психологиялық әдістері мынандай мәселелерді шешеді:

- Спортшының дәл осы спорттық карьерасы кезіндегі ең жетекші болып табылатын әлеуметтік құндылықтарына бағытталуы керек, мысалы, Олимпиадада сәтті өнер көрсету немесе кәсіпқой клубқа мүше болу т.б.;

- «Ішкі дiнiн» қалыптастыру, мысалы өз күшiне, жедел әрекет ете бiлетiнiне сену және т.б.;

- Психологиялық кедергiлердi, әртүрлi қорқыныштарды, әсiресе нақты бiр бақталаспен кездесу кезiнде пайда болатын қорқыныштарды жеңе бiлу;

- Өз образын қалыптастыру;

- Бақталасының образын қалыптастыру;

- Алдағы тартысты жағдайдың психологиялық моделiн жасау;

- Жарыс басталар алдындағы әрекеттiң психологиялық бағдарламасын жасау.

Басқару әрекетiн таңдау кезiнде жаттықтырушы спортшының жоспарланған жарыс нәтижесiне жетуге деген талабының зорлығын және сол нәтижеге қол жеткiзу мүмкiндiгiн бағалай бiлуi сияқты психологиялық дайындығын көрсететiн маңызды факторды ескередi. Сондықтан да талаптың күштілігі мен жеңіске жету мүмкіндігін бағалай білуді реттей отырып, жаттықтырушы жарыс кезіндегі спортшының психологиялық жағдайын оңтайландыра алады.

Секундтау (көмек көрсету) психологиясы

Спортшының жарыстық іс-әрекетін басқаруда ерекше маңызы бар нәрсе жаттықтырушының сөзбен әсер етуі – **секундтау** (көмек көрсету).

Секундтау жекпе-жекте маңызды орын алады, ол төмендегідей тұрғыда көрінеді:

– қарсыласы туралы ақпарат (егер ол таныс болса оның бүгінгі жағдайы туралы ақпарат); спортшы мен оның қарсыласының бүгінгі жағдайымен салыстыра талдау (сол қарсыласпен сәтті және сәтсіз тартыс тәжірибесі жайындағы талдау);

– спортшының физикалық, психологиялық жағдайын алдыда болатын сайыстың барлық нюанстарын ескере отырып талдау;

– осы қарсыласқа қарсы қолданылатын тиімді құралдарды ұсыну;

– сайыстың шындыққа жақын ағымын және әр түрлі өзгерістер кезіндегі әдіс-тәсілдердің мінез-құлқын қарастыру;

– спортшының қарсылас пен алдыдағы сайысқа эмоционалдық қатынасын қалыптастыру;

– сөзсіз сәтті аяқталуға тиісті алдыдағы сайысқа деген қатынасты қалыптастыру;

– сайысқа психологиялық дайындықты қалаптастыру;

Секундтау әдетте екі түрлі қалыпта жүргізіледі: сайыс алдындағы спортшыға берілетін кеңес-нұсқау түрі, сайыс үстінде, спортшының белсенді іс-әрекеті кезінде берілетін кеңес-көмек түрі.

Кеңес-нұсқау көбінесе мынандай мақсатты көздейді: алдағы сайысқа деген спортшының жағымды қатынасы, оған қатысуға деген тілек, өз күшіне сенімді бекіту, белсенді іс-әрекетке жұмылдыру. Жат-тықтырушы өз сөздерінің сайыс кезінде спортшыға үлкен әсер ететінін ескеруі керек.

Әйтпесе, ақыл-кеңес жарыс алдындағы жағыдаймен қабаттасып, оңтайлы деңгейден асыра желіктіріп жіберуі, немесе, керісінше, күйгелектік тудырып, старт алдындағы асып-сасу мен енжарлыққа соқтыруы мүмкін.

Жаттықтырушының спортшыны сақ болуға шақырған кеңестері («Мұқият бол», «Байқа, түсіп қалма», «Асықпа т.б») бір жағынан сайысты мұқият, ойластыра жүргізуді қамтамасыз етсе, екінші жағы-

нан күдік тудырып, жеңіске жету мүмкіндігін субъективті бағалауды төмендетуге, «Жеңіске жету» қағидасын «Жеңіліп қалма» қағидасымен алмастырып жіберуі мүмкін. Кейбір жаттықтырушылар спортшының мұқияттығы мен байқампаздығын көтеріп, «мобильдеуді» көздей отырып, қарсыласының күшін атап көрсете: «Байқа, ол өте қу», «Онымен ерекше сақ болу керек», «Оның техникасы өте күшті» т.б. кеңестер береді.

Мұндай кеңестер спортшыны әрқашан жеңіске жетелемейді.

Жаттықтырушы қарсыластың күшін нақты айтпай, спортшының алдында жаңа міндет қояды, қарсылас несімен күшті және неден сақтану керек.

Старт алдында спортшыда бұл сұрақтарға жауап беретін ақпарат болмауы мүмкін. Әсерінен ақпарат жетіспеушілік дефициті туындайды, кезегінде жеңіске жету мүмкіндігін бағалауды төмендетуі мүмкін.

Шындығында спортшыға өзі білетін қарсыласының қауіпті ерекшелігіне қатысты нақты кеңестер көмектеседі. Жаттықтырушы, біріншіден, өз шәкіртіне старт алдында хабарлайтын ақпараттың шындығына сенімді болуы керек; екіншіден, спортшыға негізгі және ең басты ақпаратты қысқа жеткізуі керек. Жақсы жаттықтырушылар: «Жақын сайыста кеуденің оң жағынан соғады» (бокшыға); «Аяққа ұмтылады», «солға шалады» (палуанға); «Мәреге қарай қатты жүгіреді» (желаяққа). Мұндай ақпараттарды спортшылардың жеке ерекшелігін ескере отырып жеткізу керек.

Қарсыласының үнемі қолданатын өз тәсілі туралы ақпарат спортшының барлық зейінін соның айналасына шоғырландырып, жаттықтырушы айтқан тәсілді үнемі күтуіне соқтыруы мүмкін. Бұл қарсыластың басқа тәсілді қолдану салдарынан жеңіліске әкелуі сирек емес, жағдай күтпеген жерден болуы, спортшының оған қалыпты жауап бере алмауы, ондай тәсілге дайын еместігінен баяу жауап қайтаруы орын алады.

Сонымен қатар жаттықтырушы сайыс кезінде берілетін ақыл-кеңестерді пайдаланғанда өте сақ болуы керек. Олардың кері әсері көбінесе спортшыға зейінін шоғырландыруға кедергі келтіруі, сайыс жағдайының өзгеруіне талдау жасауына, сайыс міндетін өз бетінше шешуіне кедергі келтіруімен байланысты.

Үнемі ақыл-кеңесті қолдану спортшының жеке инициативасын шектеп, оның жарыстарда жаттықтырушысыз қатысу кезінде немесе жарыс шарты «суфлерлыққа» тыйым салған кезде дағдарысқа ұшыратады. Жарыс кезінде туындаған міндеттерді өз бетімен шешіп отыратын спортшыға ақыл-кеңес өз ойлағандарына қарсы келіп, кедергі келтіреді.

Мұндай қарама-қайшылықтар қиын конфликтілі жағдайлардың себепкері болуы мүмкін, оларды шешуге уақыт тар әрі қосымша күш салу керек.

Кеңес бере отырып жаттықтырушы спортшының өз бетімен келген шешіміне қарсы шықпауына сенімді болуы керек.

Белсенді әрекет етуші спортшыға айтылған кеңестер жарыстың өте қиын кезеңдерінде ғана көмектесуі мүмкін. Тәжрибелі жаттықтырушы мұндай сәттерде спортшының қандай да бір қателіктерін түзету үшін немесе күшін жинақтату үшін төмендегідей пәрмендер беруі мүмкін: шаршап қалған желаяққа «Шыда!», немесе «Қолмен!» (яғни қолмен жұмыс істе); секіріс жасап, теңдігін сақтай алмай қалған гимнастка: «Тоқта!», лақтырыс жасап, қарсыласының соққысын қайтарған палуанға «Болады!» Мұндай кеңестерді де тек жарыс жағдайын өте жетік білген, спортшының жағдайы мен мүмкіндігін жақсы білген, және сырттан басқару спортшының өзін реттеуіне кедергі келтірмеуіне көзі жеткен кезде ғана қолдану керек.

Сонымен қатар жаттықтырушы өзінің кеңестерімен спортшыға шешім қабылдауға көмек беретін жеткілікті ақпарат беруге тырысу керек, кеңестерінің көлемі мен мазмұны объективті түрде жарыс жағдайына байланысты ғана емес, субъективті түрде спортшының оған мұқтаж болуына, ақпаратты қабылдауы мен қолдануына, психикалық жағдайына байланысты болуы керек.

Жеке дара жұмыс тәсілі **секундтау** сияқты басқа еш жерде айрықша роль атқара алмайтын шығар. Кез келген жаттықтырушы бір спортшыға сабырлы, сендіре сөйлеу керек, ал екіншісіне қатаң да үзілді-кесілді сөйлеу керек екенін біледі. Бірінші жағдайда спортшының нерв жүйесі әлсіз болса, екінші жағдайда өте «күшті» нерв жүйесінің өкілі екені белгілі (И.П. Павлов бойынша).

Әсершіл, үрейшіл спортшыға **секундтау** кезінде оның күшті жағын, ал «терісі қалың» деп аталатын спортшыға қарсыласының күшті жағын айту керек. Шындығында жаттықтырушы спортшының күшті жағын айтқан кезде, қарсыласының мүмкіндігін де қоса айтады. Қөпшілікте жағдай спортшының қарсыласын өзіне «ыңғайлы» немесе «ыңғайсыз» санауына байланысты. Дәл осы сәтте қарсыла-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. сының «ыңғайсыздығын» жеңуге объективті мүмкіндік бар екеніне спортшыны сендіру – секундтаудың ең маңызды міндеті. «Ыңғайлы» қарсылыстың бүгінгі қауіптілігін ескерту де өте маңызды. Осы жағдайлардың барлығында жаттықтырушы спортшының «ішкі психологиялық діңінің мүмкіндігін» пайдалана білуі керек.

Секундтау әдетте бокста аяқастан 30-40 минут бұрын, күресте 15-20 минут бұрын, фехтованияда 5-10 минут бұрын басталады.

Фехтованияда **секундтауды** жарыс алдындағы кезеңнің бірінші сатысында, аяқастың әрбір турында, әсіресе барлық финалдық турларда жүргізеді. Әрине фехтованияның командалық жарыстарындағы **секундтаудың** өзіндік ерекшелігі бар.

Жарыс алдындағы және раундтар арасындағы **секундтаудың** айырмашылығы бар. Үзіліс кезінде маңызды міндет – спортшының психологиялық жағдайын өзгерту, егер ол мақсатқа сай болса, ары қарай төмендемеуіне жағдай жасау болып табылады. Спортшыға оның қандай тактикалық міндетті сәтті шешкенін, қайсысын реттеу керектігін, қарсыластың қандай ойын шеше алмағанын айту керек. Жіберілген қателікті салқынқандылықпен талдау және оларды түзетудің нақты жолдарын көрсету.

Жарыстан кейінгі әңгімелесу кезінде (бұл **секундтауға** жатпайды) оның нәтижесіне байланысты болады. Сәтті жағдайда: «Соншалықты жақсы шайқаса алмадың. Сенің басты жеңістерің әлі алда». Сәтсіздікте «Қарсыласыңның көп сәтте жолы болды. Сенің сәтсіздігіңнің нақты себептері бар... Бірақ өмір осы турнирмен шектелмейді, бәрі әлі алда!»

Тағы ескеретін фактор – жаттықтырушының өзінің психикалық жағдайы. Ерекше қобалжулы, қолдары дірілдеп тұрған, қырылдай сөйлеген жаттықтырушы – жақсы **секундант** емес. Бокста тез қобалжығыш жаттықтырушылардың **секундант** болудан бас тартып, өз әріптестерінің көмегіне сүйенетіні бекер емес. Сөйтсе де психикалық реттеу тәсілін өзі меңгергені дұрыс, себебі өз жаттықтырушысын ешкім ауыстыра алмайды. Мазмұны бойынша жаттықтырушы мен спортшыны психикасын реттеуге дайындаудың құралдары ұқсас болғандықтан, жаттықтырушы өзін өз спортшысы сияқты бағыттау керек. Ал оның спортшыға әсер етуіне келетін болсақ, яғни гетерорегуляция тәсілдері жекпе-жекте, әсіресе жасөспірімдермен жұмыс істеуде тиімді, басқа спорт түрлерінде ауторегуляция тәсілдері маңыздырақ.

Жарыс үдерісі кезінде психикалық реттеу амалдарын қолдану. Белгілі канадалық маман Л.Лефевр команданың мықты ойыншыларына бағытталған жаттықтырушының ескертуі басқа ойыншыларға бағытталған ескертуден мазмұны жағынан да, айтылу тоны жағынан да ерекшеленуі керек деп жазды. Жетекші ойыншыларға арналған ескертулер байсалды, оларға сенім мен үміт артатыны білініп тұру керек. **Маргиналдарға** кенеттен ескерту жасауға болмайды, себебі олар өз мүмкіндіктеріне деген сенімін жоғалтады. Күмәнданғыш, ұшқалақ, психикалық тез шаршайтын ойыншылар сынды ауыр қабылдайды.

Жарыс жағдайындағы тікелей қолданылатын сендірудің тура және жанама құралдарын санамалап көрсетейік (бокстан мысал келтірейік).

1. Ішкі психикалық тірек орнату. Бұл тәсіл спортшының биік мүмкіндігіне сендіру және соның пайда болуына жасанды жағдай жасауға негізделеді.

2. Рационализация. Бұл тәсіл жаттықтырушының жағымсыз жағдайлардың туу механизмін түсіндіру, оны нақты бағалау мен одан нақты шығу жолдарын қарастырып қана қоймайды, сонымен қатар белсенділік деңгейін көтеруге пайдалануды қарастырады.

Бұны спортшының өзіне өзін сендіру формасында жасай алады. Мысалы, себебсіз күйгелектік пайда болғанда: «Күйгелектік спорттық қалыпқа кірудің бір формасы екенін білемін; күйгелек болып кеткенімнің себебі жаттығудың шынына жеткенім». Немесе: «Менде старт алдындағы толқу белгілері пайда болды, бұл толқуды спаррингте белсенді әрекет етуге бағыттауға болады».

3. Сублимация. Спаррингте шешілетін міндеттерді бағдарлаумен себептердің өзгеруіне байланысты. Бұл тәсіл бір көңіл-күйді жасанды түрде екіншісімен алмастыруға негізделген.

4. Десенсибилизация. Аяқас кезінде психикалық жағдайларды моделдеу: релаксациядан кейін спортшы жағымсыз жағдайды жадында ойша қайта ойнатады, негативті эмоцияларды кетіреді.

5. Деактуализация. Бұл тәсіл алдыдағы аяқастағы қарсыласының күшін жасанды түрде төмендету болып табылады. Нақты әлсіздікті көрсететін тура деактуализация, қарсыласы төтеп бере алмайтын спортшының күшті жақтарын көрсететін жанама деактуализация болып бөлінеді.

Мұндай вербалды әсер етуді пайдалану үшін жаттықтырушыға психологиялық тәсіл мен педаго-

гикалық такт қажет, әйтпесе қарабайыр сендіру арқылы керсінше нәтиже алуға болады. Психикалық жағдайды реттеу тікелей құралдарынан басқа спортшының психотактикалық дайындығын жетілдіретін тәсілдер ұсынылады. Спортшының нервтік-психикалық жағдайына сай олар жекпе-жек жағдайларында мінез-құлық пен тактикалық шешімдерді оңтайландыруға негізделеді.

6. «Қателік жіберуге тиім салуды тоқтату». Өзінен әлсіз қарсыласпен ойын алдында спортшыға бақталасының қарсыласуға деген ерік-жігерін басып тастау ұсынылады.

7. Визуализация. Спортшыға ойын әрекетін «жеңіл» және «қатал» әрекеттерімен астастыра елестету ұсынылады. Сонымен қатар ерекше тактикалық әрекет арқылы қарсыласын қиын жағдайға түсіргенде өзін сырттай ойша бақылау ұсынылады.

Қорыта келе спортшыны дайындау үдерісін жетілдірудің психолого-педогогикалық бірқатар ұсыныстарын келтірейік.

1. Спортшыны үнемі өзін жетілдіруге тәрбиелеу. Мұнда өзін жетілдіру жұмыстарын қарастыру, өзін жетілдіру әрекеттерін дамыту, өз ісіне және нәтижесіне жауап беру айтылады. «Қара жұмыс» істеуге мәжбүрлеп қана қоймай сондай жұмысқа деген сүйіспеншілігін тәрбиелеу. Баскетбол ойынынан мысал келтіруге болады. Мұнда ең ауыр да жағымсыз жұмыс қорғаныстағы ойын болып табылады. Жаттықтырушылар ойыншы қорғаныстағы ойынды жақсы көрмейінше одан үздік баскетболшы шықпайды деп санайды.

2. Жаттығу кезінде психологиялық қиын тапсырмалары арқылы және жарыстың басты кезеңдерін моделдеу жолымен спортшыларда «жарыстық төзімділік қорын» қалыптастыру. Психологиялық құралдардың нақты мазмұны спорт түрлерінің спецификасына байланысты.

3. Психолог жаттықтырушыға күтпеген психикалық кедергілер құрау жолдары арқылы жарыс шарттарына бейімделу үдерісін күрделендіретін әртүрлі оқиғалар құрауға көмектеседі. Бұл команданың негізгі құрамын қалыптастыру, команданың жақын және перспективалық мақсатын анықтау, жаттығу үдерісінің мазмұнын өзгертуге қатысты болады. Спортшыларға жаттығу кезінде жарыс кезіндегі қиынырақ болатынын көрсете отырып, «артық дайындыққа» бағдарлау. Спортшыларды өз іс-әрекетінің жеке стилін құру мен дамытуға бағдарлау, өзінің жеке тиімді тәсілін іздеу, тактикалық тап-сырмаларды өзіндік шешуге бағыттау.

4. Психолог жаттықтырушының спортшыға және спортшының жаттықтырушыға ашық сенімін қалыптастыруда маңызды роль атқарады. Бұл пайдалы ақпарат алуға көмектеседі, командадағы өзара түсіністік арттырады және спортшының жеке тұлға ретінде өзін-өзі тануына қол жеткізеді. Психолог спортшының спорт саласында да одан, тыс та өзін жетілдіруге талпынуын қолдауға міндетті.

1. Адамбеков Қ.І. «Балалар мен жасөспірімдердің дене қасиеттерін тәрбиелеу және оның тиімділігін бағалау». – Алматы, 1993.

2. Адамбеков Қ.І., Қасымбекова С.И. «Оқушылардың дене тәрбиесіндегі әлеуметтік педагогикалық негіздері» – Алматы, 1998.

3. Ақпаев Т.А. т.б. «Оқушылардың дене тәрбиесін қалыптастырудағы ілімдік және әдістемелік негіздері» – Алматы, 2003.

4. Горбунов Г.Д. Спорттың психо-педогогикасы. – М., 1986.

5. Малкин В.Р. Спорттағы психологиялық дайындықты басқару. – Екатеринбург, 2001.

6. Уэйнберг Р.С. Спорт психологиясы және дене-шынықтыру мәдениетінің негізі. – Киев, 2001.

Резюме

В данной статье описываются основные психологические положения и приемы управления поведением и деятельностью спортсмена в процессе соревнований.

Summary

This construction describes main psychological positions and acceptance of behavior management and activity of the athlete in process of the competitions.

С.Ж. Пралиев – д.п.н., профессор,
А.Е. Жумабаева – д.п.н., профессор,
Т.К. Оспанов – к.п.н., профессор,
Л.А. Лебедева – к.п.н., доцент,
А.Б. Акпаева – к.п.н., доцент

Изменения, протекающие в современной сельской школе, интенсивно развивающиеся процессы информатизации предполагают в качестве одного из направлений организацию системы переподготовки сельских учителей с целью формирования у них информационно-коммуникативных компетентностей и готовности к использованию ИКТ в своей профессиональной деятельности. Если формирование информационно-коммуникативных компетентностей в большей степени ориентировано на умения и навыки, то формирование готовности затрагивает также и эмоционально-волевые качества личности учителя и ученика.

Значимость информатизации сельской школы объясняется территориальными, географическими, демографическими, социально-экономическими особенностями РК, которые определяют структурную специфику казахстанской системы среднего образования.

Инновационные преобразования в школе, к которым относятся также и средства ИКТ, возможны лишь при высоком уровне мотивации. Поэтому административные и педагогические кадры для сельских образовательных учреждений общего образования, способные эффективно использовать информационно-коммуникативные технологии в целостном педагогическом процессе, это та самая сила, которая приобретает ключевую значимость в обновлении не только сельской школы, но и всей социальной среды села, которые должны быть адекватны формируемому информационному сообществу XXI века.

Сегодня как за рубежом, так и в нашей стране дистанционное обучение, широко распространяется и развивается, внедряется в систему образования на разных ее уровнях. В стороне не осталось и обучение в малокомплектных сельских школах, которому благодаря реформам современной системы казахстанского образования в настоящее время уделяется большое внимание, в частности, вопросы организации интерактивного обучения в малокомплектных сельских школах.

Существует ряд объективных проблем и типичных особенностей, характеризующих ситуацию в МКШ.

Нужно отметить тот факт, что в основном сельские учителя – это женщины предпенсионного или пенсионного возраста. Очевидна тенденция постоянного роста этих показателей.

Для сельской школы характерны устаревшая материально-техническая база и информационное обеспечение, постоянное недофинансирование и более низкое кадровое обеспечение. Эти проблемы усугубляются неразвитостью коммуникаций, транспортных средств, не устойчивостью энергоснабжения.

Кроме этого, характерной особенностью современного этапа информатизации сельских школ является развитие и внедрение телекоммуникационных технологий. Проблема интернетизации сельской школы решается как традиционным путем, так и, учитывая территориальную отдаленность трети общего числа сельских школ, отсутствие устойчивой телефонной связи или ее полное отсутствие, перебои с электричеством и транспортом, с помощью спутникового канала связи.

Таким образом, ученик сельской школы уже на старте имеет неравные условия для обучения.

Одним из путей возрождения сельской школы, ее выведения из кризисного состояния и сокращения разрыва между городской и сельской школами является информатизация сельской школы, ее активное вовлечение в формируемую единую информационно-образовательную среду, приобщение к достижениям мировой цивилизации при сохранении региональных и местных социо-культурных традиций.

Значимость информатизации сельской школы как механизма снижения уровня информационно-образовательной изоляции, повышения доступности и качества образовательных услуг актуализирована в очередном Послании народу Казахстана Президента РК Нурсултана Абишевича Назарбаева.

В рамках работы над проектом нами изучены и проанализированы:

- общие вопросы по компьютеризации малокомплектных сельских школ и по организации образовательного процесса с использованием ИКТ;
- вопросы, относящиеся к решению частных проблем, например, дана характеристика образовательных технологий и ИКТ и их возможности в организации обучения в сельской школе;

• варианты использования образовательных средств ИКТ (в частности в режиме On line) в деятельности учителя малокомплектной сельской школы для эффективной организации обучения.

Необходимо отметить, что on-line обучение располагает богатыми возможностями для организации внеучебной деятельности учащихся, включения учеников и учителей сельской школы в дистанционные образовательные проекты, участие их в предметных олимпиадах, конкурсах, предлагаемых на сайтах. То есть создаются дополнительные условия для раскрытия творческого потенциала учащихся, расширения круга общения через сеть Интернет, освоения ими современных информационных технологий.

Использование ИКТ позволяет гибко учитывать личностные особенности и цели ученика, выстраивать его индивидуальную образовательную траекторию в каждой образовательной области или учебном предмете.

Можно выделить несколько аспектов использования различных образовательных средств ИКТ в малокомплектной сельской школе:

1. *Мотивационный аспект.* Применение информационно-коммуникативных технологий в образовательном процессе профильной школы может усилить потребности старшеклассников в получении образования, поскольку создаются условия для:

- максимального учета индивидуальных образовательных возможностей и потребностей;
- широкого выбора содержания, форм, темпов и уровня их общеобразовательной подготовки;
- удовлетворения образовательных потребностей школьников в углубленном изучении определенных областей знаний;
- раскрытия творческого потенциала учащихся (участие в дистанционных образовательных проектах, конкурсах, олимпиадах и т.д.)
- освоения современных информационных технологий.

2. *Содержательный аспект.* Возможности информационно-коммуникативных технологий могут быть использованы при построении содержания профильного обучения в сельской школе и, прежде всего, при реализации элективных курсов, направленных либо на «поддержку» основных профильных предметов, либо на внутрипрофильную специализацию обучения и построение индивидуальной образовательной траектории. Это курсы, которые учащиеся выбирают в соответствии со своими интересами. В сельской школе трудности в реализации этих курсов связаны с организацией их освоения (курс выбирает один ученик), отсутствием кадров, готовых к их проведению, возможностей финансирования. Одним из вариантов преодоления этих трудностей может стать использование школой возможностей дистанционного обучения, заказ дистанционных учебных курсов, предлагаемых образовательными центрами в сети Интернет.

3. *Учебно-методический аспект.* Электронные и информационные ресурсы могут быть использованы в качестве учебно-методического сопровождения общеобразовательных и профильных учебных дисциплин. Учитель может применять различные образовательные средства ИКТ при подготовке к уроку; непосредственно на уроке (при объяснении нового материала, для закрепления усвоенных знаний, в процессе контроля знаний); для организации самостоятельного изучения учащимися дополнительного материала и т.д. Например, электронные и информационные ресурсы с текстовой информацией могут быть использованы при объяснении нового материала, в качестве основы для подготовки дифференцированного раздаточного материала на уроке. Ресурсы с визуальной, аудио-информацией могут включаться в объяснение учителя на уроке, а также использоваться при организации самостоятельной работы учащихся. Компьютерные тесты и тестовые задания могут применяться для осуществления различных видов контроля и оценки знаний.

Кроме того, учитель может использовать разнообразные электронные и информационные ресурсы при проектировании учебно-методического комплекса авторского элективного курса.

4. *Контрольно-оценочный аспект.* Основным средством контроля и оценки образовательных результатов обучающихся в ИКТ являются тесты и тестовые задания, позволяющие осуществлять различные виды контроля: входной, промежуточный, итоговый.

Тесты могут проводиться в режиме on-line (проводится на компьютере в интерактивном режиме, результат оценивается автоматически системой) и в режиме off-line (используется электронный или печатный вариант теста; оценку результатов осуществляет учитель с комментариями, работой над ошибками). Использование различных тестов и тестовых заданий для контроля и оценки образовательных результатов учащихся приобретает особую актуальность.

Необходимо отметить, что важным условием, обеспечивающим эффективность использования опыта ИКТ в обучении, является создание на базе крупных педагогических ВУЗов, располагающих необходимыми ресурсами (наличие центров дистанционного обучения, высокая техническая оснащенность, подготовленные научно-педагогические кадры, богатый опыт по разработке и осуществлению учебно-методического сопровождения дистанционной поддержки общеобразовательной школы и т.д.) специальных порталов и сайтов.

Перспективой нашей работы является разработка методических рекомендации для учителей МКНШ по применению ИКТ в целостном педагогическом процессе; создание на портале «Виртуальная школьная академия малокомплектный школ» КазНПУ имени Абая полноценную сетевую систему переподготовки администрации, учителей в сфере ИКТ.

Данные получены в результате работы над проектом МОН РК «Разработка инновационных технологий образования и внедрение их в педагогический процесс малокомплектных школ Республики Казахстан в режиме On line» сотрудниками временного научного коллектива КазНПУ им Абая.

1. *Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана Социально-экономическая модернизация – главный вектор развития Казахстана, Январь, 2012 г.*

2. *Применение образовательных средств икт в организации профильного обучения в малокомплектных сельских школ (методические рекомендации для учителей-тьюторов), – СПб., 2004.*

3. *Ахаян А.А. Виртуальный педагогический ВУЗ. Теория становления. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2001. – 262 с.*

Түйін

Аталмыш мақалада шағын жинақты мектептің педагогикалық үдерісінде ақпараттық-қатысымдық технологияны тиімді қолдану мәселесі мен болашағы туралы сөз болады. Мақала авторлары шағын жинақты мектептің білім беру жүйесіндегі өзгерістерді, мұғалімдерді дайындау деңгейлерін, олардың ақпараттық сауаттылығын, ауылдық жерлерде ақпараттық-қатысымдық технологиялардың техникалық мүмкіндіктерін қолдануды, сонымен бірге мұғалім және оқушы үшін мотивациялық аспектіні жан-жақты талдайды.

Summary

This article deals with the problems and prospects for the effective use of ICT in the educational process ungraded schools. The authors analyze the current transformations in small schools, training teachers to information literacy, the technical possibilities of using information and communication technologies in rural areas, as well as the motivational aspect for the teacher and student.

МНОГООБРАЗИЕ ФОРМ ПРАКТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ ПО КЫРГЫЗСКИМ НАРОДНЫМ ПОДВИЖНЫМ ИГРАМ И ФИЗИЧЕСКИМ УПРАЖНЕНИЯМ

Р.П. Анаркулов – Ошский государственный университет

Занятия играми, реализуя разнотипные функции физической культуры и конкретные закономерности оптимизации физического и психического состояния занимающихся, имеют как общие, так и специальные черты.

К общим чертам можно отнести:

- специальную подготовку к каждому занятию;
- реализацию поставленных перед занятиями задач;
- выполнение особо подобранных двигательных действий;
- использование заранее продуманных способов управления выполняемой работой;
- постоянную оценку эффективности занятия;
- выработку путей дальнейшего совершенствования занимающихся в системе занятий и ряд других.

В своей совокупности такие черты отражают острее и кумулятивное влияние физических упражнений на занимающихся, разносторонность подходов к повышению их эффективности. Однако, широта и глубина решения данной проблемы в каждом конкретном случае бывает разной, что и проявляется в отличительных признаках каждой формы.

Чтобы составить достаточно четкое представление об указанных признаках, отметим следующее

принципиальное обстоятельство: одни занятия проводятся под непосредственным руководством специалиста физической культуры, другие представляют собой самостоятельное выполнение упражнений занимающихся.

Первая группа характеризуется, как правило, строго установлено относительно большой деятельностью, решением достаточно широкого круга поставленных задач, обстоятельной разработкой соответствующих документов планирования, непосредственным влиянием специалиста на выполнение предложенных упражнений, налаженностью официального учета проделанной работы. К этой группе следует относить: уроки физической культуры, тренировочные занятия, заранее подготовленные подходы, спортивные праздники, соревнования и др.

Вторая группа включает в себя эпизодические, порой и систематические занятия, игры со сверстниками с условным отношением к существующим (действующим) правилам, выполнение упражнений для психологической нагрузки, гигиенические прогулки перед сном и т.п.

При их проведении часто нет ни руководителя занятия, ни специально отобранного плана, ни особой заботы о реализации закономерностей, свойственных разносторонней подготовке. Чаще всего все определяется сложившимся настроением, желанием изменить состояние, получить новое впечатление, порой просто отвлечься от обстоятельств жизни и деятельности.

Каждая из перечисленных форм (первой и второй группы) имеет особенности в содержании и методике проведения. Наиболее яркое проявление это находит в общей направленности занятия. Если урок физической культуры принято рассматривать как форму учебной работы в школе, то тренировочное занятие – как форму спортивного занятия. Если индивидуальная утренняя зарядка является формой гигиенического порядка, то самостоятельное занятие – как форма повышения результатов в той или иной стороне личной подготовки.

Отсюда вытекает необходимость учитывать и общие черты всех форм занятий, и особенные признаки имеющихся групп этих форм, и специфику каждой из них. Это делает обсуждение и выбор данных форм делом непростым, требующим соответствующих знаний, умений и усилий.

В этом плане существенную роль играет большая или меньшая полуфункциональность этих форм, их закономерная видоизменяемость в ходе педагогического процесса.

При действии научных факторов выполнение двигательных действий заставляет управлять многими сторонами их содержания и формы и фактической реакцией занимающихся на выполнение физических заданий. Это свойственно использовать в емких (больших) формах занятий типа урока и малых, которые нередко называют вспомогательными (типа физкультминутки). Данные обстоятельства затрудняют обсуждение каждой отдельно взятой формы и вызывает стремление к тому, чтобы установить их общие методические закономерности. К таким чаще всего относят:

1. **Обеспечение особой направленности мышления (интеллект)**, который позволяет продумать предстоящее двигательное действие, сосредотачивать внимание на главных и существенных сторонах их, осуществлять интеллектуальный контроль за выполнением движений и т.п.

2. **Подключение к выполняемой работе волевых и эмоциональных** возможностей занимающихся, обеспечивающих представление внешних и внутренних трудностей, встречающихся в работе изменение настроения, формирование оптимистических взглядов на результативность занятий.

3. **Подбор упражнений с учетом места данной формы занятий в общей их системе.** Это заставляет опираться на то, что предшествовало занятию (толи развлечение, толи напряженный умственный труд) и чем будут заняты подопечные после данной физкультурной формы.

4. **Управление характером движения в ходе выполнения подобранных заданий.** Как известно, одно и то же задание, в зависимости от способа их выполнения и типа проявления функциональных и психологических возможностей занимающихся, может направляться на самые разные черты движений (напряжение, расслабление, частоту, ритм и др.), разные показатели двигательной культуры.

5. **Постоянная оценка качества движений, их влияний на человека.** Без этого выполняемые задания могут терять те свои свойства, которые присущи произвольным двигательным актам, утрачивать свою естественность, превращаться в бессмысленные «деланье» движений.

В подобном ключе можно обсуждать использование закономерностей переноса двигательных навыков и качеств, закономерностей взаимодействия форм организаций, закономерностей сочетания общих и специальных сторон подготовки, закономерностей управления типов взаимодействия занимающихся и т.д. и т.п. Иначе говоря, все многообразие закономерностей физической культуры чаще

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. всего в том или ином виде, в той или иной мере должно проявляться и использоваться для повышения эффективности каждой формы занятий двигательными действиями.

Профессиональное использование многообразия закономерностей физической культуры в разных формах занятий не всегда гарантирует высокую результативность выполняемой работы.

Последнее в немалой степени зависит и от умения специалиста опираться на соответствующее этому делу обстоятельства, включать в работу и другие возможности.

1. Объективная оценка состояния здоровья и уровня физической подготовленности. Использование каждой избранной формы занятий должно предшествовать изучению соответствующих показателей общефизических и духовных возможностей, сложившегося двигательного опыта, общих интересов занимающихся. Без четких представлений по таким вопросам рассчитывать на большой успех не следует.

2. Изучение видов занятости, свойственных занимающимся, их профессиональных, бытовых и других особенностей. Такое изучение позволяет определять направленность занятий, характер требований к упражняющимся с учетом полного представления о своеобразии данного человеческого фактора.

3. Разносторонняя подготовка к занятиям. Такая подготовка охватывает собой многие моменты: место занятий, одежду и обувь упражняющихся, технические средства, музыкальное сопровождение, подбор возможных вариантов выполнения движений, подготовку вспомогательных заданий, продумывание способов регулирования нагрузки и изменения организационных основ работы, наличие сопутствующих и т.п.

4. Обеспечение внутреннего единства разных форм занятий. Утреннюю зарядку можно сделать специализированной, т.е. включающей в себя не только общеизвестные упражнения гигиенической направленности, но и те движения, которые изучаются, в которых тренируются занимающиеся на занятиях обязательных, коллективных. И наоборот, проводя обязательные уроки физической культуры, следует включать в них те напоминания, те движения, которые будут обеспечивать большую стройность, содержательность и эффективность утренней зарядки.

5. Разностороннее регулирование деятельности и проведения занимающихся. Оно должно охватывать не только важнейшие стороны производимой двигательной деятельности, но и всю совокупность сопутствующих моментов (организационных, методических, общепознавательных, коммуникативных и др.)

6. Определение итогов занятий в их обобщенном и избирательном вариантах. Занимающийся должен знать не только общие сдвиги в своей подготовленности, но и показатели их слагаемых, что заслуживает относительно высокой оценки и что – невысокой. При этом целесообразно доходить до оценки отдельных функциональных свойств, отдельных частных технологических параметров упражнений, отдельных мышечных групп и т.д.

7. Корректировка используемых направлений совершенствования занимающихся с учетом сопутствующих факторов. Это заставляет принимать во внимание и изменение погоды, и смену мест занятий, и перенос их на другое время суток, и обновление технического оснащения выполняемой работы и многое другое.

Таким образом, обсуждение и использование разных форм занятий физическим упражнениями должна опираться на понимание их многообразия, полуфункциональности каждой из форм, динамичности системы воздействия на упражняющихся, влияния на них различных сопутствующих обстоятельств.

Оценка эффективности заданий и требований

Результативность освоения разнообразных двигательных действий, в том числе подвижных игр, определяется с помощью специальных методов, называемых методами проверки. Основное их значение заключается в фиксации достигнутых занимающимися показателей. В этом плане особое значение имеет возможность глубоко проанализировать выполненную работу, показав осмысленность занимающихся предполагаемых заданий и требований, особенность используемых форм движений, их фактические достоинства и недостатки, целесообразных вступивших в действие методических элементов преподавания, важнейшие стороны дальнейшего освоения изучаемого материала и многое другое.

Важно то, что в результате этих методов мы получаем информацию не только об освоенном задании и требовании, но также с приемлемости условий работы, ее организации, перспективах данной

деятельности в целом. Отсюда прирастается, «мостик» к совершенствованию возможностей воспитателя, повышению методической направленности образовательно-воспитательных усилий, выделяются базовые группы методов проверки.

1. **Для оценки знаний** – методы устного и письменного опроса, обмен мнениями, изложение в тексте мнений и т.п.

2. **Для оценки навыков** – наблюдения, специальные измерения, выполнение на качество движений, изучение результатов соревнований, биомеханический анализ, физиологический срез показателей, изучение кино и фото документов и т.д.

3. Для оценки умений – изучение двигательных и психологических возможностей, которые показаны занимающимися в разных условиях деятельности, не только в типичных условиях физкультурной деятельности, но и жизненной практике. Именно благодаря этому определяется качество умений второго порядка, сложных требующих многообразия, как функциональных возможностей, так и психологических способностей. Указанное своеобразие заставляет наблюдать за качеством движений в разных условиях занятий, при разном уровне настроенности на работу, при разных соупражняющихся, при разном инвентаре, оборудовании, одежде и обуви и т.п. Все это должно говорить о подлинной надежности в деле подготовки к трудовой деятельности.

Подробная характеристика указанных методов проверки приводится в многочисленных учебных, методических и теоретических источниках. Учитывая направленность избранных нами исследований, остановимся на наиболее принципиальных требованиях к ним.

1. **Систематичность** – предусматривает достаточную регулярность оценки показателей развития многих сторон занимающихся с учетом исходных данных и этапа работы. Выполнений этого требования обеспечивает накопляемость оценок, дает возможность четко реагировать на изменение возможностей занимающихся.

2. **Разносторонность** – устанавливается в соответствии с комплексом сторон совершенствования воспитанника. Например, при определении быстроты движений необходимо учитывать и простую быстроту реакций, и быстроту реакции на движущийся объект, и быстроту реакции выбора, и быстроту одиночного движения, и частоту движений. Без понимания сложности слагаемых общего показателя трудно судить о сильных и слабых сторонах подготовленности, конкретизировать требования к сторонам прилагаемых усилий.

3. **Сочетание разнотипных показателей** определяется, прежде всего, взаимодействием пространственно-временных, ритмических, динамических сторон двигательной деятельности. При этом все они находятся в теснейшей взаимосвязи и взаимозависимости. Такова суть биомеханических характеристик движений. Нечто подобное имеет место в функциональных и психологических механизмах физкультурной деятельности.

4. **Индивидуализированность** – заставляет принимать во внимание личные особенности каждого занимающегося (его роста, веса, длины конечностей, возбудимости, лабильности нервных процессов, психологической устойчивости и т.п.) от этого зависит не только показатель абсолютного типа, но и темп их изменения, обновления. В конечном счете, учет личных особенностей открывает перспективы становления индивидуального стиля движений, особого почерка в решении возникающих физкультурных проблем.

5. **Объективность** – заставляет оценивать результат не только по абсолютному показателю, но и реальными затратами времени, отбрасывание личных симпатий и антипатий, случайные дисциплинированные отклонения, а порой и сформированный моральный статус. Более того, при определении стилевых показателей не должна играть даже посещаемость занятий, т.к. одни из воспитанников все схватывают на лету, другим же это не дается. Иначе говоря, оценивать надо главным образом, что изучалось, формировалось, совершенствовалось.

6. **Аргументированность** – надо убедить, доказать, что выдвигаемые оценки имеют убедительные основания. Для этого разъясняется, как фактически изменилась подготовленность, качество освоения предлагаемых заданий и требований, их текущее и перспективные значения. Нельзя забывать о том, что аргументированность создает благоприятные предпосылки для углубления и развития само- и взаимовоспитания и воспитания в целом.

Нестандартные движения, задания, нетрадиционные подходы в деле подготовки занимающихся вызывает потребность в соответствующих оценках, не вдаваясь в детали, отметим также факты.

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. Импровизация действий и движений заставляет сосредотачивать внимание на их новизне и необычности, экстраполяция – на сохранение сути предыдущей работы в последующей, составление особых композиций, использовании базовых в их особых связях и т.п. Иначе говоря, оценки – дело взвешенное, продуманное, разнохарактерное, в нем есть и старое и новое, и привычное, и необычное, и устойчивое, и неожиданное, все свойственное мастерству и профессионализму.

1. Анаркулов Х.Ф. *Кыргызские народные подвижные игры, физические упражнения и современность: учебное пособие* – Бишкек: КГИФК, 2003. – 297 с.

2. Таникеев М.Т. *Мир народного спорта*. – Алматы: Санат, 1998. – 287 с.

3. *Теория и методика физической культуры: учебное пособие по ред. Шарбакина Н.И., Мамбеталиева К.У.* – Бишкек: Шам, 1991 – 297 с.

Түйін

Бұл мақалада автор қырғыз халық ойындары мен физикалық жаттығулардың практикалық дәрістегі әртүрлі формасы туралы айтады.

Summary

Author of this article describes varied forms of practical classes of Kyrgyz folk games and exercises.

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ

Р.К. Бекмагамбетова – *завкафедрой педагогики, дошкольного и начального образования КазНПУ имени Абая, доктор педнаук, профессор*

Одним из приоритетных направлений образовательной политики Республики Казахстан является интеллектуальное развитие нации. Бесценным достоянием страны являются творческие и интеллектуальные развитые люди, которые способны занять ключевые места в управлении государством, экономике, науке и культуре.

Модернизация национальной системы образования направлена на создание образовательной среды, призванной создать условия для формирования интеллектуальной, высоконравственной личности, способной успешно строить свою последующую деятельность, нацеленной на саморазвитие и самореализацию.

В настоящее время в психолого-педагогической науке наблюдается рост интереса к изучению интеллектуального развития личности.

В целом исследователи единодушны в признании того, что интеллект – это относительно устойчивая структура умственных способностей индивида, способность мышления и рационального познания окружающего мира.

Интеллектуальное развитие – это сложная система количественных и качественных изменений, происходящих в интеллектуальной деятельности человека в результате овладения им опытом, в определенных общественно-исторических условиях, в которых он живет.

Уровень же интеллектуального развития представляет собой совокупность знаний, умений, навыков, а также сформированных умственных действий, свободное оперирование ими в процессах мышления, которые способствуют усвоению определенного объема знаний и умений.

По мнению ученых, к качествам интеллекта можно отнести:

- ясность ума;
- логичность ума;
- сообразительность – быстрота умственной ориентировки, быстрое вникание в учебный материал, скорость решения поставленных задач;
- глубина ума, способность выявлять в явлениях существенное;
- широта ума – способность мыслить с учетом всех сторон вопроса;
- гибкость и пластичность ума, отсутствие шаблона;
- самостоятельность и оригинальность;
- критичность ума.

По мнению Ж.Пиаже, интеллект ребенка в своем развитии проходит ряд стадий:

- сенсомоторную (от 0 до 18 месяцев) – развитие ребенка на этой стадии основано на сенсорном опыте и моторной активности;

– дооперациональную (от 18 месяцев до 7 лет) – на этой стадии появляется способность размышлять об объектах и событиях, отсутствующих в данный момент, а также происходит интенсивное развитие словарного состава;

– стадию конкретных операций (с 7 лет до 12 лет) – характерная особенность этого периода заключается в способности применять гибкие и полностью обратимые операции, например, осознается сохранение неизменным количества вещества после его преобразования, появляется способность к упорядочиванию объектов по определенным признакам, способность отнесения объектов к категориям;

– стадию формальных операций (с 12 лет и старше) – в этот период у ребенка развивается способность рассуждать как о наличных ситуациях, так и о гипотетических проблемах (1).

В исследованиях Ж.Пиаже показано качественное своеобразие детского мышления. Стадии развития интеллекта усложняются. Сначала формируются сенсомоторные структуры – системы последовательно выполняемых материальных действий. Затем возникают структуры конкретных операций – системы действий, выполняемых в уме, но с опорой на внешние, наглядные данные, позднее происходит становление формально-логических операций.

Ж.Пиаже считает, что формальная логика – это высшая ступень в развитии интеллекта. Интеллектуальное развитие ребенка представляет собой переход от низших стадий к высшим. Но при этом каждая предшествующая стадия подготавливает последующую, перестраивается на более высоком уровне.

По утверждению Спирмена, интеллект не зависит от личностных качеств человека, интеллект не включает неинтеллектуальные качества (интересы, тревожность, мотивацию достижений). Успех любой интеллектуальной деятельности зависит от некоего общего фактора, общей способности. Каждый человек характеризуется определенным уровнем общего интеллекта, от которого зависит, как этот человек адаптируется к окружающей среде, а также, у всех людей имеются в различной степени развитые специфические способности, проявляющиеся в решении конкретных задач (2).

Впоследствии Айзенк эту мысль реализовал в скоростных интеллектуальных тестах (2).

Чуть позже Л.Л. Терстоун (1938 г.) исследовал различные стороны общего интеллекта, которые он назвал первичными умственными потенциями (3).

Он выделил следующие потенции:

- счетную способность, т.е. способность оперировать числами и выполнять арифметические действия;
- вербальную или словесную гибкость, т.е. легкость, с которой человек может объясняться, используя наиболее подходящие слова;
- вербальное восприятие, т.е. способность понимать устную и письменную речь;
- пространственную ориентацию, или способность представлять себе различные предметы и формы в пространстве;
- память;
- способность к рассуждению;
- быстроту восприятия сходств или различий между предметами и изображениями.

Умственные потенции, по мнению ученых, очень тесно взаимосвязаны между собой.

Д.Гилфорд дифференцировал модель развития умственных способностей. Он обозначил умственные способности как объединение содержания, операций и продукта. В своей модели интеллекта он выделил пять разных операций (память – воспроизведение запомнившейся информации, познание – нахождение и понимание информации, дивергентное продуцирование – нахождение тех или иных решений на основе обобщения информации, конвергентное продуцирование – достижение верного решения на основе обобщения информации, оценка – определение удовлетворенности решением).

Им были представлены четыре типа содержания:

- фигуральный – информация представлена в виде образов;
- семантический – информация выдается словами;
- символический – информация выдается в условных знаках;
- поведенческий – в основе невербальная информация по взаимодействию людей.

К тому же Дж.Гилфорд выделил следующие виды продуктов:

- единицы – отдельные единицы информации;
- классы – единицы, которые объединены по их общим свойствам;
- связи – принципы связей между единицами и классами;
- системы и трансформации.

По данной структурной модели интеллекта выделяются 120 различных вариантов интеллектуальных способностей, которые Дж.Гилфорд рассредоточил в три типа интеллекта:

- социальный;
- абстрактный;
- конкретный.

Такая модель разделяет всех детей на группы по определенным особенностям интеллектуального развития на основе анализа, как типа интеллекта, так и уровня развития отдельных способностей (4).

По убеждению Р.Кэттела (1967 г.), у каждого человека с рождения имеется потенциальный интеллект, который лежит в основе способности к мышлению, абстрагированию и рассуждению. К 20 годам этот интеллект достигает наибольшего расцвета. В ходе жизни у человека формируется **кристаллический интеллект**, который состоит из различных навыков и знаний, приобретаемых по мере накопления жизненного опыта.

Кристаллический интеллект образуется при решении задач адаптации к окружающей среде, следует отметить, что он определяется мерой овладения культурой того общества, к которому принадлежит человек (5).

С иных позиций рассматривает интеллект Хебб (1974г.).(2).

Он выделяет интеллект **А** – этот потенциал, который создается в момент зачатия и служит основой для развития интеллектуальных способностей личности.

Интеллект **В** формируется в результате взаимодействия потенциального интеллекта с окружающей средой, в этих условиях сложно определить, что представляет собой интеллект **А**.

По мнению ученых, во многом развитие интеллекта зависит от врожденных факторов: генетические факторы наследственности, хромосомные аномалии (болезнь Дауна, сопровождаемая нарушением умственного развития ребенка, вызывается:

- наличием лишней третьей хромосомы из 21-й пары хромосом;
- пожилым возрастом родителей;
- неполноценным питанием;
- определенными заболеваниями матери;
- злоупотреблением в первые месяцы беременности антибиотиками;
- употреблением алкоголя и курение.

Независимо от того, каким бы потенциалом ни родился ребенок, интеллектуальное развитие происходит лишь при контакте с окружающей средой. При этом особо следует отметить, что эмоциональное общение новорожденного ребенка с матерью, взрослыми людьми имеет решающее значение для интеллектуального развития ребенка. Чем меньше общается ребенок со взрослыми, тем медленнее происходит интеллектуальное развитие ребенка.

Одним из факторов интеллектуального развития личности является социальное положение семьи: многие обеспеченные семьи создают благоприятные условия для интеллектуального развития личности.

Немаловажное значение для интеллектуального развития личности играют активные методы обучения, применение современных педагогических технологии, педагогическое мастерство учителя.

Таким образом, проблема интеллектуального развития личности не нова, в психолого-педагогической науке существуют разные подходы к вышеуказанной проблеме в зависимости от различных аспектов рассмотрения интеллекта и его развития у ребенка.

1. Нисканен Л.Г. *Интеллектуальное развитие и воспитание дошкольников.* – М., 2002.

2. Лейтес Н.С. *Умственные способности и возраст.* – М., 1971.

3. Терстоун Л.Л., Терстоун Т.Г. *Первичные умственные способности.* – Чикаго: Научно-исследовательская ассоциация, 1963.

4. Гилфорд Дж. *Природа человеческого интеллекта.* – Нью-Йорк, 1967.

5. Дружинин В.Н. *Психология.* – СПб.: Питер, 2000.

Түйін

Бұл мақалада адамның зияткерлік дамуының мәселесіне ғылыми жолдарды осы бапта қаралады.

Summary

In this article scientific approaches to a problem of intellectual development of the personality are considered.

А.С. Тотанова – к.п.н., профессор КазНПУ имени Абая

Педагогика является сложной общественной наукой, которая объединяет, интегрирует, синтезирует в себе данные всех естественных и общественных наук о ребенке, о законах развития воспитательных общественных отношений, влияющих на социальное становление подрастающего поколения. Она есть высший этап развития наук о ребенке, формировании его личности в системе общественных отношений, в процессе воспитания. Педагогическая отрасль знаний является одной из самых древних, которая развивалась в процессе развития общества. Во взглядах ученых на педагогику существуют три концепции. Во-первых, педагогика является междисциплинарной областью человеческого знания; во-вторых, прикладной дисциплиной; в-третьих, относительно самостоятельной дисциплиной, имеющей свой объект и предмет изучения. Согласно мнению В.В. Краевского продуктивной для науки и практики является только третья концепция [1].

Объект педагогики – явления действительности, которые обуславливают развитие человеческого индивида в процессе целенаправленной деятельности общества. Предмет педагогики – образование как реальный целостный педагогический процесс, направленно организуемый в специальных социальных институтах (семье, образовательных и культурно-воспитательных учреждениях) [2]. В этом случае педагогика представляет собой науку, которая изучает сущность, закономерности, тенденции и перспективы развития педагогического процесса (образования) как фактора и средства развития человека на протяжении всей его жизни. На этой основе, как указывает Е.Н. Каменская, педагогика разрабатывает теорию и технологию его организации, формы и методы совершенствования деятельности педагога (педагогическая деятельность) и различных видов деятельности учащихся, а также стратегий и способов их взаимодействия [3].

Педагогика – обширнейшая наука. Изучаемый ею предмет настолько сложен, что отдельная, даже очень широкая наука не в состоянии охватить его сущность, все связи. Возникнув в недрах философии и пройдя длительный и сложнейший путь развития, накопив информацию, педагогика превратилась в настоящее время в разветвленную систему педагогических наук. Базовой научной дисциплиной, изучающей общие закономерности воспитания человека, разрабатывающей основы учебно-воспитательного процесса в воспитательных учреждениях всех типов, как указывает Л.П. Крившенко, является общая педагогика. Последняя, традиционно, содержит следующие четыре больших раздела: Общие основы педагогики; Теория обучения; Теория воспитания; Управление образовательными системами [4].

В систему педагогических наук также входят: История педагогики (изучает развитие педагогических идей и воспитания в различные исторические эпохи); Сравнительная педагогика (исследует закономерности функционирования и развития образовательных и воспитательных систем в различных странах путем составления и нахождения сходств и отличий); Специальная педагогика (разрабатывает теоретические основы, принципы, методы, формы и средства воспитания и образования человека, имеющего отклонения в физическом развитии: сурдопедагогика, тифлопедагогика, олигофренопедагогика, логопедия); Методики преподавания различных дисциплин (содержат специфические частные закономерности обучения конкретным дисциплинам). Л.А. Григорович и Т.Д. Марцинковская указывают на то, что процесс дифференциации в педагогической науке продолжается. В последние годы появились такие отрасли, как этнопедагогика, социальная педагогика и др. [5, с. 45]. К новым направлениям педагогики Е.Н. Каменская относит гуманистическую педагогику, педагогику культуры, педагогику прав человека, педагогику ненасилия, гендерную педагогику [3, с. 9-11].

В последние десятилетия объем материала по этим разделам настолько увеличился, что их стали выделять отдельными самостоятельными научными дисциплинами. Основания для такого выделения могут быть совершенно разными, например, какая-то сторона конкретного вида человеческой деятельности, ориентация на конкретно-профессиональную сферу действительности. В результате появилась такая самостоятельная научная дисциплина, как «Профессиональная педагогика» (Отраслевая педагогика). В зависимости от профессиональной области различают военную, инженерную, медицинскую, спортивную, театральную, производственную и другие педагогики. Каждая из этих педагогик также имеет свой предмет, например военная педагогика, вскрывает закономерности, обосновывает

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. вает теоретические положения, разрабатывает принципы, методы, формы обучения и воспитания военнослужащих всех рангов. Закономерности обучения работающих, повышения их квалификации, переучивания на новые профессии изучает производственная педагогика. В результате того, что в качестве основания была взята специфика учебно-воспитательной деятельности внутри определенных возрастных групп, появилась Возрастная педагогика, которая изучает закономерности воспитательной и образовательной работы с детьми разных возрастов. Она не только изучает закономерности образовательного процесса, но и предлагает различные программы для осуществления педагогической работы в условиях учебно-воспитательных учреждений.

Возраст накладывает отпечаток на поведение человека, определяет во многом его склонности, манеру поведения и восприятия. Это логично, ведь человек растет, развивается, и то, что нельзя предложить дошкольнику, отлично подходит для контролирующих себя и умеющих сосредотачиваться студентов. Понятие «возраст», на первый взгляд, выглядит простым и однозначным, как ответ на вопрос «Сколько тебе лет?» или «В каком году ты родился?» В действительности все значительно сложнее. Слово «возраст» обозначает длительность существования объекта, его локализацию во времени. Абсолютный, календарный (хронологический) возраст выражается количеством временных единиц – минут, дней, лет, тысячелетий, которые отделяют момент возникновения объекта от момента его измерения. Это чисто количественное, абстрактное понятие. Условный возраст или возраст развития определяется путем установления местоположения объекта в определенном эволюционно-генетическом ряду, в некотором процессе развития, на основании каких-то качественно-количественных признаков. Оба эти понятия широко применяются как в историко-биологических науках, так и в науках о неживой материи.

С понятием возраста тесно связана такая научная проблема, как возрастная периодизации – периодизация этапов в жизни человека и определения возрастных границ этих этапов, принятая в обществе система возрастной стратификации (расслоение, разделение по какому-либо одному, ведущему и важному признаку). Для правильного управления процессами развития педагоги уже в далеком прошлом делали попытки классифицировать периоды человеческой жизни. Известен целый ряд разработок, посвященных периодизации развития (Я.А. Коменский, Н.Д. Левитов, Л.С. Выготский, Д.Б. Эльконин и др.). Число предложенных периодизаций достигло нескольких десятков и продолжает увеличиваться, т.к. пока невозможно построить систему, которая опиралась бы только на один критерий и была бесспорной.

В настоящее время большинством педагогов признана периодизация, основанная на выделении возрастных особенностей – наиболее характерные для каждого возрастного периода детей и учащихся особенности их физического, психического и социального развития. Сущность возрастных особенностей наглядно раскрывается на примере физического развития человека. Рост, прибавление веса, появление молочных зубов, а затем их смена, половое созревание и другие биологические процессы совершаются в определенные возрастные периоды с небольшими отклонениями. Поскольку биологическое и духовное развитие человека тесно взаимосвязаны, то соответствующие возрасту изменения наступают и в психической сфере. Происходит, хотя и не в таком строгом порядке, как биологическое, социальное созревание, проявляется возрастная динамика духовного развития личности. Это и служит естественной основой для выделения последовательных этапов развития человека и составления возрастной периодизации.

Полные периодизации развития охватывают всю человеческую жизнь с наиболее характерными стадиями, неполные (частичные, урезанные) – только ту часть жизни и развития, которая интересует определенную научную область. Например, для педагогической школы наибольший интерес представляет периодизация, охватывающая жизнь и развитие человека школьного возраста. В науке существует психологическая периодизация детского возраста (период с момента рождения ребенка до перехода его к состоянию взрослости): Перинатальный период; Период новорожденности (до 8 недель жизни); Грудной период (до 1 года); Ползунковый возраст (1-3 года); Дошкольный возраст (3-6 лет); Школьный возраст (6-11 лет); Пубертатный период (11-15 лет); Юношеский период (15-20 лет). Возрастная психология, изучающая факты и закономерности психического развития здорового человека, делит его жизненный цикл на следующие периоды: пренатальный (внутриутробный); детство; отрочество; зрелость (взрослое состояние); преклонный возраст, старость.

В современной науке нет единой общепринятой классификации периодов роста и развития и их возрастных границ, но предлагается такая схема: 1) новорожденный (1-10 дней); 2) грудной возраст

(10 дней-1 год); 3) раннее детство (1-3 года); 4) первое детство (4-7 лет); 5) второе детство (8-12 лет для мальчиков, 8-11 лет для девочек); 6) подростковый возраст (13-16 лет для мальчиков, 12-15 лет для девочек); 7) юношеский возраст (17-21 год для юношей, 16-20 лет для девушек); 8) зрелый возраст (I период – 22-35 лет для мужчин, 22-35 лет для женщин, II период – 36-60 лет для мужчин, 36-55 лет для женщин); 9) пожилой возраст (61-74 года для мужчин, 56-74 года для женщин); 10) старческий возраст (75-90 лет); 11) долгожители (90 лет и выше).

Анализ современных учебников педагогики свидетельствует о том, что Возрастная педагогика выделяется в качестве самостоятельной научной дисциплины, и перечисляются ее основные отрасли. Исходя из возрастных особенностей обучаемых или воспитанников, Н.М. Борытко выделяет дошкольную педагогику, педагогику школы, педагогику высшей школы, андрологику [6]. Указывая на то, Возрастная педагогика изучает особенности и закономерности развития человека различного возраста, В.А. Иванова и Т.В. Левина, выделяют следующие ее разделы: преддошкольная, дошкольная, школьная, андрогика (обучение взрослых), геронтогика (педагогика старости) [7]. Последнее вполне очевидно, ведь процент пожилых людей в структуре населения неуклонно повышается.

Т.В. Скларова указывает на то, что Возрастная педагогика изучает особенности воспитания человека в зависимости от его возрастного периода развития: преддошкольное и дошкольное детство, школьный возраст, студенческий период. Возрастная педагогика включает в себя педагогику преддошкольную и школьную, педагогику школы, ВУЗовскую педагогику (педагогику высшей школы), педагогику «третьего возраста» [8]. Последняя разрабатывает систему образования, развитие людей пенсионного возраста и находится в стадии становления. В зависимости от возрастной характеристики Л.П. Крившенко выделяет преддошкольную (ясельную) педагогику, дошкольную педагогику, педагогику школы, педагогику высшей школы, педагогику взрослых и андрологику [4, с. 12].

Возрастная педагогика является сравнительно новой учебной дисциплиной. В настоящее время предпринимается попытка обосновать возрастную педагогику как интегративно-функциональную учебную дисциплину, обладающую потенциалом формирования целостного психолого-педагогического знания студентов педВУЗа. В частности, этим занимается профессор А.С. Белкин, который считает, что объектом возрастной педагогики является процесс воспитания ребенка с момента рождения до перехода к состоянию взрослости, а предметом – закономерности, методы, средства и технология организации учебно-воспитательного процесса на различных стадиях детства в семье и школе [9]. Согласно мнению А.С. Белкина, предметом исследования возрастной педагогики является период детства, в частности дошкольный, младший школьный, подростковый, старший. Интегративно-функциональная сущность возрастной педагогики предстает как принцип, как процесс и как результат. Отсюда в содержании возрастной педагогики выстраивается следующая логическая цепь: особенности психофизического развития; психолого-педагогические доминанты (основного признака) развития; ведущие виды деятельности; основная педагогическая идея; доминирующие направления и технология педагогической деятельности. Каждое звено данной цепи имеет конкретное содержание в зависимости от рассматриваемого периода детства.

Таким образом, особую отрасль педагогических наук, изучающую специфику учебно-воспитательной деятельности внутри определенных возрастных групп, составляет возрастная педагогика. Возрастная педагогика изучает особенности воспитания человека на различных возрастных этапах. Ясельная педагогика изучает закономерности и условия воспитания детей младенческого возраста. Характерной особенностью ясельной педагогики является ее взаимодействие с такими отраслями знаний, как психологией, физиологией, медициной. Дошкольная педагогика – наука о закономерностях развития, формирования личности детей дошкольного возраста. В настоящее время существуют отрасли дидактики дошкольного образования, теория и методика воспитания дошкольников, международные стандарты дошкольного развития ребенка, теория и практика профессиональной подготовки специалистов по дошкольному воспитанию и образованию.

Педагогика школы относится к самым богатым и развитым отраслям науки о воспитании. Тысячелетия ее существования в мировой истории позволили накопить несметные ценности опыта руководства развитием, формированием подрастающих поколений в различных социально-экономических условиях. Школьная педагогика как наука является базой для построения ВУЗовской педагогики, которая выступает основой формирования учительского и преподавательского профессионализма. Педагогика высшей школы – это педагогика институтов, академий, университетов. Высшая школа

Абай атындагы КазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. является образовательным учреждением наивысшего ранга, занимающееся подготовкой высококвалифицированных профессионалов и являющееся конечной ступенью образования. Образование данного уровня позволяет обучаться и развиваться не только в выбранной профессии, но и развиваться духовно и личностно, благодаря таким гуманитарным дисциплинам, как философия, этика, эстетика, педагогика, психология и другие.

Андрагогика рассматривают как науку об обучении взрослых, обосновывающую деятельность обучающихся и обучающихся по организации и реализации процесса обучения. Поскольку она выявляет общие закономерности обучения взрослых, то в ней выделяется теория обучения взрослых, исследующей особенности взрослого обучающегося, процесса обучения взрослых, взаимосвязи андрагогики с различными областями сферы образования, закономерности и тенденции развития образования и самой андрагогики. Педагогика «третьего возраста» разрабатывает систему образования, развитие людей пенсионного возраста и находится в стадии становления. С повсеместным развитием компьютерных технологий и мобильной связи необходимо обучать пенсионеров работе с новыми приборами, компьютерами и мобильными телефонами, а также банкоматами для успешной адаптации в сегодняшней мире. Как бы не упрощались приборы с целью максимальной простоты обучения пенсионеров данными устройствами, все же необходима специальная методика.

1. Краевский В.В. *Общие основы педагогики.* – М., 2005.
2. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. *Общая педагогика. В 2 ч.* – М., 2002.
3. Каменская Е.Н. *Педагогика.* – М., 2006.
4. Крившенко Л.П. *Педагогика.* – М., 2007.
5. Григорович Л.А., Марцинковская Т.Д. *Педагогика и психология.* – М., 2006.
6. Борытко Н.М. *Педагогика.* – М., 2007.
7. Иванова В.А., Левина Т.В. *Педагогика: электронный учебно-методический комплекс.* <http://www.kgau.ru>
8. Скларова Т.В. и др. *Возрастная педагогика и психология.* – М., 2004.
9. Белкин А.С. *Основы возрастной педагогики.* – М., 2000.

Түйін

Бұл мақала қазіргі таңда педагогика ғылымында маңызды орын алатын жасерекшелік педагогикасына арналған.

Summary

The paper is aimed at developmental pedagogy, which nowadays takes the main place in the system of pedagogical science.

ОРГАНИЗАЦИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЭЛЕКТРОННОГО КОМПЬЮТЕРНОГО УЧЕБНИКА

Г.И. Ажыманбетова – и.о. доцента КНУ им. Ж.Баласагына, Кыргызстан

Одной из форм компьютерных обучающих систем является электронный компьютерный учебник. Некоторые авторы полагают, что электронный учебник должен проверять усвоение знаний, предъявлять новую порцию информации, только после усвоения предыдущей.

В идеале электронный учебник должен обеспечивать выполнение всех основных функций, включая предъявление теоретического материала, организацию применения первично полученных знаний (выполнение тренировочных заданий), контроль уровня усвоения (обратная связь) без помощи каких бы то ни было бумажных носителей, то есть только на основе компьютерной программы. Такой компьютерный учебник можно будет легко «переиздавать», то есть корректировать по мере необходимости, он хорошо впишется в систему дистанционного обучения /1/.

Модификация электронного компьютерного учебника может потребоваться, в первую очередь, для адаптации его к конкретному учебному плану, учитывающему специфику изучаемой дисциплины в данном ВУЗе, возможности материально-технической базы, личный опыт преподавателя, современное состояние науки, базовый уровень подготовленности обучаемых, объем часов, выделенных на изучение дисциплины и т.д.

Следует отметить, что электронный компьютерный учебник должен не просто повторять печатные издания, а использовать все современные достижения компьютерных технологий.

В отличие от бумажного учебника, электронный компьютерный учебник (ЭКУ) имеет динамическую компоновку. По желанию студента к основной структуре могут подключаться дополнительные информации. Таким образом, учебный материал может расширяться. Однако здесь имеется опасность случайного выхода студента на последний модуль, нарушение последовательности усвоения отдельные модульные информации, вследствие чего его знания окажутся бессистемными и неполными.

Чтобы избежать этого, на наш взгляд, на первом этапе, пока не усвоены все элементы основной учебные материалы, следует ограничить выбор студента, предлагая ему в иерархической последовательности модулей. Свободный выбор на этой стадии реализуется лишь в количестве и содержании заданий для самоконтроля. После того, как пройден тест на усвоение материала первого модуля, студент допускается в следующий модуль. Такой вариант обеспечивает системное усвоение учебной информации.

Недостатком описанной выше реализации учебного материала в структуре электронного компьютерного учебника является то, что всем студентам в равной мере предоставлен полный объем учебной информации. Между тем как вследствие не все студенты могут усвоить ее в максимальном объеме. При этом большинство из них не осознает своих реальных возможностей. Некоторые студенты преувеличивают их. Получив полный объем информации и не в состоянии усвоить его, они падают духом и у них понижается интерес. Другие студенты, напротив, недооценивают свои потенциальные возможности. При этом они также теряют интерес к учебе.

После того, как сформируются учебные материалы ЭКУ, организуются логические связи ко всем модулям учебного материала.

При этом каждый модуль основного учебного материала представляет собой содержательный объем. От того, насколько точно дано определение понятия, зависит во многом возможность усвоения его содержания.

Учебный материал, построенный по названным правилам, в частности, учебные материалы электронного компьютерного учебника по дисциплине "Система управления базами данных" имеет свойства структурированности, иерархичности, непрерывности, адаптивности и наглядности.

При составлении программы мы опирались на стандарт образования Кыргызской Республики, типовые и авторские программы высшего профессионального образования, а также использовали опыт, накопленный в процессе работы.

Структура нашего электронного компьютерного учебника разработано с применением Web-технологии.

Применение Web-технологий в образовании тем эффективнее, чем выше степень интерактивности, реализуемая посредством ее механизмов. Достаточно надежными и хорошо зарекомендовавшими себя инструментами придания Web-документам являются стандартные средства языка HTML в сочетании с возможностями CGI(Common Gateway Interface, общий интерфейс шлюза) приложений.

На этой базе могут создаваться электронные компьютерные учебники, доступные через Интернет и позволяющие преподавателю и студенту активно взаимодействовать в ходе образовательного процесса.

Использование такой технологии удовлетворяет таким предъявляемым к учебникам требованиям, как структурированность, удобство в обращении. При необходимости такой учебник можно разместить на любом сервере и его можно легко корректировать.

ЭКУ, представляет собой набор файлов, которые включает себя введение, теоретические материалы, практические материалы, литература и т.д. В каждом документе существуют объекты Macromedia, которые представляют собой динамические объекты (графики, алгоритмы и др.). Все эти объекты написаны в Macromedia Flash MX. На данный момент многие технологии ориентированы на это, к примеру, – Metastream, которая позволяет демонстрировать векторную 3D графику на Web-страницах. Использование векторной графики как графического режима по умолчанию делает Flash незамеченным средством разработки для Web-страниц.

Flash также имеет возможность передавать какие либо параметры при выполнении CGI. Также CGI может быть вызванным из Flash, выполнять какие-либо действия и выдать ответ в виде заранее подготовленного Flash-клипа.

Электронный компьютерный учебник по дисциплине "Система управления базами данных" соз-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.
данный с применением Flash технологий в начале прочтения содержания учебного материала открывает главное меню (см. рис. 1), из которого можно вызвать необходимый для изучения файл. В главном меню и файлах текста присутствуют эффекты Macromedia – динамические объекты и музыкальные мелодии, которые акцентируют внимание пользователя на изучение того или иного учебного материала.

В электронный компьютерный учебник по дисциплине "Система управления базами данных" учебные материалы каждого образовательного единица, наряду с текстом, представляет информацию в аудио- или видео формате.

Кроме того, учебные материалы учебника имеет многочисленный перекрестный ссылки, позволяющими сократить время поиска необходимой информации.

Видеоинформация или анимации учебника сопровождает образовательные единицы, которые трудно понять в обычном изложении. В этом случае затраты времени для пользователей в пятьдесят раз меньше по сравнению с традиционным учебником. Наличие аудиоинформации, которая во многих случаях является основной и порой незаменимой содержательной частью учебника.

По главному меню осуществляется движение: по оглавлению; последовательно от предыдущей к последующей модулю и наоборот; обращение к практических занятий по модулям; обращение к глоссарию и т.д.

Содержание учебного материала разбили на более мелкие, чем модули, образовательные единицы, сохраняя при этом его логическое единство. Эти образовательные единицы имеют небольшой размер, что очень удобно для восприятия и передачи по сети современными средствами, что займет не более нескольких секунд.

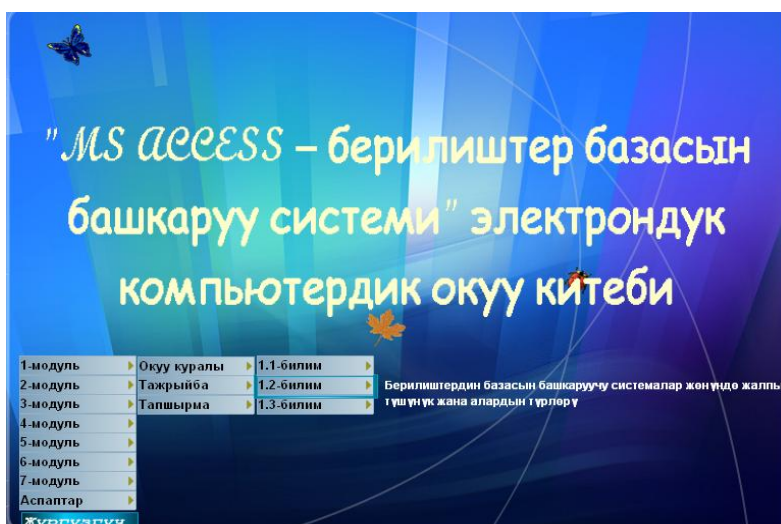

Рис. 1. Главное меню электронного компьютерного учебника "Система управления базами данных"

В процессе обучения студент просматривает текст модуля или образовательной единицы, переходя от одной образовательной единицы к другой. При этом у него всегда есть возможность вернуться в любой момент к образовательной единице с содержанием модуля, чтобы изменить направление своего просмотра.

Графика и звук, входящий в состав электронного компьютерного учебника записывались отдельными файлами.

Таким образом, реализованная структура теоретического материала электронного компьютерного учебника позволяет студентам самостоятельно освоить теоретический учебный материал в полном объеме.

Кроме того, предусмотрено использование гиперссылок при выполнении практических заданий, что существенно расширяет возможности проверки знания, позволяя использовать для этого материалы, находящиеся на ЭКУ.

При разработке и использовании учебного материала мы больше обратили внимание на формирование системы практических заданий. Действительно, одной из основных целей обучения является на учение студента применять теоретический материал на практике.

В электронном компьютерном учебнике по дисциплине "Система управления базами данных" каждому модулю разработаны практические задания, которые вызывается через «Тапшырма» (см. рис. 2).

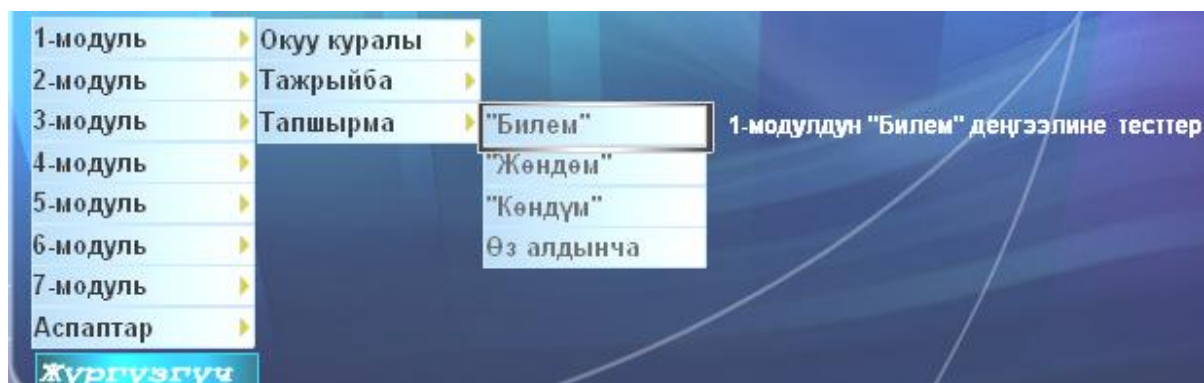

Рис. 2. Типы практических заданий

При формировании умения предсказывать результаты выполнения практических заданий предложены задания следующего типа:

«**Студенттердин жетишүүсү**» – студенттердин окуу дисциплиналарын өздөштүрүүсүнө көзөмөл жүргүзгөн маалыматтык системаны түзгүлө. Мындай берилиштердин базасында студенттердин тизмеси, окуган дисциплиналары, аларды окуткан окутуучулардын курамы, студенттердин ар бир дисциплина боюнча тапшырган экзамен жана зачетторунун жыйынтыктары жөнүндө берилиштер топтолушу керек.

Бул системадагы ар бир студенттик топтордо өтүлүүчү дисциплиналар төмөнкүдөй параметрлер менен мүнөздөлөт:

- Дисциплинанын катар номери;
- Окутуучунун фамилиясы (окутуучулардын тизмеси, алардын кызмат орду, илимий даражасы жана башка окутуучулар жөнүндөгү берилиштерди камтыган таблицадан талдалат);
- Дисциплинанын аталышы («ОкууДисциплиналары» таблицасынан алынат);
- Сабактардын түрү (сабактардын түрүнөн: лекция, лабораториялык, практикалык, семинар, курстук иш, дипломдук иш ж.б. тандалат);
- Окуу топтун катар номери (окуу топтору жөнүндөгү берилиштер сакталган таблицадан алынат).

Ар бир дисциплина боюнча семестрлерде аткарыла турган лабораториялык-практикалык иштердин саны жана курстук иштердин сааттарын аныктоо керек.

Ар бир студенттин дисциплинаны өздөштүрүүсүн көзөмөлгө алуучу электрондук журналды түзүү керек.

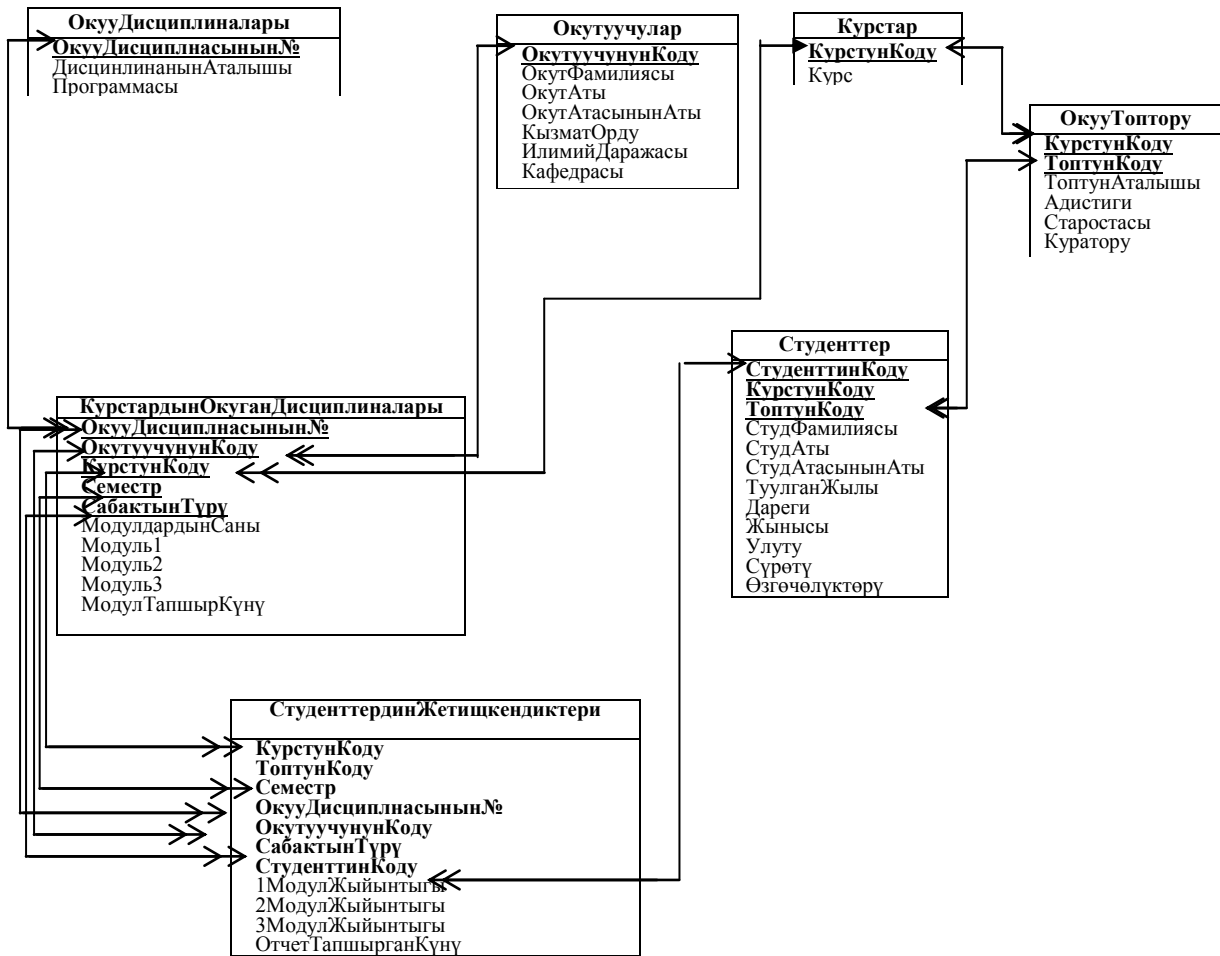

Рис. 3. Информационно-логический модель информационной системы «Студенттердин жетишүүсү»

Системадагы берилиштерге коюлуучу чектөөлөр: топтордогу студенттердин саны 25-тен ашпашы керек; ар бир сабак боюнча тапшырылуучу модулдарга коюлуучу баллдар алдын ала аныкталат.

– Экзамендерди жана зачеторду тапшыруу деканаттын администрациясы тарабынан алдын ала даярдалган графиктин негизинде жүргүзүлөт.

«Студенттердин жетишүүсү» предметтик аймагын маалыматтык объектилерге ажыратуу үчүн, бул предметтик аймакка талдоо жүргүзүлүп, анын негизинде 3-сүрөттөгүдөй логикалык модель түзүлөт (см. рис. 3).

Правильно подобранные задачи, относящиеся к типу "көндүм", развивают способность не только определять условия, необходимые для выполнения задания, но и при построении информационно-логической модели базы данных, из каких информационных объектов она будет состоять, и какие типы связей можно установить между информационными объектами. Например:

«Кыргыз обондору» маалыматтык системасында кыргыз обондору жөнүндөгү берилиштерди сактайт жана анда ар бир обон, анын авторлору, аткаруучулары жөнүндөгү берилиштер чагылдырылыш керек.

Ар бир обон төмөнкүдөй берилиштер менен мүнөздөлөт:

- Обондун аты;
- Стили;
- Жаралган жылы;
- Ырдын сөзүнүн автору;
- Обондун автору;

Обондун аткаруучулары жөнүндө төмөнкүдөй берилиштер керектелет:

- Фамилиясы, Аты, Атасынын аты;
- Улуту;
- Туулган датасы;

- Туулган жери;
- Билими;
- Кыскача өмүр баянынан (иштеген кызматтары, сыйлыктары, ж.б.);
- Сүрөтү.

Обондор радио, телекөрсөтүүлөр, грампластинкалар, аудиокассеталар, компакт дисктер үчүн кайрадан иштетилип жазылып турат. Ар бир жазылып алынган обон жана обонду аткаруучулар жөнүндө төмөнкүдөй берилиштер каралат: Обондун аталышы; Обондун аткаруучусу; Обон жазылган жыл; Жазылган жери; Обон сакталган жери; Жазып алуунун түрү; Обонду жазууга кеткен чыгымдар.

Бул системадагы берилиштерге төмөнкүдөй чектөөлөр коюлат:

- 1950-жылдан азыркы күнгө чейин чыгарылган обондор кыргыз обондорунун фондунда сакталган.
- Бир обондун үстүндө 3төн ашык обончулардын иштешине уруксат берилбейт /2/.

Умение выполнять задания этого типа и является основным требованием к студенту в курсе «Системы управления базами данных».

Обратная связь – это структурный элемент обучающего средства, обеспечивающий выбор последующего шага обучения в зависимости от результатов контроля усвоения предыдущей модули.

Каждая обратная связь контролирует какой-то определенный объем информации. Цель обратной связи – проверка усвоения знаний и коррекция ошибок.

На основе диагностики ошибок наряду с общей оценкой формируются и оценки уровня усвоения каждого модуля в отдельности. В том случае, если уровень усвоения какого-либо модуля оказался недостаточным, студенту предлагается вернуться к нему еще раз.

Обучающимся предлагается выбрать из вариантов ответа тот, который он считает правильным. Реакция редактирующего комплекса зависит от правильности ответа. Он может либо отправить студента назад на изучение учебного материала, либо дать подсказку, либо предлагать правильную ответ вопроса, если ответ был неправилен.

После каждого ответа теста ответ студента анализируется, и в зависимости от результата анализа выдается комментарий. Если ответ неверный, дается подсказка, т.е. студент отправляется изучать предыдущий модуль. Если ответ верный, ему предлагается следующий вопрос. В случае повторного неправильного ответа студент отправляется изучать определенный блок информации. Поле этого заново повторяет вопрос либо дает аналогичный вопрос. Затем опять анализирует ответ и при повторной ошибке объясняет решение.

После каждого модуля суммируются все вопросы, на которые отвечает студент и количество правильных ответов. Если студент проходил тестирование, ему сообщается результат.

Также к концу работу с электронным компьютерным учебником студенты должны обладать следующими умениями: изучать фундаментальных основ по курсу «Системы управления базами данных»; освоить принципы проектирования баз данных; уметь правильно использовать всеми средствами проектирования баз данных.

Таким образом, мы считаем что, для дистанционного обучения базы данных в ВУЗе необходим электронный компьютерный учебник, который будет учитывать профессиональную направленность студентов определенной специальности. Также количество учебного материала, предлагаемого для изучения студентам должно быть достаточным, для самостоятельной работы в рамках ЭКУ.

На наш взгляд, разработанный нами электронный компьютерный учебник: соответствует государственным стандартом; системно располагает все материалы; включает мультимедийные учебные материалы; методически оснащенный; индивидуализирует обучения; имеет возможности проверки правильности выполненных практических заданий.

Поэтому создателям электронных компьютерных учебников необходимо особое внимание уделить связи преподавателя и обучающегося, хотя бы посредством сети или электронной почты, когда обучение происходит дистанционно.

1. *Теоретические основы процесса обучения в советской школе.* / Под ред. Краевского В.В., Лернера И.Я. – М.: Педагогика, 1989, – 320 с.

2. *Ажыманбетова Г.И., Байсалов Дж.У., Жапаров М.Т., Кененбаев А.М., Сарыпбекова Ж.Р. MS Access берилиштер базасын башкаруучу системи.* – Окуу куралы. – Бишкек, 2006. – 308 б.

Резюме

В данной статье автор рассматривают способы организации дистанционного обучения с использованием электронного компьютерного учебника.

Summary

In this article author considers methods of organization of distance learning using electronic computer book.

ВЫСШАЯ ШКОЛА КЫРГЫЗСТАНА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

А.Т. Баймулдинова – к.ф.-м.н., доцент КНУ им. Ж.Баласагына, Кыргызстан

Сегодня высшее образование (ВО) Кыргызстана (КР) представляет собой сеть из 54 высших учебных заведений (ВУЗ), куда входят 32 государственных и 22 частных учебных заведений, в том числе 10 филиалов зарубежных ВУЗов (России и Казахстана) [1, с. 111]. Практически в каждом ВУЗе функционируют разного рода структурные подразделения в виде институтов, центров, филиалов и т.п.

В ВУЗах КР за последний год обучаются более 233,6 тыс. студентов. Из них в государственных ВУЗах – 207,3 тыс. студентов, а в частных 26,3 тыс. студентов. Причем в государственных ВУЗах на его отделениях учатся студенты: дневных – 116,7 тыс., вечерних – 1,8 тыс., заочных – 88,8 тыс., а в частных: на дневном – 14,2 тыс., вечернем – 0,2 тыс., заочном – 11,9 тыс. [1, с. 111].

Если сравнить показатели приема студентов с 2005 по 2011 гг., то видно, что за последние годы показатель снизился с 63,3 до 47,4 тыс. студентов. Причем также дело обстоит и с государственными – с 58,6 до 41,7 тыс. студентов, а в частных ВУЗах показатель увеличился с 4,7 до 5,7 тыс. студентов [1, с. 111].

Финансирование студентов из общего государственного бюджета страны показало, что из 207300 студентов государственных ВУЗов только 13,5% получают государственную стипендию, хотя этот процент начал расти. Хотя в 2009-2011 годах было выделено 5705 стипендий, что составляет 17,8% стипендий для поступивших студентов. Из них, 5040 (88%) были присуждены через МОН КР, а половина была выделена для подготовки педагогов. Таким образом, на данный момент преобладающая часть дохода государственных учреждений остается за студентами, оплачивающих за свое обучение.

Особую роль в осуществлении реформ и мероприятий, направленных на повышение эффективности системы образования и результатов ее обучения, играет проблема государственной кадровой политики. На самом деле, «в последние годы система образования начала испытывать кадровый дефицит» [2, с. 109].

В качестве наиболее важных направлений деятельности по реализации целей и задач кадровой политики в стране, М.Ш. Тулемышев и А.А. Супотаева выделяют: «всесторонний анализ и прогнозирование кадровой ситуации; определение индикаторов и критериев оценки качественных и количественных изменений в профессорско-преподавательском составе образовательных учреждений, разработку функционально-квалификационной модели преподавателя; подготовку предложений в законодательные органы страны по правовым аспектам кадровой политики с учетом долговременных перспектив развития высшего профессионального образования; поддержание общественного статуса преподавателей на должном уровне; формирование механизма отбора, подготовки и повышения квалификации преподавателей и обеспечение системы эффективного управления кадровым потенциалом учебных заведений» [3, с. 134].

В ВУЗах страны профессорско-преподавательский корпус составляет 12678 штатных единиц. Ученую степень имеют 3548 человек. Из них 597 докторов и 2951 кандидатов наук. Присуждено ученых званий 2582 преподавателям. Из них 574 профессоров, 2008 доцентов [1, с. 110].

Из вышеуказанных данных наблюдается тенденция увеличения численности студентов различных форм обучения и соответственно незначительное улучшение качественного профессорско-преподавательского состава (ППС) ВУЗов КР.

Поскольку аспирантура и докторантура являются основной формой подготовки научно-педагогических кадров в системе высшей школы, то можно сравнить численность аспирантов и докторантов с 2005 по 2010 гг. Численность аспирантов уменьшилась на 7% и составила 2,2 тыс. человек из них выпущено 559 аспирантов. В докторантуре же картина обстоит иначе. Их число в 2005 г. составляло 60 чел., а в 2010 г. – 77 чел. Из них выпущено соответственно 23 и 16 человек. Если же посмотреть численность аспирантов по отраслям наук, то наблюдается тенденция их уменьшения, в частности, по филологическим (360 чел.), экономическим (339 чел.), техническим (238 чел.)..., культурологии (1

чел.) и также обстоит дело с численностью выпускаемых аспирантов: по экономическим (80 чел.), филологическим (64 чел.), техническим (62 чел.)..., географическим (1 чел.). Таким образом, отрадно то, что численность работников, выполнявших научные исследования и разработки с 2005 г. (3419 чел.) по 2010 г. (3533 чел.) не уменьшилось, а увеличилось.

«Фактически качественный состав преподавателей еще более слабее, чем показывает в статистике и отчетностях» об этом утверждает Р.Н. Джапарова. Она отмечает, что «некоторая часть преподавателей, особенно ее квалифицированная часть, работает в нескольких ВУЗах... Кроме того, сами ВУЗы стали практиковать ускоренную карьеру своих преподавателей» за счет ускоренного процесса перевода из одной должности на другую (начиная с лаборантов и секретарей). Практикуют «набор преподавателей за счет своих выпускников... Некоторые преподаватели, в частности менеджеры и маркетологи, не имея практического опыта работы по своей профессии, сразу преподают в ВУЗах страны» [4, с. 135].

Вышеуказанное увеличение приводит к расширению сети вузов, которые охватывают все области республики, так и создания его многочисленных филиалов, структурных подразделений со статусом юридического лица и учебно-консультативных пунктов в регионах. Так для обеспечения доступности ВО для населения всех областей республики используется региональный принцип размещения ВУЗов. В конце 2000 гг. большинство студентов (80%) обучались в столице, а в настоящее время их количество сократилось до 53%, в то время как остальные 47% обучаются в регионах. Как, утверждает Т.К. Камчибеков, здесь «наблюдается ухудшение качественного состава преподавателей в направлении от центра к отдельным регионам» [5, с. 31].

В большинстве вузов страны ППС либо стареющий, либо совсем молодой. По этому поводу Н.У. Курбанова констатирует «снижение квалификационного уровня набираемых преподавателей». Она отмечает, что новым преподавателям была «предоставлена большая свобода в чтении новых курсов», что контроль на кафедрах за содержанием занятий стал поверхностным [6, с. 45].

Имея в наличии такие недостатки можно констатировать, что имеются и положительные стороны в учебном процессе ВУЗов. Так в каждом из них внедряются информационные системы, в частности AVN в КНУ им. Ж.Баласагына, когда весь учебный процесс, начиная с бухгалтерии и заканчивая оценением студентов, проводят наглядно, используя новые информационные технологии. Здесь налицо подотчетность и администрации ВУЗа, и его студентов. Четко показано, какими учебно-методическими разработками занимаются ППС, каким научно-дидактическим материалом обладает учреждение, что делают для профессионального роста ППС и студентов. Так проводятся во многих ВУЗах страны методические семинары, тренинги, где обсуждаются основные направления совершенствования их учебного процесса для подготовки высококвалифицированных кадров страны на компетентностном подходе. В результате можно наблюдать, что многие ППС, овладевая новыми технологиями обучения и воспитания, развивают свой творческий и интеллектуальный потенциал на курсах повышения квалификации, имея при этом в наличии сертификат либо диплом. Все это проводится к повышению имиджа ВУЗа за счет конкурентоспособности его образовательных услуг, улучшения качества обучения студентов и расширения спектра научных и информационных услуг.

Каждый ВУЗ из года в год осуществляет подготовку специалистов по всем направлениям науки, техники и производства, тем самым значительно растет их выпуск, особенно за последние годы, наблюдается рост по гуманитарным (19,9 тыс. чел.) и экономическим специальностям (8,1 тыс. чел.), что приводит к значительному увеличению невостребованных специалистов пополнению рядов «рыночных» работников [1, с. 112].

В условиях экономического кризиса высшая школа республики выживает, в основном, за счет многоканального финансирования. Государственная поддержка высшего профессионального образования и научных исследований по-прежнему имеет важнейшее значение для обеспечения сбалансированного решения образовательных и общественных задач.

Из программы расходы на образование видно, что за последние пять лет в расходах государственного бюджета республики доля расходов направляемых на образование, была довольно значительна в среднем от 22 до 26 процентов. Вместе с тем, если в 2006-2007 гг. отмечался ее стабильный рост, то в последующие два года произошло снижение с 25,6% до 21,4%. Причем наибольшая доля средств, выделенных на образование, направляется на общее образование – более 52%, высшее образование всего – 5,9% из общего государственного бюджетного финансирования [7, с. 45].

Согласно Указу «О дальнейших мерах по обеспечению качества образования и совершенствованию управления образовательными процессами в Кыргызской Республике» от 18.04.02 г. №91 с 2002

Абай атындагы КазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. года введена новая система финансирования государственных ВУЗов в виде предоставления по результатам общереспубликанского тестирования государственных образовательных грантов на обучение студентов за счет средств республиканского бюджета. И в настоящее время совершенствуются механизмы выделения индивидуальных грантов для обучения в ВУЗах за счет бюджета.

Другими источниками финансирования системы ВО являются инвестиции спонсорских международных и частных организаций. Безусловно, что именно демократические процессы позволили привлечь инвестиции в развитие образования в высшей школе, переоснастить учебный процесс современным оборудованием во многих учебных заведениях.

В тоже время ВУЗы из учебно-научных и культурных центров, финансируемых государством, превращаются в предприятия рыночной экономики.

Переход на многоуровневую систему обучения, информатизация образовательного процесса, внедрение дистанционного обучения, введение кредит часов и развитие мобильности играют важную роль в становлении нового облика образования КР.

Необходимость введения многоуровневой системы университетского образования была продиктована самой жизнью (в июле 2010 г. на Коллегии МО и Н КР был утвержден переход к двухуровневой системе обучения). Внедрение рыночных механизмов в экономике и динамичная интеграция Кыргызстана в мировое образовательное пространство требовали принятия принципиально новых, оперативных решений, адекватных социально-экономическим преобразованиям в нашей стране.

Поскольку многоуровневая система высшего профессионального образования с использованием современных образовательных технологий, создает реальные возможности для включения молодежи Кыргызстана в международные программы по высшему профессиональному образованию, то это ведет к успешному решению проблем развития межгосударственных связей в области образования, которая поддерживается руководством КР. С обретением КР статуса независимого суверенного государства, связи с зарубежными странами приобрели новое качество. Процесс реформирования в сфере образования перешел от стадии внутриреспубликанской перестройки, обеспечения нормативно-правовой базой к стадии активного сотрудничества с зарубежными государствами. Такое партнерство позволяет проводить международные конференции, круглые столы, семинары с двусторонним участием, которое оказывает неоценимую помощь при выполнении профессиональных, воспитательных и др. видов задач при обмене опытом. Для развития творческого потенциала студентов эти мероприятия широкого масштаба позволяют формировать у них созидательное мышление и научное мировоззрение, прививая устойчивые умения и навыки самостоятельной научно-исследовательской работы, воспитывая в них потребность постоянного самосовершенствования, выработке способностей эффективного применения полученных знаний в профессиональной деятельности и навыков работы в коллективе, а особенно в популяризации и распространения положительного опыта новых прогрессивных форм научного творчества.

Своеобразным связующим звеном между образовательными системами разных стран стало открытие ВУЗов двойного подчинения, которые ведут образовательный процесс по совмещенным образовательным программам, и выдают дипломы двух государств, признаваемые соответственно в обоих государствах.

Благодаря работе вузов по сотрудничеству с зарубежными вузами-партнерами студенчество Кыргызстана может учиться по образовательным программам зарубежных стандартов, причем, не только за рубежом, но и у себя дома.

В республике начинается работа по обмену студентами и преподавателями высшей школы, как показано выше, открывается целый ряд учебных заведений, учрежденных совместно с зарубежными государствами партнерами. В систему образования привлекаются гранты многочисленных фондов, таких как: Сорос, Евразия, ЕС и другие; инвестиции зарубежных банков, а именно: Международного Банка Реконструкции и Развития, Европейского Банка Реконструкции и Развития, Азиатского Банка Развития, Исламского Банка Развития и др., а также средства международных программ и организаций: АЙРЕКС, АКССЕЛС, ПРООН, ЮСИА, ЮСАИД, ТЕМПУС/ ТАСИС, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Корпуса Мира и др.

Значительно активизирована работа с Посольствами иностранных государств и представительскими международными организациями.

Делаются шаги по созданию и применению дистанционного обучения и в регионах, а также для сферы повышения квалификации и переподготовки специалистов.

В последнее время ряд вузов начали применять технологию модульного обучения (МУК, АУЦА, КГМА, КР (С) У, КНУ по системе кредит-часов для повышения качества подготовки специалистов, соответствующего требованиям мировых образовательных стандартов. Ее применение предоставляет нашим студентам возможность продолжить образование за рубежом и получить диплом о высшем образовании, одинаково признаваемом как в нашей стране, так и за рубежом. Одновременно внедрение кредит-часов в учебный процесс наших ВУЗов сделает наше высшее образование более привлекательным для иностранных студентов, что приведет к росту их числа в Кыргызстане и позволит наладить экспорт нашего высшего образования.

В настоящее время в Кыргызстане даже внутри страны мобильность достаточно ограничена для ППС. Поэтому, как в частности, подчеркивает А.С. Абдыжапаров, «необходимо проводить обмен между работниками ВУЗов и НИИ для «оптимальности решения проблемы качества образования» [8, с. 31]. Тем более не приходится говорить пока о массовых командировках ППС в европейские и иные зарубежные ВУЗы из-за дефицита государственных ресурсов. Но задача эта – на перспективу – не должна выпадать из поля зрения ВУЗов и органов управления образованием. Поэтому понятие мобильности студентов, преподавателей, научных работников, выпускников ВУЗов страны может быть трансформировано в виртуальную и профессиональную мобильность.

Совместные образовательные программы, высокий уровень академической мобильности – всё это предполагает сравнимый (и достаточно высокий) уровень качества подготовки специалистов с высшим образованием.

Таким образом, должен разрабатываться целостный механизм управления качеством: следует, прежде всего, создавать условия, благоприятные для того, чтобы преподаватель хорошо преподавал, а студент хорошо учился. Весь процесс, при всем его творческом характере, индивидуальном подходе, интерактивности и диалогичности обучения, в идеале должен приобретать вид «технологической цепочки» с постоянным мониторингом промежуточных результатов; конечный результат «срабатывания» такой цепочки обеспечивает приобретение обучающимся заданного множества знаний, умений, навыков. Во-вторых, необходимо сочетать внутренний и внешний контроль качества образования: хотя именно ВУЗ несет полноту ответственности за качество подготавливаемых выпускников, далеко не оптимальна ситуация, когда преподаватель и только он, в конечном счете, оценивает свою собственную работу, ее результаты – компетенции обученного им же выпускника.

1. *Статистический ежегодник Кыргызской Республики. – Бишкек: Нацстаткомитет КР, 2010. – С. 430.*

2. *Касымова, Э.Р. Менеджмент в образовании [Текст]: учеб. пособие для ВУЗов/ Касымова Э.Р., Курманов С.Э., Турдугулов Ф.З. – Бишкек:Ровер, 2001. – 380 с.*

3. *Тулемыев, М.Ш. Качество университетского образования в Кыргызстане [Текст] / Тулемеиев М.Ш., Супотаева А.А. // Мат-лы межд. научн. конф., «Современные технологии и управление качеством в образовании, науке и производстве: опыт адаптации и внедрения» Ч VI. Инновационные проекты «Наука – 2001» / Кыргыз. техн. ун-т им. И.Раззакова. – Бишкек, 2001. – сс. 131-137.*

4. *Джапарова Р.Н. Высшая школа в Кыргызстане: проблемы модернизации [Текст] / Джапарова Р.Н. // Высшее образование в России. – М., 2004. – №8. – сс. 134-139.*

5. *Камчибеков Т.К. Предпринимательство прирастать должно образованием [Текст] / Камчибеков Т.К. – Бишкек: Рынок капиталов, 2001. – Апрель, №4. – сс. 29-33.*

6. *Курбанова Н.У. Интеграция Кыргызстана в мировое образовательное пространство [Текст] / Курбанова Н.У. – Бишкек, 2001. – С. 60.*

7. *Социальные тенденции Кыргызской Республики. – Бишкек: Нацстаткомитет КР, 2010. – С. 145.*

8. *Абдыжапаров Ф.С. Качество университетского образования в Кыргызстане [Текст] / Абдыжапаров Ф.С. // Матлы межд. научн. конф. «Современные технологии и управление качеством в образовании, науке и производстве: опыт адаптации и внедрения» Ч VI. Инновационные проекты «Наука – 2001», Управление качеством образования в университетах, Техн., Гуманитарные и Общественные науки / Кыргыз.техн.ун-т им. И.Раззакова. – Бишкек, 2001. – сс. 30-31.*

Резюме

В данной работе показано современное состояние высшей школы Кыргызстана.

Summary

Current status of higher education in Kyrgyzstan is shown in this article.

ПУТИ ВОЗРОЖДЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Р.Б. Лесбекова – к.б.н., доцент,
Х.К. Унтаев – к.п.н., ст.преподаватель,
С.Ж. Бугыбаева – д.б.н., профессор,
А.Ж. Тастанов – к.п.н., доцент,
С.Ахметов – преподаватель

Основная цель политики государства в области физической культуры и спорта – эффективное использование их возможностей в оздоровлении нации, воспитании молодёжи, формировании здорового образа жизни населения.

В настоящее время физической культурой и спортом в стране занимается всего 10% населения, тогда как в экономически развитых странах мира этот показатель достигает 50-60%.

Острая и требующая срочного решения проблема – низкая физическая подготовленность и физическое развитие учащихся. Реальный объём двигательной активности учащихся и студентов не обеспечивает полноценного развития и укрепления здоровья подрастающего поколения. Увеличивается число учащихся и студентов, отнесенных по состоянию здоровья к специальной медицинской группе [1].

Отечественный и зарубежный опыт показывает, что эффективность средств физической культуры и спорта в профилактической деятельности по охране и укреплению здоровья, в борьбе с наркоманией, алкоголизмом, курением и правонарушениями, особенно среди молодёжи, исключительно высока.

Мажилисом РК 1999 года принят закон "О физической культуре и спорте в Республике Казахстан", в котором физическая культура и спорт рассматриваются как одно из средств профилактики заболеваний, укрепления здоровья, поддержания высокой работоспособности человека, а также воспитания патриотизма граждан, подготовки их к защите Родины, развития и укрепления дружбы между народами.

В программе развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2007-2011 гг, в числе первоочередных мер, направленных на охрану здоровья, определено создание условий и вовлечение различных групп населения в активные занятия физической культурой и спортом.

В законе об образовании в РК, в качестве одной из основных целей определено воспитание здорового образа жизни, развитие детского и юношеского спорта. В послании президента РК народу Казахстан от 29 января 2010 года, развитие массовой физической культуры и спорта было отнесено к стратегическим целям социальной политики государства [2].

Все эти вышперечисленные проблемы нашли своё отражение в "Концепции развития физической культуры и спорта в РК на период до 2015 года" в которой определены её цель и задачи, основные принципы, механизм реализации.

В процессе её реализации одним из важных условий является физкультурно-оздоровительная и спортивно-массовая работа в регионах, которая должна быть направлена на увеличение числа массовых соревнований для всех возрастных групп населения (в трудовых коллективах, по месту жительства и отдыха, в образовательных учреждениях). Главная задача таких соревнований – стимулировать стремление людей к ежедневным физкультурно-спортивным занятиям, вовлекать в соревновательную деятельность, прежде всего детей, подростков и молодёжь. При этом следует больше внимания уделять развитию национальных видов спорта, самобытных физических упражнений и игр и использовать их в приобщении населения к активным занятиям физической культурой и спортом.

Объективная оценка многовековой истории приводит к подтверждению справедливости положения о том, что решающая роль в развитии всех сторон экономической и общественной жизни, а также в области воспитания принадлежит народу. Можно без преувеличения утверждать, что народ – первый и великий педагог, а народная педагогика – результат коллективных творческих усилий многих поколений. Чем богаче духовная и материальная культура народа, тем богаче его педагогическое наследие.

Академик Г.Н. Волков, решающий путь возрождения народов видит в возрождении традиционной, демократической культуры воспитания. "Вне этой культуры нет, и не может быть никакой культуры. Народная педагогика и народное воспитание, традиционная культура воспитания – основа основ народной жизни" [3]. Для внедрения идей концепции в практику просвещения в целом, и

школьного образования в частности, Г.Н. Волков предусматривает ряд неотложных, оперативных мер, среди которых с учётом специфики данного исследования нами были выделены следующие:

1. обязательный учёт национальных, интеллектуальных, художественных, этических и иных традиций в оформлении школьных помещений, территории школы и микрорайона;

2. восстановление художественных промыслов, искусства, народных праздников, игр, игрищ; возрождение традиционной культуры воспитания; приобщение к ней учителей, учащихся, родителей, населения;

3. система специальных мер по обогащению духовной культуры, развитию духовности (новые учебные планы, предметы, программы, учебники; воспитательная работа; сотрудничество с родителями, населением, со старейшинами и др.).

Реализация вышеуказанных мер применительно к сфере физической культуры в Республике возможна по следующим направлениям.

Использование традиционной символики, атрибутики (игрушек, самобытного инвентаря для игр и состязаний, спортивного оборудования, элементов национального колорита – одежды, песенного сопровождения), является необходимым элементом при проведении национальных спортивных состязаний, игр на различных праздниках и мероприятиях, проводимых в учебных заведениях, оздоровительных лагерях, дошкольных и внешкольных учреждениях и по месту жительства.

На наш взгляд, необходимо приложить усилия по восстановлению и систематизации национальных игр и состязаний, которые являются одним из условий возрождения традиционной культуры воспитания. К этому процессу должны подключиться не только специалисты-исследователи, но и те, кто принимает непосредственное участие в передаче культурной информации, реализуя тем самым воспитательную функцию – родители, учителя, воспитатели.

Основная проблема обучения и воспитания с использованием народных средств физической культуры сводится сегодня к отсутствию стройной теории и методики народной физической культуры, материально-технического, организационно-управленческого обеспечения, закрепления их нормативно-правовыми актами.

Таким образом, система образования неотрывна от национальной почвы. В ней переплавляется два встречных потока, происходит обогащение национального общечеловеческим и общечеловеческого национальным. Система образования не сохраняющая и не опирающаяся на национальные корни, рано или поздно отторгается народом. Одно из важнейших направлений обновления образования, его гуманизации является преодоление ограниченности, всемерное раскрытие национального характера системы образования, национального и регионального своеобразия при сохранении её интернациональной открытости.

В годы функционирования единых программ по физическому воспитанию на всех уровнях происходило вытеснение форм и средств традиционной физической культуры. А в программах по подготовке физкультурных кадров со средним и высшим образованием отсутствовали темы и учебные курсы по истории, теории и методике народных средств физической культуры. Фактически специалисты не имели соответствующих знаний для применения их в школе и дошкольных учреждениях.

Реалии сегодняшнего дня вновь выдвигают в число наиболее значимых проблему формирования личности учителя физической культуры, рассматриваемую под углом зрения, в том числе, и национального физического образования в системе профессионально-педагогической подготовки будущего учителя физической культуры.

Применительно к национальным особенностям казахской культуры изучение теории и методики народных подвижных игр необходимо включить в учебную программу курса "Подвижные игры с методикой преподавания", борьбы курес – в программу курса "Борьба с методикой преподавания", народных танцев – в программу курса "Музыкально-ритмическое воспитание с методикой преподавания", истории традиционной физической культуры – в программу курса "История физической культуры и спорта", теории и методики народной физической культуры – в программу курса "Теория и методика физического воспитания и спорта". Гиревой спорт с методикой преподавания должен присутствовать в учебном плане как отдельная самостоятельная дисциплина.

Эффективная реализация идей физкультурного воспитания предполагает издание методических руководств, популярных рекомендаций и пособий по организации самостоятельных занятий, активное использование средств массовой информации для распространения физкультурных знаний, соз-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. дание консультационных пунктов по вопросам методики организации физкультурных занятий и контролю за их эффектом, привлечение к просветительской работе врачебно-физкультурных и других медицинских служб. В то же время интенсивное внедрение физкультурных знаний в широкие слои населения будет являться мощным фактором интеллектуального обогащения людей в области физической культуры.

Необходимо расширить научно-исследовательскую работу в области изучения вопросов традиционной физической культуры казахского народа посредством расширения исследовательского поля деятельности, организации этнографических экспедиций по сбору и описанию народных средств физической культуры, увеличения числа аспирантов и докторантов, работающих в этом направлении.

На развитие физической культуры казахского народа существенное влияние оказывают уровень развития экономики республики, общей культуры. Поэтому в решении проблем физической культуры очень важно учитывать не только многовековые культурные традиции народа, но и современный уровень и перспективы развития экономики и культуры Республики Казахстан.

Все явления этнопедагогике должны активно функционировать как в семье, так и в школе, естественно объединяя педагогические усилия государства и общества, семьи и народа. В обществе существуют и действуют правовые нормы, законы, определяющие социальную активность личности. Физическая культура может и должна способствовать повышению социальной активности личности, но это зависит от уровня материального благополучия общества, развития политической, экономической и идеологической сфер, от межличностных и межнациональных отношений, психологического климата, а также от системы общего и специального образования.

Таким образом, выявление педагогических проблем физической культуры казахского народа и определение основных путей их разрешения необходимо направить на удовлетворение общественной потребности в познании роли традиционной физической культуры в педагогическом процессе на современном этапе развития республики.

1. Касымбекова С.И., Жекенов С. Основные направления оздоровления населения средствами физической подготовки. // Вестник физической культуры. – 2009, – №2. – сс. 12-15.

2. Государственная программа развития физической культуры и спорта в Республике Казахстан на 2007-2010 годы.

3. Анаркулов Х.Ф., Умурбекова Т.А. Физкультурно-оздоровительные мероприятия с использованием фольклора в дошкольных учреждениях // Вестник физической культуры ННПЦ ФК МОН РК. – 2009. – №2. – сс.47-51.

Түйін

Қазақ халқы дене мәдениетінің педагогикалық мәселелерін айқындау және оларды шешудің басты жолдарын қарастыруды республикамыздың заманауи дамуы барысындағы педагогикалық үдерістің дәстүрлі дене шынықтыру танымдылығындағы қоғамдық сұраныстың қанағаттандырылуына бағыттау қажет.

Summary

Identification of pedagogical problems of physical culture of the Kazakh people and definition of the main ways of their permission should be directed on satisfaction of public requirement for knowledge of a role of traditional physical culture in pedagogical process at the present stage of the republic development.

К ПРОБЛЕМЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНЦИИ ВЫПУСКНИКА ПО ПЕДАГОГИЧЕСКИМ СПЕЦИАЛЬНОСТЯМ

А.Е. Жумабаева, Т.К. Оспанов, А.Б. Акпаева, Л.А. Лебедева

Общеизвестно, что в литературных источниках с конца 90-х гг. XX в. стали часто употребляться термины: компетенция и компетентность; базовая и ключевая компетенция; знаниевые и компетентностные результаты образования; компетентностный подход и модель подготовки специалистов; компетентностный подход к ожидаемым результатам и оцениванию качества результатов образования. Кроме того в педагогической науке и практике в качестве приоритетных выделяются ряд компетенций и их группы. В их числе: социально-правовая, предметная, информационная и коммуникативная компетенций; компетентность самоменеджмента, самоуправления, самоактуализация, саморазвития и разрешения проблем; познавательное-интеллектуальная компетентность; общекультурные, универсальные, надпредметные, профессиональные, предметно-специфические и предметно-специа-

лизированные компетенции. А действующий в настоящее время ГОСО подготовки бакалавров по специальности «педагогика и методика начального обучения» ориентирует на формирование методологической, социальной, правово-трудовой компетенции в процессе усвоения философских, социально-правовых, экономических основ обучения, воспитания и развития; психологической, педагогической, предметно-теоретической компетенции на основе овладения научно-теоретическими, методологическими, психологическими, педагогическими, предметно-теоретическими знаниями; предметно-методической, предметно-практической компетенции на основе применения теоретические и эмпирических знаний в процессе изучения теории и технологии обучения учебных дисциплин, прохождения педагогических практик.

Анализ научной литературы и публикаций о понятии «компетенция» показывает наличие разночтения толкования его смысла и различных вариантов группировки и классификации видов компетенции. Об этом свидетельствуют данные таблиц 1, 2, 3.

Таблица 1 **Различные трактовки понятия «компетенция»**

Компетенция
<i>Способность</i> применять знания, умения, успешно действовать на основе практического опыта при решении задач общего рода, также, в определенной широкой области; <i>способность</i> человека применять знания, умения и личностные качества для успешной деятельности в определенной области; <i>способность</i> применять знания, умения, навыки и личностные качества для успешной деятельности в различных проблемных профессиональных либо жизненных ситуациях.
<i>Знания</i> и опыт в той или иной области; <i>знание и понимание</i> того, как действовать в различных профессиональных и жизненных ситуациях.
<i>Круг вопросов</i> в которых кто-нибудь хорошо осведомлен.
<i>Готовность</i> эффективно мобилизовать внутренние и внешние ресурсы для достижения поставленной цели; <i>готовность</i> к успешной деятельности в целях удовлетворения индивидуальных и общественных потребностей, составляющая социальный заказ к системе образования.
<i>Интегрированные характеристики</i> качеств личности, позволяющие осуществлять деятельность в соответствии с профессиональными и социальными требованиями, а также личностными ожиданиями; <i>интегральные</i> надпредметные характеристики подготовки обучаемых, которые проявляются в готовности к осуществлению какой либо деятельности в конкретных проблемных ситуациях в процессе или после окончания обучения.
<i>Совокупность</i> знаний, умений, навыков и способов деятельности, необходимых для качественной продуктивной деятельности после обучения.

Таблица 2 **Различные трактовки понятия «компетентность»**

Компетентность
<i>Результат</i> образования, который хаактеризует не сумму усвоенной информации, а способность человека действовать в различных профессиональных ситуациях; <i>результат</i> образования, выражающийся в овладении обучающимся универсальными способами деятельности, т.е. способностью личности выполнять ту или иную деятельность при решении учебных и жизненных задач.
<i>Совокупность</i> знаний, умений, навыков, способностей, применяемых в жизненных ситуациях; совокупность компетенций; наличие знаний и опыта, необходимых для эффективной деятельности в заданной предметной области.
<i>Уровень</i> владения совокупностью компетенций, отражающий степень готовности выпускника к применению знаний, умений, навыков и сформированных на их основе компетенций для успешной деятельности в определенной области; уровень владения совокупностью компетенций, степень готовности к применению компетенций в профессиональной деятельности.
Профессиональная компетенция
<i>Способность</i> успешно действовать на основе практического опыта, умения и знаний при решении профессиональных задач.
<i>Владение</i> учителем необходимой суммой знаний, умений и навыков, определяющих сформированность его педагогической деятельности, педагогического общения и личности учителя как носителя определенных ценностей, идеалов и педагогического сознания.

Таблица 3 **Различные классификации компетенций**

Классификации компетенций
Когнитивные, функциональные, этические и личностные компетенции, метакомпетенции.
Ресурсные, межличностные, информационные, системные и технологические компетенции.
Знаниевые, функциональные и поведенческие характеристики результатов обучения.
Предметные, личностные и социальные компетенции действия.
Базисные, ключевые, общепрофессиональные, профессиональные и предметно-специальные.

Сравнительный анализ содержания и форм различных толкований понятия «компетенция» и «компетентность», а также множества названий компетенций и классификация их по разным существенным признакам позволяет сделать следующие выводы:

– признать, что отсутствует единая точка зрения по поводу интерпретации понятий «компетентность» и «компетенция» и четкое представление об их отличиях;

– осознать, что смысл понятия «компетенция» раскрывается по-разному через способность, знание, круг осведомленных вопросов, готовность, интегральная характеристика, совокупность, а «компетенция» – через результат, совокупность, уровень;

– понимать под компетенцией овладение системой знаний и опытом ее применения в той или иной области, характеризующая готовность личности к успешной деятельности;

– толковать смысл компетентности как результат образования, выражающийся в овладении обучающимся универсальными способами деятельности, т.е. способностью личности выполнять конкретного ее вида при решении учебных и жизненных задач;

– рассматривать профессиональную компетенцию как способность личности успешно действовать на основе практического опыта, умения и знаний при решении профессиональных задач;

– реализовать идею компетентностного подхода в проектируемых нормативных документах, который позволяет осуществить перенос акцента с обучающего и содержания дисциплины на обучающегося и ожидаемые результаты образования;

– описать характеристику проектируемой компетентностной модели выпускника организации образования, т.е. к чему пригоден специалист, к выполнению каких функций он подготовлен и какими качествами обладает, который выражает комплексный интегральный образ конечного результата образования;

– определить компонентный состав компетенции на основе отбора оптимальных видов и групп, характерных конкретной специальности, адекватную технологию ее формирования и оценки.

– формировать компетенции с учетом известных в педагогической науке и мировом образовательном опыте многообразия общих подходов (поведенческий, функциональный, многомерный и целостный) к определению и введению в практику образования компетентностной трактовки качества результатов обучения;

– структурировать компетенции специалиста, выявить оптимальные компоненты и соотношения компетенции, характеризующие подготовку профессиональных кадров в сфере педагогической деятельности.

Выводы, приведенные выше составляют нашу концепцию проектирования компетентностной модели выпускника-бакалавра по педагогической специальности и, в частности специальности педагогика и методика начального обучения, включающей общекультурной (универсальной, надпредметной), общепрофессиональной (базовой), предметно профессиональной (предметно теоретической, предметнометодической, профессиональнопрактической, профессиональноисследовательской, предметноспециальной, предметно-специализированной) компетенций.

Компетентностная модель выпускника, предлагаемая нами, представлена в блок-схеме по каждой группе (совокупности) компетенции и ее компонентов. Определенные таким образом в блок-схемах результаты образования, выраженных в форме компетенций, позволяют проектировать объем, уровень, содержания теоретических и эмпирических знаний, объединенных в модули – части учебной дисциплины, которая имеет определенную логическую завершенность по отношению к установленным целям и результатам образования.

Установленные нами группы компетенции и ее компоненты, отражающие ожидаемые результаты образования с позиции компетентностного подхода, которые приведены в блок-схемах, потребует существенного пересмотра содержания образования, а также цели и задач, образовательной технологии, методов, организационных форм, влияния учебной среды и т.д.

Полагаем, что первая группа компетенции позволяет проектировать общекультурный модуль образования, вторая группа – базисную и третья группа – профессиональную, а также определить соответственно номенклатуру обязательного и элективного компонентов дисциплин каждого модуля образования.

Данные получены в результате выполнения проекта создания образовательных программ по педагогическим специальностям в КазНПУ им. Абая.

Общекультурная компетенция и ее компоненты

Профессиональная компетенция и ее компоненты

Предметная компетенция и ее компоненты

Түйін

Мақалада бастауышта оқыту педагогикасы және әдістемесі мамандығын бітіруші түлектерінің құзыретті моделін жобалаудың тұжырымдамасы қарастырылған. Тағайындалған құзыреттер мен олардың компоненттері білім мазмұнын, мақсаттар мен міндеттерді, білім беру технологияларын, әдістерді, ұйымдастыру формаларын, оқу ортасының әсерін және тағы басқаларды қайтадан қарауды талап етеді.

Summary

The article discusses the concept of design competence model of the graduate-BA in pedagogy and methods of primary education. Established by a group of competencies and their components, will require substantial revision of curriculum goals and objectives, educational technology, methods, organizational forms, the impact of learning environments, etc.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ОРФОГРАФИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Л.М. Нарикбаева – д.п.н., и.о. профессора кафедры педагогики
дошкольного и начального образования КазНПУ им. Абая,
Г.А. Махмудова – учитель начальных классов с. Узынагаш,
СШ им. С.Бердыкулова, Алм. области, Жамбылского района

На современном этапе развития образования в Республике Казахстан перед учительством ставятся новые цели и задачи, возрастают роль и значение современной системы образования, человеческого капитала как критерия уровня общественного развития, составляющих основы нового качества жизни общества. Знания становятся средством воспитания и социализации личности. Парадигмой образования являются «учить умению учиться», а значит ориентировать учащихся на саморазвитие, самореализацию.

Современная школа – часть многоуровневого непрерывного образования, основной целью которой является формирование личности, способной на основе полученных глубоких знаний свободно ориентироваться, самореализовываться и самостоятельно принимать правильное решение в условиях

быстро меняющегося мира. А отсюда и основная задача, как школы, так и педагога – обеспечить становление такой личности.

Одной из ступеней на пути достижения этих целей является работа со словарными словами, которая в настоящее время стоит на достаточно низком уровне. Актуальность данной проблемы обусловлена недостаточной разработанностью методики правописания словарных слов: неупорядоченность и традиционность дидактического материала, отсутствие полных научно обоснованных рекомендаций о том, как следует обучать этим написаниям.

Целью нашей работы являлась выявить основы и принципы методики формирования навыков орфографии (в частности, словарных слов) с помощью приемов обучения правописания словарных слов и сформулировать методические рекомендации по формированию навыков написания словарных слов с частично апробацией.

Орфография (гр. Orthos – правильный, grapho – пишу) определяет нормы расширенной речи, которые приняты в каждом конкретном языке на данном этапе его развития. Правила письма необходимы каждому языку, потому что они обеспечивают точную передачу содержания речи и правильное понимание написанного всеми говорящими на данном языке [1].

Природу русской орфографии раскрывают с помощью ее принципов: разные типы орфограмм подпадают под действие морфологического, традиционного, смыслового и других принципов, что помогает в выборе методов и приемов обучения не всей орфографии вообще, а каждому конкретному типу орфографических явлений. Понять принципы орфографии – значит воспринять каждое отдельное звено общей системы, каждую орфограмму увидеть во взаимосвязях всех сторон языка.

«Словарная работа – это не эпизод в работе учителя, а систематическая, хорошо организованная, педагогически целесообразно построенная работа, связанная со всеми разделами курса русского языка», – писал известный ученый-методист А.В. Текучев [2, с. 23].

Работа по правописанию словарных слов – трудная и кропотливая. Она продолжается из урока в урок, оставаясь в памяти учеников после применения учителем особых приемов. Словарные слова – одна из проблем начальной школы.

Объект словарной работы – слово. Оно является сложной и многогранной единицей языка. Так, в каждом слове различаются его звуковая (а на письме – буквенная, графическая) оболочка, составляющая «природную материю» слова, его лексическое значение и значение грамматическое.

Слово как смысловая единица, как носитель знаний представляет собой частицу знаний, частицу обобщенного опыта, которая хранится в памяти и используется человеком в процессе мышления и речи. Чем богаче активный словарный запас учащихся, тем содержательнее и красочнее его устная и письменная речь.

Более рациональной является такая методика словарно-орфографической работы, когда в процессе изучения правописания слов данной категории детям будут предлагаться задания, которые наряду с орфографическими задачами преследуют и лексические цели, то есть будут направлены одновременно и на усвоение орфографии, и на активизацию словарного запаса.

Для эффективного усвоения трудных слов необходимо рассматривать в единстве все стороны словарного слова: его лексическое значение, грамматические признаки, морфемный состав, а также произношение и написание. Таким образом, создаются условия, при которых у учащихся развивается комплексный и одновременно разносторонний подход к каждой языковой единице.

Синтаксические упражнения со словарными словами ставят перед собой задачу закрепить те теоретические сведения, которые дети получили по синтаксису, показывают школьникам роль языковых единиц в речи, общении между людьми, помогают разобраться в структуре несложных по своему построению и составу словосочетаний и предложений, сознательно составлять словосочетания и предложения.

Значительное место в системе словарно-орфографической работы должны занимать упражнения лексического характера. Важно, чтобы ученики понимали как изучаемые слова, так и однокоренные слова и могли использовать их в речи в соответствующем значении. Данные задания необходимо включать в этап закрепления новых словарных слов.

В связи с изучением грамматики проводятся лексические упражнения, в которых учащиеся объясняют значения слов как прямое, так и переносное, выясняют многозначность слов, разбираются в отношениях между синонимами и антонимами, составляют с ними предложения. Изучение слов с

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. непроверяемыми и трудно проверяемыми написаниями дает возможность познакомить детей с фразеологизмами, устойчивыми сочетаниями слов. Такое знакомство позволяет показать фразеологическое богатство нашего языка, обогатить речь детей фразеологизмами, сформировать умение замечать фразеологизмы в предложении и умело их использовать в самостоятельно составленном тексте или в своей устной речи.

С целью обогащения словарного запаса учащихся, развития речи и эффективного запоминания графического облика словарного слова учитель может включать в работу упражнения с использованием пословиц и поговорок, текст которых содержит словарные слова. Умение обращаться к словарю и работать с ним является одним из условий успешного обучения учащихся орфографии.

Систематическая и целенаправленная работа над словарными словами вызывает у учащихся интерес к изучению этих слов и способствует их прочному и успешному запоминанию. Необходимо, чтобы ребенок использовал одно и то же слово 5-7 раз в разнообразных вариантах упражнений, которые представлены в данном пособии. Это приводит к тому, что ученик свободно овладевает словарным материалом и безошибочно применяет его на практике. С целью выяснения запоминания и выработки прочных навыков правописания изученных слов учитель может проводить различные виды диктантов. Словарные диктанты можно рассматривать и как обучающий, и как контролирующий вид работы над трудными словами.

Как объяснить младшим школьникам значение слова? Отвечая на этот вопрос, невольно вспоминаются слова К.Паустовского. Размышляя о том, что хорошо бы составить несколько новых словарей русского языка, в одном из которых собрать слова, имеющие отношения к природе, он писал: «Словарь этот будет, конечно, толковым. Каждое слово должно быть объяснено, и после него следует помещать несколько отрывков из книг писателей, поэтов и ученых, имеющих научное или поэтическое касательство к этому слову».

Некоторые методические рекомендации по совершенствованию навыков правописания словарных слов.

Методы и приемы в обучении письму непроверяемых слов:

а) *метод языкового анализа* – приемы звукобуквенного анализа, фонетического разбора, орфографического комментирования, устного проговаривания;

б) *зрительное запоминание* – вместе с кинестетическим (речедвигательным, рукодвигательным): приемы зрительного диктанта, списывания с различными заданиями, проверки слов по словарю, использования плакатов или таблиц, выделения орфограмм цветным мелом, подчеркивания их в тетрадях, повторное письмо слов;

в) *сопоставление и противопоставление тематических групп заучиваемых слов* (сопоставление названий домашних животных: «корова», «лошадь»), однокоренных слов («путешественник», «путешествие», «путешествовать»), форм слова («стакан-стаканы», «космонавт-космонавты»), сравнение по значению («машина-машинка-машинища», «деревня-город») и т.п.;

г) сопоставление зрительного и слухового образов (составов) слов: различные виды слуховых диктантов;

д) составление словосочетаний (синтез) с трудными словами, выработка словесных ассоциаций: «пальто» – «осеннее пальто» и т.п.;

е) составление предложений с трудными словами, включение их в сочетания и изложения, устные рассказы, другие формы естественной речи;

ж) занимательные формы работы: включение трудных слов в словесные игры, кроссворды, ребусы; составление стихотворений с этими словами, юморесок, загадок, отгадывание загадок; проведение викторин, конкурсов и т.п.

Только опираясь на обобщенное умение ставить орфографическую задачу, можно вести дальнейшую работу над способами ее решения в зависимости от разновидности орфограммы.

Работу по освоению слов рекомендуется строить в несколько этапов, каждый из которых призван решать конкретную задачу.

Этап 1. Предъявление слова (в настоящее время используются следующие способы):

а) чтение загадки, отгадывание её учащимися;

б) прослушивание грамзаписи и определение предмета, о котором идет речь;

в) рассматривание предметной картинки (из набора «картинный словарь»);

г) описание признаков предмета или предъявление слова-синонима.

Этап 2. Работа над «слуховым» образом слов.

Учащиеся проговаривают слово хором, затем по одному орфоэпически, без выделения слогов определяют «трудное» место. Это очень важно для всей последующей работы, так как именно здесь самими детьми ставится орфографическая задача. Если в период обучения грамоте учащихся знакомили с признаками орфограмм (со слабыми позициями для гласных и согласных: для первых – положение без ударения, для вторых – положение в конце слова и перед другим согласным), то после орфоэпического произнесения дети сразу могут назвать в этом слове "трудное" место. Как известно, дети лучше запоминают то, что, как им кажется, они нашли сами. Если дети умеют определять «трудное» место в слове до начала письма, то процесс письма становится для них более осознанным.

Этап 3. Запись слова с «окошком» («дыркой»). После того как дети определяют ударный и безударный слоги, они записывают «словарное» слово в тетрадь. Важнейшее условие состоит в том, чтобы учащиеся, записывая слово, сами показали «трудное» место пропуском буквы – так называемым «окном», или «дыркой». Дети записывают слово, пропустив, например, букву безударного гласного и ставя ударение. Однако при такой форме записи важно соблюдать еще одно условие: вместо пропущенной буквы должен непременно ставиться какой-либо «сигнал опасности» – например, точка: «б.реза».

После проведения необходимой работы учащиеся самостоятельно вставляют нужную букву и еще раз записывают слово, предварительно проговорив его орфографически, т.е. как оно написано. Специфическая форма записи слова с пропуском «трудного» места – это способ, предлагаемый детям для фиксации поставленной орфографической задачи. Важно, чтобы учащиеся при работе со словами с непроверяемыми написаниями учились, прежде всего, обнаруживать орфограмму, совершенствовали свою орфографическую зоркость.

Такая же форма записи используется и при изучении орфограмм, подчиняющихся правилам: «Обнаружив «трудное» место, не пиши наугад, а оставь «окно» там, где надо решить орфографическую задачу, и лишь затем приступай к ее решению».

Этап 4. Работа над «зрительным» образом слова. Ученики могут получить ответ на поставленный вопрос (о нужной букве), обратившись к орфографическому словарю. Это будет способствовать, во-первых, накоплению опыта работы со словарями, во-вторых, формированию умения не только ставить, но и решать орфографическую задачу самостоятельно. Для лучшего усвоения орфографического облика слова на этой стадии работы полезно использовать элементы этимологического анализа (если он помогает объяснить написание слова).

Хорошему усвоению правильного написания слова способствует использование системы списывания. Запоминание слов способствует и привлечение мнемонических приемов.

К мнемотехнике можно отнести такие стихи, рассказы, рисунки, ребусы, группировки слов, которые, вызывая определенные ассоциации, помогают детям запомнить трудное слово. Эти приемы особенно полезны в тех случаях, когда не может помочь этимологическая справка.

Например, работу по запоминанию слова «ягоды» (ягода) можно начать с рассмотрения картинок с изображением малины, черники, земляники и т.п. Детям задается вопрос: «Как можно назвать все эти предметы одним словом?» (ягоды). Учащиеся записывают слово с «окном». Для запоминания орфограммы предлагается рисунок: ягОды (букву «о» можно изобразить в виде какой-либо ягоды).

Для правильного закрепления написания «словарного» слова можно использовать шуточные вопросы, загадки, например: 1. В каких словах живет рак? (ЗавтРАК, РАКета.) 2. В каких словах спрятались ноты? (ПоМИдор, РЕбята, ДОрога, и др.). 3. Назовите слова, в которых спрятались числа? (Родина (1), сорока (40)). 4. Все слова хороши, но где-то спрятались «еж» и «уж» (дЕЖурный, УЖин.). 5. Какие слова любит ворона? (КАРандаш, КАРтина, КАРтофель).

Формой контроля сформированности умений писать «словарные» слова являются диктанты. Все словарные диктанты классифицированы: а) по форме работы (простые и творческие); б) по виду восприятия (слуховые и зрительные).

Таким образом, особую роль в становлении личности ребёнка в начальной школе играет формирование орфографических навыков учащихся. Этому помогает использование в процессе обучения правописанию различного занимательного материала. Однако на уроках письма не всегда остается время для творческой работы, для разнообразия использования методов, активизирующих деятельность учащихся. Практические рекомендации, сделанные нами заключаются в следующем:

- разделение работы над словом с непроверяемыми написаниями на три этапа;

- использование занимательного материала и творческой деятельности, учащихся для работы со словарными словами;
- обращение внимания на возможности, интересы учащихся;
- слова с непроверяемыми написаниями должны усваиваться не изолированно, а в контексте.

На основе полученных данных, я пришла к выводу о том, что использование занимательного материала и творческой деятельности на уроках письма способствует лучшему усвоению написания словарных слов и формированию более прочных орфографических навыков учащихся.

1. Ожегов С.И. *Словарь русского языка*. – М., 1991.

2. Текучев М.В. *Методика русского языка в средней школе*. – М.: Просвещение, 1980.

Түйін

Бұл мақалада бастауыш мектепте хаттың дағдысының құралымы мәселесі инновациялық мазмұнынан қарастырылады. Ғылыми-әдістемелік әдебиеттің анализімен орыс сөздік емлесі әдіс-айлалары анықталды және әдістемелік ұсыныстары тұжырымдалған.

Resume

In the article the problem of innovative maintenance of educating to the letter is examined at initial school. On the basis of analysis of scientifically-methodical literature the effective receptions of educating of spelling of dictionary words of the Russian shouting are certain and some methodical recommendations are set forth on perfection of skills of spelling of dictionary words at the initial classes of students.

МЕКТЕП ҚАБЫРҒАСЫНДА БЕРІЛЕТІН ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ

Б.Т. Умаргазинова – *пед.ғ.к., доцент, Мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика кафедрасы*

Аз ғана жылдың ішінде бір ғасырға жүк боларлық не ғаламат өзгерістер соншалық шапшаңдылықпен бой көтеруде. Айналымыздағы, өмір сүрген ортамыздағы, қоғамымыздағы осынау ұшан-теңіз ірі де іргелі істер, сөз жоқ, мектеп өміріне де шабыт әкелді. Сана-сарайымызды шайдай ашты. Тәрбие мен өмірдің арасында ат шаптырым алшақтық болып келгені баршамызға аян. Мектеп қабырғасына кіршіксіз жоғары мораль рухында тәрбиеленген бітірушілеріміздің көбінің қоғамдық өмірге араласа келе, «Бәрі де адам игілігінен» гөрі құлқын үшін арпалысатынын көріп, тәрбиелеуіміздің өміршендігіне өзіміз сенбей келген жағдайлар болып тұрды.

Адам ортаға сай қалыптасады. «Ұяда не көрсең ұшқанда соны ілерсін» деген халқымыздың даналығында терең астар бар. Өткен уақыттың орны толмас бір өкініші ұлттық педагогиканы ескермегенінде екен. Ұлттық дәстүрден, салттан ат тонымызды ала қаштық. Соның зардабын енді тартудамыз. Ілтипат, ізет, қайырымдылық сияқты нәзік сезімдер тек қана ұлттық педагогикадан нәр алатынын білмеді. Білсек те елемеген болдық.

Үйелмен тәрбиесінен кейін баланы тәрбиелеу мектепте жалғастырылады. Мектептегі тәрбие қазақ республикасының және әлеуметтік ортаның талабына байланысты жүргізіледі. Соңғы кезде қазақ орта мектебінің білім мазмұнының тұжырымдамасында тәлім-тәрбие мазмұнының алты саласын – ақыл-ой тәрбиесі, имандылық, еңбек, эстетикалық, тілдік қатынас, дене тәрбиесі көрсетілген. Бұлармен қатар экологиялық, экономикалық, жыныстық, патриоттық тәрбие берілуі қажетті. Аталған тәрбие салаларының мақсаты – дүниенің шындығын өз мәнінде танитын, эстетикалық сезімі, талғамы жоғары, еңбек етуге жарамды, заттардың қажеттілігі мен құнын білетін, үлкенге ізет, кішіге құрмет көрсететін, ақыл-ой жағынан дамыған және өз халқын, елін сүйетін азамат тәрбиелеу. Қазіргі кезеңде баланың бойында ұлттық намыс пен қайырымдылық сезімін қалыптастыру айрықша орын алады. Өйткені әрбір адам ана тілінде өз халқының тәлім тәрбиесін алуы арқылы өзге ұлттың өкілі алдында өзінің дамығандығын көрсете алады. Бұл – тәрбие саласындағы өзін-өзі дәріптеу емес, терезесі тең ұлт өкілі ретінде өзінің әдет-ғұрпын, салт дәстүрін өзгелерге таныту, оның ықпалынан болған қасиеттерді мақтаншы ету.

Осындай күрделі мақсаттың айғақты куәсі – қазақ мектептері санының көбеюі, ұлттық тәлім-тәрбие беру саласында елеулі кемшіліктер де жоқ емес. Айталық, ұлттық тәлім-тәрбиені қандай формада

және қалай беру керектігі туралы көпке ортақ ұсыныстар жоқ. Мұны әркім өз білгенінше жүргізіп жатқан сияқты. Бұл дұрыс емес. Тәрбиеде жүйелілік болмаса, сөз жоқ ол мақсатына жетпейді. Сондықтан тәрбие арнайы ұйымдастырылуы керек. Мектеп қабырғасында тәрбие жұмыстары класс жетекшілер арқылы іске асады. Бірақ оның да міндеті босаңсыған. Өйткені ол тек оқушылардың мектепте дұрыс жүріп-тұруын, яғни үйіне аман-есен қайтуын бақылап, арнайы тәрбие жұмысын жүргізуді назарынан тыс қалдырған. Оның үстіне көптеген ата-аналардың тамақ табу ісінен қолы-босамай, бала үйде де тәрбие ала алмайды. Осы жағдайға байланысты бала жақсыдан гөрі жаманды көшеден тез үйрене бастайды. Біз мұны баланың бойында әбден бекігенде ғана байқаймыз. Осы жағдайды болдырмас үшін сынып жетекшісі (топ жетекшісі) оқушылармен міндетті түрде тәрбие жұмысын жүргізеді және ол іске сай әр оқушының мына көрсеткіштерін – 1) имандылық, 2) тәртіп, 3) көпшілдік, 4) қарым-қатынас, 5) белсенділік, 6) іс-әрекетке (оқуға) жауапкершілік, 7) халықтық салт, дәстүрді сақтау, 8) ұстамдылық, 9) өзіне, өзгеге бақылау жасау, 10) дербестік, 11) қарапайымдылық және инабаттылық, 12) әділеттілік, 13) өзін және өзгені құрметтеу, 14) ұқыптылық, 15) шыншылдық және адалдық т.б. есепке алып, оның дамуына ықпал етеді.

Сынып жетекшісі мұны оқушымен, болмаса оқушылар ұжымымен этикалық әңгіме, жиналыс, жиын, кездесу, жарыс, көрме, кітап оқырмандар конференциясын өткізу арқылы іске асырады. Бұл істе ол ата-аналармен пән мұғалімдерімен, жұртшылықпен байланыс жасайды. Аталған тәрбие жұмыстарының қай түрі болсын оқушының қалауы, ізденісі және өзіндік жұмыс тұрғысында ұйымдастырылады. Осы тұста сынып жетекшілердің тәрбие жұмыстарына жауапкершілігі айлық табысына байланысты екенін де айта кеткен жөн. Қазір сынып жетекшілік үшін жеткіліксіз ақша төленеді. Бұл олардың өз ісіне жауапкершілігін көтерудің орнына, басқа кәсіп іздестіруіне мәжбүр жасаса керек. Сондықтан сынып жетекшілік қызметтің жалақысын ең болмағанда жарты айлыққа жоғарылату қажет дер едік.

Тәрбие оқытумен егіз. Оны бір-бірінен бөлу өмірдегі үйлесімділікті жою деген сөз. Осыған байланысты оқыта отырып тәрбиелейміз, тәрбиелей отырып оқытамыз. Демек, тәрбиелеу оқыту кезінде жеке мұғалімдер арқылы іске асады.

Аталған талапқа сай мұғалім-сынып жетекшісі даярлау – жоғары педагогикалық оқу орнының төл ісі. Бұл іс, алдымен, студенттерге берілетін тәлім-тәрбие мазмұнына байланысты. Біздің пікірімізше, жоғары педагогикалық білім – баланы (оқушыны) тануға, олардың ерекшелігін білуге, оқыту мен тәрбиелеу негіздерін, әсіресе, ұлттық тәлім-тәрбиені меңгеруге және оқыту мен тәрбиелеу методикасын үйретуге бағытталуы керек.

Осыған орай «Оқушы, оның дамуы мен тәрбиесі», «Жалпы психология», «Жас және педагогикалық психология», «Этнопсихология мен педагогика», «Қазақстанда педагогикалық ойлардың дамуы», «Жеке пәндерді оқыту мен ұлттық тәрбие беру методикасы» және арнайы курстар – «Қазақтық әуез мәдениеті» «Қазақтың қолтаңба және сәулет өнері», «Азия және Қазақстан халықтарының мәдениеті», «Айтыс және жыраулық өнер», кейбір пәндердің этикасы, мысалы, «Этноматематика», «Этнолингвистика» және «Сынып жетекшісі», «Педагогтік шеберлік» сияқты дәрістерді оқытқан орынды. Аталған оқу пәндерін бірізділік, жүйелілік, тиянақтылық, ғылымилық, пәнаралық және өмірмен байланыстыру, халықтық-ұлттық тәлім-тәрбие беру заңдылықтарын басшылыққа алып оқытады.

Сонымен қатар бүгінгі таңдағы мектеп мұғалімдерінің аса жауапты міндеттерінің бірі – оқушылардың санасына, қоршаған ортаға, туған өлке табиғатына, жергілікті флораға сүйіспеншілікті қалыптастырып, ол арқылы туған өлке табиғатының байлығын сақтау және молайта түсуге бағытталған сезімдерін тәрбиелеу. Бұл өз алдына жеке сөз ететін мәселе.

Мұғалім қызметінің нағыз тиімділігін терең талдау, кемшілігі мен жетістігін бағалау ісі, сыртқы, тез көзге түсетін жайларға, жұмыстың жеңіл әдістеріне, әсемделіп жасалған көрнекі құралдарға (түрлі жоспарлар, үлестірмелер, кестелер, ашық сабақтардың есептері мен конспектілері) үстірт назар аударумен алмастырылады. Формализм әсіресе оқушылар білімін бағалау ісінде көп кездеседі. Тәрбиелік тұрғыда бұл жеке оқушылардың моральдік жағынан дұрыс қалыптасуына зиян келтіреді, олардың бойында мұғалімдердің әділдігіне сенбестік, олар қоятын талаптардың дұрыстығына күдік сезімін тудырады.

Сұлулық атаулының насихатшысы да – ұстаз, оқулығы да ұстаз. Шәкірт атаулының табынатын «тәңірі» де, не бір шу асау тентек атаулының діңкелеп тоқтайтын адамы да – ұстаз. Демек, ұстаз – ұлы есім! Оның бәріміз түгел аңғара білмейтін өзіндік этикасы да бар. Ол нағыз тәрбиелі жандардан

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. шиыршық атып тұрады. Тәрбиенің үлкені – өнеге. Үлгі-өнегенің үлкені тағы да – ұстаз. Себебі, балалар жақсыға да, жаманға да еліктегіш жұрт.

Бала кезімізде А. деген бір сыныптасымыз Әбдікерей ағайдың әдемі жүрісін, Әбен ағайдың Абайдың өлеңдерін оқығандығы кейпін, бірауық ауылға келген уәкілдердің, енді бірауық күжілдеп сөйлейтін бригадирлер мен басқармалардың дауыстарын салып, «концерт» қойып беріп жүретін. Бала деген сол. Олай болса, басқа жұртқа қарағанда ұстаздар шәкірттерінің алдында көбірек сында.

Мұғалімдердің өздерін-өздері ұстауы, жүріс-тұрысы, киім киісі, сөйлеген сөзі, байыпты этикасы – бәрі-бәрі есепте. Ұстаздар үшін көптің көзі, әсіресе шәкірттердің көзі әр қимылы қапы қалмайтын теледидар секілді. Сондықтан да ұстаздар өздерін-өздері жинақы ұстап, жүріс-тұрыстарына баса мән бермесе қиындау. Олардың киген киімі де, дене мүсіні де, айтқан сөздері де сұлу болуы шарт.

Жас ұрпаққа тәлім-тәрбие беру – аса жауапты кезек күттірмейтін мәселе, өйткені қазақ халқының болашағы – жастар тәрбиесі осы күнгі парасатты адамдардың оған болжам жасап, оқу, тәрбие жүйесі мен мазмұнын дұрыс құрып, оны өмірдің талабына сай нәтижелі жүргізуіне байланысты.

Резюме

В статье автор рассматривает воспитание в школе.

Summary

In this article author describes the methods of upbringing in a school

АДАМНЫҢ ӘРТҮРЛІ ЖАС КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ ҚОСАЛҚЫ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ ТЫНЫСЫ ЖӘНЕ ЖҰМЫСКЕРЛІК ҚАБЫЛЕТІ

Р.Ж. Нарибай – б.ғ.к., доцент, ҚазҰПУ

Адамның қосалқы функционалдық тынысының жасқа байланысты динамикасы жайындағы мәліметтер санаулы ғана ғылыми еңбектерде қарастырылып өткен. Мысалы, (1, 2) зерттеулерінде 6 жас-тан бастап 15 жас аралығындағы ұлдардың тыныс қызметінің онтогенездік дамуында бір жағынан айтарлықтай жеке өзіндік ерекшелігі, ал екіншіден оның соматометрлік көрсеткіштер дамуымен тығыз байланыстылығы байқалады.

Дәл осындай деректі мәліметтер басқада мақалаларда келтірілген. Сонымен, тыныс жүйесінің жасқа байланысты функционалдық мүмкіндігі динамикасын зерттеу барысында, ең жоғарғы өкпе желдеткішінің (ЕЖОЖ) жоғарылау заңдылығының барлығы, жәнеде 11-ден 17 жасқа дейінгі аралықтағы (3) дене жұмыскерлік қабилеті деңгейі мен тыныс паттернасы көрсеткіштері арасында тығыз байланыстылық бар екені нақтыланған. Өкпе қызметінің, ең жоғарғы оттегін пайдалану және зерттенушілердің (267 адам) өмір сүру ұстанымдары арасындағы өзара байланыстылықты зерттеу нәтижесі, дене тәрбиесі сабағының өкпенің қызметтік мүмкіншілігі мен аэробті өндірістілігіне жақсы әсер тигізетіні көрсетілген. Сонымен бірге өкпе қызметіне темекі шегудің теріс ықпалы барлығы да дәлелденген (4).

Дене жаттығуларымен балалық шақтан бастап айналысу есейген жастағы адамдарда аэробті мүмкіндіктері шамасына оң әсерлі фактор болатыны да айтылып өтілген. Сондықтан, отандық және шетелдік әдебиеттерде мектептегі дене тәрбие сабағын жүргізу мәселелері бағдарламасының оңтайластырылуы белсенді талқыланған. Ал, бұл бағдарламаның тиімділік критеріі есебінде тыныс, қан айналу, жұмыскерлік қабилетінің қосалқы мүмкіндіктері пайдаланылады (4).

Әйелдердің (13-40 жас аралығы) тыныс функциясының жас ерекшеліктерін зерттеу барысында, ең жоғарғы статикалық сипаттағы жүктемелік жұмыс атқару кезінде тыныс қызметінің бейімделу мүмкіндігінің ең жоғарғы деңгейі 18-20 жасар бойжеткендерге тән екені байқалды (5, 6).

Мұнда ескере өтетін жайт, ер балалар мен қыздардың, сонымен бірге ересек жастағы адамдардың жұмыскерлік қабилетін бағалауға өкпенің қызметтік және газдар алмасуындағы көрсеткіштерін толық пайдалануға болатындығы.

14-15 жастағы жеткіншектердің қосалқы тыныс функционалдығы шектеулі, сондықтан баптану жүктемелерін түсіру шамасы олардың тыныс жүйесінің жеке мүмкіншіліктерін ескере отыра жүзеге асырылуы қажет. Осындай көзқарасқа сүйене жазылған еңбекте (7), жеткіншек жастағы спортшылар үшін сыртқы тыныс қызметі функциясының қосалқы мүмкіндігінің зор маңыздылығы бар екені атап көрсетілген.

Ал, ересек адамдардың қосалқы функционалды мүмкіншілігін бағалауға келер болсақ, көптеген зерттеушілердің деректері бойынша респираторлық аппарат мүмкіндігі 40 жастан кейін әжептеуір төмендейтіні байқалады (7). Мәселен, ең жоғарғы өкпе желдеткішін (ЕЖОЖ) 20-39 жастағы ер адамдарда 100%-ға тең деп алсақ, ал 40-59 жаста ЕЖОЖ деңгейі, оларда 77,3%-ды құрайды екен. Зерттеулер нәтижесі, респираторлық аппараттың қосалқы мүмкіншілігінің төмендеуі, еркектер мен әйелдерде 60, оданда жоғары жаста айтарлықтай төмендейтінін көрсетеді. Тіпті жүгірудің сауықтыру түрімен белсенді айналысатындардың өзінде де бәсеңдейтіні байқалған. Оларда ең жоғарғы өкпе желдеткіші (ЕЖОЖ) 30 жастағылармен салыстырғанда 35%-ға азаятыны көрсетілген. Ең жоғарғы өкпе желдеткішінің қартайған шақтағы азаюы олардың өкпесінің серпімділігінің нашарлауынан деген пікірде қалыптасқан.

Қазірге дейін практика жүзінде 20-25 жас аралығында адамдардың дамуы кезіндегі аэробті өндірістің және жұмыскерлік қабылетінің қосалқы мүмкіндіктерінің эволюциясы оқып зерттелмеген. Сондықтан таңырқаудың жөні емес, әлі күнге дейін ғарышкерлердің, әскери қызметкерлер мен спортшылардың жоғарыдағы көрсеткіштерін бағалау пайымы әзірше жоқтың қасы (9).

Жалпы, дененің жұмыскерлігі, бұлшық еттің күштенуімен анықталып нәтижелі жұмыс атқарумен сипатталатын қабылеттілік. Адамның жұмыскерлік қабылеті функционалды мүмкіндіктермен, сонымен бірге тиімділік көрсеткіштерімен, функционалды тұрақтылықпен, тығыз байланыста болғандықтан, қосалқы дене жұмыскерлік қабылеті ағзаның физиологиялық қосалқы мүмкіндігіне тікелей байланыстылық бар деп айтуға болады. Дене жұмыскерлік қабылетін бағалауда бір жағынан бұлшық еттік жүктемелерге жүректің соғу жиілігінің (ЖСЖ) өзгерісі, ал екінші жағынан – PWC_{170} деңгейіне негізделген ең жоғарғы оттегін пайдалану мөлшері алынатыныда бекер емес.

Соңғы ғылыми еңбектер де, жұмыскерлік қабылеті ағзаның аэробті мүмкіншілігіне (8) толық байланысты екенін растайды.

Бұлшық ет қызметі кезіндегі адам ағзасының қосалқы мүмкіншілігінің маңызды көрсеткіші болып, қосалқы аэробті өндірісі және қосалқы жұмыскерлік қабылеттілік саналады (9).

Қосалқы аэробті өндіріс пен қосалқы жұмыскерлік қабылетін өлшеу үшін шегіне жеткенше арттырылып үздік-үздік қайталанған түрдегі велоэргометрмен жүргізілетін тест қолданылады. Алынған ең жоғарғы аэробті энергетика қуаттылығы, жұмыскерлік қабылет, ЖСЖ т.б. субмаксималды жүктеменен жұмыс атқару кезіндегі олардың деңгейін анықтауға қолданылады.

Адамның дене жұмыскерлік қабылетінің қосалқы мүмкіндігін стандарттау мақсатында, оларды, ЖСЖ-нің шектелген режимдері және ең жоғарғы тамыр соғылу (9) кезіндегі дене жүктемесінің аэробті қуаттылығын бес аймаққа топтастыру ұсынылады (9).

1) жүректің соғу жиіліктері 130, 150, 170, 180 рет/мин кезіндегі дене жұмыскерлік қабылетінің субмаксималді төрт аймағы.

2) ең жоғарғы ЖСЖ кезіндегі дене жұмыскерлік қабылетінің ең жоғарғы бір аймағы.

Ең жоғарғы оттегін пайдалану деңгейі мен берілген тамыр соғу режимдеріндегі (130, 150, 170, 180 рет/мин) оттегін пайдалану арасындағы айырмашылық қосалқы аэробті өндіріс өлшемі болып есептеледі. Осыған сай, ең жоғарғы жұмыскерлік қабылеттілік (ең жоғарғы оттегін пайдалану режиміне тура келетін) пен нақты көрсетілген тамыр соғулары кезіндегі жұмыскерлік қабылеті арасындағы айырмашылық қосалқы жұмыскерлік өлшемі ретінде саналады. Ең жоғарғы ЖСЖ мен жұмысқа сай тамыр соғылысының айырмалары қосалқы ЖСЖ-н сипаттайды. Қосалқы мүмкіндік функциялар өлшемінің бірлігімен және пайызмен белгіленеді. Жұмыс атқару кезінде функциялар неғұрлым аз қолданылса, соғұрлым қосалқы мүмкіншілік шамасы жоғары болмақ.

Мұнда айта кететін жағдай, жалпы дене жұмыскерлік қабылетін бағалау тәсілдері оның деңгейіне ешқандай әсерін тигізбейді.

1. Кузнецова Т.Д., Гурова О.Л., Самбунова И.П. и др. Особенности возрастного развития системы дыхания у детей 6-15 лет // Физиол. чел. – 1991. Т. 17. №5. – С. 142-150.

2. Кузнецова Т.Д., Разживина И.И. Индивидуальные особенности развития дыхательной функции у детей от 7 до 8 лет // Физиол. чел. – 1994. Т.20. №3. – С. 68-73.

3. Prioux J., Ramonatxo M., Mercier J., Granier P., Mercier B., Prefaut C. Changes in maximal exercise ventilation and breathing pattern in boys during growth: A mixed cross – sectional longitudinal Study // Acta physiol. Scand. – 1997. V. 161. №4. – P. 447-458.

4. Nevill A.M., Holder R.L., McConnell A.K. Lung functional in human beings: Its relationship to maximal oxygen uptake and lifestyle // J. Physiol. Proc. – 1998. – 506. – P. 115.

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.

5. Айзман Р.И., Рубанович В.Б. *Возрастные изменения морфофункциональных показателей и физической работоспособности у школьников 10-14 лет в разном уровне организованной двигательной активности. // Физиол. чел. – 1994. – Т. 20. – №3. – С. 136-143.*

6. Бояджиев Н. *Показатели внешнего дыхания и газообмена в покое и при нагрузке различной интенсивности у мальчиков и девочек // Спорт и наука. – 1995. – 40, №3. – С. 39-46.*

7. Ванюшин Ю.С. *Типы адаптации кардиореспираторных функций спортсменов к физической нагрузке // Физиол. чел. – 1999, Т. 25, №3. – С. 91-94.*

8. Корженевский А.Н. *Информативность энергетических показателей для оценки физической работоспособности и подготовленности спортсменов // Теория и практика физ. культуры. – 1994. – №9. – С. 25-30.*

9. Зима А.Г., Иванов А.С., Сычугова В.А. *О резервах аэробной производительности и работоспособности человека // Функциональные резервы и адаптация / Мат. Всес. научн. конф. – Киев, 1990. – С.327-330.*

Түйін

В статье обсуждаются функциональные резервы дыхания и физической работоспособности в различные возрастные периоды у человека.

Summary

This article discusses breath functional reserve during different age periods of human.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ ФОРМИРОВАНИЕ КУЛЬТУРЫ ЗДОРОВЬЯ БУДУЩИХ БИЗНЕС – ЛИДЕРОВ, ВЫПУСКНИКОВ МАБ

Л.О. Новожилова – *«Международная Академия Бизнеса»
старший преподаватель физической культуры*

Приоритетным направлением современной социальной политики государства является сохранение и укрепление здоровья детей и молодежи.

От уровня физической и психической подготовки физической и умственной работоспособности, зависят профессиональная личная карьера, благополучие и успешное продвижение в жизни.

Современная практика показывает, что физическая культура для большинства казахстанцев еще не стала их личной ценностью и не находит места в их образе жизни.

К факторам, сдерживающим развитие физической культуры и спорта, широкого вовлечения населения в сферу физкультурно-спортивной деятельности необходимо соответствующее материально-техническое обеспечение.

Остается проблемой выработка системы широкой пропаганды активного образа жизни. Требуется создание массовой информационно-пропагандистской кампании с использованием широкого спектра разнообразных средств с целью формирования престижного имиджа спортивного стиля жизни, ценности собственного здоровья и здоровья окружающих. Необходимы конъюнктурные передачи – о прошлом спорта, его настоящем и будущем. Огромную роль сегодня играет интернет, который также необходимо задействовать в пропаганде спорта.

К факторам, сдерживающим развитие физической культуры и спорта, широкого вовлечения населения в сферу физкультурно-спортивной деятельности необходимо соответствующее материально-техническое обеспечение.

Республике Казахстан студенты высших учебных заведений занимаются физической культурой согласно типовой учебной программе. Типовая учебная программа разработана в соответствии с государственным общеобразовательным стандартом образования Республики Казахстан «Циклы социально-гуманитарных и естественнонаучных дисциплин в структуре образовательно-профессиональных программ высшего профессионального образования». ГОСО РК 3.00.11-2002 утвержденного Приказом №69 Министерства образования и науки Республики Казахстан от 30 января 2002 года. В ней отмечено, что роль образования заключается в создании условий для повышения конкурентоспособности личности, обеспечении ее социальной и профессиональной мобильности. Безусловно, что такими качествами преимущественно обладает здоровая личность. Таким образом, получить здорового специалиста – один из важнейших социальных заказов современного общества. Часы физической подготовки выведены за пределы недельной часовой нагрузки, но получение зачёта по физической

культуре является обязательным компонентом при получении диплома. Посещение занятий по физической культуре является обязательным для студентов первого и второго курсов.

Физическая культура и спорт – одно из важнейших средств укрепления здоровья граждан страны, духовного и физического воспитания молодежи, формирования здорового образа жизни. В связи с этим, первоочередная задача государства в отрасли – сделать занятия физической культурой и спортом доступными для всех слоев населения страны.

Спортивно-массовая и физкультурно-оздоровительная работа в регионах должна быть направлена на увеличение числа доступных соревнований по массовым видам спорта для всех возрастных групп населения (в трудовых коллективах, по месту жительства и отдыха населения, в учреждениях образования). Главная задача таких мероприятий – стимулировать стремление людей к ежедневным физкультурно-оздоровительным занятиям, вовлекать в соревновательную деятельность.

Следует обратить особое внимание к вопросам развития народных и национальных видов спорта, самобытных физических упражнений и игр и использовать их в приобщении населения к активным занятиям физической культурой и спортом.

Таким образом, получить здорового специалиста – один из важнейших социальных заказов современного общества.

Здоровье детей, подростков в любом обществе и при любых социально-экономических и политических ситуациях является актуальной проблемой, так как оно определяет будущее страны, генофонд нации. Нам необходимо развивать у студентов культуру деятельности, культуру мышления, этическую культуру, психологическую, а главное – физическую.

Культура здоровья включает определенный объем знаний о различных аспектах здоровья, способах его сохранения и развития, стойкие сформированные мотивации и нравственно-волевые качества личности, направленные на заботу о своем здоровье, самореализацию, а также на формирование умений и навыков ведения здорового образа жизни (1).

Только педагог способен сформировать мотивацию здоровья и здорового образа жизни студента.

Здоровье – это не область медицины. Здоровье человека – категория социально-педагогическая. К ней относится питание и его регулярность, сон и его длительность, двигательная деятельность, и интенсивность дневной учебной нагрузки.

В то время следует выделить такие компоненты как мотивация на здоровый образ жизни соблюдение режима дня, двигательная активность отсутствие вредных привычек, дисциплинированность.

Пропаганда физической культуры и спорта должна способствовать повышению престижности разносторонней спортивной и физической подготовки человека, уровня знаний в области гигиены и физической культуры, базироваться на научных исследованиях и открытиях. Одно из важных направлений развития физической культуры и спорта – усиление их гуманизации. Не должно поощряться развитие видов спорта и физических упражнений, связанных с неоправданным риском для жизни и здоровья людей, формирующих культ насилия и жестокости, не отвечающих общепринятым этическим нормам и требованиям. В этой связи возросла необходимость увеличения количества спортивных программ, производство видео роликов, телепрограмм, телепередач, печатных и интернет материалов информационно-образовательного характера, направленных на формирование у детей, подростков и молодежи потребности в занятиях спортом и здоровом образе жизни, выработку социально-психологического иммунитета к употреблению наркотических средств, к агрессивной рекламе.

Работа со студентами в Международной Академии Бизнеса (МАБ) непосредственно направлена на то чтобы:

1. Выработать у студентов понимание роли физической культуры в развитии личности и подготовке ее к профессиональной деятельности.

2. Предоставить знание о научно-практических основах физической культуры и здорового образа жизни.

3. Сформировать мотивационно-ценностное отношение к физической культуре, установку на здоровый образ жизни, физическое совершенствование и самовоспитание, потребность в регулярных занятиях спортом.

4. Помочь овладеть системой практических умений и навыков, обеспечивающих сохранение и укрепление здоровья, психическое благополучие, развитие и

1 Кайгородова Н.З. кандидат биологических наук «Алтайский Государственный Университет»

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.
статья «Формирование культуры здоровья в ходе профессионально-педагогической подготовки выпускников университета». Совершенствование психофизических способностей, качеств и свойств личности, самоопределение в физической культуре.

5. Выработать общую и профессионально-прикладную физическую подготовленность, определяющую психофизическую готовность студента к будущей профессии.

6. Предоставить опыт творческого использования физкультурно-спортивной деятельности для достижения жизненных и профессиональных целей, и тренинги со студентами МАБ вовлекая их в процесс воспитания и формирования здорового развития человека.

Результаты исследований многих ученых, сведения органов медицинского контроля подтверждают массовые нарушения физического и нервно-психического здоровья, снижения устойчивости по отношению к факторам риска, наркотикам, токсическим веществам, ухудшения физического развития и физической подготовленности студентов, и как следствие «проблемным» студентам сложнее учиться, труднее качественно овладеть профессией. (2)

Один из обязательных факторов здорового образа жизни студентов – систематические занятия физическими упражнениями, например:

Аэробика – одна из форм физической культуры в вузе. Занятия аэробикой решают задачи, как физического развития, так и оздоровительного характера (формирование телесной красоты и правильной осанки, снятия умственного утомления, эмоциональная разгрузка организма и т.д.). Под влиянием регулярных занятий совершенствуется деятельность кардио-респираторной системы, увеличивается аэробная производительность организма, являющаяся биологической основой жизнедеятельности человека и фундаментом крепкого здоровья.

Методика проведения занятий аэробикой зависит от уровня физической подготовленности и состояния здоровья студенток.

Атлетическая гимнастика – это система физических упражнений, развивающих силу, в сочетании с разносторонней физической подготовкой. Занятия атлетической гимнастикой способствуют развитию силы, выносливости, ловкости, формируют гармоничное телосложение.

Атлетическая гимнастика полезна и девушкам. С её помощью укрепляется опорно-двигательный аппарат и мышечная система. Особенно полезны женщинам упражнения для укрепления мышц брюшного пресса и тазового дна.

Используя упражнения атлетической гимнастики и общеразвивающие упражнения, можно обеспечить стройное, пропорционально развитое телосложение, уменьшить или увеличить массу тела.

Заниматься атлетической гимнастикой полезно каждый день, но не реже 2 раз в неделю. Занятия можно проводить в любое время дня, но не ранее, чем через 1,5-2 ч после приёма пищи, и не позже, чем за 1,5-2 ч до отдыха, выполняя их, учитывая состояние здоровья, а так же отвлечение от вредных привычек и переосознание человеческих ценностей.

Обязательное выполнение индивидуальных заданий (на проблемные места физического тела) например:

Стретчинг – растягивание, включает в себя комплекс поз, способствующих повышению эластичности различных мышечных групп. Для правильного выполнения упражнений стретчинга следует придерживаться следующих требований: прежде чем стретчинг»; при положении сустава в крайнем разогнутом, согнутом, отведённом или приведённом положении не показывается, растягивать связки и мышцы только за счёт статического давления, находясь в неподвижном состоянии; в процессе выполнения упражнений дышать спокойно и ритмично; при появлении острых болевых ощущений прекращать

2. Чермит К.Д. профессор учебник высшее образование «Физическое воспитание студентов» №2 2008 г. выполнение упражнения. Этот вид гимнастики широко используется как вспомогательное средство в различных видах спорта.

При выполнении упражнений, другой двигательной до сознания студентов доводится мотивация каждого (для чего, с какой целью, конечный результат). Например: "Бодифлекс". Программа разработана американкой Григ Чайлдерс.

«Бодифлекс» – практичная, легкая в применении и эффективная программа для сбрасывания веса и подтягивания дряблых мышц. Она занимает всего 15 минут в день, так что вполне возможно включить ее в свой режим дня.

Сочетание растяжки и дыхательных упражнений очень эффективно. Дыхательные упражнения прекрасно расслабляют и в то же время увеличивают доступ кислорода ко всем частям тела. Большинство людей дышит очень неглубоко, и это играет свою роль в развитии различных заболеваний. «Бодифлекс» также укрепляет мышцы живота и массирует органы, находящиеся в брюшной полости.

Дыхательные упражнения и растяжка – наиболее простой подход к решения проблем целлюлита. Но по-настоящему важно то, что этот метод положительно сказывается на общем самочувствии.

Это упражнения для укрепления и коррекции позвоночника, силовые упражнения для развития наружных мышц, для девушек противоцеллюлитные упражнения, а так же упражнения для укрепления внутренних мышц, поддерживающих жизнедеятельность организма.

Студенты на занятиях осваивают самоконтроль по пульсометрии (восстановление на 3-4 минутах) после физической нагрузки.

Отношение к студентам специальной медицинской группе особое (8% от общего количества студентов 1 и 2 курса), они не только не освобождаются от физической культуры, к ним обязательное требование посещения занятий с целью оздоровления, помочь избавиться от недуга, изменить самосознание по отношению к болезни и победить ее. Данные студенты получают индивидуальные комплексы упражнений, дыхательной и корригирующей гимнастики.

Был проведен сравнительный анализ физической подготовки студентов МАБ по выполнению контрольных нормативов за 2 года занятий физической культурой на протяжении I и II курсов обучения (2008-2010 гг. и 2009-2011 гг.) (См.: Приложение).

Это – прыжок в длину с места,

1. поднимание туловища из положения, лежа (тест за 1 минуту) девушки;
2. отжимание в упоре (юноши);
3. прыжки на скакалке (тест за 1 минуту);
4. подтягивание на перекладине (юноши)

Смотрите приложение 1.

Анализ показал, что студенты стали физически сильнее, у девушек появилась необходимая пластика, мышечная растяжка. В прыжках в длину с места результат увеличился на 15-20 см. На втором году занятий физической культуры почти в два раза вырос показатель теста прыжков на скакалке и значительное увеличение числа подтягиваний на перекладине в висе у юношей. Это говорит о том, что, студенты добиваются хороших результатов в силовой и прыжковой подготовках, так как улучшаются их возрастные характеристики.

Несколько слабее показатели в беговой подготовке (100 м, 200 м, 400 м, кроссы 500 м и 1000 м).

Это обусловлено тем, что скоростные качества вырабатываются в раннем школьном возрасте (взрывная реакция), и в дальнейшем развиваются в процессе систематической тренировки. Если эти качества не достигнуты в юношестве, то студенты ими, как правило, не овладевают. Потребность в движении – одна из общебиологических особенностей организма, играющая важную роль в его жизнедеятельности.

Ограничение в двигательной активности приводит к быстрой утомляемости, головокружению, уменьшению работоспособности, нарушению сна и, как следствие повышение нервно-эмоциональной возбудимости (конфликты).

Сотрудники МАБ, которые систематически занимались в группе здоровья с сентября по май 2010-2011 года, значительно улучшили общее состояние здоровья, подвижность в суставах, повысилась самооценка, уменьшилась утомляемость. И, наконец, занятия физической культурой приносят радость, гармонию и хорошее настроение, что в значительной мере влияет на работоспособность.

Человеческий капитал на протяжении своей жизни не только накапливается, но и изнашивается, амортизируется, как физически, так и морально. Человеческий капитал неотделим от его носителя – живой человеческой личности.

Приложение.

Сравнительный анализ физической подготовки студентов МАБ (2009-2011 г.)

Наименование групп	Кол-во студентов	Выполнение нормативов	Данные на сентябрь 2009 г.	Данные на апрель-май 2011 г.
		Прыжки на скакалке		
Ф- 0901,0902,0903,Ф-0901	77		32230	4310
Э- 0901, каржы 0901	54		2375	4250
Мг-0901,Мт-0901 MN-002	64		4000	6230
УиА0901,0902 Ис- 0901	49		2425	3710
		подтягивание в висе (юноши)		
Ф- 0901,0902,0903,Ф-0901	77		208	326
Э- 0901, каржы 0901	54		137	192
Мг-0901,Мт-0901 MN-002	64		143	238
УиА0901,0902 Ис- 0901	49		94	155
		поднимание туловища (девушки)		
Ф- 0901,0902,0903,Ф-0901	77		1238	1603
Э- 0901, каржы 0901	54		1018	1798
Мг-0901,Мт-0901 MN-002	64		1055	1585
УиА0901,0902 Ис- 0901	49		765	1020
		длина с места		
Ф- 0901,0902,0903,Ф-0901	77		121м	133м
Э- 0901, каржы 0901	54		77м	90м
Мг-0901,Мт-0901 MN-002	64		82м	87м
УиА0901,0902 Ис- 0901	49		67м	77м
		приседание за 1 минуту		
Ф- 0901,0902,0903,Ф-0901	77		1693	2238
Э- 0901, каржы 0901	54		1428	1748
Мг-0901,Мт-0901 MN-002	64		1374	1683
УиА0901,0902 Ис- 0901	49		1376	1632

Установлено, что занятия физической культурой положительно влияют на улучшение здоровья студентов, занимающихся в группе ЛФК. Из 36 студентов МАБ (1 и 2 курсов), освобожденных от активных занятий физической культурой, 32 систематически посещают занятия лечебной физкультуры. ЛФК – самостоятельная научная дисциплина, используемая для профилактики различных заболеваний средствами физической культуры.

В основе лечебного действия физических упражнений лежит строго дозированная нагрузка, которая, кроме местного действия на отдельные органы и системы, оказывают влияние на весь организм в целом. Болезнь, как правило, подавляет и дезорганизует двигательную активность, поэтому ЛФК является очень важным элементом лечения заболеваний. Основными заболеваниями, которыми страдают студенты, это: заболевания сердечно-сосудистой, дыхательной (аллергии), пищеварительной систем, заболеваниями органов зрения. Патологии нервной системы и почечной недостаточности.

Занятия для таких студентов проводятся по индивидуальным программам и методикам. К основным средствам, использованных на занятиях – это специально скорректированные упражнения: дыхательные, на разгрузку позвоночника, для укрепления мышц спины и брюшного пресса и т.д.

Занятия ЛФК, как и основной урок физической культуры состоит из 3-х частей: вводной, основной и заключительной.

Вводные упражнения выполняется стоя на месте, в ходьбе обычным шагом, упражнения для рук, туловища, могут быть выпады, наклоны. Эти упражнения способствуют постепенной адаптации организма к возрастающей физической нагрузке.

Основные упражнения выполняются в положении лежа на ковре. Это комплексы (для растяжки мышц, при сколиозе, заболевании сердечно-сосудистой системы, дыхательные упражнения).

Заключительные упражнения выполняются стоя или в ходьбе, направленные на восстановление дыхания, на расслабление организма и, как правило, подсчет пульса.

Наблюдая за данной категорией студентов, можно отметить, что средствами физической культуры они оздоравливаются, становятся более сильными, менее подверженными вирусным заболеваниям. Естественно, добиться полного излечения от недуга, средствами физической культуры нельзя, но добиться положительного влияния, положительной динамики в оздоровлении организма определенно можно.

Түйін

Дене шынықтыру және спорт – еліміздің азаматтарының денсаулығын нығайтудың, жастардың рухани және дене тәрбиесін, салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңызды құралдарының бірі. Осыған байланысты, бұл саладағы мемлекеттің басты міндеті – дене тәрбиесі мен спортты халықтың барлығы үшін қолжетімді ету. Сондықтан, балалар, жас жеткіншектердің денсаулығы кез-келген қоғам үшін әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайларда өзекті мәселе болып табылады. Өйткені, олар – елдің болашағы, генофоны.

Summary

The given article reveals the issues of Physical Culture and sport in the Republic of Kazakhstan. The authors of the article show that Physical Culture and sport in Kazakhstan are the most important mean of health strengthening of Kazakhstanis. Moreover, the article describes the questions of moral, physical education of young generation, and formation of healthy mode of life in the country. According to it, the main task of state in this field is to make Physical Culture and sport available for all strata of Kazakhstan. The authors pay great attention on the fact that health of children, adolescents in any society and at any social, economic and political situations is the actual problem as it defines the future of the country, its genetic fond of nation.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

А.Х. Сулейменова – *ст. преп. кафедры ТиМДиНО, КазНПУ им. Абая*

В Концепции развития образования РК до 2015 года от 24 февраля 2004 года отмечается: «Основной тенденцией развития высшего образования является повышение качества подготовки специалистов, обеспечение новых направлений подготовки, инновационного развития, интеграция с интенсивной научно-исследовательской деятельностью, тесная связь вузовских исследований с потребностями общества на основе совершенствования образовательных и информационных технологий. Системе высшего образования в современных условиях необходимо придание нового качества, общественного статуса, и понимание ее как особой сферы, первоочередной задачей которой является опережающая подготовка высококвалифицированных специалистов, гибкость и адаптация» (1).

Целью реализации данной концепции является: удовлетворение интересов общества, государства и личности в получении качественного высшего образования, предоставление каждому человеку широких возможностей в выборе содержания, формы и сроков обучения. Одной из задач, посредством которых будет решаться вышеназванная цель, является подготовка специалиста новой формации, обладающего широкими фундаментальными знаниями, инициативного, способного адаптироваться к меняющимся требованиям рынка труда и технологий. Задача высшего учебного заведения – сформировать все многообразие общекультурных и профессиональных компетенций, которые необходимы будущему специалисту для успешной реализации в профессиональной деятельности, как важной составляющей жизненного успеха и самореализации в целом. Поскольку профессиональное формирование будущего специалиста дошкольного обучения и воспитания неотделимо от его личностного развития, то основными факторами его становления должны стать творческая индивидуальность и профессиональная компетентность на основе теоретической и практической подготовки.

Происходящие инновации в системе дошкольного образования обусловлены объективной потребностью в изменениях, адекватных развитию общества и образовательной системы в целом. Основным ме-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.
ханизмом таких перемен является поиск и освоение новых технологий повышения профессиональной компетентности, способствующей качественным изменениям в деятельности дошкольных организаций.

В настоящее время в связи с переходом высшей школы на двухуровневую систему подготовки кадров (бакалавриат и магистратура) педагогическая наука и практика нуждаются в более глубоком и детальном научно-теоретическом исследовании, в экспериментальной разработке и апробации модели профессиональной подготовки бакалавров дошкольного образования в ВУЗе.

Несомненно, что пересмотр существовавших образовательных программ и учебно-методических комплексов, использование в учебном процессе активных и интерактивных форм проведения занятий, применение инновационных обучающих технологий, являются важными факторами успешной реализации основной задачи компетентностного подхода – формирования у студентов способности применять знания, умения и личностные качества для успешной деятельности в определенной профессиональной сфере. Но, несмотря на обилие продуктивных технологий и средств обучения, сегодня, как и во все времена, главным фактором качества образования в целом и формирования соответствующих компетенций у будущих специалистов в частности, выступает преподаватель – носитель знаний. Эффективность внедрения и реализации инноваций в системе образования зависят во многом именно от тех людей, которые непосредственно осуществляют этот процесс. Реализация конкретных нововведений ложится, главным образом, на плечи профессорско-преподавательского состава высшего учебного заведения, как основного производственного персонала в системе ВУЗовской деятельности. Инновационные процессы в системе образования обуславливают многогранность и многоаспектность профессиональной деятельности современного педагога, требуют от него соответствия как традиционным требованиям к качествам его личности и профессиональной компетентности, так и нового педагогического мышления. Важнейшим фактором формирования профессиональных и общекультурных компетенций студентов является личность преподавателя, его развитые профессиональные, общекультурные и педагогические компетенции, а также психологическая и социальная грамотность. Личностная позиция педагога, его профессиональные знания и умения должны представлять собой качественно новое образование, целостность и внутренняя структура которого задают цели формирования личности. Как сказал известный педагог В.Сухомлинский: «Учительская профессия – это человековедение, постоянное, никогда не прекращающееся проникновение в сложный духовный мир человека». Студенты очень чувствительно и критично воспринимают несоответствие педагога тем требованиям, которые он предъявляет к ним. Несомненно, огромное влияние на отношение студентов к изучаемой дисциплине оказывают их отношения с преподавателем. «Преподаватель высшей школы только как транслятор информации перестает быть востребованным. В системе образовательных услуг у него появляется много новых миссий: он и инструктор, и духовный наставник, и полпред культуры, и собеседник, и воспитатель, и презентатор (2, стр. 3). В западном образовании произошла замена термина «педагогика» на «эдукология», что дословно означает – извлекать. То есть, основной задачей педагога становится процесс извлечения из подсознания студента тех знаний, которые лежат на глубинном уровне. Внедрение компетентностного подхода в образовательную систему высшего учебного заведения обязывает ВУЗ «сформировать социокультурную среду, создать условия, необходимые для всестороннего развития личности» (1).

Исследования содержания профессиональной компетентности с выявлением психологических, педагогических и социальных условий отражены в работах Л.И. Анцыферовой, И.А. Колесниковой, Е.И. Огарева, С.М. Годник, Л.М. Митиной и др.

С.М. Годник под профессиональной компетентностью подразумевает совокупность профессиональных знаний и умений, а также способов выполнения профессиональной деятельности. При этом подчеркивает, что профессиональная компетентность специалиста определяется не только приобретенными в процессе образования научными знаниями, но и ценностными ориентациями, мотивами деятельности, пониманием себя в мире и мира вокруг, стилем взаимоотношения с людьми, общей культурой, способностью к развитию творческого потенциала (3).

Профессиональная компетентность есть результат внутренней работы личности педагога, в процессе которой внешнее, пройдя через внутренний мир личности, перерабатывается и осваивается ею, порождая способность в конкретной педагогической ситуации разрешить конкретную педагогическую проблему.

Профессиональная компетентность будущего специалиста дошкольного образования опреде-

ляется как совокупность **универсальных, предметных и специальных составляющих компетентности** (4). В качестве фундаментальных можно выделить универсальные компетентности. **Универсальные составляющие компетентности** являются базовой основой для профессионального становления специалиста любой области деятельности в условиях современной рыночной экономики, они обеспечивают нормальную жизнедеятельность человека в социуме. При характеристике универсальных компетентностей важным является учет основных потенциалов, которыми должна обладать личность: познавательный, морально-нравственный, творческий, коммуникативный потенциалы, определяющие направленность на самоопределение в системе общественных отношений. Отсюда следует, что универсальные компетентности представляют собой систему знаний, умений, качеств личности, способствующих успеху в его профессиональной деятельности.

Следующей составляющей компетентностной модели будущего педагога дошкольного образования являются **предметные компетентности**, которыми должен обладать специалист педагогического профиля, и определяющие его успех в педагогической деятельности. Сформированность этих компетентностей способствует самореализации и конкурентоспособности педагога на рынке труда, делает процесс профессионального становления личности целостным и системным.

Учитывая тот факт, что специалист должен обладать как общими, так и частными компетентностями в рамках конкретной профессиональной деятельности, модель будущего педагога должна содержать и общепрофессиональные, и специальные компетентности. Поэтому, опираясь на квалификационную характеристику специалиста дошкольного образования, определенную ГОСО, можно выделить **специальные компетентности**, необходимых для успешного осуществления своей профессиональной деятельности в условиях дошкольного образования. С этой целью выделяется содержание специальных профессиональных компетентностей: *организационно-управленческие, образовательно-методические, научно-исследовательские.*

Организационно-управленческая составляющая компетентности педагога дошкольного образования заключается в установлении профессионального и личностного контакта с детьми дошкольного возраста и их родителями, создание оптимально благоприятной среды для развития и образования дошкольника; установление сотрудничества между участниками педагогического процесса, основанные на диалогическом взаимодействии и эмоциональном контакте, координация и взаимодействие между сотрудниками ДО установление связи с общественностью; мотивация родителей на взаимодействие с педагогами ДО; осуществление планирования деятельности, осуществление координации и контроля педагогического процесса ДО; формирование управленческой культуры администрации ДО, повышение профессиональной квалификации, обеспечение здоровьесберегающей среды в ДО.

Образовательно-методическая составляющая компетентности предполагает владение педагогом дидактической теорией, системой профессиональных знаний, умений, навыков, социальным опытом. Теоретические и практические аспекты образовательной компетентности обеспечивают овладение содержательными и организационно-методическими основами воспитания, обучения детей в период дошкольного детства, а также духовно-личностного развития ребенка в условиях ДОО. Осуществление образовательной деятельности предполагает эффективный и творческий подход в создании условий для гармоничного развития и образования дошкольника.

Научно-исследовательская составляющая компетентности ориентирует педагога в многообразном потоке психолого-педагогической и методической информации, является основой совершенствования его дальнейшей деятельности.

Современная система профессионального образования требует от педагога владения рефлексивной составляющей компетентности, связанной не только с пониманием собственной педагогической деятельности, но также с оцениванием личностных качеств «рефлектирующего» другими педагогами, руководителями. Эффективность реализации этой составляющей связана с наличием у педагога таких качеств, как критическое мышление, стремление и анализ, обоснованности и доказательности своей позиции, готовности к адекватному восприятию информации.

Таким образом, все структурные компоненты профессиональной компетентности направлены на практическую деятельность педагога дошкольного образования в виде умений разрешать конкретные педагогические ситуации. Профессиональная готовность педагога, то есть его общая способность мобилизовать имеющиеся знания, опыт, личностные и социальные качества и ценности, которые при-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. обретены в процессе образовательной деятельности и составляют его профессиональную компетентность, а, следовательно, являются основополагающим фактором повышения качества дошкольного образования.

В качестве показателей профессиональной компетентности будущего педагога дошкольного образования можно выделить следующие: высокий уровень мотивации к осуществлению профессиональной педагогической деятельности; способность гибко и безболезненно адаптироваться к изменениям в профессиональной педагогической среде, уверенность в решении педагогических ситуаций; умение решать профессиональные педагогические задачи не по стереотипному образцу, а на основе рефлексивного анализа ситуации; способность к постановке четких и конструктивных целей профессионально-педагогической деятельности и поиску способов их решения посредством планирования педагогических задач; умение использовать инновационные формы и методы педагогической деятельности; умение анализировать собственную профессионально-педагогическую деятельность и перестраивать ее на основе рефлексии (5).

Система подготовки специалистов дошкольного образования должна быть представлять собой связную комбинированную систему накопления академического и практического опыта, которая начинается с получения педагогического образования и продолжается в течение всей педагогической карьеры. Современный специалист дошкольного образования должен быть способен к освоению новых функций, востребованных социально-экономическими тенденциями дошкольного образования. Профессиональная компетентность – это сложная совокупность профессиональных знаний, практических умений с одной стороны, и профессиональных качеств, позиций – с другой, обуславливающих педагога к выполнению задач по воспитанию и обучению детей. Необходима целенаправленная работа педагога на протяжении всей педагогической деятельности по совершенствованию своих профессиональных компетентностей и в этом огромная роль отводится самовоспитанию и самообразованию.

1. Концепции развития образования РК до 2015 года от 24 февраля 2004 года.

2. Панфилова А.П. *Тренинг педагогического общения* – М.: Изд. центр «Академия», 2006.

3. Годник С.М. *Становление профессиональной компетентности учителя: Учебное пособие / Годник С.М., Козберг Г.А. – Воронеж, 2004.*

4. Зеер Э.Ф. *Модернизация профессионального образования: компетентностный подход // Образование и наука. – 2004. – №3.*

5. Колесникова И.А. *Основы технологической культуры педагога. – СПб., 2003.*

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ЖАЙ ЕСЕПТЕРДІ ІРІКТЕУДІҢ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫН ТҮЗУДІҢ НЕГІЗІНЕ АЛЫНҒАН ҰСТАНЫМДАР

Ж.Қ. Астамбаева – *Мектепке дейінгі және бастауыш білім беру теориясы мен әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы ҚазҰПУ*

Бастауыш мектеп оқушыларына математиканы оқыту үшін қолданылатын есептер жүйесінің құрылымы мен ерекшеліктерін қарастыра келе, бағдарламалық минимумға енетін және одан тыс есептер жүйесі деп бөлуге болады.

Бастауыш математика курсында оқылатын жай есептерді іріктеу және оларды шешуге үйрету – басты мәселелердің бірі. Жай есептердің құрылымын түзуде оқытудың ұстанымдарының (принциптерінің) рөлі өте зор.

Оқыту принципі дегеніміз дидактикалық үдерісті жүзеге асыруда басшылыққа алынатын жетекші идея мен оны ұйымдастырудағы қағидалық ұстаным және тиісті деңгейлік мөлшерге қойылатын негізгі заңдылық талаптар [1]. Бұл оқыту үдерісін реттеп, ереже белгілеп, деңгейін айқындауға ортақ жалпылама нұсқау арқылы сипатталады. Оқыту принципі қабылданған дидактикалық тұжырымдамаларға байланысты.

«Принцип – латын сөзі – негізгі, бастапқы деген ұғымды білдіреді. Оқытуға қойылатын талаптардың белгілі жүйесін оқыту процесінің принциптері» – деп жазады педагог-ғалым Р.М. Қоянбаев [2].

Оқытудың ұстанымдарының (принциптерінің) алуан түрлі түрлері бар. Соның бірнешеуіне тоқталайық:

<p>Р.М. Қоянбаевтың ұсынған ұстанымдары: 1) Оқыту процесінің мақсаттылық принципі; 2) Оқытудың ғылымилық принципі; 3) Түсініктілік принципі; 4) Жүйелілік және бірізділік принципі; 5) Саналылық және белсенділік принципі; 6) Көрнекілік принципі; 7) Педагогикалық процестің бағыттылық принципі [2, 214-217].</p>	<p>П.И. Пидкасистыйдың «Педагогика» оқу құралындағы оқытудың ұстанымдары: 1) Оқытудың дамытушылық және тәрбиелік принциптері; 2) Ғылымилық және теорияның практикамен байланысы; 3) Бірізділік және жүйелілік принципі; 4) Оқушылардың оқудағы саналылық және белсенділік принципі; 5) Көрнекілік принципі; 6) Қол жетерлік принципі; 7) Оқыту нәтижесінің беріктігі және оқушылардың танымдық күштерін принципі; 8) Оң мотивация және оқытудың қолайлы ортасын жасау; 9) Оқытудың жеке және ұжымды формаларын үйлестіру [3,178]</p>	<p>1) саналылық және белсенділік принциптері; 2) көрнекілік; 3) жүйелілік және бірізділік принциптері; 4) беріктік принципі; 5) түсіністік принципі; 6) ғылымилық принципі; 7) көңіл-күй принципі; 8) теория мен практиканың байланысы принциптері [1].</p>	<p>1) Дамыта (тәрбиелей) оқыту принципі; 2) Оқытудың ғылымилық принципі және өмірмен байланыс; 3) Оқытудың қолжетерлік принципі; 4) Оқытудың көрнекілік принципі. 5) Оқытудың жүйелілік және реттілік принципі, білімді меңгерудің беріктік принципі. 6) Жекелік тұрғысынан қарау принципі. 7) Саналылық принципі және білім меңгерудің белсенділігі. 8) Өмірмен байланыс принципі. [4, 59]</p>
--	--	---	---

Кестеден көргеніміздей, ғалымдар оқытудың ұстанымдарын әр түрлі саралайды. Дегенмен, барлығына ортақ ұстанымдардың бар екенін байқауға болады.

Бастауыш сыныптардағы жай есептердің құрылымын іріктеудің төмендегідей негізгі **ұстанымдарына** сүйенуге болады: ғылымилық, білім берудің үздіксіздігі, іс-әрекеттік, пәнішіндік және пәнаралық интеграция, қолжетерлік, оқушылардың дара жетістіктері мен шығармашылығын ескеру [24].

Ендігі ретте осы аталған ұстанымдарға (1-суретке қараңыз) жеке-жеке тоқталайық.

Сурет 1 – Жай есептердің құрылымын іріктеудің негізгі ұстанымдары

Оқытудағы ғылымилық ұстанымы оқушыға берілетін білімнің мазмұны ғылымның қазіргі даму дәрежесіне сәйкес деректерді, теорияны, заңдарды қамтырлықтай болуын талап етеді. **Ғылымилық** ұстанымы кіші жастағы оқушылардың күнделікті өмірде және оқу барысында ғылыми терминдер мен ұғымдарды меңгеру және қолданысқа енгізу үшін қажетті жағдайлар жасауды көздейді.

Бастауыш сыныптарда, тіпті 1-сыныптан бастап, есептің өзге жаттығулардан айырмашылығын баланың жас ерекшелігіне орай, ғылыми түрде ұсынылады. Ол үшін екі түрлі тапсырма ұсынылып, олардың ұқсастығы мен айырмашылығы тағайындалғаннан кейін, қайсысының есеп не есеп еместігі анықталады. Сонда бірінші сыныптың баласы есептің мәнді белгілерінің болатындығы, сол белгілеріне қарай оның басқа математикалық жаттығулардан ерекшеленетіні жайлы түсінігі қалыптасады. Сонымен бірге, бірінші сынып оқушыларына есептің құрамды бөліктері (шарты, сұрағы), есеппен байланысты терминдер (шешуі, жауабы, кері есептер, өзара кері есептер) жайлы ұғымдар беріледі. Ал екінші сыныпта типтік бағдарламаға сәйкес қосу және азайту амалдарымен байланысты жаңадан енгізілетін жай есептің түрлері және өзара кері есептердің топтары қарастырылады. Бұл материалдар жайында да ғылымилық ұстанымы басшылыққа алынады.

Жай есептерді іріктеу мен құрылымын түзуде білім берудің үздіксіздігі ұстанымына сүйену қажет. **Үздіксіздік** ұстанымы мектепке дейінгі дайындық, бастауыш және негізгі мектеп («Математика» 5-6 сыныптар) математикасы курсындағы барлық мазмұндық-әдістемелік желілердің ретімен дамуын қамтамасыз етеді, оқытудың әдіснамасы, мазмұны, әдістемесі мен технологиясы деңгейінде оқытудың барлық сатылары арасындағы сабақтастықты білдіреді. Бірінші сынып оқушылары «Қарапайым түсініктер» тақырыбы қарастыратын дайындық кезеңі ұғымдарынан бастап, айқын емес түрде «есеп» ұғымымен байланысты жұмыстар жасайды. Қсы тарауда «Біріктіру және бөдіп алу» қатырыбы бар, мұнда оқушылар оқулықтағы суреттер бойынша мәтін құрастырып, оларға сұрақтар қойып, сол сұрақтарға жауап іздейді. Ал «Он көлеміндегі сандар» тақырыбын оқып үйрену барысында осы жұмыс әрі қарай жалғастырылады. «Кестелік қосу және азайту» тақырыбын өту барысында «есеп» ұғымы көрнекілікке сүйене отырып, айқын түрде енгізіледі. Бірінші сыныпта оқушылар қосу мен азайтуға берілген жай есептердің түрлерімен, «кері есептер», «өзара кері есептер» ұғымдарымен танысатын болса, екінші сыныпта бірінші сыныпта таныстырылған жай есептер және екіншіде таныстырылатын жай есептерді өзара байланыстырып, өзара кері есептерді шығара алуға машықтанады. Бұдан сыныптар ішіндегі үздіксіздік мәселесін де қарастырған жөн деген қорытынды жасауға болады.

Іс-әрекеттік ұстанымы математикалық ұғымдар мен амал-тәсілдерін саналы әрі берік игеруге арналған негізді қамтамасыз етеді. Оқушыларды белсенді оқу-танымдық іс-әрекетке тарту арқылы жаңа білімді «ашуға», өзін-өзі бағалау мен өз әрекетін бақылауды қалыптастыруға мүмкіндік береді. Педагогика ғылымы мен теориясында іс-әрекеттің бірнеше түрлері (ойын, еңбек, оқу) бар екені белгілі. 1 және 2-сыныптың балалары – әлі ойын баласы. Жоғарыда аталған іс-әрекеттің қай түрімен айналысса да, есепті шешу кезінде оқушының жаңаны білуі, оны есте сақтауы, өтілген материалды жаңамен байланыстыра алуы, өз әрекетін бақылай алуы, өз әрекетін бағалай және оны «эталонмен», яғни мұғалімнің бағасына салыстыра алуы тиіс.

Пәнішілік интеграция ұстанымы математикалық білім беру мазмұнын құрайтын сан және өрнек, теңдеулер мен теңсіздіктер, есептер, функциялар, геометриялық фигуралар және геометриялық шамаларды өлшеу, ықтималдық теориясы мен статистика элементтері деп аталатын мазмұндық желілер арасындағы табиғи бірлікті қамтамасыз етеді. Бастауыш математика курсының негізгі өзегі – теріс емес бүтін сандар нумерациясы, ал бастауыш математика курсына құрайтын қалған материалдар соның төңірегіне орналасады да, мән-мағынасын ашуға негіз болады. Ал нақты есеп мәселесіне келсек, ол мазмұндық-әдістемелік желілердің қайсысын алмасақ та, әрқайсысына байланысты да, тәуелді де. Осы ойымызды бірнеше мысалдармен дәлелдеп берсек. М: есептеу тәсілдерін, оның ішінде қосудың кестелік жағдайларын және азайтудың сәйкес жағдайларын оқытып-үйрету кезінде есеп мәтінінде осы материалға байланысты сандар келтіріледі. Немесе кестелік жағдайларды есте сақтау, жатқа білумен байланысты білік пен дағды қалыптастыруға бағытталған шамаларға амалдар қолдану, кесіндінің ұзындықтарын өлшеу, одан бірнеше сантиметр ұзын не қысқа кесінділердің ұзындықтарын анықтау, салу жұмыстары да пәнішілік интеграцияны жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Пәнаралық интеграция әлемнің біртұтас бейнесін оқушыларда қалыптастыруға мүмкіндік береді, олардың әр түрлі оқу пәндердің өзара байланысын саналы түрде түсінулеріне көмектеседі. Осы ұстанымның маңызды компоненті қарым-қатынас жасаудың ерекше құралы ретіндегі математикалық тіл-

ге үйрету болып табылады. Есептің мәтіні математиканың бастауыш сыныптарда оқытылатын кезкелген басқа пәндермен байланысты жүзеге асыруға мүмкіндік беретінін айтуға болады. Өйткені, соңғы дайындалған және Қазақстан Республикасы бастауыш сыныптарының тәжірибесіне ендірілген оқулықтарда еліміздің тарихынан, мәдениетінен, географиясынан, жан-жануарлары мен өсімдіктер әлемінен, салт-дәстүрінен мол мағлұматтар берілген. Ал осындай материалдар бастауыштың өзге де пәндерінің оқулықтарында кездеседі. Сонда есеп мәнін құрастыру кезінде пәнаралық интеграцияны жүзеге асыруға мүмкіншілік мол

Қолжетерлік ұстанымы баланың жас ерекшелігін ескеруді және психологиялық жағдай туғызуды, жетістікке жетуді, тілектес болуды көздейді, бастауыш мектеп математикасын оқыту барысында оқушының жеке білім беру траекториясы бойынша өз қозғалыс бағытын сезінуіне көмек береді. Білім мазмұнын түсінуге баланың қолы жетуі және оқытудың қолжетерлік әдістері баланың жалпы ақыл-ойының дамуы ерекшеліктері мен деңгейіне тәуелді.

Қолжетерлік ұстанымы педагогикада бұрыннан қалыптасқан әр түрлі ережелерді сақтауды талап етеді: оқытуды жеңілден ауырға, белгіліден белгісізге, қарапайымнан күрделіге, жақыннан алысқа қарай жүру керек. Аталмыш ұстаным есеппен байланысты мәселеде де сақталған. Оқушылармен есеппен байланысты жұмыс бірнеше кезеңдер бойынша ұйымдастырылады да, оларда «есеп» жайлы түсінік қалыптастырудан бастап, оны шешу, жауабын тексеру, есепті шешуде әр амалды саналы таңдап алу және оны не себепті таңдағанын негіздеп, дәлелдеп беру деңгейіне дейін көтеріледі.

Оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру ұстанымы қиындық деңгейі әр түрлі тапсырмаларды, оқытудың тұлғалық-маңызды мотивтерін қалыптастыратын өздік, зерттеу және жобалық жұмыстарды қолдануды көздейді, тиімді оқыту технологияларын және оларды бейімдеу деңгейін іріктеуге, әр түрлі іс-әрекетті (жасау, түрлендіру, алгоритмдік және шығармашылық) ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Оқушының өзіндік таным белсенділігі оқудың маңызды жағдаятының бірі есептеледі, ол оқу материалын терең әрі берік игеруде пәрменді ықпал жасайды.

Шығармашылық ұстанымы оқушылардың өз бетімен стандартты емес, шығармашылық, логикалық есептердің шешуін табу қабілеттерін қалыптастыруды, жаңа амал-тәсілдерді «ашуды», практикалық бағыттағы тапсырмаларды орындауды көздейді.

«Қазақстан Республикасы бастауыш білімнің мемлекеттік стандартында»: «Дамыта оқыту әдістемесіндегі ең басты нәрсе – оқушыларды шығармашылық жағдайына енгізу» екені атап көрсетіледі. Ал бұл мәселе өз кезегінде «оқытудың эвристикалық және зерттеу әдістеріне ерекше мән берілетінін көрсетеді».

Бұл әдістер мұғалімнің «дәстүрлі емес тапсырма түрлерін ізденудің объектісі» ретінде қоюы, «жекеліктен жалпыны тауып шығару», қалыптасуы тиіс «әрекеттің жалпы моделін» құру, «аналогтарды пайдалану», «объектінің жаңа қызметін көру» т.б. сияқты оқушыларды шығармашылық ізденіске жетектейтін іс-әрекетке қосатын, оқушыны «өз көзқарасының авторы», «іс-әрекет біліктері мен даңдылардың шебері», «белсенді ізденгіш» ететін әдістемелік тәсілдер арқылы жүзеге асады [5]. Оқу әрекеті баланың ақыл-ойын дамыту жұмысымен тығыз байланыста математиканы оқытуда оқушылардың тиісті бағдарламалық материалдар бойынша сапалы да, саналы білім алуы олардың сол мақсаттағы ақыл – ой әрекетінің белсенділігі мен сапалылығына байланысты екендігін мұғалім әсте есте сақтауы тиіс.

Бастауыштың бағдарламасы балалардың шығармашылығын, қиялдау қабілетін дамыту; оқытудың өмірмен байланысын нығайту мақсатындағы қосалқы әдістемелік тәсілі ретінде өздігінен есептер құрастырып шығаруды ұсынады. Осындай шығармашылық жұмыс берілген есепке кері есеп құрастыру және шығару; шығарылуы, берілген қатынас, дайын сызба және сурет бойынша есептер құрастыру; сұраққа сәйкестендірілген шартты іріктеп алу және керісінше, шартқа сәйкесетін сурақты сұрыптау; есептің шартын және сурағын түрлендіру, шамаларды өлішеудің нәтижелерін немесе қосымша материалдарды пайдаланып өздігінен әр түрлі есептер құрастыру және тиімді жолдармен шығару сияқты мәселелерді қамтиды [5].

Бағдарламалық минимум жай және құрама есептерден тұрады.

Бастауыш сыныптар үшін бағдарламалық минимумға барлық жай есептердің түрлері енеді. Жай есептердің біртіндеп, тізбектеле енгізілуі, қарастырылатын математикалық ұғымдардың, есептер арасындағы өзара байланыстардың, сол сияқты есептердің күрделілік деңгейлерінің енгізілулеріне сәйкес анықталады.

1. Педагогика. (оқулық). – Алматы, 2005.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Университеттер студенттеріне арналған оқу құралы. – Алматы, 2002.
3. Педагогика: учебное пособие. Под/ред. Пидкасистого П.И. – М.: Высшее образование, 2008.
4. Щербакова Е.И. «Теория и методика математического развития дошкольников». – М.-Воронеж, 2005.
5. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары. Жалпы бастауыш білім. – Алматы: РОНД, 2002.

Резюме

В статье рассматриваются принципы отбора основных простых задач в начальной школе.

Summary

In shat following article are considered the principles of selection easy questions in the primary school.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ И КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

К.Е. Ергазиева – к.х.н., доцент, кафедра теории и методики физической культуры

Современный период развития цивилизованного общества характеризует процесс информатизации. Информатизация общества – это глобальный социальный процесс, особенность которого состоит в том, что доминирующим видом деятельности в сфере общественного производства является сбор, накопление, продуцирование, обработка, хранение, передача и использование информации, осуществляемые на основе современных средств микропроцессорной и вычислительной техники, а также на базе разнообразных средств информационного обмена. Информатизация общества обеспечивает:

- активное использование постоянно расширяющегося интеллектуального потенциала общества, сконцентрированного в печатном фонде, и научной, производственной и других видах деятельности его членов;
- интеграцию информационных технологий с научными, производственными, иницирующую развитие всех сфер общественного производства, интеллектуализацию трудовой деятельности;
- высокий уровень информационного обслуживания, доступность любого члена общества к источникам достоверной информации, визуализацию представляемой информации, существенность используемых данных.

Применение открытых информационных систем, рассчитанных на использование информации, доступной в данный момент обществу в определенной его сфере, позволяет усовершенствовать механизмы управления общественным устройством, способствует гуманизации и демократизации общества, повышает уровень благосостояния его членов. Процессы, происходящие в связи с информатизацией общества, способствуют не только ускорению научно-технического прогресса, интеллектуализации всех видов человеческой деятельности, но и созданию качественно новой информационной среды социума, обеспечивающей развитие творческого потенциала человека.

Одним из приоритетных направлений процесса информатизации современного общества является информатизация образования. Информатизация образования это процесс обеспечения сферы образования методологией и практикой разработки и оптимального использования информационных и коммуникационных технологий (ИКТ), ориентированных на реализацию психолого-педагогических целей обучения, воспитания. Процесс информатизации инициирует:

- совершенствование механизмов управления системой образования на основе использования автоматизированных банков данных научно-педагогической информации, информационно-методических материалов, а также коммуникационных сетей;
- совершенствование методологии и стратегии отбора содержания, методов и организационных форм обучения, воспитания, соответствующих задачам развития личности обучаемого в современных условиях информатизации общества;
- создание методических систем обучения, ориентированных на развитие интеллектуального потенциала обучаемого, на формирование умений самостоятельно приобретать знания, осуществлять информационно-учебную, экспериментально-исследовательскую деятельность, разнообразные виды самостоятельной деятельности по обработке информации;

• создание и использование компьютерных тестирующих, диагностирующих методик контроля и оценки уровня знаний обучаемых.

Информатизация образования как процесс интеллектуализации деятельности обучающего и обучаемого, развивающийся на основе реализации возможностей средств новых информационных технологий, поддерживает интеграционные тенденции процесса познания закономерностей предметных областей и окружающей среды (социальной, экологической, информационной и др.), сочетая их с преимуществами индивидуализации и дифференциации обучения, обеспечивая тем самым синергизм педагогического воздействия.

Ускорение научно-технического прогресса, основанное на внедрении в производство ИКТ, поставило перед современной педагогической наукой важную задачу – воспитать и подготовить подрастающее поколение, способное активно включиться в качественно новый этап развития современного общества, связанный с информатизацией. Решение этой задачи коренным образом зависит как от технической оснащенности учебных заведений, так и от готовности обучаемых к восприятию постоянно возрастающего потока информации, в том числе и учебной.

Повсеместное использование информационных ресурсов определяет необходимость подготовки в подрастающем поколении творчески активного резерва. По этой причине становится актуальной разработка определенных методических подходов к использованию ИКТ для реализации идей развивающего обучения, развития личности обучаемого. В частности, для развития творческого потенциала человека, формирования у него умения осуществлять прогнозирование результатов своей деятельности, разрабатывать стратегию поиска путей и методов решения задач как учебных, так и практических.

Не менее важна задача обеспечения психолого-педагогическими и методическими разработками, направленными на выявление оптимальных условий использования ИКТ в целях интенсификации учебного процесса, повышения его эффективности и качества.

Актуальность вышеперечисленного определяется потребностями человека к самоопределению и самовыражению в условиях современного общества. Особого внимания заслуживает описание уникальных возможностей ИКТ, реализация которых создает предпосылки для небывалой в истории педагогики интенсификации образовательного процесса, а также создания методик, ориентированных на развитие личности обучаемого. К этому относятся такие возможности как:

- незамедлительная обратная связь между пользователем и ИКТ;
- компьютерная визуализация учебной информации об объектах или закономерностях процессов, явлений, как реально протекающих, так и "виртуальных";
- архивное хранение достаточно больших объемов информации с возможностью ее передачи, а также легкого доступа и обращения пользователя к центральному банку данных;
- автоматизация процессов вычислительной информационно-поисковой деятельности, а также обработки результатов учебного эксперимента с возможностью многократного повторения фрагмента или самого эксперимента;
- автоматизация процессов информационно-методического обеспечения, организационного управления учебной деятельностью и контроля за результатами усвоения.

Реализация вышеперечисленных возможностей ИКТ позволяет организовать такие виды деятельности как:

- регистрация, сбор, накопление, хранение, обработка информации об изучаемых объектах, явлениях, процессах, в том числе реально протекающих, и передача достаточно больших объемов информации, представленной в различных формах;
- интерактивный диалог – взаимодействие пользователя с программной (программно-аппаратной) системой
- управление реальными объектами (например, учебными роботами, имитирующими промышленные устройства или механизмы);
- управление отображением на экране моделей различных объектов, явлений, процессов, в том числе и реально протекающих;
- автоматизированный контроль (самоконтроль) результатов учебной деятельности, коррекция по результатам контроля, тренировка, тестирование.

Педагогические цели использования ИКТ заключаются:

1. Развитие личности обучаемого, подготовка индивида к комфортной жизни в условиях информа-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.
ционного общества (развитие мышления; эстетическое воспитание; развитие коммуникативных способностей; формирование умений принимать оптимальное решение или предлагать варианты решения в сложной ситуации; развитие умений осуществлять экспериментально-исследовательскую; формирование информационной культуры, умений осуществлять обработку).

2. Реализация социального заказа, обусловленного информатизацией современного общества (подготовка специалистов в области информатики и вычислительной техники; подготовка пользователя средствами новых информационных технологий).

3. Интенсификация всех уровней учебно-воспитательного процесса (повышение эффективности и качества процесса обучения за счет реализации возможностей ИКТ; обеспечение побудительных мотивов обуславливающих активизацию познавательной деятельности; углубление межпредметных связей за счет использования современных средств обработки информации, в том числе и аудиовизуальной, при решении задач различных предметных областей).

Внедрения ИКТ в образование могут быть использованы в качестве:

1) Средства обучения, совершенствующего процесс преподавания, повышающего его эффективность и качество. При этом обеспечивается:

- реализация возможностей программно-методического обеспечения современных компьютеров в целях сообщения знаний, моделирования учебных ситуаций, осуществления тренировки, контроля за результатами обучения;

- использование объектно-ориентированных программных средств или систем (например, системы подготовки текстов, электронных таблиц, баз данных) в целях формирования культуры учебной деятельности;

- реализация возможностей систем искусственного интеллекта в процессе применения обучающих интеллектуальных систем.

2) Инструмента познания окружающей действительности и самопознания.

3) Средства развития личности обучаемого.

4) Объекта изучения (например, в рамках освоения курса информатики).

5) Средства информационно-методического обеспечения и управления учебно-воспитательным процессом, учебными заведениями, системой учебных заведений.

6) Средства коммуникаций в целях распространения передовых педагогических технологий.

7) Средства автоматизации процессов контроля, коррекции результатов учебной деятельности, компьютерного педагогического тестирования и психодиагностики.

8) Средства автоматизации процессов обработки результатов эксперимента.

9) Средства организации интеллектуального досуга, развивающих игр.

В Казахстане принята стратегия информатизации образования до 2020 года, согласно которой, стратегические ориентиры образовательной политики в области информатизации, образования будут развиваться по восьми направлениям:

1. Совершенствование нормативно-правового обеспечения;

2. Интенсификация подготовки педагогических и управленческих кадров;

3. Создание отечественных цифровых образовательных ресурсов (ЦОР);

4. Компьютеризация системы образования и обновление компьютерного парка;

5. Модернизация аппаратно-программного обеспечения;

6. Интернетизация;

7. Технологическая и техническая поддержка развивающейся инфраструктуры системы образования;

8. Внедрение единой информационной системы управления образованием (ЕИСУО).

Что касается второго пункта стратегии, то деятельность педагогических кадров всех уровней образования будет ориентирована на освоение закономерностей и принципов медиапедагогике.

Начнется интенсивная подготовка и повышение квалификации работающих педагогов и руководителей организаций образования по использованию и внедрению ИКТ в практику образования и проектированию такого использования. К 2014 году будет завершено 100% обучение педагогов и управленцев всех уровней образования.

Все педагоги будут сертифицированы по уровню ИКТ компетентности и владения эффективными методиками использования ИКТ.

В программы подготовки профессиональных педагогов будут введены специализированные курсы

Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура», № 3 (34), 2012 г.

по методологии и технологии информатизации образования на основе ИКТ. Все выпускники организаций образования будут сертифицированы на уровень ИКТ компетентности, одинаково владеть как программами открытых систем мирового сообщества, так и системами признанных мировых лидеров-брендов.

Будет обеспечены постоянная Интернет-поддержка профессионального развития педагогов всех уровней образования и механизм «гибкого реагирования» на запросы методического и технологического характера с мест.

Будет налажена системная поддержка творческих инициатив педагогов, обучающихся и организаций образования, направленных на создание новой практики обучения и внеучебных форм работы, предоставление им возможности использовать новые ресурсы. Будет создана национальная школа поиска и развития талантов для поддержки ИКТ конкурентоспособности страны.

Предполагается проведение системных научно-педагогических исследований, направленных на изучение отечественного и международного опыта информатизации образования, технологий дистанционного и виртуального обучения и разработку методики применения ИКТ в образовательном процессе.

Түйін

Мақалада информациялық және коммуникациялық технологиялық проблемалардың оқу жүйесінде және бұларды тиімді қолданудың шаралары қарастырды.

Summary

The article deals with the problems of using information and communication technologies in the system of education.

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ ИСКУССТВА С ПРИМЕНЕНИЕМ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ «ТЕХНОЛОГИИ РАДУГИ»

Т.И. Лапшина – *заведующая теоретическим отделением Детской школы искусств №4, аспирантка Кыргызского Государственного университета им. И.Арабаева, г. Бишкек, Кыргызская Республика*

Цель статьи – ознакомить с методами автора по педагогическому воздействию на эстетическое воспитание школьников. В данной области накоплен немалый опыт. Проблема эстетического восприятия раскрыта в работах Л.В. Выгодского, С.Л. Рубинштейна, В.А. Сухомлинского, Б.М. Теплова, П.Я. Якобсона. Механизм эстетического воспитания рассматривается в трудах А.С. Макаренко, А.Н. Леонтьева, Г.Н. Волкова, Л.И. Божовича и др. Над обогащением и развитием системы эстетического воспитания ребенка работают ученые Кыргызстана Р.Абдыраимова, Б.Акмолдоева, Ш.Акмолдоева, Ш.Алиев, А.Алимбеков, Б.Апышев, А.Арзыгулова, Н.Асипова, Г.Байсабаева, Н.Дуйшеева, Н.Палагина, Т.Панкова, М.Рахимова, К.Садыков, Г.Сухомлинов и др.

В современный период необходимо поднять на новую ступень исследование методики эстетического воспитания. Решение проблемы видится в комплексном подходе к эстетическому воспитанию в образовательной системе Кыргызстана. Однако в научной литературе пока еще мало освещены вопросы начального эстетического воспитания через многогранный язык искусства, то есть по принципу «превращения энергии мысли в энергию действия» (С.Т. Шацкий). Целостный эстетический подход – результат длительной, кропотливой индивидуальной работы с ребенком. Эстетическое воспитание как фактор социализации может и должно осуществляться во взаимодействии школы, семьи и общества.

Под воздействием преобразований в нашей стране в последние десятилетия система дошкольного и школьного эстетического воспитания подверглась серьезной коррозии, порой уступая место только обучению. Многие дети воспитывались под влиянием того социума, в котором проводили время, свободное от занятий в школе («их воспитала улица», принято говорить в таких случаях). Как следствие, общество имеет целое поколение молодых людей, обделенных возможностью наслаждаться искусством, лишенных эстетического вкуса, с искаженным, «перевернутым» восприятием идеалов (не прекрасное, а безобразное, не изысканное, а банальное и т.п.). Противоположностью этому стала разработка и внедрение инновационных методик эстетического воспитания детей, причем некоторые достаточно эффективны.

Приоритетом системы начального профессионального и дополнительного (внешкольного) творче-

Абай атындагы КазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. ского образования стало не только обучение детей определенным знаниям, умениям и навыкам, но и развитие многообразных творческих, личностных качеств. В процессе такого воспитания осуществляется синтез разнообразных воздействий на сознание ребенка.

Так, с целью всестороннего развития способностей детей к различным видам искусства, раскрытия их творческого потенциала, мобилизации интеллектуальных и моральных ресурсов в 90-е годы созданы и возрождены детские музыкальные, художественные школы и школы искусств. Эти учреждения работают в соответствии с Конституцией Кыргызской Республики, с Законом «Об образовании», Законом «О культуре», с учетом международного законодательства в отношении охраны здоровья и прав ребенка.

Учебно-воспитательная работа в детской музыкальной, художественной школе и школе искусств осуществляется на основе учебных планов и программ, утвержденных Министерством образования и науки Кыргызской Республики. Возросло число детей посещающих хореографические, танцевальные, музыкальные и изобразительные кружки. Например, в столице две школы – №1 и №4 – преобразованы из Детских музыкальных школ (ДМШ) в Детские школы искусств (ДШИ), здесь насчитывается 11 музыкальных школ, а в регионах Кыргызстана – около 80 ДМШ, детских художественных учреждений.

Наряду с вышеперечисленными заведениями начального профессионального образования в областях Кыргызстана появилась сеть детских, юношеских центров творчества и искусства, так называемых художественно-эстетических центров. В настоящее время в Кыргызстане успешно утвердили себя следующие типы внешкольных образовательных учреждений: Детские образовательные центры, Центры детско-юношеского творчества, Республиканская детская инженерно-техническая академия, Президентская детская академия. Они проводят большую работу по эстетическому воспитанию и образованию и содействуют развитию кружковой деятельности. Благодаря им дети имеют возможность развить индивидуальные творческие способности и затем успешно самоутвердиться в социуме.

Учащиеся посещают в течение учебного года концертные мероприятия, организованные как внутри школы, так и за ее пределами. Концерт – это праздник, доставляющий радость, массу положительных впечатлений, живое общение с искусством. Кроме этого, участие в концертной программе дает возможность каждому ребенку проявить свои способности, творческую активность, эмоциональную восприимчивость. Объединение на праздниках различных видов искусства несет, с одной стороны, познавательность, с другой – непринужденность постижения прекрасного.

В системе художественного и эстетического образования активно изучаются, и внедряются инновационные методы зарубежного опыта, апробируются методические отечественные разработки. В последние годы возрос интерес к прикладному народному творчеству, к традиционному музыкальному инструментарию кыргызов. В связи с этим возникают фольклорно-этнографические кружки и фольклорные ансамбли, отличающиеся высокопрофессиональным педагогическим составом.

Помимо этого, педагоги все чаще стали обращаться к этнопедагогике, которая является неотъемлемой частью культуры, выработанной тысячелетним опытом народа. Совершенствуется этнопедагогическая подготовка учительских кадров с учетом их будущей работы в школах с многонациональным составом учащихся [7]. Таким образом, в настоящее время в сфере культуры основным направлением является возрождение культурно-национального самосознания народа, формирование толерантного межкультурного взаимопонимания.

Еще одной тенденцией современного воспитания ребенка является создание при музыкальных, художественных и школах искусств подготовительных групп (детей дошкольного и младшего школьного возраста), задача которых – приобщить детей к различным видам искусства, привить живой интерес и любовь культуре и традициям, дать первоначальные навыки восприятия произведений искусства в возрасте 3-6 лет.

Принятый в 2008 году Закон о дошкольном воспитании и образовании в КР и Программа дошкольного воспитания и образования в КР предусматривают обучение детей «азам» художественного образования, которые должны стать основой эстетического мировосприятия. Программа включает литературную, музыкальную, изобразительную и хореографическую подготовку детей.

Эстетические чувства, так же как и моральные, духовные, не являются врожденными, они требуют специального обучения и воспитания. Именно в раннем возрасте осуществляется наиболее интенсивное формирование отношения к миру, постепенно трансформирующегося в свойства личности.

Духовное и предметно-практическое освоение системы культурных ценностей, непосредственное участие в их познании продолжается и в последующие возрастные этапы.

Выше сказанное относится к так называемому специализированному (профессиональному) эстетически – художественному образованию и внешкольной кружковой работе. В этих педагогических условиях значимость изучения предметов эстетического цикла возрастает во много раз.

Поиск путей реформирования эстетического воспитания школьников привел к реформированию среднего образования в сети общеобразовательных учреждений. Так, в середине 2000-х гг. произошло сокращение количества учебных часов путем интеграции учебных предметов инвариантного типа. Например, предметы ИЗО и труда интегрированы в предмет «Изобразительное искусство и художественное творчество» для 1-4 классов. Предметы труд и черчение для 5-7 классов интегрированы в предмет «Технология». Элементы предмета «Адеп сабагы» (уроки этики) интегрированы в предмет «Человек и общество». Предмет «Музыка» ведется с 1 по 7 классы по одному часу в неделю. С недавних пор включен в учебную программу предмет «Манасоведение» [1; 2].

К сожалению, в рамках сокращения количества учебных часов проведено сокращение количества часов для всех предметов художественно-эстетического цикла. На все вышеуказанные предметы выделено по одному (1) академическому часу в неделю.

По данным школьным предметам имеется ряд проблем – отсутствие необходимой литературы, учебников, вариативных изданий, оснащения кабинетов. В настоящее время, есть только пробные издания учебных материалов. Недостатки существующих программ по дисциплинам художественно-гуманитарного цикла, слабая материальная оснащенность учебного процесса и дефицит квалифицированных кадров в периферийных районах республики находятся на повестке дня соответствующих государственных, общественных и международных организаций.

Однако благодаря педагогам с высокой эстетической культурой в школах развивается художественное и эстетическое воспитание путем проведения внеклассных занятий в кружках, факультативах, студиях. Это занятия по рисованию, прикладному творчеству, лепке, икебана, танцам, пению, игра в театральные студии и на различных музыкальных инструментах (классических, народных).

Применяя в кружковой работе с младшими школьниками средства различных искусств, нами разработана экспериментально-педагогическая «технология радуги», интегрирующая работу по нескольким направлениям: музыка, хореография, театр, литература, изобразительное и декоративно-прикладное искусство, киноискусство. Этот список далеко не полный, но именно перечисленные виды искусства в своей сущности являются собирательными, обобщающими, представляя собой симбиоз самого искусства, его теории и истории, навыков практического творчества и являются наиболее доходчивыми и понятными детскому воображению.

Перечисленные выше семь видов искусств – аналог оптической цветовой гаммы радуги. Цифра «7» несет в себе исторически сложившуюся семантику, оперируя которой педагог может воспитать в ребенке позитивное отношение к жизни и полноценное познание мира. Понятие радуги занимает значительное место в истории, мифологии и культуре многих народов, обозначая красоту, многообразие и единство природы, мост между человеком и Вселенной, знамение новой жизни. Последовательность цветов в радуге (красный, оранжевый, желтый, зеленый, голубой, синий, фиолетовый) является общепринятой научной реальностью, ее спектр во всех цивилизациях считался изначальным, являясь одновременно символом различных магий и мифов.

Не раз семантика «семерки» упоминается и в трилогии эпоса «Манас» [2], разнообразных пословицах и поговорках, сказках разных народов.

Креативность, которая необходима в эстетическом воспитании, также имеет семь признаков: оригинальность, эвристичность, фантазийность, активность, концентрированность, четкость, чувствительность. Кроме того, психологи находят семь основополагающих качеств творческой личности, такие как инициативность, самостоятельность, целеустремленность, ассоциативность, наблюдательность, развитая память и, соответственно, креативность.

Таким образом, педагогическая «технология радуги» опирается на семиотику цифры «7», на исторически сложившиеся представления о радуге – уникальном природном явлении, породившем устойчивую мифологическую систему, которая, в свою очередь, непосредственно затрагивает философско-эстетические основы мировосприятия.

Цель разработанной нами педагогической технологии – не только познакомить школьников с цве-

Абай атындагы КазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. товой гаммой радуги, но и научить видеть прекрасное, наслаждаться красотой, развивать речь и мышление, воспитать потребности в эстетическом восприятии окружающей действительности. Подобное занятие в кружке обозначено в учебном плане как «урок искусства», в котором каждый учащийся может реализовать свои врожденные или приобретенные творческие способности.

В создании педагогических условий, когда ребенок способен наслаждаться красотой и создавать ее, развивать и совершенствовать свои творческие способности, заключается непростая и ответственная миссия педагога, который обязан средствами искусства:

- ✓ воспитывать у школьников чувство патриотизма;
- ✓ развивать у школьников этику мышления и поведения;
- ✓ способствовать раскрытию природного дарования каждого школьника;
- ✓ приобщать школьника к формам творческой деятельности.

Этим целям соответствует педагогическая «технология радуги», которая заключается в следующем:

- ✓ Давать представления о средствах выразительности (языке) того или иного вида искусства;
- ✓ Научить различать жанры и стили в искусстве;
- ✓ Прививать самостоятельность, исполнительность;
- ✓ Выполнять творческую работу ярко, четко, гармонично;
- ✓ Вовлекать в ребенка в диалог с самим собой (творческий дневник) и с окружающим миром и искусством.

На практике важно войти в эмоциональный контакт с ребенком, придать его возрождающемуся внутреннему миру потенцию к развитию. Подчеркнем, что данная экспериментальная работа основана на *полисенсорном* (комплексном) воздействии на личность ребенка через интегрированные уроки [5; 6] по всем возможным каналам: визуальному, аудиальному, тактильному, вербальному, эмоциональному и пр.

В задачи педагогического эксперимента входило:

- осуществление интегрированного подхода через средства различных искусств;
- создание условий для проведения концертов-лекций, выставок творческих работ, просмотра видеоматериалов и др.;
- организация и проведение педагогических семинаров, круглых столов по обмену опытом;
- педагогическая диагностика (анкетирование, тестирование, опросы).

Для решения этих задач в 2010-2012 гг. нами проводится экспериментальная педагогическая работа в средних общеобразовательных школах Иссык-Кульской области (СШ №7, СШ №25) и города Бишкек (СШ №19, Детской школе искусств №4) Кыргызской Республики. Созданы временные школьные кружки и творческие группы учителей, работающих по программе эксперимента «технологии радуги». Творческая группа объединяет педагогов начальных классов, а также специалистов по изобразительному искусству, хореографии и театру. Надо сказать, что в сельских школах наблюдается острый дефицит учителей эстетического цикла, в связи с этим мы снабдили названные школы достаточным объемом аудио- и видеоматериалов.

Цикл видеоматериалов составлен под общим названием «Страна искусства – это сказка!» и является вспомогательным наглядным средством в воспитании эстетических вкусов учащихся младших классов. Темы видеоматериалов предполагают взаимодействие творческой, образовательной и воспитательной работы с учащимися («Мир искусства», «Культурные достопримечательности», «Моя столица – город Бишкек», «Радуга над миром детства», «Улыбка – 2011!», «Мой мир», «В театре», «Родная природа в искусстве мастеров Кыргызстана», «Цирк: настроение, мастерство и красота» и др.).

Кружковая работа основывается на регулярном прослушивании музыкального материала (произведений мировой классической музыки, фольклора, детских песен композиторов-современников). Музыка задает ритм занятий во время уроков, создает необходимый эмоциональный настрой, простор для воображения ученика. Наряду с этим, в классе идет разносторонняя творческая работа «детской мастерской»: изготовление стенгазет, рисунков и аппликаций на разную тематику, сочинение стихов и инсценировок сказок, изготовление реквизита, постановка танцев и игр, пение и игра на музыкальных инструментах. Эта работа сопровождается выступлениями младших школьников в концертах, на выставках детского творчества, открытых уроках.

Приоритет на «уроке искусства» возлагается на творческие дневники, в которых отражается не только выполнение творческих заданий, но и отзывы самих учащихся о посещении выставок, концер-

тов, спектаклей, фильмов и пр. Это своеобразное педагогическое условие формирования интереса учащихся к личностно-творческой реализации, которое дало положительный результат в процессе эксперимента.

Материал видеозаписей, музыкальные произведения, творческие работы и дневники стали той эстетической средой, которая пробуждает в ребенке эмоциональный отклик, раскрепощает его, активизирует воображение, творческие задатки и вкусы, дает толчок к реализации определенных данных.

Правильно организованная система занятий воспитывает внимание, собранность, наблюдательность, инициативу, творческое начало. Приобщение детей с раннего возраста к различным формам музыкальной, художественной, хореографической и прочей творческой деятельности является неотъемлемой задачей эстетического воспитания.

Учитывая, что дети младшего возраста обладают особой восприимчивостью и в то же время недостаточно устойчивым вниманием, предлагается использовать на занятиях чередование различных форм работы. Например, в группах с музыкальным уклоном это не только пение, ритмика, музыкальные игры, слушание музыки, элементы сольфеджио, но и приобщение к театру. В группах с художественным уклоном – не только основы рисунка, лепки, аппликации, художественного оформления тканей, вышивание, вязание, бисероплетение, работа по дереву, но и музыкальные впечатления. В группах с хореографическим уклоном – не только элементы классического, народного и современного танцев, слушание музыки, но и литературно-поэтические чтения.

Каждый ребенок по своей сути гениален, у детей нет стереотипов и на любого рода новизну реакция ребенка изначально спонтанна и индивидуальна. Методика, о которой идет речь в данной статье, во многом способствует раскрытию индивидуальности каждого воспитанника. Деятельность учащихся на занятии в кружке приносит удовлетворение, это видно по атмосфере, которая царит на занятиях.

В соответствии с педагогической «технологией радуги» на «уроке искусства» рекомендуется каждые 5-7 минут менять вид творческой деятельности. Например, слушание музыки совместить с обсуждением домашней работы; после работы с аппликацией или рисунком заняться танцевальными постановками; рассказать стихотворение с минимальной «театрализацией»; принять участие в шумовом музыкальном оркестре и затем заняться лепкой и т.п.

В ходе экспериментальной работы проведена диагностика эффективности эстетического воспитания младших школьников средствами искусства по «технологии радуги». Диагностика позволила систематизировать и наглядно оформить педагогические приоритеты, эстетические потребности детей, обозначить те или иные перспективы в деле художественно-эстетического воспитания нового поколения.

По завершении 2010-2011 учебного года, в течение которого проходила первая стадия эксперимента, многие ученики пожелали продолжить кружковые интегрированные занятия. В 2011-2012 учебном году эксперимент продолжается. В творческом восприятии мира рождается любовь к процессу познания, происходит самореализация лучших способностей ученика, осуществляется взлет человеческой личности к вершинам свой сущности. С талантами, выявленными в процессе эксперимента в СШ №25 им. Т.Шевченко в с. Михайловка (Иссык-Кульской обл.), продолжается кружковая работа на приоритете изобразительного и декоративно-прикладного детского творчества.

Итак, в современных трендах формирования у детей и подростков эмоционально-эстетического отношения к окружающей действительности «технология радуги» является необходимой методикой интегративного воспитания, когда задействована информация различных видов искусства (классического, национального, современного) и «полифонический» смысл обучения (на одном уроке присутствует музыка, танец, театр, литература, рисование, прикладное творчество и др.). Эстетическое воспитание школьников средствами искусства по «технологии радуги» уже показало свою жизнеспособность.

1. Акмолдоева Ш.Б., Акмолдоева Б.Б., Садыков К.Ж. Манасоведение / Методическое пособие и программа. – Бишкек, 2009. – 38 с.

2. Байджиев М. Сказания о Манасе, Семетее, Сейтеке: поэтическое переложение трилогии кыргызского эпоса «Манас». Ред. и авт. предисл. Хлыпенко Г.Н. – Бишкек: КРСУ, 2011. – 245 с.

3. Байсбаева Г. Эпос «Манас» в контексте музыкальной культуры кыргызов: Учебное пособие. – Бишкек, 2011. – 204 с.

4. Григорьева И.А. Чтобы что-нибудь получилось, не обязательно долго мучиться. / Учительская газета. – 1998. – №3. – С. 6-7.

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.

5. Коллоложвари И., Сеченикова Л. Как организовать интегрированный урок (о методике интегрированием образования)? // Народное образование. – 1996. – №1. – С. 87-89.

6. Назаретян В.П. Гуманитарный интегрированный курс для младших школьников. // Педагогика. – 1994. – №2. – С. 31.

7. Панкова Т.В. Научно-педагогические основы сравнительной этнопедагогике. – Бишкек, 2004. – 236 с.

8. Сухомлинский В.А. О воспитании. – Изд. 2-е. – М.: Политиздат, 1975. – 272 с.

9. Талызина К.З. Формирование познавательной деятельности младших школьников. – М.: Просвещение, 1985. – 198 с.

Резюме

Формирование духовного мира детей посредством эстетического воспитания. Краткий анализ сферы эстетического воспитания нового поколения в Кыргызстане и роль в ней детских художественных, музыкальных учреждений, школьной и внешкольной работы. Инновационные особенности «технологии радуги». Создание педагогических условий для ее применения.

Summary

Formation of an inner world of children by means of esthetic education. The short analysis of the sphere of esthetic education of new generation in Kyrgyzstan and a role in it child care art, musical facilities, school and out-of-school work. Innovative features of «rainbow technology». Creation of pedagogical conditions for its application.

ЖЕТИМ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖҮРГІЗУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Г.С. Ахмадиярова – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің
педагогика және психология мамандығының 4 курс студенті,
ғылыми жетекшісі: аға оқытушы **Р.Е. Каримова**

ҚР Үкіметінің қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының қорғаншылық және қамқоршылық органдары туралы Ережесінің талаптарына сәйкес, қорғаншылық және қамқоршылардың қызметін бақылауды жүзеге асыруға, ол үшін жылына кемінде олардың өз міндеттерін орындауын тексеруге, сондай-ақ жыл сайын қорғаншылардың қамқорлығындағы адамның денсаулық жағдайы туралы, оларды тәрбиелеу жөніндегі жұмыстары туралы есеп беруін талап етуге міндетті деп, Балалар Құқығын қорғау туралы конвенцияда 1989 ж атап көрсетті.

Сондықтан балалар құқығын қорғау мен сақтау – бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады. Бүгінгі таңда әлеуметтік тәрбиеге үлкен мән беріліп отыр, ондағы негізгі мақсат – тұлға әлеуметтік бейімделуіне ғана емес, сонымен қоса әлеуметтік қызметтегі мүмкіндіктерін ашуда, оның ішінде ақ жүректілік пен аяушылық тәрізді қасиеттерін дамыту. Соңғы жылдары қоғамымызда ата-ана қамқорлығынан айырылған балалар мен жетім балалар категориясының саны ұдайы өсіп отырғаны байқалады. Бұл педагогикалық және психологиялық демеу мекемелерін көбірек құруды талап етеді. Бала құқығы туралы БҰҰ конвенциясында сонымен қатар, басқа халықаралық құқықтық актілерде «бала» дербес құқық субъектісі ретінде қаралады. Оның өмір сүруі және толыққанды дамуы тең құқықтық бекітілген, кез келген құқығын шектеу түрінің түрі мен өзіндік болмысын сақтау, сондай-ақ баланың құқығы мен мүддесін сақтау мемлекетке міндеттелетіні сөзсіз.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде ата-ана қамқорлығынан айрылған жетім балаларға арналған мекемелердің іс-әрекет мазмұны өзекті әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық мәселе болып табылады.

Жетім балаларды зерттеуші ғалым Халитованың еңбегі бойынша, әлеуметтік педагогикада және сәйкес ғылыми зерттеу жұмыстарында «табиғи жетім» және «әлеуметтік жетім» деген екі ұғым қолданысқа енген. Табиғи жетім – әр түрлі себептермен әкесі не шешесі қайтыс болуы салдарынан олардың бірінің қамқорлығынан ада болған балалар жатады. Бұдан басқа, тағы да сол табиғи себептермен әкесі мен шешесінен бірдей айырылған балаларды «домалақ жетім» деп те атайды. Әкесі не шешесі қарамай тастап кеткен, не болмаса заң жолымен ата-ана құқығынан ажыратылғаны себепті мемлекет қарауына алынған балаларды «әлеуметтік жетім» дейді.

Баланың қоғамдық норма мен мінез-құлық ережелеріне бейімделуі отбасы, білім, мәдениет және

дін сияқты әлеуметтік институттар арқылы өтеді. И.С. Кон жастық шақтағы жетекші әлеуметтік институт деп ата-анасын, отбасын атайды. Егер бала отбасынан тыс тәрбиеленіп жатса, онда баланы үлкендер қоғамына енгізу, оларды жалпы заң негізінде өмір сүруге үйрету қажетті жағдай әрі бұл балалар үйіндегі әлеуметтік жұмыстың психологиялық іс-әрекетінің дұрыс ұйымдастырылуын қажет етеді. Әсіресе, олардың дене, адамгершілік, патриоттық және еңбек, эстетикалық, жыныстық, ақыл-ой тәрбиесіне ерекше көңіл бөлуі қажет. Жетім балаларға арналған мекемелердегі әлеуметтік-психологиялық іс-әрекеттің негізгі міндеттері: жетім балаларға әлеуметтік қолдау көрсету, денсаулығын сақтау, білім алуға көмектесу; тәрбиеленушілерге кәсіптік бағдар беру, өмірлік жоспарларын дұрыс қалыптастыруға, әлеуметтік-тұрмыстық іскерліктер мен дағдыларды үйренуге бағыттау, қоғамда белгіленген заңдылықтарға сай өмір сүруге бейімдеу, балалардың дамуына қолайлы жағдай жасау.

Балалар үйіндегі әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің мақсаты мен міндеттерін зерттеу нәтижелері сондай-ақ, Ресей және шетелдердегі осындай мекемелерде жүргізілген тәжірибе негізінде іс-әрекеттің төмендегідей: әлеуметтік, педагогикалық, әлеуметтік-психологиялық, дәрігерлік-әлеуметтік, коррекциялық-дамытушы және патронажды бағыттары анықталды.

Әлеуметтік бағыт баланың әлеуметтік дәрежесінен туындайды. Бұл жұмыс баланы балалар үйіне орналастырған сәттен басталады. Баланың әлеуметтік даму дәрежесін даму дәрежесін айқындау үшін әлеуметтік біліктілігін, дағдыларын анықтайтын диагностикалық зерттеу баламен алғаш сұхбат жүргізуден басталады.

Бұл бағыттағы маңызды жұмыстардың бірі кәмелетке жетпеген тәрбиеленушілердің әлеуметтік-құқықтық қорғауы болып та табылады; Тәрбиеленушілердің үй-тұрмыстық және т.б. құқықтары мен қызығушылықтары; балалардың қорына қаржының түсуін қадағалау (зейнетақы, алимент, дивиденд т.б.) олардың ата-анасы, туысқандары мен аға-қарындастарына іздеу салу, туыстық қарым-қатынастарды жандандыру, туыстарына балалар үйінде тәрбиеленіп жатқан балаға деген жауапкершілік сезімін қалыптастыру. Сонымен қатар, әлеуметтік бағыттағы іс-әрекет бітіріп кеткен тәрбиеленушілермен 3 жыл көлемінде байланыс жасап отыруды қарастырады. Олардың арасын жалғастырушы ретінде түрлі постинтернат бағытында мекемелер жұмыс істейді.

Ал, **педагогикалық бағыт** бір-бірімен байланысқан бірнеше аспектілерді құрайды. Бұл бағытта тәрбиешінің індетіне тәрбиешінің міндетіне тәрбиеленушілердің мектепке алған білімін нығайту, оның теориялық және практикалық білімін кеңейту, оқу материалымен жұмыс істеуде өз бетімен жұмыс жасау дағдыларын қалыптастыру, ақыл-оймен жұмыс жасайтын үлкен ұжымдағы мәдениетті үйрету (тыныштық сақтау, жолдастарына жұмыс уақытында әр түрлі сұрақтар қоймау); өз уақытын ұтымды пайдалануға, сондай-ақ, тәрбиеленушінің өз жұмыс уақытын жоспарлай алуға, өзіне-өзі бақылау жасауға, қиындықтарды өз бетінше жеңе білуге, балалардың өзін-өзі басқару және бос уақыттарын ұйымдастыруға үлкен көңіл бөлуге негізделген. Балалар үйіндегі педагогикалық бағыт іс-әрекетін жүзеге асыруда алғашқы балалар ұжымын ұйымдастырудың маңызы зор.

Балалар үйі, мектеп-интернаттағы **әлеуметтік-психологиялық бағыттағы** жұмыс ғылыми-зерттеулер және практика көрсеткендей, ата-ана қамқорлығынан айрылған балалардың психологиялық дамуында болатын көптеген ауытқулар, көңіл-күйлері мен эмоцияларының бұзылуы, өзін-өзі тану мәселелеріне бағытталады. Мекемелердегі балалар мен педагогикалық қызметкерлерге кеңес беру және профилактикалық жұмыстармен психологиялық жағынан қамтамасыз ету психологиялық жағынан қамтамасыз ету психологиялық қызмет немесе педагог-психолог арқылы жүзеге асады.

Балалар үйіндегі педагог-психологтың іс-әрекет бағытына енетіндер:

- *психологиялық диагностика*, мұнда психолог әр тәрбиеленушіге жеке жеке тексеру жүргізіп, оның психикалық дамуына болжам жасайды. Сонымен қоса, балалардың танымдық ой-өрісіне (қызығушылығы, қабілеті, икемділігі т.б.) және құрбылармен, үлкендермен қарым-қатынас ерекшелігіне диагностика жүргізеді және оның бұзылу себептерін айқындайды.

- *психологиялық алдын алу*, балалардың тұлғалық және интеллектілік дамуындағы бұзылуларды өз уақытысында ескеріп, әр жастағы тәрбиеленушілердің толыққанды психикалық дамуына жағдай жасауға бағытталады. Сонымен қатар, бұл бағытқа олардың даралық ерекшеліктері мен қабілеттеріне жүргізген диагностикалық зерттеулерді талдау мақсаты мен психологиялық ахуал орнатуға, яғни педагогикалық ұжымдағы қарым-қатынас формасын жандандыруға (ересек-ересек), тәрбиешілердің балалармен қарым-қатынасын жақсартуға (ересек-бала) байланысты педагогтарға және балалар мекемелерінің басқа да қызметкерлеріне, патронажды бағыттағы ата-аналар мен тәрбиешілерге де тәрбиелеу, оқыту және дамыту мәселелеріне нақтылы нұсқаулар береді және т.б.;

- *психологиялық түзету және дамыту жұмыстары*, яғни психолог баланың даралығын және тұлғалығын қалыптастырумен қатар, сол ерекшеліктің сақталу үрдісіне белсенді әсер ете алады. Бұл бағыт психологиялық және педагогикалық бөліктен тұрады. Психологиялық бөлігін психолог жоспарлап және оны өзі іске асырады. Ал педагогикалық бөлігін психолог тәрбиешімен бірлесе отырып дайындайды және психологтың көмегімен орындайды.

- Тәрбиеленушілерге, балалар үйі қызметкерлеріне, мекеме басшыларына *психологиялық ағарту* жұмыстарын жүргізу. Педагогикалық-психологиялық әсер ету ғылыми-практикалық семинарлар, арнайы семинарлар, әдістемелік кеңестер өткізгенде ғана қалыптасады.

- *кеңес беру іс-әрекетінде* психолог келесі нақты міндеттерді шешуді іске асыра алады: интернат типтес балалар мекемелерінің әкімшілігіне және педагогикалық ұжымға балаларды оқыту және тәрбиелеу мәселелері жайында психологиялық ақыл-кеңес беруге; тәрбиеленушілерге оқу, даму, өмірлік және кәсіптік өзін-өзі анықтау, үлкендермен және құрбылармен өзара достық қатынас орнатуға, өзін-өзі тәрбиелеуге бағытталған жеке және топтық тұрғыда кеңес береді;

Дәрігерлік-әлеуметтік бағыттағы іс-әрекет – балалар үйіндегі тәрбиеленушілердің денсаулығын қамтамасыз етуге арналған. Негізгі міндеттері: баланың денсаулығы мен дамуындағы ауытқулардың диагностикасын жасау, тікелей алғашқы дәрігерлік көмек көрсету, терең дәрігерлік тексеру жүргізу, тәрбиеленушілерге кәсіби маманданған көмек ұйымдастыру, санитарлық-гигиеналық және эпидемияға қарсы тәртіпті орындауда дәрігерлік бақылауды іске асыру (балалар мекемесінің жағдайы, тазалықты бақылау, жұқпалы ауруларға профилактика жасау), емдік-сауықтыру шараларын өткізу, тамақ сапасына бақылау жасау.

Арнайы ұйымдастырылған дәрігерлік көмектен басқа балалар үйіндегі тәрбиеленушілер үшін жалпы салауатты өмір салтын (таза ауада қыдыру, күндіз ұйықтау, таза ауада сабақ өткізу, спорттық-сауықтыру шаралары) ендіру қажет.

Түзету-дамыту бағыты. Интернат типтес мекемелердегі балалар дамуында әртүрлі: денсаулығы нашар, психикалық дамуында тежелуі бар, тілі дұрыс дамымаған, балалар үйіне түскенге дейінгі девиантты мінез-құлқы және т.б. көптеген қиын мәселелер кездеседі. Сондықтан, балалар үйіндегі барлық іс-әрекет түзету бағытында болады.

Барлық түзету-дамыту жұмысы екі негізгі бағытта жүреді: балалар мекемесіндегі өмірді ұйымдастыру және баланың жеке қажеттілігіне қатысты арнайы шаралар ұйымдастыру. Балалармен жеке түзету-дамыту жұмыстарын жүргізу төмендегідей: дене және психикалық денсаулығы, неврологиялық көріністер, әлеуметтік бейімделмеушілік, мектептік бейімделмеушілік, тіл дамуы және т.б. көрсеткіштерді анықтап алуымыз қажет.

Осы көрсеткіштер негізінде түзету-дамыту жұмыстарын қажет ететін балалар категориясы анықталады. Бұл бірқатар оқу бағдарламаларын меңгере алмайтын, балалар ұжымына бейімделуі қиын, денсаулығы нашар, эмоциялық-еріктік аймақтарының дамуында бұзылуы бар балалар.

Патронажды бағыт. «Патронатты тәрбиелеу» деген термин 1943 жылы Ресейде қабылданған, ол баланы келісім шарт негізінде ата-ана – тәрбиеші қарауына ата-ана құқығының жартылай сақталуын көздеп береді. Бұл іс-әрекетте біріншіден, балалар үйінің басшысы тәрбиеленушілердің қорғаушысы болып табылады және баланың құқығын заң және әкімшілік орындарда қорғайды; екіншіден, балалар үйі отбасына тәрбиеленуге берілген тәрбиеленушілерге патронат болады; үшіншіден, балалар үйіне берілген балалар санының жылдан-жылға көбейіп бара жатқандығы, бала мен отбасы арасындағы қарым-қатынасты сақтау мен түзетуге міндеттейді.

Н.В. Смеховичтің (1999 ж.) зерттеулерінде балалар үйінде тәрбиеленушілерді зерттеу жұмысының тұжырымдамасының негізгі идеясы «отбасылық салтты» ұсынады. Оның тұжырымдамасының маңыздылығы:

- Тәрбиешілерді қосып отбасында өмір сүріп жатқандай шағын балалар тобын құру;
- Тіршілік әрекеті жағдайында отбасылық қатынасты бейнелейтін мәдени кеңістікті қалыптастыру;
- «Отбасы» ішінде қарым-қатынас тәсілдерін дамыту негізінде сенім, достық, қуаныш, сүйіспеншілік, салауатты өмір салтын құруда, сабаққа дайындалуда, жалпы еңбекте бір-біріне өзара қолдау көрсету;

- Педагог-психологтармен, тәрбиеленушілермен топтық-«отбасылық», жеке және ұжымдық ынтымақ қалпын пайдалану;

Автор тұжырымдамасы балалар үйінде тәрбиеленушілерді тәрбиелеу жүйесінің негізіне шағын

элеуметтік топ ретінде «екінші отбасы» түсінігін құрайды, яғни қарым-қатынастың авторитарлық (ата-ананың) және демократиялық «отбасы» мүшелерінің адамгершілік өзара қатынасын, бір-біріне қолдау көрсету және тұрмыстық ынтымақтастықпен байланыстырады. Бұдан интернат типтес мекемелердегі тәрбиешілердің санын арттыру мәселесі туындайды және отбасылық жағына бағытталу қажеттігі пайда болады.

Жоғарыда атап өткен жетім балалар мекемелерінде жүргізілетін элеуметтік жұмыс мазмұнының жаңа жолдарын, әдіс-тәсілдерін табуда көптеген ғылыми-теориялық, практикалық тәжірибелер кездеседі. Бала үшін отбасынан алатын орнын түгелдей толықтыру мүмкін емес, дегенмен де баланың үлкендермен психологиялық тұрғыдан қарым-қатынас жасауға мүмкіндік тудыратын ортаны дамытуға болады. Сол дамытушы ортаны педагогикалық-оңалту жұмыстарын жүргізу арқылы жүзеге асырауымызға болады. «Жетім көрсең жебей жүр» дейді халық.

Әрқашан «бір жетімнің басынан сипасаң, қырық періштесі күліп тұрады» деуден жалықпайтын жандарда көптің қасы. Ендеше тәуелсіз елдің жас өріндері өз болашағымыз өз қолымызда... ойлана-йық жас достар..!

1. Бала құқығы туралы БҰҰ Конвенциясы, 1989.
2. Халитова І.Р. Элеуметтік педагогика. – Алматы: Білім, 2008.
3. Лисина М.И. Пути влияния семьи и детского учреждения на становления личности дошкольника. – М., 1997.
4. Мухина В.С. Лишенные родительского попечительства. – М.: Прос., 1991.
5. Ахтаева Н.С., Әбдігаппарова А.І., Бекбаева З.Н. Элеуметтік психология. – Алматы, 2006.
6. Мухамедрахимов Р.Ж. Мать и младенец: психологическое взаимодействие. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999.

Резюме

В статье рассматриваются особенности психолого-педагогической работы с детьми сиротами.

Summary

The features of psychological and pedagogical work with orphan children are considered by author.

ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАР – МЕКТЕПТЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТІ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛЫ

С.А. Абилдабеков, Ж.Б. Спанов, А.А. Сегізбаев – *Дене мәдениеті және Бастапқы әскери дайындық факультеті, Абай атындағы ҚазҰПУ*

Қазақ халқының ұлттық ойындары алуан түрлі, сан қырлы, мазмұнға бай, адам баласының сәбилік шағынан бастап, бүкіл өмірін тұтас қамтуға негізделіп жасалған. Бұл мемлекеттік тәрбие беру мекемелері жалпақ елге жайылмай тұрған кезде, халық жасаған барлық мәдени істерді өз бойына жинақтап, қайта халыққа беру мәселесін шешіп отыру үшін, әдейі өмірге келгендей әсер береді. Өйткені ұлт ойындары балалардың жас ерекшеліктеріне орайластырып жасалғандай. Баланың сәби шағынан бастап ер жетіп, азамат санатына қосылғанға дейінгі өмірін қамтып қана қоймайды. Адамның бүкіл өмір бойғы жан серігіне айналады. Атап айтқанда, дүниеге жаңа келген нәрестеден бастап, ер жетіп, етек-жеңін жинағанға дейін ойын арқылы тәрбие алады. Жігіттік шағында байсалды ұлт ойындарына қатынасып, жарыс аренасына шығады. Одан кейінгі жігіт ағасы жасында, ойынды ұйымдастырушы ретінде. Келесі кезеңде сол халық дәстүріне өз ұрпағын тәрбиелеуші, баулушы, ақылшы-кеңесші ретінде де, сондай-ақ көрермен ретінде де қатынасады. Қай халықтың болмасын ұлттық ойындарына тән негізгі ортақ қасиет – дидактикалық негізі, көздейтін мақсат жас ұрпақты – өз ортасының салт-санасы, әдет-ғұрыпы мен дәстүріне сай, психологиялық ерекшеліктеріне байланысты білім беріп тәрбиелеу. Олай болса, әр ұлт ойындарының бойында педагогикалық элеуметтік негіз бар.

Ұлт ойындарының әрқайсысына тән қасиет, көздейтін негізгі мақсат – адамға әсер ету, оған қоршаған орта туралы мағлұмат беріп, ықпал ету. Әр ұлт ойынының бойында адамға білімге, білуге, үйренуге, өмірді танып білуге деген ынтаны оятатын, ұжымға деген ынтымақ, жолдасқа деген ілтипат, сыйластық, тіл табысу, басқалармен санаса білу т.б. өмірге аса қажетті адамгершілік негіздерін қалыптастыру секілді дидактикалық негіз, тұтас педагогикалық процесс, іргелі идея бар.

Осы күнге дейін бағзы біреулер ойын десе, күлкіні, сайқы-мазақты, жеңіл-желпі көңіл көтеруді көз

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. алдына елестетеді. Дәл осылай ойлағанның өзіңде де ойын өз дегеніне жетіп, әлеуметтік-педагогикалық бір мақсатты көздеп, тәрбие құралы қызметін атқаратыны анық.

Кеңестер одағының құлап, тоталитарлық құрылыстың ыдырауына байланысты, еліміздің еркіндік алуы, ел өмірінің барлық саласына айтарлықтай жаңалықтар әкелді. Ендігі жерде еткен өміріміз бен өнерімізге жаңаша қарап, ұрпақ тәрбиесін халқымыздың ежелгі арманы болып келген, өз халқының мүддесіне сай қайта құруға мүмкіншілік алды. Бүгінде оқу орындарының алдында тұрған негізгі мақсат – заманымызға сай ұлттық мүддені көздейтін, отанын сүйе білетін, қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу оны өмірдің өзі талап етіп отырғандай етіп күн тәртібіне қою. Оқу-тәрбие жұмысының негізі идеялық арқауына айландыру міндеті тұр. Бұл міндетті орындауда әлеуметтік-педагогикалық идеяларды іс жүзіне асыруда негізгі көмекші болатын ұлт ойындары екендігі дау туғыза қоймас.

Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі заңының бірінші бабының екінші тармағында: "Республика қызметінің түбегейлі принциптері: қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық; бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму; Қазақстандық патриотизм; мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, оның ішінде республикалық референдумда немесе парламенттік дауыс беру арқылы шешу" – деп көрсеткен.

Ата заңымыз Конституцияда атап көрсетілген тақырыптарды іс жүзіне асырып, өмірге енгізудегі негізгі тірек – оқу, ағарту орындары. Соның ішінде ең бастысы – жалпыға бірдей білім беретін мектептер. Елбасы, Президентінің Қазақстан халқының алдына қойып отырған "Қазақстан-2030" бағдарламасында "...біздің ұрпақтың, келер ұрпақтың алдында орасан зор жауапкершілік жүгін арқалайтығын" атап көрсеткен.

Осы талаптарды іс жүзіне асыратын, бүгінгі ғылыми негізде білім беруді ұйымдастыру міндеті жүктеліп отырған оқу орындарының жүгі аз емес. Сондықтан бүгінгі күні педагогика ғылымының алдында зор міндеттер күтіп тұр. Ол міндеттер ғасырлар бойы бостандықтың бұғауында болып, ата-бабалар жасаған асыл мұра, ұлттық негізден айырылуға айналған ұрпаққа, сол жоғалтқан өзіндік негіздерді қайтара отырып, бүгінгі күн талаптарына сай ғылым негіздерін олардың бойына сіңіру болып табылады. Еліміздің өз алдына егеменді ел болуына байланысты мектептердегі тұтас педагогикалық процестерді жетілдіру мақсатында. Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту қолдарынан келетін, ел мүддесіне еңбек ететін жастарды өмір талабына сай тәрбиелеу мәселесі күн тәртібіне қойылды. Осы мақсаттарға сай "Білім беру Заңы", "Жоғары білім беру Заңы туралы", "Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру туралы тұжырымдамасы" сияқты аса қажетті құжаттар өмірге келді.

Сол секілді педагогикалық ілімді алға қарай дамыту мәселесі Республикада қарқынмен іске асуда. Бұл салада жаңа зерттеулер жүргізілді, көптеген докторлық диссертациялар қорғалды. Республикада жалпыға бірдей білім беретін мектептерден бастап, жоғары оқу орындарында педагогикалық кадрларды бүгінгі күннің талаптарына сай әзірлеу мәселесіне көп көңіл бөлінуде. Солардың қағарында Адамбеков Қ.І., Бейсенбаева А.А., Ахметов К., Нұрғалиева Г.К., Сабиров І.С., Исаева З.А. т.б. зерттеулері бар. Көптеген ғалымдардың еңбегі жастарды адамгершілікке тәрбиелеудің қыр-сырын зерттеуге арналған еңбектерден тұрады. Балалар ұжымы арқылы жеке тұлғаларды тәрбиелеудің барысында, әсіресе, дене шынықтыру, спорт пәндерінің ролін ашып беретін Баженов В.Т., Ким В.А., Керимов Л.К., Трифонов В.В., Уманов Г.А. еңбектерін атап айтуға болады.

Тұтас педагогикалық процестің негіздері мен жалпыға білім беретін мектептердегі оны жүргізу жолдары мен басқару процестерін және педагогикалық процесті басқарудың ерекшеліктері туралы жан-жақты зерттеулер жүргізген Н.Д. Хмельдің еңбектерін атап өткен жөн.

Ұлт ойындарын тәрбие жұмысына пайдалану туралы зерттеуде Анаркулов Х.Ф., Таникеев М.Т., Қуанышев Т.Ш., Тулегенов Ж.Т., Турсунов Н.Т. т.б. жастарды моральдық жағынан қалыптастырудың ерік-жігерін ұштап, адамгершілік негіздерін шындауды қажетті тәрбие құралы деп бағалайды.

Алайда, көптеген авторлар өз зерттеулерінде, ойынды халық педагогикасының бір саласы ретінде ала отырып, оны тек тәрбие құралы ретінде ғана қарастыруды өздерінің басты міндеттері ретінде көрсететіндіктерін айта отыруды жөн көрдік. Ұлт ойындарын, жалпы ойын атаулыны, тек тәрбие құралы бөліп алып қарау, біржақтылыққа апарып соғатынын ескерген жөн.

Біздің пікірімізше, ұлт ойындары-кешендік тәрбиенің, тұтас педагогикалық процестің таптырмайтын құралы. Осы идеяларды басшылыққа ала отырып, біз алғашқы зерттеулеріміздің өзінде-ақ ұлт ойындарын кеңестік кеңістіктің аумағында тұңғыш рет ана тілі математика сабақтарының барысында

дидактикалық материал ретінде пайдалануды ұсындық. Оны нақты материалдармен бекіттік. Атап айтқанда, ұлт ойындарын қазақ тілі, математика пәндерінде және сыныптан тыс тәрбие жұмыстарында: сабақ аралық үзілістерде, ертеңгіліктер мен кештерде және ұзартылған күн топтарында пайдаланудың нақты жолдарын көрсеткенбіз. Мұны тәптіштей айтуымыздың себебі: біздің осы жұмыстарымыздың байыбына бармаған зерттеушілер, өз ойларына өздері иланып, ұлт ойындарын тек дене шынықтыру сабақтарына пайдалану туралы ғана сөз етіп, осы бағытта жұмыс істеп жүргендердің тізіміне тіркей береді. Қарапайым көзбен қарағанда, ойын деген атынан көрініп тұрғандай, ол дене шынықтыру пәніне көбірек жанасатыны белгілі. Алайда ұлы жазушы Мұхтар Әуезов айтқандай, ойынның өзінше бір ерекше мағыналары болған. Олай болса, барлық ұлттардың ойындарын бір үлгіге салып пішуге болмайтынын біз жоғарыда айтқанбыз. Оның өмірге келуі әр халықтың өзіндік әлеуметтік-экономикалық ерекшелігіне, түсінігіне, материалдық мүмкіншілігі мен наным-сеніміне байланысты. Сондықтан "идеялық өндіріс, түсіну, сана әуел баста адамдардың материалдық іс-әрекетінен өмірінің ақиқат тілі".

Қазақтың ұлттық ойындары – адамның дене, ақыл-ой, адамгершілік қасиеттерінің шындалып өсуіне жан-жақты әсер ететін әмбебап құрал. Ол өзін-өзі тәрбиелеп, өзіне-өзі білім берудің бүгінгі біртұтас педагогикалық талаптарға сай келетін дидактикалық негізге бай педагогикалық-әлеуметтік ахуалды байыта түсетін оқу-тәрбие құралы.

Ұлт ойындарының бойында тұтас педагогикалық процестің негіздері бар. Тұтас педагогикалық процестің құрамына – оқу, оқыту, білім беру, тәрбие, даму процестерінің табиғи бірлігі – жатады. Ал ұлт ойындарының бойына – ақыл-ой, адамгершілік, эстетикалық, еңбек, дене тәрбиесінің негіздері сіңіскен. Сондықтан ұлт ойындарының әлеуметтік-педагогикалық негіздері туралы сөз еткенде оның дидактикалық негіздері туралы сөз айтпай өтуге болмайды. Дидактика – оқу теориясы ретінде "нені оқыту керек", "қалай оқыту керек" деген сұрақтарға дәйекті жауап беруді іздейді. Оқу-оқушының іс-әрекеті болса, оқыту екі жақты процесс. Оқыту процесі оқушы мен оқытушының бірлескен әрекетінен тұратын күрделі процесс. Оқушы білім алуға, оның қажеттігіне түсінбейінше оқытушы өз міндетін дәйекті түрде атқаруы қиын. Олай болса, оқытушы ең алдымен оқудың мотивін оқушының анық ойын түсініп білуіне жол ашуы керек. Ал мотив белгілі бір әрекеттің мақсаттылығы, соған итермелейтін, бағыттайтын қозғаушы күш. Оқудағы оқушы мақсаты – білу, құбылыс пен уақиғаның сырын білуге ұмтылу. Сондықтан оқыту – оқушы мен оқытушының іс-әрекеті болғанымен, көп жағдайда абстракциялық рөл атқарады. Егер оқушы оқу мотивін анық, айқын түсінген болса, оқушы мен оқытушының бірлескен іс-әрекеті оң нәтижесін береді.

Қазақтың ұлттық ойындарын ұзақ жылдар зерттеп, тәжірибеде қолданып, ғылыми еңбектер жазуымыздың барысы біздің ұлттық ойындарға деген көзқарасымызды айқындап, адам баласының адам тәрбиесіне арнайы жасаған дүниелерінің ішінде, оның көп қырлы жан-жақты, алуан салалы тәрбие құралы екендігіне көзімізді әбден жеткіздік. Олай болса егеменді елдің жас ұрпағын дара тұлға етіп, денсаулығын мықты, салауатты өмір салтына бағдарлай тәрбиелеуде бүгінгі талапқа сай мектептегі тұтас педагогикалық процесті жетілдіре түсудің дидактикалық құралы қызметін атқарары сөзсіз деп білеміз.

Қазақтың ұлттық ойындарының тәрбиелік негіздерін бір сөзбен ашып жеткізуге болмайтын, күрделі негіздердің басын құрайды, ұлт ойындарының жастарға берер тәрбиелік негіздерін, олардың тәжірибедегі қолданыс мүмкіншілігінің пайдалы сыбағалы салмағын есепке ала отырып, біз былайша топтастыруды ылайық деп таптық. Атап айтқанда: Ақыл-ой тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, дене тәрбиесі, дене саламаттылығы тәрбиесі, салауатты өмір салты тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, эстетикалық және өнер тәрбиесі патриоттық тәрбие, интернационалдық тәрбие т.б.

Бұлар мектептегі тұтас педагогикалық процесті жетілдіру жеке дара тұлғаны, салауатты өмір салтына бағыттайтын жастар бойына дарытатын оқу орындарындағы басқа да дидактикалық құралдармен астасып, ұштасып негізгі мақсатқа лайықты тәрбие жүйесіне үйлесері анық (1-кесте).

Қазақтың ұлттық ойындарының тұлғалық қасиеттері		
I. Моральдық қасиеттері	II. Ақыл-ой қасиеттері	III. Салауаттылық қасиеттері
1. Адамгершілік 2. Мақсатшылдық 3. Намыс 4. Сыйластық 5. Сабырлылық 6. Тарихтылық 7. Шешімділік 8. Өзін-өзі ұстай білу 9. Тапқырлық 10. Жеңіс қуанышы 11. Қызығуы 12. Жауапкершілігі 13. Ұжымшылық 14. Басқалармен санаса білу 15. Адалдық 16. Әділдік	1. Ақыл-ес 2. Абайлау 3. Ойлылық 4. Батылдық 5. Белсенділік 6. Жауапкершілік 7. Жасампаздық 8. Алға ұмтылушылық 9. Байыптылық 10. Байсалдылық 11. Ұстамдылық 12. Тапқырлық	1. Дененің саулығы 2. Адам ағзаларының жетілуі 3. Тыныс мүшелерінің жетіліп қалыптасуы 4. Салауаттылық 5. Бұлшық еттерінің жетілуі 6. Сөзім мүшелерінің жетілуі (көру, есту, сезу, дәм иіс) 7. Ерік қайраттың шыңдалуы 8. Күш-қуаттың толысуы 9. Шыдамдылық 10. Төзімділік

Сонымен бірге қазақтың ұлттық ойындары мектепте оқушыларды даралық тұлға ретінде қалыптасуына, олардың жеке басының жан-жақты өсіп-өркендеуіне де айтарлықтай әсер ететіндігін көрсетеді.

Ұлт ойындары халық педагогикасының құрамды бір бөлігі ретінде, бүгінгі оқу-тәрбиелік жұмысының белсенді, көкейкесті мәселесін құрап, өсіп келе жатқан еркін елдің жас ұрпағын бірлікте, ынтымақта, өз Отанын сүйе білетін, патриоттық, интернационалдық рухта тәрбиелеуге қызмет етеді.

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. // Қазақстан мұғалімі, 1998, 25 ақпан, – 8 б.

2. Қазақстан Республикасының Заңы. // Қазақстан мұғалімі, 1992, 21 ақпан, – 4 б.

3. Қазақстан Республикасы әлеуметтік-мәдени дамуының тұжырымдамасы. – Алматы: Қазақстан, 1993, – 32 б.

4. Адамбеков Қ.І. Педагогические основы физического воспитания учащихся. Автореферат на сочинении уч. степени ДПН. – Алматы: 1995.

5. Құралбекұлы А, Әкімбайұлы С. Оқушылар дене шынықтыруының этнопедагогикалық негіздері. Монография. ҚазСТА. – Алматы, 2000 ж. – 295 б.

К ВОПРОСУ О ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОМ РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Р.Б. Абдрахманова – к.психол.н., КазНПУ им. Абая,

А.Э. Абдрахманов – к.психол.н., КазАТусО

Задача высшего образования – воспитание молодежи, преданной отечественным идеалам, убежденной в социальной значимости своей профессиональной деятельности, формирование у студентов духовно-нравственных ценностей отечественной культуры. Вместе с тем подготовка специалиста в настоящее время осуществляется по сложившимся традиционным принципам, согласно которым высшая школа выпускает квалифицированного специалиста-производственника, а развитие личностных качеств студента, приобщение его к ценностям отечественной культуры полагается сопутствующим, происходящим само по себе.

Образование объективно несет в себе потенциал активизации личностного роста обучающихся. Образовательный процесс протекает так, что в нем стихийно складываются условия для активного и направленного саморазвития включенного в него человека. Своим содержанием образование задает определенные идеалы для обучающегося, многократно, в рамках различных учебных дисциплин, обращает растущего человека к их осмыслению, оцениванию, применению их в собственной жизни. Мера интереса к идеалам, их личностное осмысление и принятие зависит у студентов от степени духовности педагога, понимания им своей ответственности за духовно-нравственное становление обучающихся.

Духовно-нравственное воспитание культурной личности становится инновацией в высшем образовании, о чем свидетельствуют государственные образовательные стандарты и практика многих учебных заведений. Поиск путей формирования в процессе обучения ценностей отечественной культуры у студентов приобретает при этом особую значимость.

Социальные преобразования общества, происходящие в настоящее время, требуют принципиально новых подходов к подготовке специалистов, умеющих понимать и осмысливать происходящие в мире инновационные процессы в развитии передовой технологии в своей области деятельности, адаптации к

конкретным условиям их применения. Происходящие в нашей стране социокультурные, экономические изменения влекут за собой смену приоритетов и ценностей, особенно в области формирования современной личности, умеющей адаптироваться в быстро меняющемся многогранном мире.

В XX веке сфера образования во всем мире занималась передачей из поколения в поколение нацеленных на быструю отдачу фрагментарных знаний, умений, навыков. Что касается формирования у студентов целостной картины окружающего их материального и духовного мира, способствующей осознанию принадлежности каждого к единому человеческому сообществу, трансляции из поколения в поколение духовных, культурных и нравственных ценностей в их национальном и общечеловеческом понимании, эти образовательно-воспитательные, гуманитарные по своей природе цели в лучшем случае лишь декларировались, а в худшем игнорировались вовсе.

Создание системы высшего образования, которая направлена на реализацию личностно-ориентированного подхода, возвышение личности требует существенного пересмотра содержания нравственности и духовности.

Психология начинает интенсивно осваивать наследие (и мировое, и отечественное) религиозной философии, духовного опыта исповедников веры, подвижников духа, расширять опыт работы с субъективным миром человека, а главное – строить новый взгляд, новое видение человеческой реальности в её субъективной проекции. Речь идёт о складывающейся антропологической парадигме.

Главный смысл данного подхода состоит в необходимости рассмотрения человека во всём многообразии форм и способов его становления: и как природного индивида, и как социокультурного субъекта, и как духовно-практического существа – одновременно. Следовательно, современная психология ориентируется на целостное изучение человека в единстве телесного, душевного и духовного.

Представители различных антропологических направлений в разные исторические времена спорили об их доминирующем значении в целостной структуре человека.

В размышлениях психологов о душе, в её характеристиках и определениях подчёркивается не столько её связь с телом, сколько с духом. В словаре Даля дано следующее определение: «Душа – это бессмертное духовное существо, одарённое разумом и волей».

В последние годы такие понятия, как дух, душа, духовность, душевность появились в психологических словарях.

Например, в словаре практического психолога даются следующие определения:

Душа – понятие, отражающее исторически изменявшиеся воззрения на психику человека и животных; в религии, идеалистической философии и психологии душа – нематериальное, независимое от тела животворящее и познающее начало.

Душевность – индивидуальная выраженность в системе мотивов личности фундаментальной социальной потребности жить и действовать «для других».

Духовность – индивидуальная выраженность в системе мотивов личности двух фундаментальных потребностей:

– идеальная потребность познания;

– социальная потребность жить и действовать «для других». С категорией духовности соотносится потребность познания мира, себя, смысла и назначения своей жизни.

Анализ психологической литературы позволил выделить несколько направлений поиска психологической природы феномена духовности. На наш взгляд, в рамках нашей работы необходимо кратко остановиться на основных положениях каждого из них.

Первое направление (Б.С. Братусь, С.Л. Франк) духовное рассматривает только как божественное откровение.

В работах С.Л. Франка развивается положение о неразрывном единстве субъективного и объективного, человека и мира. Он писал: «При анализе предметного сознания мы видели также, что субъективное единство нашей душевной жизни есть среда, в которой встречаются или соприкасаются две объективные бесконечности – бесконечность познающего разума или духа и бесконечность предметного бытия. Это даёт возможность заранее сказать, что духовная жизнь, будучи жизнью «души» в духе, укоренением субъективного единства нашего «я» в глубинах надиндивидуального света, есть вместе с тем жизнь души в предметном бытии, некоторая органичная слитность ее с миром объектов (1, с. 402).

В работах Б.С. Братуся особое внимание уделяется анализу четырёх ступеней развития личности. Он так описывает высшую, про социальную, гуманистическую ступень (2, с. 17), любая ценность,

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. прежде чем стать «общечеловеческой», возникла в определенной культуре, в нее кто-то верил, за нее кто-то страдал, свидетельствовал о ней, ее кто-то отстаивал, порой ценою жизни. В этом плане общечеловеческая ценность есть готовый, «снятый» результат живого культурного процесса.

В рамках *следующего направления* (А.Н. Леонтьев, В.Ф. Петренко) поиск корней духовности осуществляется не столько в самом человеке, особенностях его личности и склонности к рефлексии, сколько в продуктах жизнедеятельности: объективации высших проявлений человеческого духа, творчества в памятниках старины, произведениях науки и искусства.

В данном направлении как важнейший источник духовности субъекта рассматриваются этические нормы, на которые он ориентируется в повседневной жизни (в том числе, обусловленные не только его представлением о должном, нравственном отношении к другому человеку, но и практическими, утилитарными соображениями). В этических, эстетических, юридических и нравственных нормах закреплены высшие образцы человеческой культуры. И если субъекту свайвает, переживает их как внутренне обязательные образцы поведения, то он приобщается к высшим духовным ценностям бытия. Духовное богатство человека возрастает, когда закреплённые в общественных нормах духовные ценности становятся неотъемлемой частью его духовного мира, субъективной реальности.

На основании исследований данного направления можно сказать, что духовность человека, каждого члена общества порождается в процессе усвоения им значений, объективированных в общественном сознании, и выявления «скрытых» за значениями смыслов.

С психологической точки зрения духовное Я понимающего мир субъекта формируется именно в процессах смыслообразования-порождения им как смысла конкретных социальных событий и ситуаций, так и смысла жизни в целом.

Следовательно, истоки духовности человека необходимо искать не в значениях, а за ними – в глубинном смысле поступков людей, исторических событий, эпохи и т.п.

В центре внимания *третьего направления*, рассматривающего проблему духовности, находится изучение ситуативных и личностных факторов, способствующих возникновению у человека духовных состояний.

Духовное состояние – это психологический феномен, характеризующийся тем, что человек временно «не замечает» внешнего мира, не ощущает своих органических функций, своей телесности, а сосредотачивается на осмыслении и переживании духовных ценностей, т.е. познавательных, этических или эстетических аспектов человеческого бытия.

Духовные состояния противостоят материальной природе человека и мира: к вершинам духовного бытия субъект поднимается в редкие моменты интеллектуальных озарений и разрешения нравственно трудных этических конфликтов. Именно в такие моменты в его личностном знании, индивидуальном опыте саморазвития появляется нечто большее, чем «приземлённый» образ, модель внешних событий: возникает их внутренний смысл – психологическая основа формирования духовной сущности того, что стало предметом интеллектуальной и нравственной рефлексии субъекта.

Не удивительно, что в качестве одного из эмпирических методов постижения духовности предлагается диалог человека с сокровенными глубинами своей души, устремляющий его к добру, совершенствованию и способствующий тому, чтобы в земных созданиях услышать голос вечности.

В рамках *следующего направления* духовность рассматривается как принцип саморазвития и самореализации человека, обращения к высшим ценностным инстанциям конструирования личности.

В основе данного положения лежит признание многоуровневого строения психики. В работе «Психология искусства» Л.С. Выготский (3) предположил, что есть психология глубин и есть психология вершин личности. Он считал, что развитие «вершинной психологии» одно из наиболее перспективных направлений будущей психологической науки. Подлинная роль сознания обнаруживается не иначе, как при объективном анализе его развития в качестве имеющей собственную онтологию психосферы, вписанной в биосферу и социосферу в нераздельности и неслиянность всех трёх сфер.

В данном случае речь идёт о «духовной компоненте» деятельности человека, то есть опосредовании человеческого развития духовностью. Духовность определяется как атрибут психического, высшая ступень его развития. Духовность выражается в ценностях, которые трансформируются в определенные цели.

Особого внимания заслуживают работы В.И. Слободчикова (4). В своей статье «Реальность субъективного духа» он отмечает, что создать целостную систему рационального знания о духе (нечто вроде «психологии духа») к настоящему времени не получилось.

Он отмечает, что субъективный дух, духовность человека оказывались либо предметом чисто философских спекуляций, либо той живой реальностью, которая подлежала религиозному рассмотрению, либо – на крайний случай – ценностной характеристикой явлений человеческой культуры.

Познавательная деятельность, в которую личность включена постоянно, проявлением духовности может быть не всегда. Это происходит лишь тогда, когда познавательная деятельность ориентирована на самореализацию личности в соответствии с нравственными, эстетическими нормами, составляющими основу духовности.

Сфера познания пронизывает сферы нравственного, эстетического, и, благодаря процессу познания, эти нравственные, эстетические ценности присваиваются личностью.

Ведущим элементом в познавательном компоненте является знание, которое следует понимать не как непосредственную данность, а как духовный продукт, создание которого опосредовано наличными возможностями культуры. Эти возможности многообразны, предстают как динамические и развивающиеся, зависимы от условий социокультурной ситуации. Поэтому как передача, так создание и усвоение знаний тесно связаны с активной деятельностью субъекта познания, что позволяет избежать однообразия и прямолинейности в процессе познания и осуществить переход от менее полной к более полной истине.

Нравственный компонент духовности (как сфера поиска добра) определяется им как степень гармонизации в сознании и поступках личности общечеловеческих ценностей, выступающих в виде норм поведения. Они не только привносятся в среду, конкретный коллектив в готовом виде, но и формируются активно в коллективе, самой личностью. Сами нормы выступают в повседневной жизни как единство высших ценностей человеческого общежития и запретов на те или иные поступки. Первое есть неукоснительное исполнение в отношении к самому себе, к другим людям, к окружающей действительности, второе – это пределы, которые нельзя преступать во имя блага другого. Нравственные ценности, отражающие содержание морали общества, получая в личности свое индивидуальное бытие, формируют у нее позицию носителя этих ценностей, которые являются некой духовной характеристикой самосознания человека на всех этапах онтогенеза.

Следует, однако, признать, что как человек, личность формируется только через посредство своих отношений с другими людьми. Применительно к духовному становлению это означает, что сознание себя в качестве носителя нравственных ценностей невозможно вне отношения к другому человеку как такому же носителю этих ценностей. Кроме того, отношение к другому как полноправному носителю нравственных ценностей позволяет человеку глубже осознать свою позицию в качестве такого же носителя нравственной (или безнравственной) нормативности.

Исходными элементами нравственности как компонента духовности являются, во-первых, представления человека об общечеловеческих ценностях; во-вторых, процесс их интериоризации, то есть переход знаний в убеждения на основе свободного выбора и, в-третьих, реализация их в поступках, деятельности индивида.

Важным элементом также является самооценка человеком своих нравственных позиций и соотнесение себя с нравственными нормами. Нравственность в духовном аспекте – это не воспроизведение норм, правил, положений этикета, а это стремление постоянно проверять духовные ценности на собственном опыте, сопоставляя личные и общественные идеалы и создавая тем самым собственные духовные нравственные ценности.

Сказанное еще раз подтверждает, что духовность есть процесс творческого поведения, направленный на создание духовных ценностей и раскрытие своих ценностей в окружающей действительности.

1. Братусь Б.С. *Психологические аспекты нравственного развития личности*. – М.: Знание, 1977. – 64 с.

2. Франк С.Л. *Духовные основы общества*. – М.: Республика, 1992. – 511 с.

3. Выготский Л.С. *Собр. соч.: В 6-ти томах*. – М.: Педагогика, 1984. Т.6. – 400 с.

4. Слободчиков В.И. *Антропологический принцип в психологии развития // Вопросы психологии*. – 1998. – №6. – С. 3-18.

Түйін

Автор бұл мақалада студент жастардың рухани-адамгершілік даму проблемаларын көрсетеді.

Summary

Author discusses some problems of student-youth's spiritual and moral development.

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕРДЕГІ ПСИХОЛОГ ҚЫЗМЕТІНІҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

З.Қ. Орманова – психол.ғ.к., доцент,

Д.С. Жакай – Психология мамандығының 3 курс студенті

Қазіргі мектептердегі психологиялық қызметті атқару білім беру жүйесінде өзекті мәселелердің бірі. Психологтардың ұсынатын қызметінің сапасын сыналұшылардың саны анықтайды және мектептерде психологиялық қызмет атқару түрліше ұйымдастырылуда. Оның негізгі міндеті – мектеп персоналына оқыту мен тәрбиелеу мәселелеріне қатысты жайыттарды диагностикалау, ескерту, кеңес және реттеу қызметтерін орындау, яғни оқушылармен сынақ өткізіп, балалармен немесе олардың ата-аналарымен қатынастағы түрлі әлеуметтік-психологиялық сұрақтарға байланысты жұмыс атқару.

«Мектепте психологиялық қызметті қамтамасыз ететін мектеп психологтарының Ұлттық ассоциациясының нұсқауында» мектептегі психологиялық қызметтің негізгі мақсаты – балалар мен жасөспірімдердің психикалық саулығын және білім алуға қызығушылықтарына байланысты қызмет атқару делінген. Бұл нұсқада:

1) балалар мен жасөспірімдердің «мектептік міндеттерін» психологиялық және психологиялық-педагогикалық өлшеу жіне бағалау;

2) мектептің толық когнитивтік, аффективтік және әлеуметтік дамуларын қамтамасыз ету бағытына психологтың белсенді араласуы қажет;

3) педагогикалық қызметкерлер мен ата-аналарға, олардың балаларға қамқорлық жасауына арнайы бағдарламалармен оқыту, кеңестер және т.б. көмек беру;

4) балалардың мектептегі іс-әрекеттеріндегі жіне мектеп персоналының кәсіби мәселелеріне байланысты педагогтармен мектеп қызметкерлерімен және ата-аналарымен біріккен жұмыстар жайлы кеңестер ұйымдастыру.

Түрлі профильді аудандық, қалалық, аймақтық психологиялық қызмет атқару орталықтарына білім беру мекемелерінде психологтың қызметін түпкілікті психологиялық білімі бар болып, балалар психологиясы аумағында арнайы факультеттерде, курстарда қайта дайындықтан өткен мамандар жұмыс атқаруда. Білім беру жүйесіндегі психологтар екі бағытқа бағынышты: әкімшілік және кәсіби.

Әкімшілік басқаруды республикалық, регионалдық, қалалық және аудандық білім департаменті, білім беру мекемелерінің басшылары атқарады.

Кәсіби басшылықты түрлі деңгейдегі психологиялық зерттеулермен айналысатындар немесе орталықтар атқарады.

Психологтың жұмыс уақыты түрлі жастағы балалар мен түрлі категориядағы ересектер мен психологиялық жұмыстың тәртібін ескере бекітіледі.

Психологтың жұмысына білім беру мекемесінде арнайы бөлме диагностикалық, консультациялық, дамытушы және түзетуші, ескертуші жұмыстарына қажет жабдықтарымен қамтамасыздандырылып бөлінуі тиіс. Аудандық, облыстық, қалалық, аймақтық орталықтар психологтар және басқа мамандардың функционалды міндеттеріне сәйкес жұмыс орындарын жабдықтауы қажет. Сонымен шетел және отандас психологиясының тәжірибесінің көрсетулер бойынша білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет қоғамның сұранысына, міндетіне байланысты мектеп психологтарының шешетін жұмыстары жоғары ұйымдастырылуы мүмкін.

Әкімшілікке бағынуына байланысты психологиялық қызмет құрылымының ұйымдастырылуы түрлі статуста болады:

- Психолог немесе психологтар тобы бала-бақшада, балалар үйінде, интернатта, мектепте, лицейде, гимназияда, колледжде, техникумда сол оқу мекемесінің басшыларымен бірлесіп қызмет атқарады.

- Психолог немесе психологтар тобы, қалалық немесе аудандық білім департаментінің басқаруымен бірнеше қызмет көрсетуіне болады.

- Кеңестік психологиялық орталық қалалық, аудандық немесе облыстық білім департаментінің әкімшілік басқарумен өз бетінше бөлімше немесе мектептен тыс мекемелер құрамында медициналық-психологиялық-педагогикалық комиссия, отбасымен және балаларға әлеуметтік, педагогикалық, медициналық және психологиялық көмек көрсету орталығы.

- Психолог және психологтар тобы ғылыми-әдістемелік орталық немесе кабинет ретінде қалалық, аудандық, облыстық немесе мемлекеттік білім департаментінің басқару құрамында және солардың әкімшіліктерінің басқарумен ұйымдастырылады.

XX ғасырдың басынан педагог-психологтардың кең өрісті таралған міндеттерінің бірі – балалар

ақыл-ойының дамуын, олардың сапасын және қабілеттерін анықтау. Мұнда сынақ қолданылады. Мектеп психологы дәстүрлі түрде өзінің мүмкіндіктерін психикалық функцияларды өлшейтін стандарттандырылған тесттерді пайдаланып, арнайы бағдарламамен оқытуға, балаларды даярлау немесе дифференциялау қызметін атқарады. Психологтар арасында әйгілі бала ақыл-ойының дарындылығы коэффициентін анықтайтын тест әдісі де қолданылады.

Балалың даму деңгейіне сәйкес психолог: мектепке дайындықты алты жасқа дейін дайындаған дұрыс па, бірінші сыныпқа өз мерзімінде беру керек пе, баланың мектепке баруын тағы бір жылға кешеуілдету қажетпе, арнайы мектепке жіберген дұрыс болады ма? деген сұрақтарға жауап ретінде нұсқаулар береді. Мектепке оқытуға дайындығы жеткіліксіз балалардың ата-аналарына және балабақша тәрбиешілеріне, оларды дамыту туралы нұсқаулар береді. Бір жылдан соң мектепке барар алдында, ол балалар тағыда зерттеуден өтеді. Мектепке оқытуға баланың психологиялық дайындығын өз уақытысында бағалау – оқытудағы қиындықтарды ескертуге арналған іс-әрекеттің негізгі түрі болып есептеледі.

Психологиялық кеңестер мен орталықтар мектептегі оқытуға байланысты түрлі қиындықтарды анықтайды. Оқытуда қиындықтары бар балаларда ақыл-ой дамуының тежелуінің жеңіл түрлерінің алғашқы ауытқулары кездеседі. Мұндай балалардың тиімді дамуы психологиялық зерттеулерді дұрыс жүргізу нәтижесінде, жағдайына және тәрбиелеу мен оқыту әдістеріне сәйкес нұсқау бергеннен туындайды. Жекелік сипатты мәселелері, қылықтары мен тәрбиесінде қиындықтары бар оқушылармен де айналысады. Педагогикалық тұрғыдан тәрбиеленбегендердің себептерін анықтау және олармен жұмыс туралы белгілі нұсқауларды жоспарлау психологиялық зерттеуді, мамандық шеберлікпен жүргізгенде мүмкін болады. Психологиялық кеңестер және орталықтар негізінен ата-аналар мен мұғалімдердің сұраныстарына қарай нақты мәселелерді шешумен айналысады. Мұндай психологиялық орталықтарда баланың қылығында көрініс беретін шектен тыс сезімталдылығымен, ұяңдықпен, тұйықтықпен де жұмыс атқарады. Ол мектепте, сабақта жауап беруде қорқатындардың себептерін де зерттейді. Оның міндетіне балаларда жүйелі түрде көрініс беретін қылықтарындағы ауытқулармен, үнемі ұрлық жасайтын үйде немесе үйден тыс өтірік айтатын, үйден немесе мектептен қашатындармен, эмоционалдық күйлерінің күрт өзгергіштігімен қызмет атқаруда кіреді.

Қазір мектептегі психологиялық қызметке қойылатын талаптардың жоғарылауы байқалады. Сондықтан бүгінде психологтар жұмыстарында көп күш жұмсауға тура келеді. Сонымен қатар, кәсіби іс-әрекеттегі рөлдік анық емес жайлары да бар. Кейбір педагог-психологтарды мазалайтын мәселе, басқалардың жұмыстарымен қиылысатын жағдайларда олардың түсінбеушілігі. Жоғары әдептілік (этикалық) стандарттарды сақтауға кепілдік алу мүмкіндіктерінің әсіресе түрлі топтардағы сыналушыларды сыйлау конфиденциалдық мәліметтерді реттеуге байланысты.

Жалпы пікір бойынша, педагог-психолог балалармен және жастармен білім жүйесінде қызмет атқаратын кәсіби маман ретінде қабылданады. Жұмысының негізгі салмағы мектепке, балабақшаға, емханаларға және балалар үйіне түседі.

Сонымен бірге, балалардың отбасымен, мұғалімдермен, басқа кәсіби мамандармен де жұмыс істеуге тиісті. Педагог-психологтар мектептермен және басқа ұйымдармен, олардағы ұйымдастырушылық шараларды бағалауға және мәселелі балаларға көмектің стратегиясын құрастыруға көмектесе алады.

Психологтың мектептегі жұмысына байланысты атқаратын міндеттер:

1. мектептегі оқытуға байланысты балалармен психологиялық дайындықтарын анықтау, мұғаліммен біріге отырып оларды мектепке бейімдеу бағдарламасын жоспарлау.

2. балалардың даралық ерекшеліктерін – қызығушылықтарын, қабілеттерін, сезімдерін, өмірдегі мақсаттарын т.с.с. әр жас кезеңіндегі даму міндеттерін ескере мұғалімдермен және ата-аналармен біріге дамытатын бағдарламалар құрастырып іске асыру.

3. балалар өміріндегі әр өтпелі, ауыспалы жайттарды ерекше бақылауға алу.

4. үлгерімі, тәртібі төмен балаларды анықтап түзету жұмыстарын ұйымдастыру.

5. оқушылардың оқыту және тәрбиелеу үрдісінде қиындықтар тудыратын интеллектуалдық, эмоционалдық, еріктік және тұлғалық ерекшеліктерін анықтап оларды түзетуге көмек беру.

6. қолайлы психологиялық ахуал жасауды қолдау, оқушылардың мұғалімдермен, құрбы-құрдастарымен, сыныптастарымен, ата-аналарымен және басқа адамдармен ара қатынасындағы бұзылу себептерін анықтап, оларды жоюға әрекет жасау.

7. мектеп әкімшілігіне, мұғалімдерге, ата-аналарға балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі психологиялық мәселелерге, зейінді, есті, ойлауды, мінездерінің қабілеттерін дамытуға кеңестер беру.

8. оқушылардың сұрақтарына оқу іс-әрекетіне, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін анықтауға, ересектермен және құрбы-құрдастарымен қатынастарындағы мәселелерге жеке және топтық кеңестерді өткізу.

9. кәсіпке бағдарлау жұмыстарына белсенді қатысу.

Психологиялық қызметті ұйымдастыру тобы өз іс-шараларын бірнеше бағытта ұйымдастырады және өзінің алдына келесі міндеттерді қойып отыр:

- балаларға мектепке дейінгі өмірден оқушы міндетін атқаруға көшуіне көмек көрсету;
- Мектепте оқу паралельдерін анықтап алуға ықпал жасау ;
- Жоғарғы сынып оқушыларына мамандық алуға жәрдем беру;
- Оқушыларды болашақ отбасы өміріне даярлау.

Психологиялық қызметте қалыптасқан ұйымдастыру түрлерін және бұл жұмыстың мазмұнын зерттеу негізінде көптеген елдер өз мектептерінде психологиялық қызметті ұйымдастыру мақсаты мен міндеттерін алып отыр.

Психологиялық қызметтің мақсаты – бала дамуындағы әр кезеңдегі жан дүниенің ерекшеліктерін анықтап алып, олардың өз-өзіне, қоршаған ортаға деген көзқарасының, қарым-қатынас мәдениетінің қалыптасуына жетекшілік жасау. Бұл мақсат келесі міндеттер арқылы нақтыланады.

• Психологиялық және әлеуметтік-психологиялық тұрғыдан қиындық көріп жүрген балалардың проблемаларын анықтап, оларға дер кезінде көмек көрсету;

• Оқушылар мектеп табалдырығын аттаған күннен бастап оны бітіргенше жетелеп, сүйеніш болып жүру;

• Проблемасы бар балаларды жан-жақты зерттеп, оны туғызған себебін анықтау және түзету-дамыту – жұмыстарын жүргізу;

• Дамуында ауытқуы бар балалардың психологиялық қасиеттерін өңдеу үшін психологиялық тренингтер ұйымдастыру;

• Оқу-тәрбие жұмысына ғылыми жетекшілік жасап оқушының, ата-аналардың психологиялық-педагогикалық білімін жетілдіру және біліктілігін арттыру жұмысын ұйымдастыру;

• Білім беру саласындағы Республика заңдарын орындау;

• Шешім қабылдап, проблемаларды қарастыруда кәсіби шеңберден шықпау;

• Өзінің кәсіби білімін үнемі арттырып отыру;

• Нақты кәсіптік білімі жоқ адамдардың диагностикалық, коррекциялық зерттеулер жүргізуіне тыйым салу;

• Барлық мәселелерді шешуде балалардың психологиялық дамуын ескеру;

• Атқарылатын жұмыстардың міндеттері мен әдістері туралы нұсқауларды кәсіптік жағынан басқаратын адамдар бергенде оларды нақты орындау;

• Баланың психологиялық дамуын шешу мәселесінде мектеп ұжымына қажетті көмектерді көрсету;

• Кәсіптік құпияны жарияламау;

• Барлық психологиялық зерттеу нәтижелерін жазып, арнайы құжаттарға тіркеп отыру;

• Психологиялық көмекті қажет ететіндерге дер кезінде қажетті іс-шараларда ұйымдастыру;

Қорыта келе айтарымыз, қазіргі кезде көптеген елдер психологиялық қызметті мектеп қабырғасында және әлеуметтік ортада ұйымдастырып, психологиялық қызмет көрсету дәстүрлі қалыптасып келеді және психологиялық қызмет ерте құрылған мемлекеттер тәжірибесін жан-жақты зерттеудің мән мағынасы өте терең болып отыр.

1. Кала У.В., Раудик В.В. *Психологическая служба в школе.* – М.: Знание, 1986.

2. Блонский П.П. *Психология младшего школьника.* – М., 1997.

3. Дубровина И.В. *Школьная психологическая служба: Вопросы теории и практика.* – М.: Педагогика, 1991.

4. Выгодский Л.С. *Педагогическая психология* – М., 1991.

5. Абрамова Г.С. *«Возрастная психология»* – М., 2002.

Резюме

В данной статье определены профессиональные особенности и психологической службе педагога-психолога современной школы.

Summary

The features school psychologist professional services. In this article is said about the differences of psuchlogical work.

Е.Е. Оспанкулов – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің оқытушысы*

Бізді жақсы баға түріндегі биік нәтижелер ғана емес, оқыту процесіндегі биік мақсаттарға жету жолында алынған білім мен дағдылар қобалжыту керек.

Білім беру мен тәрбиелеу процесі биік дәрежеге көтеру жолында жүргізілетін ізденіс-зерттеу жұмыстары аяқтамағандықтан әлі нүкте қоюға болмайды.

Соңғы жылдары бүкіл елімізде «Бастауыш әскери дайындық» пәнін оқытуда патриоттық тәрбие беру мәселелерін шешу мақсатында оқушылардың болашақ әскери қызметке психологиялық даярлығы кең өріс ала бастады.

Мектептерде бастауыш әскери-патриоттық тәрбие беруге аса көңіл бөлініп, түрлі іс-шаралар жүргізілуде. Оқушыларды әскери-патриоттық тәрбиелерге баулудың психологиялық-педагогикалық жолдарының бірі ол – дене тәрбиесі сабағы мен бастауыш әскери дайындық сабақтары екені белгілі. Осы екі аралық байланыс мектеп қабырғасында жоғары сатыда өту керек деп білеміз. Осы мәселенің сұрақтарына енді жауап тауып көрейік.

Біріншіден, мектеп оқушылары дене тәрбиесі сабақтарында алғашқы рет дене жаттығуларымен, спорт түрлерімен, ұлттық ойындарымен танысады.

Алғашқы дене тәрбиесі сабағында бала дәріс алу кезінде дене шынықтырумен шұғылданған адам күшті, жігерлі, жылдам, шыдамды және т.б. қасиеттерді меңгеруі керектігін түсінеді.

Осы атап айтқан қасиеттерді дамыту жолдары мен дамыту әдістері дене тәрбиесі сабағында жүзеге асырылады. Ал ер балалар 10 сыныптан бастап бастауыш әскери дайындық пәнін оқу кезінде болашақ азаматтық борышын Отан алдында өтеуі жөнінде мағлұмат алады.

Сол бастауыш әскери дайындық пәнінен берілетін дәрістерден оқушылардың тұрғыда патриоттық сезімдерін ояндыру және әскери қызметке психологиялық даярлау міндеттері мен мақсаттары жүзеге асырылатыны айқын. Ә.Айтықов «Оқушыларды патриотизмге тәрбиелеу» деген еңбегінде «Сабақ процесінде оқушылардың психологиясына, сана сезіміне әсер етудің педагогикалық және психологиялық принциптері басшылыққа алынуы тиіс» – деп көрсетеді.

Сондықтан да дене тәрбиесінің жүйесінің белгілі негізгі бағыттарына сүйенсек олар жалпы дене тәрбиесі; кәсіптік бағыттағы дене тәрбиесі, осылардың ішінде екінші бағытқа бет бұрсақ кәсіби бағыты бар дене тәрбиесі оқушының таңдап алған спорт түрін табысты меңгеруге және сол салада жоғары шеңберлікке жетсе, сонымен бірге әскер қатарында қызмет етуге дайындық сабағында қабылдаған дәрістер іс жүзіндегі тапсырмалар мен жүктемелерді, әскери қызмет кезінде болатын түрлі қиыншылықтар мен ауырлықтарды жеңіл меңгереді.

Дене тәрбиесі жоғарғы сынып оқушылары ер балаларының дене қасиеттерін дамыту процесінде бірыңғай заңдылықтар негізінде жүзеге асырылады: жаттығулар мен жүктемелерге саналы көзқарас, жаттығуларды орындауға белсенді қатысу, ұжымшылдық, ақыл-ой қабілеттілігі, тәрбиелік, дене мүмкіншіліктерін дамыту және т.б. қағидалар мен қасиеттер.

Ер балалар мектеп қабырғасында сапалы және болашақ өмірде керек қимыл-қозғалысты жақсы және дұрыс меңгерген жағдайда ғана Қазақстан Республикасы Қарулы күштерінің қандай да түрлерінде болмасын денсаулығы жақсы, дене қасиеттері мен қабілеттері жоғары жауынгерді көруге болады. Қазіргі кезде әскер қатарына шақырылатын көптеген жасөспірімдер алғашқы дәрігерлік анықтау комиссиясынан денсаулықтары нашар болуымен қатар түрлі ауруға шалдыққан күйде кездеседі. Осы жағдайларды алдын алу шаралары мен шешу жолдары мектеп қабырғасында дене тәрбиесі мен бастауыш әскери дайындық сабақтарын байланыстыра оқыту қолға алынғанда дұрыс болады деп ойлаймыз. Дене тәрбиесі сабақтары алғашқы сыныптардан бастап төмендегідей талаптарға сүйену керек:

- оқушыларды дене жаттығуларымен белсенді айналасуға қызықтыру;
- дене тәрбиесі сабағын ғылыми негізде өткізу және т.б.

Әскерге шақырылуға дейінгі психологиялық даярлық проблемалары барлық педагогикалық ұжымның соғыс ардагерлерінің, әскери бөлімшелердің, ағарту саласында жұмыс істейтіндердің және оқу-тәрбие жұмысына өзге де белсене қатысушылардың көп күш жұмсағанында ғана шешілуі мүмкін. Дене қабілеттерін жетілдірудің типтік құралдарына шапшаңдыққа жугіру, дала жарысы, шаңғымен жүру, снарядтардағы және денеге көп күш түсіретін жаттығулар жатады. Кедергілер алабына орындалатын жаттығулар ерекше маңызға ие.

Бастауыш әдістемелік дайындық сабағында «кедергілер алабынан» өту үшін оқушының дене қасиеттері жан-жақты даму керек, **мысалы:** жылдамдық, икемділік, күш ептілік т.б. қасиеттері. Дене тәрбиесі мен Бастауыш әскери дайындық сабақтарындағы пән аралық қатынас пен байланыс өте тығыз болған жағдайда, осы жоғарыда аталған қасиеттерді дамыту жүзеге асырылып отырады.

Осы екі пән аралық қатынас пен байланыс өте тығыз болған жағдайда болашақ әскер қатарындағы қызмет ететін азамат пен жұмысшыны, қоғамның салауатты мүшесін, өкілін тәрбиелеуде алғашқы қадамынан бастап керек деп есептейміз. Бұл міндеттер жастарды тәрбиелеудегі ең басты мақсат.

Сабақ тиімділігі – мұғалімнен.

Әрине, оқытудың ең негізгі формасы сабақ болып есептеледі. Сабаққа оқушы кейінгі практикалық жұмысқа қолданар теориялық білім алады, қажетті білікпен іскерлік дағдылары қалыптасады. Сондықтан әр бір әскери жетекші сабақты ұйымдастырудың қазіргі талап деңгейіндегі теориясын терең білуі, сабақтың әр минутын тиімді пайдаланып, оның нәтижелі өткізе білуі тиіс /38/. Сабақтың тиімділігін арттырудың ұтымды әдістерінің бірі сабақ үстінде оқушылардың белсенділігін арттыру. Бұл міндетті шешудегі басты нәрсе оқушылардың жаңа тақырыпқа, пәнге қызығушылығын ояту, олардың әскери іске қатысты білім мен дағдыларын ұдайы жетілдіріп отыру болып табылады. Оқушылардың жаңа пәнге қызығушылығын арттыруды мұғалім осы пәннен алғаш танысқанда бастайды. **Мысалы:** 10 сыныптағы «Жастарды әскер қатарына дайындау, жалпы мемлекеттік пән. Оның маңызы, міндеті және мақсаты» тақырыбын өткен кезде әскери теориялық көзқарастың және Отанды қорғау ілімінің дамуы туралы нақты фактілерге сүйене әңгімелейді. Ал жаңа мазмұнды түсіндіргенде оқушыларға қысқаша 30-40 жылдардағы азаматтары туралы, олардың әскери істі жоғары сезіммен оқығанын, Отан алдындағы абыройлы бұрашан орындауға кейде олардың мектеп партасынан ұрысқа аттанып кеткендерін жергілікті село тарихынан мысалдар келтіру арқылы түсіндіріледі. Сабақтың тиімділігін арттыруды тәрбиеші ретінде аса маңызды рөл атқаратын әскери жетекшінің өзі. Күнделікті сабаққа тыңғылықты дайындалу, көрнекі құралдарды пайдалану, жаңа материалдарды түсіндіргенде оқушылардан өзіне көмекші тағайындап алу оның тәжірибесіне берік енеді. Сабақта көрнекі құралдарды пайдалану оқушылардың сабаққа, пәнге қызығушылығын, белсенділігін арттырудың басты тәсілі деп есептейміз. Сондықтан қажетті көрнекі құралдар өзінде жоқ болса, іздеп табуға тырысу керек.

Жасыратыны жоқ, әскери жетекшілердің көбі сабақты жаттанды схема бойынша, үй тапсырмасын сұрау, жаңа материалды бекіту және үйге тапсырма беру арқылы өткізеді. Мұның өзі әдістеме бойынша онша күмән тұғызбағанмен, оқушылар белсенділігін көтеруге белгілі бір дәрежеде кері әсер ететіні анық. Осыны ескере отырып, сабақта түрлі әдістерді ауыстырып қолдануға болады. Мысалы: «барлау» тақырыбын өткен кезде соғыс тақырыбына жазылған әдеби барлаушылар әрекеттерінен үзінділер оқылып, бұдан кейін оқушыларға: «Осы эпизодтарда қандай белгілерді пайдаланған, ал енді сіздер барлауға шықсаңыздар, қандай белгілерді пайдаланар едіңіздер?» деген сұрақ қойылады. Осы арқылы оқушылардың ойлау жүйесінің дамуына, әрі олардың өздігінен шешім қабылдауларына жол ашылады. Келесі бір тактикалық дайындық сабағында оқушылардың өз еркімен атуға қолайлы орын дайындап алуларына тапсырма беріледі және осы орынды не себепті таңдап алғандары сұралады. Осыдан кейін жауаптардың ішінен ең тәуір, талап деңгейіне жақын дегендердің іріктеп алып, кемшіліктерін көрсетіп, теория бойынша жауынгерге атыс орнын таңдауда қандай тәртіпті басшылыққа алу керектігіне тоқталып, қорытындысына «Шабуыл мен қорғаныс кезіндегі жауынгер әрекеті» дифильмнен үзінділер көрсетуге болады. Атыс құралдарымен танысу бөліміндегі «Калашников автоматының құрылысы, сипаттамасы және қызметі» тақырыбын өткенде әскери оқулықты ашып, бірнеше минут бойы автоматтың құрылысы мен сипаттамасын оқып танысуды, ондағы таныс емес сөздерді, терминдерде жазып алуға тапсырма беруге болады. Содан кейін терминдерді оқушылардың қалай түсінгенін айтқызып, кеміс жерлерін толықтырылады. Кейде жаңа материалды түсіндіру барысында сәл үзіліс жасап, сыныпқа тапсырма беруге болады, яғни оқулықты пайдалана отырып, оқушылар өз беттерімен таблица, схема толтырады. Сабақ үстінде мұндай тірек схемаларын қолдану шығармашылық атмосфера туғызып, оқушыларды өз беттерімен ойлануға, әр жұмыс істеуге үйретіп, олардың белсенділігін арттырады.

Бастауыш әскери дайындық пәнінің бағдарламасы екі жылға есептеле тұрғанымен, тақырыптар мен бөлімдердің арасында біршама үзілістер бар, ал кейбір сұрақтар алғашқы айдың ішінде өтіледі. Сондықтан өтілген материалдарды ұдайы қайталап, бекітіп отырмаса, оқушылар бұрын алған білімі мен іскерлік дағдыларын ұмытып не нормативті орындай алмауы мүмкін. Осыған орай нормативтерді

орындап отыратын арнайы график-жоспар жасауға болады. Бұл график-жоспармен оқушылар алдын ала танысып, қай мерзімді нені орындайтынын біледі. Ал нормативке тапсыратын күні оқушылар түрлі техникалық құралдарды бөлшектеп, жинап, компас, белгі беру жолаушыларын және тағы басқаларды орындайды. Осылайша бір мезгілде олар өтілген материалдарды еске түсіреді, жаттығады және дағды мен білімін бекітеді.

Әр бір сабақ өзінің терең мазмұнымен, әдістемелік құрылымымен және оқытудың әскери патриоттық тәрбие міндеттерімен тығыз байланысты болуымен ерекшеленуі шарт екені баршамызға белгілі. Сабақта реттіліктің сақталуы және оқушыларға жұмысқа түгел белсенді қатысуы пән мұғалімнің ұдайы ізденіп отыруына байланысты. Мұның өзі мұғалімнен жеке білім көтеру жоспарын жете ойластыруды және осы жоспар бойынша тұрақты жұмыс істеуді талап етеді. Осы талапты өз жұмысының басты бағыты ретінде ұстаған өз басым психологиялық-педагогикалық білімін саяси әскери және психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді, басылымдарды тұрақты оқу арқылы іске асырылады.

Ұдайы тәжірибелі психолог-педагогтары сабақтарына қатынасып, елімізде және шет елдерде болып жатқан жаңалықтармен танысып отыру керек. Әскери іске үйрететін болғандықтан оқушылардың өз ойын қысқаша, тұжырымды баяндауын, жинақы болуын, қандай қиын кезеңде де өзін ұстай білуін талап етуге болады және әскери жетекшінің өзі осы қасиеттерді үйретуде оқушыларға үлгі бола білуі қажет екенін еш уақытта есімізден шығармамыз керек.

Бастауыш әскери дайындық пәнінің бағдарламасында оқушыларды спорттық бағытта, дене бітімі жағынан, шыңдалу дағдыларының қалыптасуы көбірек көзделген. Осыған орай, мектептегі дене тәрбиесі пәнінің мұғалімдерімен бірлесе отырып, оқушылардың ұлттық және Президенттік сынақтар тапсыруына, спорт кештері мен жарыстарының жиі ұйымдастырылып, өткізуіне ат салысу керек. Әскери дайындықты ұйымдастырушы ретінде «Өжет» және «Батылдар» ойының ұйымдастырып, өткізуге мұғалім көмек бере алады. Өйткені уақытылы өтіп отыратын осындай тәрбиелік шаралар оқушылардың осы пәнге ынтасын арттырып, белсенділігін көтереді.

Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің тарихында тұңғыш рет Бүкілармиялық Жастар бастамалары орталықтары белсенділерінің І-ші кеңесі болып өтті, онда өмірдің және армия жастарының өзекті мәселелері қарастырылды.

Кеңес – Отан қорғаушылардың жас буынына шығармашылық талпыныстарын одан әрі дамытуға үлкен серпіліс берді, оларды еліміздің Президенті – Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Жоғарғы Бас қолбасшысы Н.Ә. Назарбаевтың Армияның алдына қойған үлкен мақсаттарды шешуге құлшына қатысуға жұмылдырды.

Өткен жылы жастар бастамалары орталықтары – жауынгерлік дайындықты жоғарылату, әскери тәртіп пен құқық тәртіптерін нығайту және Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан Республикасының тәуелсіздігінің 10 жылдығына арналған салтанатты жиналыста ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, ғылымды меңгеру жөніндегі айтқан тілегін жүзеге асыруда үлкен нәтижелерге жетті.

Белсенділер стратегиялық қайта құрулар, «Қазақстан-2030» бағдарламасын жүзеге асыру, біздің Отанымыздың тәуелсіздігі мен аумақтық тұтастығын етуде өздерінің азаматтық және әскери парыздарын мүлтіксіз орындауға ат салысты. Бірақ бұрынғы жетістіктер – жастар белсенділері қызметінің жеткен шегі емес.

Қызметтегі жақсы нәтижелерді нығайтуға және оны жетілдіруге, бұдан да биік дәрежеге жетуге ұмтылу керек – деп А.Б. Тасполатов өз баяндамасында мәлімдеді.

Бұны қазіргі әлемдегі және аймақтағы қалыптасып отырған сыртқы саяси жағдайлар талап етеді.

Бұдан басқа әскери бөлімдерге жаңа әскери техника әкеленуде, оны үздік меңгеру керек. Ал оны жүзеге асыру үшін жаңа мықты білім, іскерлік және дағды керек. Сондықтан, бұл істе жалпы білім беретін мектеп әкімшілігі мен «Бастауыш әскери дайындық» пән мұғалімдері жастар белсенділерін шешу ролін атқаруға міндеттемелулері қазіргі талапқа қажет етеді.

Еліміздің Президенті Н.Ә. Назарбаев Астанада өткен ІІ-ші Қазақстан жастары Конгресіндегі сөйлеген сөзінде: «Көп ұлтты Қазақстанның болашағы – оның жастары, оларға басталған құрылыс пен еліміздің қауіпсіздік істерін одан әрі дамыту мақсаттарын жүзеге асыру керек» деп атап өтті. Егеменді Қазақстан – жас мемлекет. Ол демографиялық құрамы жағынан да жас. 5 миллионнан астам – республика халқы санының 35% (пайызы) – бұл жасы отыздан аспаған жастар.

Біздің армиямыз – еліміздің бір бөлшегін құрайды және мұнда өз әскери парызын өтеп жүргендердің көбі жастар. Сондықтан Қазақстанның басқа мемлекеттермен шектесетін шекарасында, әсіресе

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. Оңтүстікте тұрақты жағдайды кепілдендіретін басты факторлардың бірі – армия жастарының іс-әрекеттері, олардың бесленділерінің қазіргі заман талабына сай әскери техника мен қару-жарақты үздік меңгеру, оқып-үйрену жүйесін жетілдіру, биік моральдік рухты нығайту, психологиялық-педагогикалық, ғылыми-әдістемелік бағытта «Бастауыш әскери дайындық» пәнін оқытуда болашақ әскери қызметке психологиялық даярлығын жетілдіру екені Президентке және Отанға адал қызмет етуі болып табылады.

Зерттеу жұмысы бастауыш әскери қызметке психологиялық даярлау мақсатында педагогикалық тәрбиенің күрделі де көпсалалы проблемасын жан-жақты ашып көрсетуді көздейді. Алдағы уақытта жоғары сынып оқушыларының Отансүйгіш санасын қалыптастыруда пайдалану; қазақтардың жауынгерлік дәстүрлерін қазақ батырларының ерлік істері арқылы оқушылардың гумандық көзқарасын қалыптастыру және т.б. мәселелер зерттеу жұмыстарына арқау болып, түбегейлі қарастырылады деп ойлаймыз. Сондықтан бастауыш әскери қызметке психологиялық даярлау мақсатында оқушылардың педагогикалық тәрбиесін жүзеге асыруда педагог кадрлардың біліктілігін арттыруға септігін тигізетініне көзіміз жетеді.

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму стратегия. // Егемен Қазақстан. – Астана, 2007.

2. Қасымов Ә.Х., Тасболатов А.Б. *Бастауыш әскери дайындық. Орта оқу орындарына арналған оқулық. 10-11 сынып.* – Алматы, 2000.

3. Мемлекеттік органдардың азаматтарды әскери қызметке даярлауды ұйымдастыру және қамтамасыз ету ережесін бекіту туралы ҚР Үкіметінің 2006 жылғы 24 мамырдағы №449 Қаулысы. // Егемен Қазақстан. 2006. 3 маусым №123-126.

4. Исабаева Н.Е., Жолдасбекова С.А. «Жаңа әлемдегі – жаңа Қазақстан» Президенттің Қазақстан халқына Жолдауына арналған 10-ғылыми конференциясының еңбектері. 2 Т. - Шымкент. 2007. – 93-96 б.

5. Рыспаев А. Ұлттық әскери білім жүйесі қазіргі заманғы талапқа сай дамып келеді. // Әдістемелік журнал: Алғашқы әскери дайындық. №3. 2005. – б. 3-5.

6. Аманжолов К., Тасболатов А. *Қазақстан әскери тарихы.* – Алматы: Білім, 1999. – б. 291-311.

7. Аманжолов К., Тасболатова А. *Қазақстан аумағында орналасқан әскери оқу орындары.* – Алматы білім 1999.

8. *Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы N29 Заңы Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2005 ж., N1-2, 1-құжат; "Егемен Қазақстан" 2005 жылғы 12 қаңтар N6.*

Резюме

Инновационные обучения и традиционные системы.

Summary

In this article is considers innovacionnye education and traditional systems.

ЖҮРІС – САПТЫҚ ДАЙЫНДЫҚТЫҢ НЕГІЗІ

Е.Ерланұлы – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «БӘД» мамандығының 4-курс студенті,

К.А. Кулатаев – подполковник, «БӘД Т мен Ә» кафедраның оқытушысы,

С.К. Юмашева – б.ғ.к., профессор, «БӘД Т мен Ә» кафедраның оқытушысы

Жауынгердің далалық ұрыс қимылдарында жақсы көрсеткішке жетуінің негізі – саптық дайындықты оқып, үйренуімен тығыз байланысты. Сондықтан, жауынгерлермен үздіксіз саптық дайындықты жетілдіру командирлердің бірден бір басты міндеті. Саптық дайындық көптеген пәндермен тығыз байланыста, атап айтқанда жауынгерлерге бірігіп қимылдауға, тиянақтылық, жинақылық, дер кезінде бұйрықты орындау және тәртіптілікке. Осы талаптарды жетілдіре беру тек қана сабақта ғана емес, күнделікті тіршілікте де жалғасын табу керек [1].

Жүріс биомеханикасы – жүріс қозғалысының ең көне әдістеріне жатады. Локомоторлық қозғалыстардың басқа да түрлері сияқты жаяу жүру де дененің бүкіл қозғалыс аппараттарының қатысуымен жүзеге асырылады. Бұлшық еттердің жиырылуы арқасында дене (адам деп ұғыңыз) жоғары және алға қарай (серпіліп) күш алып қозғалады. Бұл серпулер (отгалкивание) дене инерциясының қимыл әрекеті арқылы жұмсарады, сөйтіп қозғалыс қатты, екіпінді емес, жатық бір қалыпты байсалды сипат алады. Тірелу беті жетілікті түрде қарсылық көрсетпесе жүру мүмкін емес [2].

Жаяу жүруді сипаттайтын қозғалыстың толық циклі қос адым деп аталады. Қос адым кезінде, адам әр аяғымен бір-бірден екі адым жасайды. Оң аяқпен және сол аяқтың жасалатын әр қадамның өзі екі жай қадамнан – артқы және алдыңғы қадамдардан тұрады. Егер біз көз алдымызға тұлға арқылы фронталь (мандай алдындық) жазықтық өтетінін елестетсең, онда әр аяқтың осы жазықтықтың арт жағындағы қозғалысы «артқы адым» деген жалпы атауларға ие болады. Бүкіл дененің мандай алды жазықтығының арт жағында немесе алдыңғы жағында тұрған аяқ, шартты түрде аяқ, болмаса, алдыңғы аяқ деп аталады.

Өткен кеңістігі бойынша байымдайтын болсақ, дене әрбір қос адым кезінде үш жәй қадамға орын ауыстырады. Оң аяқтың және сол аяқтың атқарған қозғалыстарына қарап байымдайтын болсақ, онда қос адым төрт жай қадамнан тұрады. Өйткені тірелетін бір аяқтан алдыңғы адымы дене екі аяққа бірдей тірелетін кезеңде (периодта) бір-біріне жатады (налегают друг на друга). Жаяу жүрудің жүгіруден айырмасы – жаяу жүрген кезде дене жүгірген кездегідей емес, үнемі жермен жанасуы (соприкосновение) болады. Жерге біресе оң аяқ, біресе сол аяқ тіреледі [3].

Тірелетін аяқ дегеніміз – дене жерге тірелетін аяқ. Жалғыз тірелу кезеңінде тірелу бетіне жанаспайтын аяқты еркін немесе ауыстырмалы (переносный) аяқ деп аталады. Әрбір қос адым кезінде қос тірелу кезеңі де, жалғыз тірелу кезеңі де (периоды) болады, тірелетін аяққа да, еркін немесе ауыстырмалы аяққа да тік қалыпқа келетін сәт, яғни негізінен дененің фронталь (мандай алдындық) жазықтығына дәл келетін (совпадение) кездері болады. Бұл сәт (момент) тік (вертикаль) кезеңі деп аталады.

Жаяу жүрген кезде аяқтардың қозғалыстары екі қолдың қозғалысына қатаң түрде сәйкес келеді; мысалы, оң аяқтың алға аттауына сол қолдың алға сермеуі сәйкес келеді. Сөйтіп, аяқ-қолдың қозғалысы адам жаяу жүрген кезде айқас типі бойына жүзеге асады. Мұның өзі тұлғаның өз тік білік бойынша айнала немесе бұрала қозғалуын азайтады. Егер адам жүрген кезде екі қолын сермеп жүрмейтін болса, яғни қолдарын тербермелі қозғалысқа келтірмесе, онда тұлғаның айналма қозғалысы артып кетеді. Бұл адам тез жүрген кезде ерекше көзге түседі [4].

Жаяу жүрген кезде жалпы ауырлық орталығы иір сызықтың бойымен орын ауыстырады.

Қос қадам жасау кезеңінде әр аяқтың орындайтын қозғалысын төмендегідей алты фазаға бөлуге болады.

Бірінші фаза – тірелетін аяқтың жерге тию және алдыңғы қадам фазасы. Аяқ басы жерге өкшемен тиеді және осының ізінше арттан алға қарай яғни өкшеден аяқ ұшына қарай «аунайды». Аяқты жерге түсірген немесе жер бастырған кезде дене жоғары және біраз артқа қарай бағытталған соққы алады, балтырдың алдыңғы бетінің бұлшық еттері «орын беруші» (уступающий) жұмысты жүзеге асырады, осының арқасында дененің бір қалыпты, байсалды қозғалысына, соның ішінде аяқ басының өкшеден аяқтың ұшына қарай «аунап түсуіне» қол жетеді.

Екінші фаза – тірелген аяқтың басы табан бетінен жерді немесе еденді толық басып тұрады. Тірелген аяқ «тік фазасының» өтеді. Бұл фаза кезінде балтырдың артқы беті мен санның алдыңғы беті бұлшық еттерінің, бұларға қоса еркін аяқ жақтағы жамбастың төмен түсуіне кедергі келтіретін жамбас беті бұлшық еттерінің қарқынды түрде жиырылатын байқалады.

Үшінші фаза – тірелуші аяқтың артқы адымы. Бұл фаза кезінде дененің салмағы аяқ басының алдыңғы бөліміне бірте-бірте ауыса береді, ал бұл кезде оның артқы бөлімі яғни өкше жағы тірелу алаңынан (жерден, еденнен) көтерілу үстінде болады. Осы кезде санның алдыңғы бетінің, балтырдың артқы және сыртқы бетінің бұлшық еттері жиырылады. Бұл жиырылу үшінші фаза аяқталатын аяқтың жерден серпіліп көтерілетін кезінде өзінің ең жоғарғы шегіне жетеді.

Аяқтың жаяу жүргендегі қозғалысының бұл суреттеліп жазылған үш фаза тірелетін аяққа қатысады. Тірелетін аяқ жерден итерілгеннен соң және көтерілгеннен кейін немесе бос аяққа айналады. Келесі суреттелетін фазалар осы еркін аяққа қатысты.

Төртінші фаза – еркін (бос) аяқтың артқы адымы. Бұл фаза кезінде аяқ алға қарай қозғалады. Осы кезде санның артқы бетінің бұлшық еттері біраз жиналады, ал балтыр тізе буыннан бүгіледі. Сонымен бірге балтырдың алдыңғы бетінің жиырылуымен аяқ ұшының жоғары қарай епен көтерілуі жүзеге асады. Бос аяқтың алға қарай орын ауыстыруының бәрі белгілі бір дәрежеге оның осы бағытта тербелуі іспеттес. Тербелу қозғалысы жамбас-сан буынының алдыңғы бет бұлшық еттерінің жиырылуы арқасында ретке келеді.

Бесінші фаза – еркін аяқ тік фазасы. Бос аяқ жерге тірелген аяқтың қасынан біраз бүгіліп барып өтеді. Аяқты алға апару (перенос) осымен бір мезгілде жамбастың жамбас-сан буынының орталығынан өтетін тік біліктің жанында айналу арқасында жеңілдейді, әрі үлкейе түседі [5].

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.

Алтыншы фаза – еркін аяқтың алдыңғы адымы. Бұл фаза кезінде санның қозғалысы баяулайды, ал бұл сәтте балтырдың (сирақтың) тізе буынындағы одан әрі жалғаса береді. Бос аяқ санының төрт басты бұлшық еті «баллистикалық» жұмыс атқарады, түсініктірек айтқанда, бұлшық ет өзінің жиырылуы арқылы балтырдың қозғалысы үшін серпін (толчок) береді, соның нәтижесінде балтырдың қозғалысы бұлшық ет босаңсыған соң да ары жалғаса түседі.

Аяқ басы жерге тие бастаған кезде яғни суреттеліп жазылған фазалардың біреуі жүзеге аса бастаған сәтте балтыр тізе буынынан толық жазылады.

Жүрген кезде аяқ-қолдың қозғалыстарынан басқа омыртқа бағанасы, бел бөліміндегі жеке-жеке омыртқалар аралықтарында да елеулі қозғалыстар болады [6].

1. *«Методика строевой подготовки», – М.: Изд второе воениздат, 1979.*

2. *Юмашева С.К. «Анатомия пәнінің тәжірибелік сабақтарына арналған әдістемелік нұсқау» – Алматы, 2002.*

3. *Жұмашева С.Қ. «Спорттық морфология негізіндегі тәнтану» – Алматы, 1994.*

4. *Юмашева С.К. «Биомеханика пәнінің лабораториялық сабақтарын жүргізуге арналған әдістемелік нұсқаулар» – Алматы, 2000.*

5. *Смаил Н.Н., Алдибекова К.Н. «Дене жаттығуларының биомеханикасы».*

6. *Донской Д.Д. «Ходить и бегать для здоровья» – М., 1981.*

Резюме

В статье рассматриваются биомеханика ходьбы с точки зрения динамической анатомии, как основной вид строевой подготовки воина.

Summary

The article considers the biomechanics of walking in terms of the dynamic anatomy, as the main type of drill warrior.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ТӘРБИЕШІЛЕРДІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Л.Т. Койышбаева – магистрант, ҚазМемҚызПУ

Білім беруді қоғам мүддесіне сәйкес қайта құру, оқыту мен тәрбиелеу мазмұнын жаңарту, әдебиет пен мәдениетті өркендету бағытында бірсыпыра шаралар жүзеге асырылып, жаңа оқу бағдарламалары мен оқулықтар, оқу-әдістемелік құралдар жасалып, мектеп пен балабақша өміріне енгізілді. Мұнда көзделген ең басты мәселелердің бірі – болашақта қоғам мүддесін өтеуге қабілетті, жан-жақты дамыған, өз еліне сүйіспеншілігі зор тұлғаны қалыптастыру.

Бүгін педагогикалық технологияны, педагогикалық міндеттерді шешумен байланысты, педагогтің жалғастырмалы жүйедегі іс-әрекеті ретінде немесе алдын-ала жобаланған педагогикалық процестің тәжірибе де тұрақты және жалғастырмалы шығаруы ретінде түсіндіріледі.

Елбасының «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту Қазақстан дамуының басты бағыты» атты 2012 жылғы жолдауында педагогтар құрамының сапасын арттырудың маңызы зор. Арқаулық педагогтік білім берудің үлгі-қалыптарын, мектептер мен жобалар оқытушылардың біліктілігін арттыруға талаптарды күшейту қажет екендігін айтып өтті. Әр өңірде педагогтардың біліктілігін арттыратын интеграцияланған орталықтар жұмыс істеуі тиіс [1].

Педагогикалық технология туралы бұндай көріністер былай анықталады: өте жоғары деңгейде теориялық дайындығы және бай тәжірибесі бар мамандардың әр түрлі таңдаулы педагогикалық технологияларды дайындау мүмкіндіктері және мақсатқа сай педагогикалық технологияларды өзіндік таңдау мүмкіндіктері, мұғалім және оқушылар іскерліктерінің өзара байланысты мүмкіндіктерімен және шарттарымен байланысты. Педагогикалық технология – педагогикалық іскерліктердің жетістігіне жеткізетін ғылыми жобалау және нақты өндіру. Сонымен педагогикалық процесс белгілі жүйе принциптерінде құрылатын болғандықтан, педагогикалық технология сыртқы және ішкі болып бөлінеді. Осы принциптерді жалғастырмалы орындау олардың объективті қарым-қатынасында және педагогтің тұлғасын толық көрсететін жинағы ретінде қарастырылады, яғни кез-келген педагогикалық тапсырма тек қана белгілі жетілдірілген педагог маманның іс-әрекеті мен негізгі технологиялардың көмегімен тиімді шешіледі. Н.Е. Щуркова бұл жағдайда педагогикалық технология тек қана тәрбиелік жұмысқа қатысты болады және өзімен қолданбалы педагогикалық еңбекті анықтайды. Педагоги-

калық технология бұл көзқарастан – бұл табиғи және тепе-тең педагогтің іс-әрекеті, жетіліп келе жатқан жағдайды сипаттайды. Психологиялық-педагогикалық және оның жоғары руханилығы деңгейінде қазіргі заман мәдениетімен байланыста болады.

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болуы мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру тәрбиешінің интеллектуалды, кәсіптік адамгершілік, рухани азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үлгісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Оқу іс әрекетінде қолданылатын әдістер көмегімен жеке тұлға ретінде жан-жақты дамыған, шығармашылық ойлау білімі меңгеріледі. Педагогикалық технологиялардың ішіндегі қазіргі таңда жаңадан қолданысқа енген инновациялық технологияларды қарастырайық. «Инновация» түсінігін ағылшын тілінен аударғанда «жаңалық енгізу», «жаңашылдық» ұғымын білдіреді.

Инновация – педагогикалық технология – мақсаттар қою, оқу жоспары мен оқу бағдарламасын үнемі жаңалау, жүйелендіру, тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалану заман талаптарынан туындап, болашақ мамандардың даярлығын жетілдіруді көздейді [2].

Инновациялық педагогикалық іс-әрекет белгілі оқытудың, тәрбие беру мен дамытудың стереотипіне қарама-қайшы, ол белгілі межеден шығып, жеке шығармашыл. Егер “іс-әрекеттің немқұрайлы іс-әрекеттік құрылымымен бірге ұстаздың шығармашылық белсенділігі де мөлшермен берілсе, жаңа педагогикалық ойлар және оларды шешу ұстаздың өзінен күтіледі. Педагогикалық жаңалық – жаңа идеялар, әдістер, технологиялар ғана емес, педагогикалық процесс элементтерінің бірлігінің немесе жеке элементтерінің білім беру мен тәрбиелеудегі белгілі міндеттерді тиімді шешу жолы. ХХІ ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен атауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлынғыр болмайды. Жас ұрпаққа сапалы, өнегелі тәрбие мен білім беру – бүгінгі күннің басты талабы. Оқушыларың қазіргі қоғам үрдісіне сай инновациялық технологиялармен білім беру негізінде меңгеру қажет. Бүгінгі күні білім беру мекемелерінде теориялық және практикалық жұмыстардың әр түрлі педагогикалық-инновациялық технологияларының нұсқалары қолданылуда. Ауқымды инновациялық технология нақтылы жүйе мен жіктелуді керек етеді. Осы мәселемен А.Я. Савельев, В.М. Максимов, Г.К. Селенко және т.б. ғалымдар айналысты. В.М. Максимов өзінің зерттеулері бойынша келесі жіктеулерді ұсынды: құрылымдық логикалық технология (қазақ тілі сабағында логикалық тапсырма беру арқылы), интеграциялық технология (әр түрлі пәндік білімдерді бір-бірімен байланысты – қазақ тілі пәні мен басқа пәнді), ойындар технологиясы (сабақта ойын ойнату арқылы), тренингтік технология (психологиялық тренингтар), ақпараттық технология (оқушыларға қазақ тілінде немесе шетел жаңалықтарын үйде ақпарат хабарлар дайындап келу немесе сабақтың үстінде бекітілген уақытта топпен, жекелеме, сыңармен берілетін тапсырма), диалогтық технология. Инновациялық педагогикалық іс-әрекет белгілі оқытудың, тәрбие беру мен дамытудың стереотипіне қарама-қайшы, ол белгілі межеден шығып, жеке шығармашыл, өз бағытымен жұмыс істей алатын тәрбиеші қалыптастыруға бағытталады.

Жаңа технологиялардың білім кеңістігіндегі ассимиляциясы ақпараттық технологиялардың мысалымен байқалады. В.П. Беспалько «технологиялау тек оқу процесін компьютермен қамтамасыздандыру ғана емес, компьютердің барлық мүмкіншілігін пайдаланудың шегіне жеткізетін жаңа сапа».

Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалды, кәсіптік адамгершілік, рухани азаматтық және де басқа көптеген адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үлгісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі [4].

Инновация – педагогикалық процеске оқыту мен тәрбиенің жаңа тұжырымдамаларын, оқу жоспарларын және бағдарламаларын, түрлерін, әдістерін, құралдарын енгізіп, мақсатқа жету.

Инновациялық процессіз мектептің дамуы мүмкін емес. Мектептің тарихында оқыту мен тәрбиенің ескі түрлері, құралдарының орнына жаңа, озық үлгілер келген кездер көп болды. Мысалы: 20 жылдары мектеп тәжірибесіне жобалау әдісі бойынша топқа үй тапсырмалары берілді. Осы тәсілді жаңашыл мұғалім Н.П. Гузик өзгертіп қолданды.

70-80 жылдары Ш.А. Амонашвили, И.П. Волков, С.Н. Лысенкова, В.Ф. Шаталовтардың жаңашылдық іс-тәжірибесі сол кездегі ұстаздар қауымының тарапынан үлкен қолдауға ие болды. Инновациялық мектептердің мақсаты – жеке тұлғаны жан-жақты дамыту [3].

Озат педагогикалық тәжірибе сөзін түрліше түсінеміз. Кең мағынада озат педагогикалық тәжірибе – мұғалімнің шеберлігінің жоғары деңгейі, тұрақты педагогикалық нәтиже беретін оқыту және тәрбие тәжірибесі. Мұғалімнің тәжірибесінде жаңалық болмауы мүмкін, бірақ ол ғылымда белгілі принцип-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. терді, әдістерді табысты түрде қолданып, басқа мұғалімдерге үлгі болып, озат тәжірибесі басқа мектептерге таратылады.

Педагогикалық озат тәжірибенің тар мағынасы: шығармашылық ізденіс, жаңалығы бар тәжірибе, жаңашылдардың тәжірибесі. Мұндай педагогикалық тәжірибе өте құнды, себебі ол мектеп тәжірибесіне жаңалық енгізеді. Сондықтан, бірінші кезекте осы тәжірибені талдап, баға беріп, тарату керек. Жай шеберлік пен жаңашылдық арасындағы айырмашылықты көру қиын, себебі мұғалім ғылымда белгілі принциптер мен әдістерді қолданып, қол жеткен жетістіктермен шектелмейді, жаңа әдістерді қолданып, немесе ескі әдіс-тәсілдерді тиімді етіп ұштастырып, бірте-бірте жаңашыл болады, олай болса кез келген жақсы тәжірибені мектептің тәжірибесіне енгізуге болады, бірақ жаңашыл мұғалімдердің іс-тәжірибесін жан-жақты талдап, қорытындылап, тарату керек.

Педагогикалық озат тәжірибе оқу-тәрбие жұмысын үнемі дамытып және жетілдіріп отырады. Сондықтан, әрбір мұғалім еліміздегі жаңашыл ұстаздардың бай тәжірибесін, белгілі педагогтар мен психологтардың ғылыми еңбектерін терең зерттеп, олардың ұсынбаларын өз ісінде шеберлікпен пайдаланғаны жөн.

Қорыта айтқанда оқу үрдісінде инновациялық технологияларды тиімді пайдалану бұл еліміздің еңсесін көтеретін болашақ мамандарды білімді, ғылымға баулу арқылы өзін-өзі дамытатын тұлға қалыптастыру.

1. «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту Қазақстан дамуының басты бағыты» атты жолдау қаңтар 2012 ж.
2. «Педагогика: Қазақша және орысша түсіндірме терминологиялық сөздік» – Алматы, 2007.
3. Жанпейісова М.М. «Модульді оқыту технологиясы» – Алматы, 1998.
4. Қараев Ж. «Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы» – 2003.

Түйін

Бұл мақалада тәрбиешілердің біліктілігін арттыруда педагогикалық және инновациялық технологиялар қарастырылған.

Резюме

В этой статье рассматриваются педагогическое и инновационное технологии повышение квалификации воспитателя.

ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Ж.А. Ердосова – ҚазМемҚызПУ-нің 1 курс магистранты

Жасөспірім кезеңі 15-16, 21-25 жас аралыққа дейінгі жас мөлшерін қамтиды. Бұл кезең адамның сенімсіздік пен жүйесіздік кезеңінен шынайы ер жету шағы. Жасөспірім кезеңінде адамдарда өмір құндылықтарын таңдау мәселесі пайда болады.

Жасөспірім өзіне деген ішкі қарым-қатынасын қалыптастыруға (мен қандай болғым келеді?) басқа адамдарға деген қарым-қатынасқа, және де моральдық құндылықтарға талпынады.

Л.Ф. Обухова психологиялық зерттеулерінде жасөспірім тұлғасының ерекшелігі психологиялық жаңа құрылымдардың түп тамыры, жеткіншек жаста қалыптасып қойған туындысы болып табылады. Өзіндік жеке тұлғасына деген қызығушылықтың күшейуі, сыншылдықтың көрінуі – бұлардың барлығы ерте жеткіншек жаста сақталады, бірақ, олар мәнді өзгерістерге ұшырап, саналы түрде бейнеленеді. Ең негізгі мәнді өзгеріс тұлғаның өзіндік дамуында болады. Оның айрықша ерекшелігі болып, өзіндік рефлексиясының күштілігі табылады. Яғни, өзін-өзі тануға, бағалауға, өз мүмкіншіліктері мен қабілеттіліктері білуге талпынысы жатады.

«Мен кімін?», «Мен қандаймын?», «Менің қабілеттерім қандай?», «Менің өмірлік идеалым қандай?», «Мен кім болғым келеді?» – міне осы сияқты сұрақтар жасөспірім жастағыларға өте қатты әсер етеді

Психолог В.А. Крутецкийдің бекітуі бойынша жасөспірімдердің жетілуі жеткіншектерге қарағанда жоғары деңгейде. Жеткіншектердің айқын сезімін сырттан қарағанда ересек адамдарға келеді. Оларға қарағанда жасөспірімдердің ортаны бөлек олардың басқаға ұқсамауы және құрбылыстарымен ересек адамдардың арасында ерекше болуы, әр түрлі бағытта өз-өзін көрсетуі және өзінің өзіндігін бекітуі тән [1].

Адам баласының ең алғашқы әлеуметтенуі отбасынан басталады. Отбасында алған тәрбие, білім беру мекемелерден алған білімі және тағы басқа институттардан алған түрлі оң құндылықтар, адамның өмір бойы дұрыс, сапалы өмір сүруінің кепілі болады. «Осы жастағы өзгешелік психолог А.Г. Ковалев биологиялық әсері туралы сұрақты ашып тастамай, соның ішінде психикалық сферадағы жыныстық жетілу жасөспірімнің эмоциялық қалпына беттесуін біз тұтас деп айтсақ, онда оның психикалық кескінін биологиялық фактормен анықтаймыз.

В.Г. Асеева бойынша мектеп жасындағы жетілу немесе басқа сөзбен айтқанда ерте жетілу – адамның туғаннан бастап физиологиялық, психологиялық және азаматтық ересектік жетілу кезеңі.

Рувинский Л.И., Хохлова С.И. еңбектерінде жасөспірім шақ – бұл қоғамдық жүйедегі көзқарасқа байланысты дүниетанымның бірінші элементі байқала бастайды, бірақ та әлемге деген көзқарасын толығымен пайымдай алмайды. Тек жасөспірімдерде философиялық ойлау әрекетінің қанағаттануы мүмкін болса, пайда болады. Бұған арқау болатын түрткі – оқудағы білім, тәртіп пен информация, әдеби оқулықтар және сыртқы ортадан алатын көріністер мен үлкендермен қарым-қатынас...

Сондай-ақ Ш.Бюллер жасөспірімдік кезеңді фаза бойынша бөліп қарастырады. Негативті фаза пубертодты кезеңде басталады. Негативті кезеңге жеткіншектердің дамуын қоюға болады. Ал, позитивті фазада өмірге деген қызығушылықтың пайда болуы, адамға деген ыстық сезім, табиғатты түйсіну т.с.с болады. Бұл фазаны жасөспірімдерге қатысты деуге болады [2].

М.И. Шардаков бойынша жасөспірімдік кезең адамның тұрмыстық құндылықтары ретіндегі заттық дүниеге психологиялық тұрғыда тәуелді болып қалады. Жасөспірім осы өмірге ой жүгірте бастайды. Соның арқасында ол жасөспірімдік ортаға кіреді. Әр затпен дүниеге таңдау жасау арқылы жасөспірім тұтынушыға айналады. Өз иелігіне заттарды жинай отырып әртүрлі құндылықтарды жинайды. Олар ақыл-ой, адамгершілік әлеуметтік жағынан есейеді.

А.В. Мудрик жасөспірім кезеңінің ең басты жағдайын ашып көрсетеді. Ол екі жақтылық пен қарама-қайшылық деген. Педагогикада жасөспірімді өскен адам, бірақ ересек адам емес ақпараттарды әлі жетік білмейді деп пайымдайды.

Ст. Холл ең алғаш бірнеше негізгі қарама-қайшылықтарды бөліп көрсете отырып, жасөспірім мінезіндегі амбиваленттілік пен пародаксальдылықты сипаттаған. Жасөспірімдерде шектен тыс белсенділік аяқшалысқа шектен тыс көңілділік уайым, өзіне сенімділік ұялшақтық пен қорқыныш жоғары деңгейдегі адамгершілік талпыныстарының күрт төмендеуі ашық қарым-қатынастық, өте нәзік сезімталдық апатияға, өткір құштарлық бірбеткейлікке оқуға деген ынта белгісіздікке, бақылау мен әуестілік сияқты талқылаулар болады. Ол бұл кезеңді «Боран мен тегеурін» кезең деп атайды. Ст.Холл жасөспірім кезеңнің мазмұнын «өзіндік сана-сезім» кризисі деп сипаттайды. Тек осыны басынан өткеріп ғана жеке даралы сезіміне ие болады.

Келесі жасөспірім шақты зерттеуші неміс философы мен психологы Э.Шпрангер болды. Ол 1924 жылы жасөспірім кезең психологиясы деген еңбекті басылымға берді. Оның еңбегі бүгінге дейін қолданылып келеді. Э.Шпрангер жасөспірім кезеңін толық қарастыра отырып, жас кезеңді қыз балаларды 13-19 жас, ұл балаларды 14-21 жас деп қарастырды. Ол тәуелділік – еркіндік мазмұны болып табылатын «кризиспен» сипатталады [3].

Э.Шпрангер жасөспірім кезеңнің мәдени-психологиялық концепциясын жасады. Э.Шпрангер бойынша жасөспірімдік кезең мәдениет деңгейіне өсу жасы. Ол психикалық даму жеке даралық психиканың осы дәуірде объективті және нормативті рухқа өсуі деп жазады. Ст.Холл, Э.Шпрангер айтқан тұжырымдарын талқылай келе, жасөспірімдердің даму деңгейінің үш типін бөліп көрсетеді:

1) Өткір ашулы кризистік уақытпен сипатталады. Ол қайта дүниеге келген адамдай уайым-қайғыға түседі, түп тамырында оның жаңа өзіндік «мені» пайда болады;

2) Өте баяу, ақырын, жайбасар тұлға. Жасөспірім ересектік өмірге өзінің жеке тұлғасында ешқандай өзгеріс енгізбей аяқ басумен сипатталады;

3) Жасөспірім белсенді және саналы түрде өзін тәрбиелейді, өзін-өзі қалыптастырады.

Әлеуметтік дамыған тұлғаны тек қоғамда қабылданған нормаларды ұстанумен ғана емес, сонымен қоса белгілі бір топтарға, ұжымдық және қоғамдық құндылықтарға бағытталғанымен ерекшеленеді. Құндылықтар объект жайлы біліммен және оған деген қатынастан тұрады. Психологиялық тұрғыда өзіндік анықталған тұлға – бұл өзінің нені қажет ететіндігін (мақсаты, өмірлік жоспары, идеясы) саналы бағалаушылық жеке бас және денелік қасиеттері, қолынан не келетінін субъект. Аталған элементтердің тұлғаның өзімен байланыстыруы оның нақты қылықтары мен мінез-құлқының реттеушісі болып, оның іс-әрекетінің дәрежесін, бағыттылығын, интенсивтілігін, мазмұнын анықтайды. Өз мүм-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. кіндіктерін ашу процесі, қоғам, топ талаптарын саналы бағалау ұжым шеңберінде белсенді іс-әрекет етеді. Осы себептен өзіндік анықталған тұлғаның көрсеткіші ретінде тек субъектіні қабылдау әлеуметтік маңызды іс-әрекет жасауға даярлықтың, қатынасты жаңғыртуға ғана емес, сонымен қоса шынайы іс-әрекеттің көрсеткіші болып табылады. Э.Шпрангер, өзіндік – сана-сезімді, құнды бағыт бағдарлықты жасөспірімдердің дүниетанымын зерттеуге бастауы деп санады [4].

Э.Штерн жасөспірімдік кезеңді жеке тұлғаның қалыптасуының бір кезеңі деп қарастырды. Психологияның қай бағыты болмасын, барлығының орталық мәселесі, оның ойынша адам тұлғасының мәселесі болу керек.

Жасөспірімнің өз көзқарасы бар, жасөспірімдер үнемі өз жетістіктерін өсіріп, кемшіліктерін азайтып отырады. Өз құрдастарының арасында болуға ұмтылыс, оларды белсенді түрде үлкендер арасынан өзі соған ұқсағысы келетін адам іздейді. Бұл жерде идентификация туындайды.

Д.Б. Эльконин 11-17 жас аралығындағы жетілу кезеңін 2 фазаға бөледі, бірінші 11-15 жас кіші мектеп оқушылары, яғни жеткіншектерге қатысты. Мұнда жеткіншек әр жақты қарым-қатынасқа түсуге үйренеді.

Ал 15-17 жас жасөспірімдердің ең басты оқу-кәсіби іс-әрекетінің арқасында жасөспірімнің танымдық-кәсіби қызығушылықтары артады. Эмоция мен психосексуалды дамуы жағдайына байланысты, жанұя құру деген бұл жаста қарастырылмайды.

К.Юнг бойынша осы жас дағдарыс кезеңі. Шынайы өмірдің талаптарына жасөспірім бейімінің сай келмеуі орын алады.

1920-шы жылы психолог Л.С. Выготскийдің айтуы бойынша жасөспірім кезеңіне қатысты психологияда біршама жалпы теория қарастырылған. Бұл теориялар қазіргі заманда мәнді болып келеді. Кең түрде жасөспірім кезеңін 3 негізгі тұрғыда қарастыруға болады:

- 1) Биогенетикалық биологиялық процес негізінде және дамудың басқа да процестері қарастырды;
- 2) Социогенетикалық тұрғы тұлғаның өмір барысында алдына қойған мақсаты мен әлеуметтік процестеріне басты зейін аударуын бекітеді;
- 3) Психогенетикалық – өзіндік даму негізіндегі психика процестерінің қызметтерін негіз етіп қою.

Биологиялық теорияның өнімі американдық психолог Ст.Холл ол даму психологиясының басты заңы (рекапитуляция заңы) деп қарастырды. Мұнда индивидуалды даму, финогендік басты сатысының қайталануы болып табылады. Биогенетикалық концепциясының неміс өкілдері “Конституционная психология” Э.Кречмер әртүрлі биологиялық фактор негізінде, тұлға типологиясының басты проблемасын жасады. Адамның физиологиясы мен дамуының арасында ерекше байланыс бар деді. Кречмер барлық адамдардың екі түрі болатындығын көрсетті [5]. Бірінші бағытқа циклоидты: көңіл күйі ауыспалы, тез қозғалғыш, мазасыз т.с.с., ал 2 түріне шизоидты тұйық қатынасқа түспейтін эмоционалды тырыспа адамдар.

Н.Кречмер мен Конрадта осыған байланысты жеткіншектерді циклоидқа, ал жасөспірімдерді шизоидқа жатқызады. Жасөспірім шизоидты тұлға ретінде күрделі ұзақ мерзімде жүреді. А.Гезел концепциясында “өсу мен даму” синоним, мінез-құлық, жүріс-тұрысы қабілеті интеграция мен дифференциация мағынасын білдіреді. Гезел қандай болмасын индивидті мәдениетке оқыту мен үйрету, оның жетілуінде ешбір орын ауыстыра алмайды деп санайды. Гезел байынша 11 мен 21 жас аралығын ең маңызды жас мөлшері. 15 жас Гезелдің жазуынша рухани ішкі жан дүниесінің өсуі, тәуелсіздік, өз-өзін ұстамдылығы, өз-өзін тәрбиелеу мен өте сезімтал болады. 16 жаста қайтадан салмақтылық пайда бола бастайды, ішкі жауапкершілігі ұлғайып, эмоция байсалды, қарым-қатынасқа тез түсуі, болашаққа бағыт бағдар жасайды. Биогенетикалық тұрғыға қарама-қайшы социогенетика. Ол жасөспірімнің құрылымын өздерін қоршаған адамдар мен қарым-қатынас жасау арқылы анықталады. Социогенетикалық тұрғыда неміс психологы Левин теориясын айта кеткен жөн. Адамның мінез-құлық, жүріс-тұрыс қызметінің бір жағы тұлға екінші жағынан оны қоршаған орта, бірақ та да тұлға қасиеті мен қоршаған орта өте тығыз байланысты. Левин бойынша өтпелі кезеңдегі ең маңызды процесс тұлғаның өмірлік әлемінің кеңейуі, қарым-қатынас жасайтын ортасы, өз үйренген топ және адамдарға қатысты. Баланың әлемінің ересекке ауысуында. Жасөспірім толығымен алдыңғысына да соңғысына да жатпайды. Бұл ең негізгі қоғам жағдайы мен психикасынан көрінеді. Ашушан, ұялшақ, ішкі қарама-қайшылықтар. Бұл қысым мен қақтығыс көп болған сайын балалық пен ересектік шекарасының әртүрлі айырмашылықтарына байланысты ойыстай бастайды. Левин концепциясының мәнділігі ол жасөспірімді әлемдік психологиялық деп қарастырады. Тұлғаның психиканы дамуының әлеуметтік жағдайда байланысты өзгеруі. Левин теориясына түзеу жасаған англиялық психолог Д.Бомберам ай-

Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура», № 3 (34), 2012 г.
туынша жалпы “Био” және социогенетикалық тұрғыда жасөспірімдерді ең басты психикалық факторлар әсерінен дамуын қарастырады. Д.Бамберам осы екеуінің арасындағы психогенетиканы жазады ең алдымен психикалық даму процесін алдына қояды, бұдан үш ағымды бөліп көрсетуге болады:

- 1) Эмоция мен мінез-құлық, жүріс-тұрыс жайлы ол психодинамикалық концепция деп атады;
- 2) Интеллектуалдық және таным қабілеттеріне байланысты – “когнитивті” яғни танымдық немесе “когнитивті-генетикалық” болып бөлінеді;
- 3) Тұлғаның біртұтастай дамуына “персонологиялық” – яғни персоналды деп соңында бөлінеді [6].

1. *Возрастная и педагогическая психология // Под. ред. Петровского А.В. – М., 1986.*

2. *Грэйс Крайг. Психология развития. – СПб., 2000.*

3. *Кулагина И.Ю. Возрастная психология. – М., 1999.*

4. *Обухова Л.Ф. Возрастная психология. – М., 1999.*

5. *Хрестоматия по возрастной психологии / под. ред. Фельдштейна Д.И. – М., 1994.*

6. *Кудрявцев В.Т. Психология развития человека. – Рига, 1999.*

Резюме

В статье рассматриваются социальные и психологические развития подростков.

Summary

The psychological and pedagogical development of teenagers is considered in this article.

ОРТА ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ПАТРИОТТЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Қ.Қ. Берлибаев – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің аға оқытушысы,

А.М. Байғалиев – оқытушы

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясында Ел басы Н.Ә. Назарбаев: «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі» – деп ерекше бөліп көрсетті.

Осыған орай дүниежүзілік жаһандану жағдайларына байланысты біздің Республикамыздың жалпы білім беру мектептерінің алдында «Әскери дайындық» курсына оқушыларды бәсекеге қабілеттендіру мен қатар, оларды құзырлы, ізгілікті, тұлғалық-кәсіптік бағдарлық бағытқа бейімдеу талабы тұр.

Елімізде болып жатқан нарықтық экономикаға байланысты мектеп оқушыларында әсіресе, жоғары сынып оқушыларының мінез-құлқының өзгеруі, өзі үшін, өзінің жеке басының қамы үшін өмір сүру тенденцияларының туындауы мектеп мұғалімдері мен ата-аналар арасында да үлкен алаңдаушылық тұғызуда. Осы тұрғыдан қарағанда бүгінгі мектепте ізгілікті және тұлғаны қалыптастыру қазіргі таңдағы педагогиканың ең көкейкесті мәселесі болып отыр.

Ізгілікті тұлға туралы ХХ ғасырдың 60-90-шы жылдары шет елдік гуманистік педагогиканың өкілдері Ф.Кумбс, А.Маслоу, К.Роджерс т.б. жеке тұлғаның қалыптастыруда адамның нақты «Мен» деген тұлғасын, ішкі психологиялық жан дүниесін (қажеттіліктерін, көңіл-күйін, сезімін құндылықтарын) ашуда гуманистік идеяларда тәрбиелеу керек екенін ерекше талап етеді.

Ізгілік тәрбиесін жеке тұлғаны дамытудағы өзіндік мақсаты бар және ол педагогикалық процеске қатысушылар арасында ізгілік қарым-қатынас негізінде құрылады. Мұндай қарым-қатынасты айқындау үшін педагогикада «ізгілік тәрбиесі», «ізгілік», «ізгілікті қарым-қатынас» – деген терминдер қолданыла бастады. Мәселен соңғы кезде шыққан «Педагогикалық сөздіктегі: ізгіліктің әлемдік көзқарас екендігі жеке тұлғаның өз қабілеттері мен көзқарастарын іске асыруда құқықтарына шек қойылмауы адам игілігінің қалыптасуы қоғамдық қатынастар деңгейінің бағасы» – деген ізгілікке берілген анықтамасы да көңіл аударарлық.

Қазақстан ғалымдарының (Н.Д. Хмель, К.К. Жанпейсова, Қ.Т. Әтемова, Р.К. Төлеубекова) зерттеулерінде ізгілік қасиеттерді қалыптастыру мәселелеріне байланысты ой-пікірлері мынадай: ізгілік – адам іс-әрекеті, ақыл-ойы, тәлім-тәрбиесіне дұрыс бағыт беретін жетекші іс-әрекеті /24/.

Білім беру деңгейлері мен мазмұны Қазақстанның білім беру жүйесінде жүйелі өзгерістер әкелмек. Осыған байланысты, әскери мамандықтарды кәсіптік бағдарлау мақсатында білімнің мазмұны, «Алғашқы әскери дайындық» пәнін оқыту әдістері мен сабақты ұйымдастыру нысандарын жетілдіру

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. бүгінгі күннің басты талабы болып отыр. Сондықтан да болашақ ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында білім беру жүйесінің ізгілік бағытын алуы, атап айтқанда, оқушыларды ізгілікке тәрбиелеудің ерекшеліктерін айқындап, оны оқу үрдісінде ұтымды пайдалану керек.

Бұл жөнінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың Астана 2007 жылдың 28-ақпанында «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауының 2 бөлім 17 бағытында толық нұсқаулар берілген. Жолдаудың үшінші бөлім 17 бағыты – орта білім беру, сондай-ақ кадрларды қайта даярлау жүйесін әлемдік стандарттар дейгейінде сапалы білім беру мен қызмет көрсетуге қол жеткізуіміз керектігі, оқытудың әр оқушының білімі мен қабілет деңгейінің тиімділігін бағалаудың біртұтас жүйесін жасау керектігі, ОН-ЛАЙН тәсілінде оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу талдауларының құрылуы қажет екендігі көрсетілген. Сондықтан, жастар еліміздің ертеңі, сенім артар келешегі болғандықтан олардың жан-жақты дамуы мен тәрбиесіне үлкен көңіл бөліну бұрынғыдан да артуда.

Қазіргі таңда жалпы білім беретін мектепте әскери дайындық курсына бастапқы әскери мамандарды даярлауда сапалы білім берумен қатар кәсіптік бағдарлау іс-әрекеттің ғылыми негіздерін өмірде қолдануға, тәжірибелік іскерлік пен дағдыны қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінуде.

Кәсіптік бағдарлау адам факторы әлеуметті көтеруде маңызды орын алады. Ғылыми-техникалық прогрестің қарыштап дамуына білім беру мәселесін қайта қарауды, оны дамыту мен жетілдірудің жолдарын іздестіруді өзекті мәселеге айналдыруда. Ғылыми-техникалық төңкеріс кезінде ғылым негізгі қызметті, яғни өндіргіш күш қызметін атқарады. Ғылымның мұндай өндіргіш күшке айналу үрдісі ғылым, өндіріс техникасы және білім берудің өзара жаңа қарым-қатынастарының пайда болуына әсер етіп, бұл оқыту мен тәрбиелеуге ықпалын тигізуде.

Қазіргі таңдағы мектепте әскери дайындық курсына бастапқы әскери маман даярлауы қоғам сұранысын қанағаттандырмай отыр десек те болады. Әсіресе, жалпы білім беретін мектеп түлектерінің кәсіптік бағдарлау бағытындағы танымдық ізденісі төменгі деңгейді көрсетуде. Бұл жағдай жас мамандарды аттестациялық байқаудан өткізген кезде жиі байқалады. Демек, қоғам дамуына байланысты туындап отырған талаптар мен маман даярлау үрдісі арасында қарам-қайшылықтар кездеседі. Бұл мәселені шешу жалпы білім беретін мектеп үрдісінде оқушылардың танымдық іс-әрекетін өздігінше жоспарлай отырып, оны шешудің жолдарын табу арқылы және белгілі бір нәтижеге жетуде өздігінен жұмыс істеу білікті дағдыларының қалыптасуына тікелей байланысты екендігі анықталады.

Оқушылардың дербес шығармашылық қызметі кезектесе, сатылап өтетін мазмұнды еңбек. Бұл еңбектің биік деңгейі оқушылардың мәселені өзі қойып, оны шешудің ұтымды жолдарын өзі табуынан көрінеді, оқушы әскери тәжірибелік жұмыс кезінде мұғалімнің көмегімен әр түрлі әдіс-тәсіл, құралдар арқылы өмірде болатын әр алуан жағдайлардың шартты үлгісін жасап, оны шешу жолдарын табуы қажет /25/.

Оқушылардың бұндай іс-әрекетін ұйымдастыруда, яғни танымдық ізденімпаздығын, іс-әрекетті ұйымдастыру біліктерін дамыту мәселелік оқыту, мәселелік жағдайлар жасау және оны шешудің, «Бастапқы әскери дайындық» пәні бойынша танымдық міндеттерді кеңінен пайдаланудың, оқушылардың ғылыми ізденістерін ұйымдастырудың, оқып, үйрену барысында техникалық оқыту құралдарын, негіздік конспектілерді, жаңа технологияларды т.б. кеңінен пайдаланудың маңызы ерекше.

Оқушылардың танымдық іс-әрекеттегі біліктері мен дағдыларын, белсенділігін, дербестігін, сондай-ақ ғылымға деген белсенді шығармашылық көзқарасын қалыптастыру қажетті негізгі шарттар ретінде төмендегілерді бөліп көрсетуге болады:

- оқушылардың ғылыми-әдіснамалық білім алуы;
- мұғалім мен оқушының оқуда, ғылымда сыйластық пен сенімнің жоғары деңгейімен ерекшеленетін бірлескен қызмет әдісін қалыптастыру;
- оқушылардың өз бетінше оқу және ғылыми қызметтеріне жағымды мотивацияны қалыптастыру.

Мұғалімнің кәсіби білік дағдылары өз кезегінде оның жеке кәсіби педагогикалық мәдениетін көрсететін өлшем. Оған мұғалімнің жеке мәдени деңгейі, адамгершілігі, тәлім-тәрбиесі, ізденімпаздығы, зерттеушілігі жатады. Ұстаз кәсіптік бағдарлау бағытында білімін үздіксіз жетілдірудегі жағдайда ғана оқушының танымдық, шығармашылық қабілетін дамытып, ғылымға деген қызығуын қалыптастыра алады. Сондай-ақ әскери дайындық курсына мұғалім, әр кездеде жаңалық жаршысы ретінде оқытудың тиімді тәсілдерін, озық тәжірибелерді сараптап, шығармашылық ізденіс үстінде болуы керек.

«Қызығу – әр қырынан алып қарауға болатын күрделі ұғым, адамның белгілі бір объектіні ұнатып, білуге ұмтылған іс-әрекетін қуаттандыратын психикалық ерекшелік» деген пікір айтады ғалымдар М.Беляев, Н.Морозова, С.Рубенштейн. Қызығу адамды жаңаны білуге, әрекеттің жаңа әдістерін

ізвестіруге құмарландырады. Сол себепте адамның қызығуы бір іспен шұғылданғанда әр түрлі әрекеттерде көрініс табады.

Танымдық әрекет қажеттілік арқылы жүзеге асады. Өзінің тіршілік және рухани қажеттігін өтеу үшін оқушы дүниені танып білгісі келеді. Алайда, ол өзі үшін ешбір мәні жоқ нәрсеге қызықпайды. Оқушының әскери дайындық курсына қызығуы мен құндылық бағдары тығыз байланыста. Оқушы өзі үшін құнды әрі қажетті нәрсеге, мысалы, өзі таңдаған мамандығына қызығып, кейіннен бұл қызығушылық оқушы іс-әрекетінің мақсатына, қозғағыш күші – мотивке айналуы мүмкін. Осыған орай, кейбір ғалымдар қызығуды оқушының өзіндік дербес іс-әрекетке жұмыс мотиві ретінде қарастырады. Бұл жайында Б.Теплова «жақындағы мақсатқа жетіп алыстағы мақсатты көздейді» деп түйіндейді. Ал Н.Морозова «Іс-әрекет көздеген пайдалы мақсатқа жетуге түрткі болады» дейді.

Қазіргі кезде бүкіл әлемде жүргізіліп жатқан ізгілендіру үрдістері қоғамның жалпы білім беру мекемелеріне қойылатын жаңа талаптарды анықтауда. Техникалық прогресс пен ғылыми ақпарат көлемінің ұлғая түсуі, жалпы білім беру мазмұнын қайта құру және оқу-тәрбие орындарының іс-әрекет қағидаларын қайта қарау – мұның бәрі «Алғашқы әскери дайындық» пән мұғалімнің кәсіби біліктілігі мен тұлғасына, бүкіл педагогикалық-психологиялық үрдістің тұлғалық және әскери мамандықтарды кәсіптік бағдарлауына қойылатын талаптардың сөзсіз арта түсуіне алып келеді.

Мемлекет дамуының кепілі – білімді ұрпақ. Білімді ұрпақ дегеніміз-біздің түсінігімізде ұлттық таным-түсінікпен қаруланған жас өркендер. Ал ондай біліммен қаруланған ұрпақты білім беру жүйесі жетілген ел тәрбиелейді.

Үстіміздегі жылдың 18 ақпандағы халыққа Жолдауындағы Президент: «XXI ғасырда білімін дамыта алмаған елдің тығырыққа тірелері анық. Біз болашақтың жоғары технологиялық және ғылыми қамтымды өндірістері үшін кадрлар қорын жасақтауымыз қажет. Осы заманғы білім беру жүйесінсіз әрі алысты барлап кең ауқымды ойлай білетін осы заманғы басқарушыларсыз бір инновациялық экономика құра алмаймыз. Демек, барлық деңгейдегі техникалық және кәсіптік білім беруді дамытуға бағытталған тиісті шаралар қолдануымыз шарт. Қазақстандағы жоғары оқу орындарының міндеті: әлемдік стандарттар деңгейіне білім беру» – деп қадап айтқан болатын.

«Білім» сөзі – өте күрделі және көп мағыналы ұғым. Жалпы мағынасында білім – адамның жүйеленген білік, дағдыларды меңгеру үрдісі мен нәтижесі. Ақыл мен сезімнің дамуы, дүниеге көзқарас пен танымдық қабілеттің қалыптасуы. Білім мазмұнына тек оқыту нәтижесі ретіндегі білім, білік, дағдылар ғана кірмейді, бұл ұғым аясы болып жатқан оқиғаларды сын тұрғысынан ой елегінен өткізу, шығармашылықпен жұмыс істеу. Осы тұрғыда ғылыми әдебиеттерде білімге бірнеше анықтама беріледі. Мысалы: Білім – алдыңғы ұрпақтың кейінгілеріне онтогенетикалық тұрғыда генетикалық бағдарлама мен тұлғаның әлеуметтенуіне сәйкес тұлғаны қалыптастыратын әлеуметтік маңызды тәжірибені үздіксіз берудің ұйымдастырылатын және реттелетін үрдісі мен оның нәтижесі.

Әр елдің ұлттық білім беру жүйесінің ауқымы, құрылымы, және экономикасы, ғылымы, мәдениетімен өзара әсері әртүрлі болғандықтан, білім беру жүйесінің шығу түрі де әртүрлі. **XXI ғасыр** – ақпараттық қоғам ғасыры, мәдениет технологиясының ғасыры, адам денсаулығы мен қоршаған ортаны қорғау ғасыры. Адамзаттың дамуының жаңа жүйесі кезеңіне білім беру мен оқытудың жаңа модельдері сәйкес келуі қажет /27/.

Білім саласындағы Еуропалық кеңестің озық сараптаушыларының бағалауынша, бүкіл Халықаралық ұйым үшін де, барлық білім жүйелері үшін де төмендегі қайшылықтарды жою арқылы XXI ғасырдағы білім мәселелері шешілмек:

- жалқы мен жалпының арасындағы қайшылық;
- адамның өз арғы тегі, болмысын жоғалтпай әлем азаматына біртіндеп айналуы және өз аймағы мен ұлтының өміріне белсене араласуы;
- салт-дәстүр мен қазіргі заманғы үрдістер қайшылығы;
- түп-тамырын теріске шығармай қалыптасуы;
- басқалардың еркін және даму тәуелсіздігімен байланыс;
- ақпараттық қызмет саласындағы жаңа технологияның дамуымен байланысты техникалық үрдісті меңгеру;
- ақпараттың ереулі дамуы мен оны адамның меңгеру мүмкіндігі арасындағы қайшылық;
- мектеп бағдарламасының күрделенуі;
- қоршаған ортаны тану мен сақтауды қарастыратын пәндердің енуі.

Қоғамның әлеуметтік және экономикалық дамуы жолында білімнің рөлі артып келетіні белгілі. Бәрінен бұрын, бұл оқу курстарын түрлендіру, білім түрлерінің арасында немесе кәсіби тәжірибе мен біліктілігін арттыру арасындағы байланысты қамтамасыз ете алатын кадрлар дайындау жүйесіне қатысты. Ең алдымен, білім жинақтай білуге үйрету қажеттілігі туындап отыр. Сондықтан ең бастысы – оқуға деген оң көзқарастың дамуы. Шәкірттердің сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамытуға арналған оқытудың әдістелдері білім алушыларға құбылыстардың себептеріне толық ұғынуға, ережелер мен заңдылықтардың сырларын терең түсінуге, олардың ғылыми білімдегі орнын аңғаруға қолайлы жағдайлар жасайды. Мұндай әдістер, әсіресе, табиғатынан тұйық, өз ойын тәптіштеп түсіндіруге шалағай, өздеріне сенімсіздеу, талданған мәселелерден, баяндалған тақырып мазмұнынан тиісті байлам, түйін жасауда жасқаншақтық байқататын оқушыларға пайдасы ұшан теңіз екеніне көзіміз жетті.

Мектепте әскери курсында оқушыларды әскери мамандығына кәсіби тұрғыда бағдарлау мақсатында жоспарға сай жүргізілудегі сабақ барысында шәкірттердің сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін жетілдіруге, дамытуға арналған оқыту технологиясы оларға еркін ойлауға, байқалған, баяндалған мазмұнынан тәуелсіз пайымдамалар жасауға мүмкіндік береді, шығармашылық белсенділігі жоғарылайды, ұжымдық қорытындыда өз үлесі бар екенін сезіп қуаттана марқаяды, келесі мәселелер түйінін шешуге еркін араласады, өз ойын жасқанбай айтуға үйренеді. Тақырыптың негізгі өзегін, бағытын, мән-мағынасын түсінеді, тіл байлығын жетілдіреді, өз ойын қысқа, мазмұнды, мағыналы, дәлелді баяндауға дағдыланады, пәнге қызығушылығы артады, ғылым негіздерін игеру әдістерін меңгереді, сөйтіп өзін келесі мәселені талдауға дайындайды.

Қазіргі замандағы білім беру тұжырымдамасының бағыты – ізгілік және тұлғаны қалыптастыру. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Білім беру жүйесінің басты мақсаты – ұлттық және азаматтық мәдени құндылықтар негізінде жеке тұлғаның қалыптасуына қажетті жағдай жасай отырып, оның шығармашылық қабілетін және эстетикалық тәрбие беруді дамыту» – деп атап көрсетті. Осыған орай бүгінгі «Әскери дайындық» курс мұғалімдерінің алдында оқушыға білім, білік, дағдыларын игертіп қана қоймай, қабылдауын, ойлауын, қиялын, сезімдерін, ерік-жігерін, яғни жан-жақты, азат, шығармашыл дамыту міндеттері де тұр.

Биылғы жаңа оқу жылындағы өзгерістердің ең бастысы елімізде жаңа «Білім туралы» Заңның қабылдануы болды. Жаңа заң жаңа заман талабына сай білім беруді қамтамасыз етеді. Бұрынғы қолданыстағы заң осыған дейінгі білім беру жүйесіндегі негізгі міндеттерді жүзеге асырып келсе, жаңа ғасырда заман талабына сай өзгерістер енгізілуі қажеттілігі туындап отыр. Қабылданған Заңдағы ең маңызды жаңалықтардың бірі – педагог қызметкерлердің мәртебесі туралы норманың енгізілуі. Сонымен қатар білім саласын басқарудың мазмұны ашып көрсетілген. Білім беру саласындағы мемлекеттік билік субъектілерінің құзіреті жазылған. Заның осы бөлігінде тұңғыш рет Қазақстан Республикасы Президентінің құзіреті жеке бап ретінде енгізіліп отыр. Елбасы білім жүйесіне ерекше назар аударумен қатар, білім сапасын дамыту мен жаңа технологиямен оқыту, мектептердің базалық қорын нығайтуға баса назар аударып отыр /28/.

1. *Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі N319 Заңы Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2007 ж., N20, 151-құжат; "Егемен Қазақстан" 2007 жылғы 15 тамыз N254-256.*

2. *Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан». ҚР Президенті Қазақстан халқына жолдауы. 28 ақпан. – Астана, 2007.*

3. *Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жаңару жолында» атты Қазақстан халқына Жолдауы. Егемен Қазақстан (ақпан). – Астана, 2006.*

4. *Назарбаев Н.Ә. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан (наурыз). – Астана, 2007.*

5. *Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы N29 Заңы Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2005 ж., N1-2, 1-құжат; "Егемен Қазақстан" 2005 жылғы 12 қаңтар N6.*

Резюме

Формирования возможности учащихся патриотических качеств в средних специальных образованиях.

Summary

In this article is considered shaping the possibility students patriotic quality in average special formation.

А.С. Маханова – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің педагогика және психология мамандығының 4 курс студенті, ғылыми жетекшісі: аға оқытушы Р.Е. Каримова*

Қиын балаларды тәрбиелеу отбасынан басталады. Қиын балалардың отбасындағы беріктігі және өнегелі отбасында өнегелі ұрпақ тәрбиеленетіні сөзсіз. Қиындықты шешудің негізгі жолы – отбасында қарым-қатынастарды орнату. В.Сухомлинский тәрбиені отбасы жағдайын зерттеуден бастайды. Ол баланың сабақ үлгерімінің жақсаруымен қоса денсаулығының мықты болуына, ой-өрісінің кеңеюіне көңіл бөлді және балалардың 3-4 сыныптарға дейін бірқалыпты, тәртіпті болып келіп, 4-сыныптан кейін бастайтындығын түсіндірді. Ересек кезең – бала тәрбиелеудегі ең қиын кезең екендігін айта келіп, ата-аналарды балалармен сырласуға шақырады. Отбасының қоғам мен мемлекет, тіпті күллі адамзат алдындағы атқаратын қажеті сан қырлы. «Отан отбасынан басталады» десек, адам тәрбиесі – Отанды сүю, өмірге құштарлық, сұлулықты тану бала бала кезден жанұяда басталатыны баршаға аян. А.С. Макаренко: «Тәрбие – баламен сөйлесумен, оған ақыл-кеңес берумен ғана шектелмейді. Тәрбие – тұрмысты дұрыс ұйымдастыра білуде, балаға әркімнің өз жеке басы арқылы үлгі-өнеге көрсетуінде», – деген ғой. Баланы жас кезінен бастап сыйлап, қадір-қасиетін, ар-намысын бағалап, дұрыс сөйлеп, дұрыс қарым-қатынас жасаған абзал. Баланың айтайын деген өтінішін, ақылдасқысы келген мәселесін ата-анасы тыңдап, ақыл-кеңес беруі керек. Ата-ана отбасындағы үлкендерді сыйлап, құрметтесе, кішілерге қамқор болса, бала да сондай болуға ұмтылады. Баланың тәрбиелі болып өсуіне берекелі отбасының әсері мол екені белгілі. Л.Керімов қиын балалар тәрбиесі мәселесіне арналған зерттеулерінде «қиын» оқушыны зерттеуді, ең алдымен, отбасындағы тәрбие жағдайын білуден бастауды ұсынады. Баланың жетіліп қалыптасуында отбасының орны ерекше екенін түсіндіре келе, оқушыға қиын атануға алып келетін ата-аналардың балалармен, мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасындағы бірнеше кемшіліктерді көрсетіп берген. Бұл қиындықты шешудің негізгі бірден-бір жолы – отбасындағы ізгілікті қарым-қатынастарды орнату. Баланы дұрыс тәрбиелеу үшін отбасы қоғаммен тығыз байланыста болуы керек. Ғалым-педагог И.Гребенников отбасы қызметін 5 топқа бөледі: ұрпақ жалғастырушылық, экономикалық, тәрбиелік, қарым-қатынастық және бос уақытты демалуды ұйымдастыру. Демек, отбасында ата-ана осы қасиеттерді барынша бірігіп, жақсы ұйымдастыра білсе және педагогикалық жағынан білімді, психологиялық әдіс-тәсілден хабардар болса, отбасындағы ахуал ерекше болмақ. М.Жұмбаев «Педагогика» ғылыми еңбегінде «жас бала – жас бір шыбық, жас кезінде қай түрде иіп тастасаң, есейгенде сол иілген күйінде қатып қалмақ» деп түйін жасайды.

2. Қиын балаларды тәрбиелеудегі ұстанымдар. Оқушының жан-жақты тәлім-тәрбие алуға, олардың ішкі қасиеттерін анықтап, дарынын шыңдап, сол арқылы өздері көздеген тәрбие бұлағына жағдай жасауымыз қажет. Оқу – санқырлы рухани өмірдің тек бір ғана құрамды бөлігі. Егер ұжым ішінде идеялық, азаматтық, интеллектуалдық, еңбектік, эстетикалық қарым-қатынастар болған жағдайда оқушылар толық мәнді рухани өмір сүре алады. Тәрбие күшіне ену дегеніміз – өз жұмысына, ісіне сену. Себебі, нағыз сенім бар жерде ғана, нағыз талашылдық, еңбек тәртібі болады. Қазіргі жас ұрпақтардың – болашақтағы еліміздің ертеңі болып табылатын балалардың сана-сезімін, мінез-құлығын, ақыл-ойын дамыту үшін өзін-өзі басқаруды нығайтып, ұжымдық шығармашылық істерге дағдыландырудың тәлім-тәрбиелік маңызы үлкен. Мектепте оқудан тыс уақытта оқушының таңдауына сәйкес келетін, олардың қабілеті мен ішкі қажеттілігін қамтамасыз ететін іс-әрекеттерді ұйымдастыру көзделді. Соған сай олардың қабілетін ашуға мүмкіндік туғызатын спорт, дене еңбегі, қолөнер, техникалық шығармашылық т.б. іс-әрекетті үйрету үйірмелері мен секциялар ұйымдастырылады. Әр оқушы кез-келген үйірмеге, секцияға, клубқа өз жүрегінің қалауымен қатынасып, өзінің жеке басына тән қасиетін, яғни өзіндік «менгін» басқаларға танытуға мүмкіндік алады. Әсіресе, ұстазбен оқушының өзара түсіністігі, оқушыға сенім көрсету, іс-әрекетке ерік беру, көтермелеу, адамгершілік қасиеттерін танытуда, өзін-өзі тануға, өзін-өзі тәрбиелеуге жағдай туғызу. Ең бастысы, тәрбие ісінің нәтижесін бағалап, оны іске асырудың сұрақ-жауап, дәстүрлі бағалау, ұстазбен оқушының пікірлесуі арқылы іске асыру. Қиын оқушылардың пайда болуына себепті факторлар:

1) Отбасы тәрбиесінің дұрыс ұйымдастырылмауы, яғни тұрмыстағы ұрыс-талас, даужанжал, баланың табиғи психологиялық ерекшеліктерін ескермеу, ата-ананың біреуінің болмауы т.б. Жағдайлар себепті болады. Қоғамдық ұйымдар мен жұртшылықпен жүргізілетін жұмыстың әсіресе, оқушылар

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. тұратын микроаудандарда күрт төмендеуі. Қиын балалардың пайда болуына бірден-бір себепті болатын және жағымсыз жағдай туғызатын – отбасы тәрбиесі. Оның басшылары: баланың күнделікті жүріс-тұрыстарын қадағаламау; оның көзінше арақ-шарап ішу, дау-жанжал, ұрыс-керіс туғызу. Екіншіден, тәрбиенің көзі, баланыкиіндіру, тамақтандыру, мұн-мұқтаждын қамтамасыз етуідеп санаушылық. Жастайынан еңбектену әдет-дағдыларын қалыптастырмау, баланың жан дүниесіне көңіл аудармау, отбасындағы ажырау және жаңа адамның отбасы мүшесі болып етуіне себеп болады. Мысалы: зерттеулердің қорытындысы дәлелденгендей тәртібі нашарлаған оқушылардың көбі ата аналардың моральға жат қылықтарымен өз балаларына теріс әсерлер жасаған. Баланың тәрбиесіне кері әсер ететін келеңсіз жағдайларда (ұрыс-керіс, дау-жанжал), бірін-бірі сыйлау сияқты қасиеттердің сезбейтіндігі аян. Қиын балалардың жұмыс істеудің негізгі шарттары:

1) Әрбір қиын баланы жан-жақты зерттеп, мінез-құлықтарының бағыт-бағдарын айқындау, оның ішіндегі адамгершілік типтегі қасиетін іріктеп алу;

2) Әрбір оқушының адамгершілік сынды тәжірибелердің құра біліп, соның негізінде тәртіпті, айналасындағы өмірге көзқарасты, ұжымдық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруды ұйымдастыру.

3) Әрбір жеке тұлғаның ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне және творчестволық талап-тілектеріне орай, қабілеті мен икемдерін дамыту, қоғам жұмыстарына қатыстыру;

4) Кейбір қиын оқушылардың оқу-тәрбие процесінде ұжымдық өмір қарым-қатынастарында ұсқынсыз ауытқушылықтар болса, деп кезінде өол үшін беріп, одан сақтандыру, оны туғызатын әрекеттерді жою. Әңгімелеу оқу-тәрбие процесінде ең қажетті құралы. Оқушының жеке басына түскен жағдай, оны ортаға салуға болмайтындай болса, онда мұғалім тәжірибелі педагог баламен жеке сырласу арқылы көздерін жеткізеді.

Бүгінгі таңда мектептің негізгі міндеті – баланың бастапқы тұлғалық қалыптасуын қамтамасыз ету, оның қабілеттерін айқындау және дамыту болып отыр.

Өсіп дамып келе жатқан бала бойында алуан түрлі қасиеттер байқалады. Осы бір көп сырлы қасиеттердің жағымды, жағымсыз жақтарымен қатар, елеусіз мінез көріністері де бала бойында болады. Бала мінезінің жағымды жақтарына қайырымдылық, инабаттылық, сыйлаушылық, шынайы адалдық, жақсы-жаманды айыра білушілік, алдағы өмір жолына ұмтылушылық жатса, ал нашар мінез көріністеріне тұрақсыздық, өтірік айтушылық, өзімшілдік, беймазалық, ұшқалақтық сияқты қасиеттер жатады. Бала бойында назар салып бақылағанда байқалатын қасиеттерге: өзіне-өзі сын көзбен қарап, мінездегі кемшіліктерді сезіну, әділетті, әділетсіздікті аңғаруы, ойлаған мақсатын орындап шығу үшін шыдамы мен іскерлігі жатады. Егер бала мінезіндегі көріністер өмірімен сабақтасып, тәрбиемен ұштасса, бала қайырымды, бір сөзді, батыл жүректі, табанды болып ер жетеді. Ал бала бойында ынжық мінез қалыптасса, онда сылбырлық, жалқаулық, күйгелектік, қорқақтық мінездер пайда болады. Бала өскен сайын көп көріп, естіп білуге ұмтылады. Өз ойын айту, басқалармен достасу, пікірлесу сияқты мінез-құлық қалыптасады. Баланың дамып, нықталып келе жатқан мінезін дұрыс жолға сала білудің маңызы зор.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жүгінсек, тәрбиелеудің негізгі екі арнадан тұратынын көреміз. Біріншісі – бала көзін жеткізуі, екіншісі – жақсы әдет-ғұрыпқа дағдыландыру. Осы екі жолды қатар бір-бірінен ажыратпай байланыстыра жүргізсе, бала мінезі саналық жолға бағытталады.

Оқушының мінез-құлықтарының ерекшеліктерін анықтау үшін төмендегі тәсілдерді ұсынамыз:

1. Оқушының тәртібін сабақ үстінде және сабақтан тыс кезеңде бақылау;
2. Оның қызметін талдау (әр пән бойынша дәптерлері, бақылау жұмыстары, шығармалары т.б.);
3. Оқушыдан оны не қызықтыратындығы және жақсы көретін сабақтары жөнінде әңгімелесу.

Қозғап отырған мәселеміз оқушылардың жеке басының қасиеттерін зерттеу болғандықтан, онымен жүргізілетін жұмыстардың әдіс-тәсілдеріне тоқталайық. Бала бойындағы бір күн байқалмаған қасиет екінші күні байқалып отырады. Сондықтан оқушыларға арналған күнделік жүргізу керек деп ойлаймыз. Онда әрі қысқа, нақты жазылады. Оқу жылы соңында "Мен қандай оқушымен" деген тақырыпта тәрбие сағатын өткізіп, жазылған психологиялық күнделікпен оқушыны таныстырамыз. Әр оқушының мінез-құлқына талдау жасап, сенің бойыңда мынандай жақсы қасиеттер бар. Сол үшін сені жұрттың бәрі ұнатады, сенің бойыңда мынандай жағымсыз қасиеттер бар деп, оның зиянды екенін түсіндіріп отыру қажет сияқты.

Әрбір оқушының жеке басын тәрбиелеудің стратегиясын білу үшін сынып жетекшісі тек қана оның күшті және әлсіз жақтарын біліп қоймай, сонымен қатар оның оқитын, тұратын жерін және

қарым-қатынас жасайтын жақтарын білу қажет. Ол үшін әр түрлі әдіс-тәсілдер арқылы ата-аналармен тығыз байланыста болуы керек: әңгімелесу, ата-аналар жиналысы, анкеталық сұрақтар қою, ата-аналардың психологиялық, педагогикалық білімдерінің деңгейімен танысу. Оқушының ары қарай жетілуінің бағдарламасын құрмастан бұрын, мұғалім оған әр түрлі әдіс-тәсілдер арқылы өзіндік бақылау және өзіндік талдау жасауға көмектеседі. Бұл мақсаттарда мына тақырыптарға әңгіме жүргізуге болады: "Сіз қарым-қатынас жасай аласыз ба?", "Жалқаулықпен қалай күресуге болады?", өнегелі тақырыптағы диспут, дискуссиялар: "Мен кіммін?", "Өзінді таны және жетілдір!" т.б. [2].

Сонымен оқушылардың өзіндік бағалауы қандай деңгейде екендігін анықтаймыз. И.Әбеуованың "Мінез-құлқ мінбесі" мақаласы бойынша және мінез-құлқында қиындық бар оқушыларды анықтау жолдары оқулығына сүйене отырып, мінез-құлқында қиындығы оқушыларды анықтап, қиындықтар не себептен пайда болатынын мына кесте арқылы көруге болады.

Мектепке балалар көбінесе отбасынан мінез-құлқы қалыптасып келеді де, бұдан кейінгі оқу-тәрбие ісі оларға ата-анасы берген қабілеттерін шыңдау үшін бағытталады. Міне осы орайда балалардың бойындағы жағымды қасиеттерді оятып, жағымсыз әдеттерді жою талабы психологиялық, педагогикалық іс-әрекеттердің тиімділігіне байналасы. Балада тұрақты жағымды қасиеттер, дұрыс мінез қалыптасуы үшін мына негізгі шарттарды орындау керек деген ұсыныс береміз:

1. Баланың өз қолынан келетін іске толық ерік беру. Басқаның күшіне, көмегіне сеніп кетпей, өз қолынан келетін істе ғана ата-ана көмек көрсетіп жіберуге міндетті.

2. Баланы еркіне жіберу оны ерлікке, батырлыққа үйретсе, тәртіпке бағындыру оны шыдамдылыққа, табандылыққа үйретеді. Баланы еркіне жібермеу оны жасқаншақ, қорқақ етеді, баланы бейбастық, ессіз, тентек етіп шығарады.

Сонымен педагогикалық тәрбие алу жағынан құлдыраған оқушылармен жұмыс істеудің тәсілдері мен негізгі жолдары неде?

Педагогикалық тәрбие алу жағынан құлдыраған оқушылармен жұмыс жүргізгенде негізгі принциптік жолдары төмендегідей:

Біріншіден, жасөспірімнің дамуына кедергі болатын мынадай себептер топтамасы бар:

а) жанұя жағдайының жасөспірімге кері әсері;

б) мектептегі сәтсіздіктер, мектеп ұғымы мен мектеп өмірінен оқушының тыс қалуы;

в) қоршаған ортаның әсері.

Тәрбие жұмысының стратегиялық бағыты жанұяны, мектепті, оқушыны, қоршаған ортаны қамтуы қажет.

Жанұяда ата-аналардың қиын балаға деген көзқарасын, қатынасын өзгертуді талап ету керек. Сонымен қатар мектептің де қиын балаға деген қарым-қатынасын өзгерту шарт. Егер жанұядағы тәрбие жұмысы ақсағанда оны мектеп орнын толтыруы қажет. Осылармен қоса қиын балалардың қоршаған ортасымен де жұмыс жүргізіп, олардың тәрбиесін дұрыс арнаға бұруға тырысу керек; егер ол мүмкін болмаса оқушыны бұл күдікті ортадан аластатуға жұмылу керек.

Мұндағы мақсат – оқушыларды ойландыру, асықпай, ақылға салып мәдениетті, интеллектуалды шешім қабылдауға үйрету, біреудің ақылымен жүрмей, бірақ "Серігіңнің де айтқанын ой елегінен өткіз", – дегендей шешім қабылдау.

Үшінші бағыт – денсаулық зақымдануының, жүйке тамыр бұзылуының психологиялық-педагогикалық тұрғыдан алдын алу жолдары. Мұнда да үш тұрғыдан алып қарауға болады.

Біріншісі – психологиялық тұрғыда. Баланың іс-әрекет, мінез-құлқына психологиялық тұрғыда баға беру. Мұнда оның нейродинамикалық, психологиялық-физиологиялық, денсаулығына байланысты қарап, баланы сол өзінің өмір сүрген ортасына бейімдеу. Екіншісі – медициналық тұрғыда. Бұл баланың денсаулығына байланысты. Оның өзі құрбыларының бөлек ерекшеленуінің, соның ішінде психологиялық-физиологиялық, неврогендік себептері, сол кемшіліктерді докторлардың жәрдемімен, дәрі-дәрмектің көмегімен емдеу. Үшіншісі – педагогикалық тұрғыда. Осы жоғарыда көрсетілген психологиялық медициналық тұрғыдан қаралған көмектерді педагогикалық тұрғыда жетілдіру, тәрбиелеу, түрлі іс-әрекеттерді ұйымдастыру, сондай жағдайға жібермеудің алдын алу, профилактика жүргізу.

Бұл мәселені шешуде психолог, медик, педагог бірігіп, әрқайсысы өз жұмысына жауап іздеп тапса, онда мәселе онды шешіледі. Мысалы, медик баланың невроз болуының себебін педагогтардан білуі тиіс. Себебі, ол қарым-қатынастан туындаған проблема. Ал қарым-қатынас педагогиканың проблемасы. Ал невроздың не екенін педагогтар медиктерден білуі тиіс.

«Қиын» оқушыларды тәрбиелеу және оқыту қазіргі таңда психикалық қиындық проблема ретінде күн тәртібінде түспей отырғаны мәлім. Мұның өзі «қиын оқушылар» санының жылдан жылға өсіп отыруымен байланысты болып табылады. Бұл уақыттарда «қиын оқушыларға» көбінесе жас өспірімдер жатқызылса, бүгінгі таңда бастауыш сынып оқушыларының арасында да осы категорияға жататындар да аз емес. Сондықтан «қиын оқушыларды» ерте жастай басынан кезеңінен бастап қолға алып, олардың саналы білім мен сапалы тәрбие алуларына мүмкіндік жасалуы қажет. «Қиын оқушыларды» тәрбиелеу жүйесінде адамгершілік тәрбиесі аса маңызды орынға ие болады. Қазіргі кезде бастауыш сатыда оқушының жалпы және психологиялық дамуының жеткілікті деңгейіне қол жеткізу үшін ең алдымен бұрынғыша пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыру емес, оқу әрекетін қалыптастыру негізінде жеке бас тұлғаны тәрбиелеу мақсаты қойылып отырғаны белгілі болып отыр. Мектептегі шәкірттеріміздің бойында халқымыз ғасырлар бойы қастер тұтып келген арнамыс, ождан имандылық, инабаттылық, мейрімділік, кіші пейілділік, ата-мекеніне, еліне сүйіспеншілік сияқты асыл қасиеттерді тәрбиелеу заман талабынан туындап отырған мәселе. Сондықтан оқушылардың ішіндегі ерекше категория болып табылатын «қиын оқушыларға» адамгершілік тәрбие берудің формулаларын әдіс-тәсілдерін жетілдіру аса қажет, бұл міндеттерді жүзеге асырудың бастауыш буыннан басталатыны белгілі.

Табиғат пен қоғам құбылыстарына қиындық тұрғысынан қарау адам өмірінің негізі болып табылады. Қиындық қатынас адам мен қоғам өмірінде жалпы ортақ және мәңгілік фактор болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде құндылық түсінігіне әр-түрлі анықтамалар берілді. Филологиялық тұрғыдан алсақ, құндылықтар адам үшін пайдалы, яғни адамзат қоғамының іргелі даму мен адамның жеке тұлғасын жетілдіруге тиімді ықпал ететіндердің барлығы болып табылады.

Адамгершіліктің өрісі кең, бұл қасиет әр адамның еңбекке қоғам өмірінде, тұрмыста көпшілік орында өзін ұстауынан басқалармен қарым-қатынасынан, жүріс-тұрысынан, қимылынан байқалады. Адамгершілігі мол адам бақытты, ел жұртына қадірлі, қоғамға да пайда келтіреді. Яғни маңайындағыларға үлгі-өнеге бола алады. Сондықтан «қиын оқушыларды» жас кезінен адамгершілік қасиеттерге баулу олардың келешекте азамат болып қалыптасуына кепілдік береді.

Адамгершілікке тәрбиелеудің негізгі міндеттері: а) адамгершілік сананы қалыптастыру; ә) адамгершілік сезімдерді тәрбиелеу және дамыту; б) адамгершілік мінез құлық біліктілігі мен әдеттерін қалыптастыру.

Бастауыш сыныпта «қиын оқушыларды» адамгершілікке тәрбиелеу ең алдымен оқыту процесінде жүргізіледі. Баланың адамгершілік қасиеті сабақ үстінде, мұғаліммен және құрбы-құрдастарымен ұдайы қарым-қатынасында қалыптасады. Халық адамгершілік қасиеттерін жоғары бағалаған. «Жігіттің құны жүз жылқы, ары мың жылқы», – іспеттес мақал-мәтелдер соның айқыны.

«Қиын» оқушыларда адамгершілік қатынасты қалыптастыру бағытында ұйымдастырылатын тәрбиелік істерге адам санасының адамдық мәдениетінің бір бөлігі мораль туралы түсінікті қалыптастыру соның негізінде оқушыларда адамгершілік ой пікірлер мен сенімдерді тәрбиелеу жатады. Осы бағытта этнопедагогикалық құралдарын пайдалану арқылы «қиын оқушылармен» ұйымдастырылатын жұмыс жоспарын білуге болады. Тәрбиелік істерді ұйымдастыруға қойылатын педагогикалық талаптар: «қиын оқушыларға» адамгершілік тәрбие беруде этнопедагогика құндылықтарының алатын орны және атқаратын рөлін сапалы олардың білімділік дамытушылық және танымдық мүмкіндіктерін жүзеге асыру, тәрбиелік іс-әрекетте қолдану аясын көрсету. Ғылым педагогикалық, психологиялық фольклорлық құндылықтардың алатын орнымен озат мұғалімдердің іс-тәжірибесін жинақтау, талдау ауыз әдебиетімен оқып үйрену, баланың адамгершілік саналарының қалыптасуына ықылас жасайтынын көруге мүмкіндік береді.

Бізге белгілі деректерге қарағанда мектептегі қиын балалардың салдарынан қылмыс жасау фактілері, темекі шегу, алкогольдік ішімдіктерді пайдалану, сонымен қатар нашақорлық бұрынғыға қарағанда біршама көбейген. Ал бала мұндай әрекеттерге мұғалім мен ата-ана бақылауынан шет қалған кезде баратыны белгілі. Алдымен бала тәрбиесіндегі ата-ананың рөліне келсек көз алдымызға көптеген міндеттермен жауапкершіліктер келетіні анық. Өйткені бала тәрбиесімен бірге ата-ана балаларының дүние тамақтануы мен бүтін өз замандастарынан кейін қалдырмауға т.б. осы сияқты мәселелерге тікелей жауапты. Баланың тәрбиелі білімді болып өсуіне де ата-ананың қосар үлесі орасан. Ата-аналарынан мектеп қабырғасында жылылық сезінбеген жас өспірім өмірде «мен ешкімге қажетсізбін», – деп санап уайымға жиі саналады. Осындай іс-әрекеттің салдарынан мінез құлқы күрт өзгере бастай-

ды. Бұл құбылыс кәзіргі таңда қала балаларында көптеп кездесіп жүр. Ата-аналар жас өспірімдердің мінезіндегі ауытқуларға назар аудару олардың психикалық әр-түрлі ауыр жағдайларға шалдығуына себепші болып отыр. Сондықтан да бастауыш сынып оқушысының арасында мінез құлқында қиындықтары бар оқушылар бүгіндері көптеп кездесіп жүр. Мектеп те мұндай оқушыларды мінез-құлқында ауытқулары бар оқушылар қиын тәрбиеленуші қиын балалар деп әр түрлі атпен атайды.

Педагог-ғылымдар «қиын» балалар мәселерін жан-жақты зерттеуде. Бұл мәселемен 20-30 жылдары еліміздің аса көрнекті педагогтары мен психологтары А.Макаренко, Шацкий, Выготский, Блонский шұғылданды. Ол елуінші жылдарға дейін объективті жағдайларға байланысты тоқырап қалды да, тек сол жылдардан кейін «қиын» балалар мәселелерімен шұғылданушылардың жемісті ғылыми еңбектері шыға бастады. Зерттеу жұмыстарының дәлелденуіне қарағанда «қиын» балалардың шығуына бірнеше себептер болады. Отбасы тәрбиесінің дұрыс ұйымдастырылмауы, ата-ананың болмауы, дұрыс талап қоймаушылық жағдайлар себеп болады. «Қиын» балалардың тәртіптерінің нашарлауының тағы бір себебі жұртшылықтың, қоғамдық ортаның тәрбие процестеріне толық көңіл бөлмеуінен. Балалардың тәртіптерінің төмендеуі мен нашарлауы 3 топқа бөлінеді. I-топқа күнделікті мектеп режимін бұзатын, оқығысы келмейтін, кішігірім ұрлық жасап, анда-санда темекі тартып шаршап ішетін оқушылар жатса, II-ші топқа осындай кемшіліктермен қатар қоғамдық орындарда бұзақылық жасап, үлкендерді сыйламайтын оқушылар жатқызылады. III-ші топқа денсаулығы нашар, ақыл-ойы өз жасына сәйкес дамымаған, нерв жүйесі әр-түрлі ауруларға ұшыраған жасөспірімдер жатады. Осылардың барлығы қазақ тілінде шыққан педагогикалық әдебиеттерде «қиын»балалар деп аталады. Ал, негізінде, I-топтағы оқушыларды «тәртібі төмендеген оқушылар», ал II-ші топтағы оқушыларды «тәртібі нашар оқушылар» деп атап, III-ші топтағы оқушыларды «тәрбиеленуі қиын оқушылар» деп атаған орынды. Біздер осы оқушылардың бәрін де бір топқа жатқызып қателесудеміз. Себебі I-ші және II-ші топтағы оқушыларды ғылыми негізде ұйымдастырылған оқу-тәрбие процесінде 1-2 жылда қайтадан тәрбиелеуге болса, III-топтағы оқушылардың сырқаты болғандықтан ұзақ тәрбие жұмыстарын жүргізіп, қажет болғанда емдеу әдіс ұйымдастырылады. Сондықтанда зерттеушілер осы топтағы оқушыларды ғана «тәрбиеленуі қиын оқушылар» деп аталынуы керек деп кеңес береді.

1. Блонский. П.П. Трудные школьники. – М., 1930.
2. Невский И.А. О трудных школьниках. // Советская педагогика, 1969 – №7. – 59 б.
3. «Бастауыш мектеп» №2 2007 ж. – 7-9 б.
4. «Бастауыш мектеп» №3 2006 ж. – 23-28 б.
5. «Бастауыш мектеп» №3 2004 ж – 10-12 б.

Резюме

В статье автор приводит методы и работы в воспитании трудновоспитуемых детей.

Summary

Methods in upbringing the difficult children are given in this article.

НЕЗАВИСИМОСТЬ – НАША ГЛАВНАЯ ЦЕННОСТЬ

Р.Каписова – кафедра Т и М НВП студент 2-го курса КазНПУ им. Абая,
К.А. Кулатаев – научный руководитель: преподаватель

Сейчас Республика Казахстан является молодым независимым государством. Однако за период независимости в стране произошло значительные преобразования, как в государственной сфере, так и в жизни её граждан. Многие из сегодняшних студентов родились во время существования СССР и стали свидетелями той переломной вехи в истории становления нашего государства. 25 октября 1990 года – особая дата для граждан Казахстана, символизирующая завершение старого этапа истории и начало новой страницы развития Республики. Что же произошло за весь период с момента развала СССР и рождения нового независимого государства?

"Казахстан за 20 лет независимости достиг таких результатов в экономике, которых не смогла достигнуть ни одна страна в мире", – заявил президент Казахстана Н.Назарбаев, выступая с ежегодным обращением к народу страны. Эти слова произнёс человек, который главным образом повлиял на историю развития страны с момента обретения независимости [1].

Рассмотрим основные события, который пережил Казахстан за годы становления своей независимости:

- 25.10.1990 г. – День провозглашения суверинитета, который стал переломным в истории государства;
- 29.08.1991 г. – Указом Президента закрыт Семипалатинский ядерный полигон, что получило высокую оценку мирового сообщества;
- 16.10.1991 г. – Глава государства подписывает закон о выборах Президента Казахской ССР, согласно которому были проведены первые всенародные выборы лидера страны;
- 1.12.1991 г. – Состоялись первые всенародные выборы Президента Республики Казахстан, на которых главой государства избран Нурсултан Назарбаев;
- 16.12.1991 г. – В Казахстане был принят Конституционный закон о независимости в РК;
- 24.01.1997 г. – Принят закон "О языках в Республике Казахстан".

Первым законодательным актом страны стала Декларация независимости. Это правовой документ, утверждающий основные принципы права и свободу человека.

С обретением 16 декабря 1991 года суверинитета Казахстан провозгласил своим официальным политическим курсом реформирование отношений в обществе и государстве, направленных на построение демократии, правового государства и рыночной экономики. С этого момента в стране началось осуществление последовательного перехода от политической системы советского типа к новой государственности, в основу которой положены демократические принципы.

Условие, в которых мы начали своё "продвижение вперёд", в большинстве своём были не благоприятны. Страна переживала системный социально-экономический кризис, следствием которого стали спад в промышленности гиперинфляция. Смена экономической формации привела к резкому снижению уровня жизни населения.

При этом отсутствовали даже зачатки рыночной экономики как одной из главных экономических предпосылок для осуществления политических реформ. Всё это происходило на фоне усиления политизации этнического фактора, обострение межнациональных отношений.

Сегодня отечественные эксперты говорят о "феномене Казахстана": "вопреки ожиданиям глубокого экономического коллапса и, как следствия, детонации политического социума, страна сумела бескровно и почти без всплесков гражданского неповиновения пройти труднопреодолимый путь признания государства в международном сообществе как равноправного члена. Суть этого феномена – Казахская модель политического развития, содержание которой определяют факторы политической истории Казахстана:

- унитарный характер государства как гарантии целостности страны и успешности, политических преобразований;
- социально-экономическая модернизация народнохозяйственного комплекса;
- социально политическая значимость посланий президента Н.Назарбаева народу Казахстана, которые предопределили обусловленность проведения поэтапных политических реформ по фарватеру экономического благоприятствования;
- формирование Казахстанского социума не как новой этнической общности граждан разных национальностей на основе их гражданского самоопределения;
- объективное видение и своевременное реагирование на внутренние и внешние вызовы национальной безопасности;
- становление Казахстана как субъекта новых геополитических реалий и действующего игрока на международной арене [2].

20 лет назад Казахстану предстояло избрать единственно верный путь реализации обретенной независимости. Это был путь поступательного движения вперёд, обеспечивающий стабильное и процветающее развитие. Казахстану предстояло с нулевой точки отчёта начать строить систему экономических и политических преобразований. Процесс модернизации общества был возглавлен Лидером нации, Первым Президентом Республики Казахстан Нурсултаном Абишевичем Назарбаевым, поддержанным народом страны. Способность уловить момент истины, которым обладает лидер Отечества, всегда выводила нашу страну на магистраль успеха, укрепляя уверенность в будущем.

Начало казахстанского пути независимости было отмечено тем, что благородную и сложную миссию по определению стратегии будущего развития страны наш народ доверил своему первому Президенту. В тот исторический момент казахстанцы не сомневались в созидательном таланте Н.А. Назарбаева как Лидера нации, общества и государства. Время доказало правильность всенародного выбора. В исто-

рическом плане сказанное составляет суть и отправную точку современной истории независимого Казахстана.

Вот уже на протяжении 20-ти лет Н.А. Назарбаев является генератором идей по укреплению независимости и обеспечению её безопасности. Осмысление пройденного пути страны показывает, что он не был устлан ковром из роз успеха. Коллизии современной истории были и остаются весьма сложными. Масштабное видение проблем и оригинальный замысел их разрешения, выдвинули Президента Казахстана на уровень мировых политических лидеров. Благодаря его деятельности современная история Казахстана ознаменовалась качественно новым уровнем государственности, реальным суверенитетом и трансформацией всей общественно-политической системы. Стратегии независимости, с которыми, начиная с 1997 г. выступил Президент Н.А. Назарбаев легли в основу видения модернизации современного казахстанского общества и укрепления государственности нашей страны в условиях нового мира.

Набирающие в стране темпы социально-экономических преобразований поставили вопрос о формировании нового типа личности и генерации строителей независимого государства. Во главе со своим лидером им суждено было стать творцами современной истории.

Сегодня Казахстан уверенно справляется с трудностями, вызванными мировым кризисом. Продуктивность различных отраслей развития обеспечивается гармоничным сочетанием физической инфраструктуры, профессионального опыта, организационных конструкций и механизмов стимулирования, которые, в конечном итоге, сказались бы на качестве индустриально-инновационных приоритетов казахстанского общества и благосостоянии народа Казахстана. Первостепенной стала задача выхода страны за горизонт кризиса через обновление и развитие интеллектуальной нации.

В Казахстане на повестке дня стоит задача формирования интеллектуальной нации, которая затрагивает целый комплекс внутренних вопросов. Продуктивность различных отраслей развития обеспечивается гармоничным сочетанием физической инфраструктуры, профессионального опыта, организационных конструкций и механизмов стимулирования, которые, в конечном итоге, сказались бы на качестве индустриально-инновационных приоритетов казахстанского общества и благосостоянии народа Казахстана.

С другой стороны, на новый уровень ставятся вопросы, касающиеся науки и образования, управления академической деятельностью, административного управления и финансирования, требований обеспечения качества, прав интеллектуальной собственности, отвечающих критериям XXI столетия, «эпохи знаний» со всеми вытекающими культурными, экономическими и социальными последствиями.

Казахстанский образ гуманного отношения к происходящим в мире изменениям основан на широком видении существующих проблем. Сегодня не достаточно быть простым наблюдателем и созерцателем. Реальный вклад каждого гражданина Казахстана должен основываться на стремлении выйти из создавшегося положения посредством новых знаний, освоения новых специальностей, обретения новых навыков. Первостепенным средством в этих условиях станут историко-культурные, научные и образовательные аспекты взаимодействия Казахстана с народами Востока и Запада в прошлом, настоящем и будущем.

Новый этап, переживаемый обществом, требует новой мобилизации общества, наращивания целеустремленности и напористости в труде. Образование и наука должны в полной мере проникнуться этой государственно-значимой установкой. Они должны в это сложное время продемонстрировать высочайшую конденсацию общественно востребованной энергии.

За годы независимости в Казахстане было создано новое государство, которое имеет собственные институты власти и является влиятельным членом мирового сообщества, где гарантированы его безопасность и независимость, так как в Казахстане заложен прочный фундамент демократического пути развития на основе преобразования государственных и политических структур управления.

На протяжении 20 лет полностью перетерпела трансформацию внутренняя экономическая система республики: сформированы рыночные отношения и институты, которые ориентированы на развитые цивилизованные государства. Благодаря этому Казахстан становится страной, занимающей свое собственное место в мировой экономике.

В течении 20 лет было построено открытое общество, в котором утвердились демократические институты, защищающие на основе Конституции права и свободу человека и гражданина.

За годы независимости выросло новое поколение казахстанцев, которое избавлено от жестоких оков бывшей тоталитарной идеологии и уважает подлинные демократические ценности и цели.

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.

За двадцать лет Независимости была проделана огромная работа в направлении роста национального самосознания, уважения богатых исторических и национальных традиций, знакомства всего мира с демократическими традициями казахского народа, соединения его богатого духовного наследия с мировой цивилизацией и интеллектуальной элитой, связывания ценностей традиционной культуры народов Казахстана с ценностями либерально-демократического общества.

Казахстан, который является единственной родиной казахского народа и других этносов, проживающих на его территории, показал всему миру яркий пример мирного сосуществования народов и сохранения духовного и общественного согласия, сотрудничества, проявления заботы о гармоничном развитии различных национальных культур и межконфессиональных отношений в республике.

Все проводимые в Казахстане за годы независимого развития реформы были социально ориентированы, что позволило избежать крупных политических катаклизмов, которые произошли в других странах, вступивших на реформенный путь. Эти годы вобрали в себя множество реальных дел, благодаря которым общесвенно-политическая ситуация в стране характеризуется как стабильная, благополучная и спокойная [3].

Заканчивая статью, хотелось бы сказать " Мы молодёжь являемся ровесниками нашей страны. Мы развиваемся и смотрим в будущее вместе с ней. За эти 20 лет мы приобрели многое. Мы уверенно смотрим в будущее, мы знаем что земля, на которой мы живём – это наша собственность, которую надо беречь. Мы с уверенностью можем показывать свои достижения, потому что этот путь был пройден честно и справедливо. Мы патриоты своей Родины!"

1. *Статья о независимости РК. Виталий Карабум: Kazakhstan.orexca.com.*

2. *Президент Н.Назарбаев и современный Казахстан том 2: Стратегия политических реформ, – Алматы 2010.*

3. *Становление и развитие Независимого Казахстана: социогуманитарный анализ. – Алматы 2011. Редакторы: Нысанбаев А.Н., Каскабасов С.А. и др.*

Түйін

Тәуелсіздік жылдың ең маңызды оқиғалары. Қазақстан Республикасының алғашқы президенті – Нұрсұлтан Абишұлы Назарбаев. Білімді ұлт.

Summary

Brief chronology of events which has gone through Kazakhstan for years of the independence. The first president – N.A. Nazarbaev. Intellectual nation.

ӘСКЕРИ-ИНЖЕНЕРЛІК ДАЙЫНДЫҚТЫҢ ЖҮРГІЗУДІҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Ә.М. Байғалиев – ҚазҰПУ-нің оқытушысы

Жастарды бастапқы әскери даярлау Қазақстан Республикасының "Жалпыға бірдей әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы", әскери-инженерлік дайындықтың жүргізудің заманауи әдістері, "Ұлттық қауіпсіздік туралы", "Азаматтық қорғаныс туралы" Заңдары, Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлықтары, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2006 жылғы 24 мамырда "Бастапқы әскери дайындық туралы" N449 қаулысы, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қорғаныс министрінің, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің, Мәдениет және ақпарта министрінің, Денсаулық министрінің, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері Бас штабы бастығының және Қазақстан Республикасы Төтенше жағдайлар жөніндегі комитет төрағасының бұйрықтары мен директивалары негізінде ұйымдастырылады және жүргізіледі.

Бастапқы әскери дайындық Қазақстан Республикасының азаматтарын Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінде, басқа әскерлер мен әскери құралымдарда әскери қызметке даярлау жүйесінің құрамдас бір бөлігі, бағыныстылығы мен меншік нысанына қарамастан, жалпы білім және кесіптік-техникалық мектептердегі, орта арнайы оқу орындарындағы міндетті мемлекеттік пән болып табылады.

Бастапқы әскери дайындық барысында оқушылар әскери-инженерлік дайындықтың жүргізудің заманауи әдістері, азаматтардың Қазақстан Республикасын қорғау жөніндегі конституциялық құқығын меңгерулері, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің сипаты мен тағайындалуын, әскери іс пен азаматтық қорғаныс негіздерін анықтап алулары, жас сарбазды даярлауда қажетті білім мен дағ-

дыларды, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріне мерзімді әскери қызметке шақырылғанда қысқа мерзімде мерзімді әскери қызметті өткеру шарттарына тез бейімделу үшін психологиялық орнықтылықты меңгерулері және оларға берілген қару-жарақ пен әскери техниканы игерулері керек, сонымен қатар орта оқу орындарында бастапқы әскери дайындық сабақтарын жоспарлау, ұйымдас-тыру және өткізу әдістемесін толық меңгеруі.

Әскери-инженерлік дайындықтың жүргізудің заманауи әдістері. Саптық дайындық – 1 тақырып 3-18, 20 оқу-сабағы) жасөспірімдермен бірге өткізіледі. Оқуды бөліп өткізген кезде, қыз балалармен оқу-сабағы медициналық білім негіздері жөніндегі тақырыпқа сәйкес жүргізіледі. Жасөспірімдермен өткізілетін 5 күндік оқу-дала (лагерь) жиындары кезінде, қыз балалар медициналық емдеу мекемелерінде практикадан өтеді. Практикадан өту уақыты мен орнын білім беру органдарының және төтенше жағдайлар жөніндегі басқармалардың келісімі бойынша облыстық денсаулық сақтау органдары белгілейді.

Бастапқы әскери дайындық теориялық және практикалық оқу-сабақтары түрінде жүргізіледі. Теориялық оқу-сабақтары дидактикалық материалдар мен техникалық оқу құралдарын пайдалана отырып, әңгіме және пікірлесу түрінде жүргізіледі. Практикалық оқу-сабақтары қару-жарақ пен әскери техника мүліктерін, жеке қорғану құралдарын, аспаптарды және басқа да жабдықтарды пайдалана отырып, зерделенген материалдарды толық меңгеруге бағытталған.

Бастапқы әскери дайындық бағдарламасы кіріспеден, әскери іс, Азаматтық қорғаныс негіздерінің бөлімдерінен, бақылау сабақтарынан тұрады.

Жүргізу кезінде жастарды әскери-инженерлік дайындықтың жүргізудің заманауи әдістері, әскери қызметке және Қазақстан Республикасын қорғауға даярлау маңыздылығына, бастапқы әскери дайындық курсының оқу тапсырмаларын орындау мақсатында олардың моральдік, психологиялық және дене күштерін біріктіру қажеттігіне ерекше көңіл бөлінеді.

Бөлімі бастапқы әскери дайындық бағдарламасының негізгі бөлігі болып табылады.

Бөлімге төмендегілер енгізілген:

- әскери қызмет негіздері;
- тактикалық дайындық;
- атыс дайындығы;
- саптық дайындық;
- әскери топография.

Әскери қызмет негіздерін зерделеу барысында оқушыларды тәрбиелеудің негізгі бір міндеті – олардың сенімділігі, Қазақстан Республикасының егемендігін қорғауға саналы түрде әзірлену қажеттігі қалыптастырылады. Оқу-сабақтары кезінде оқушылардың әскери анттың ролі мен маңызын түсінулеріне, Қазақстан халқы мен оның заңды түрде сайланған Президентіне деген адалдығына ант берулеріне қол жеткізу, Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріне, оның дәстүрлеріне, әскер тектері мен түрлеріндегі қызмет ерекшеліктеріне, әскери мамандыққа деген қызығушылықты, әскери білім алуға ұмтылуды дамытуға қол жеткізулері керек, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің Жарғысы – бұл Қарулы Күштердің қызметін реттейтін заңдар жиынтығы екенін, оның талаптарын орындау – әрбір әскери қызметшінің міндеті екендігін түсіндіру керек.

Оқытудың негізгі бір бөлімі болып табылады. Ол бастапқы әскери дайындық бағдарламасының бөлімдерін кешенді түрде зерделеуді қамтамасыз етеді.

Тактикалық дайындық жөніндегі оқу-сабақтарының барлық тақырыптары оқушылардың жалпы әскери ұрыстар негіздерін зерделеуге, ұрыс кезіндегі іс-қимылдарды үйренуге, дұшпанның жаяу әскерлері мен бронды машиналарын жоюға арналған қару мен гранаталарды қолдана білуге бағытталған.

Оқу кезінде оқушылар әдістер мен іс-қимылдарды орындау техникаларын алғашында элементтер бойынша, кейіннен толығымен оқиды.

Тактикалық дайындық жөніндегі практикалық оқу-сабақтарына оқушылар автоматтардың нұсқаларымен, газ тұтқыштармен, сондай-ақ жаттығу гранаталарына арналған сөмкелермен шығады. Оқушылар практикалық тәсілдер мен іс-қимылдар жасай алатындай болып киінулері керек.

Атыс дайындығы бойынша оқу-сабақтарын өткізуде қару мен оқ-дәрілерді пайдаланар кездегі қауіпсіздік шараларына ерекше назар аударылады. Оқу барысында оқушылар атыс қаруының құрылымын, оны атуға даярлау тәртібін және атыс ережесін зерделейді.

Саптық дайындық бойынша барлық оқу-сабақтары саптық дайындыққа арналған алаңда жүргізіледі. Саптық дайындық бойынша оқу сабақтарын өткізу барысында оқушыларды оқыту әдісіне ерекше

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. назар аударылады: оқытушы-ұйымдастырушының саптық тәсілдерді толығымен, элементтер бойынша көрсетуі және оқушылардың үйретілген саптық тәсілдерді орындаудағы жаттығулары.

Саптық тәсілдерді орындау бастапқы әскери дайындық бойынша басқа да сабақтарда, сондай-ақ дене даярлығы бойынша оқу сабақтарында және бастапқы әскери дайындық бойынша сыныптан тыс жұмыс шараларында да тоқтатылмауы керек.

Әскери топография бойынша оқу-сабақтарының негізгі мақсаты өздерінің орналасқан жерлерін анықтау, оқушылардың таныс емес жерлерде дұрыс бағыт таба білулерін, азимут бойынша дұрыс бағытқа қозғалу сапарын тандай білуі болып табылады.

Азаматтық қорғаныс бөлімі оқушылардың Қазақстан Республикасының тұрғындары мен экономикасын бейбіт және соғыс уақыттарында табиғи зілзалалар зардабынан, үлкен опаттар мен апаттардан қорғау жөніндегі шаралармен танысуына, сондай-ақ төтенше жағдайлар болған жерлер мен зақымданған орталарда құтқару және басқа да шұғыл жұмыстарды жүргізу, және де жарақаттанған немесе зақымданған кездерде көмек көрсетуге арналған.

Бастапқы әскери дайындық бағдарламасын толығымен оқып болғаннан кейін оқушылар:

- Қазақстан Республикасының Конституциясы мен Заңдарының талаптарына сәйкес Қазақстан Республикасын қорғау жөніндегі азаматтардың жауапкершілігі мен міндеттерін;
- Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің тағайындалуы мен сипатын;
- Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері әскери антының талаптарын;
- әскери қызметшілердің жалпы міндеттерін, әскери тәртіптің мәні мен маңызын, тәуліктік кезекші мен сақшының міндеттерін орындау дағдыларын;
- ұрыс кезіндегі сарбаз міндеттерін, дұшпанды жою тәсілдері мен әдістерін;
- атыс және қол гранаталарын лақтыру әдістері мен тәртібін;
- Қазақстан Республикасының тұрғындары мен экономикасын қорғау жөніндегі Азаматтық қорғаныстың негізгі шараларын білулері керек;
- көкжиек шеттерін, азимутты және оның бағытын анықтауы;
- сапта тұрып берілген әмірді, орнында және қозғалыста тұрып саптық әдістерді дұрыс орындаулары;
- жеке және ұжымдық қорғану құралдарын пайдалана білулері;
- ұрыс алаңдарында және төтенше жағдайларда құтқару жұмыстарын жүргізген кезде жарақаттанғандарға алғашқы медициналық көмек көрсетулері керек.

Бақылау сабақтарында оқушылар (жасөспірімдер) төмендегідей нормативтерді (жаттығулар, тәсілдер, іс-қимылдар) орындайды:

- тактикалық дайындық бойынша – мақсаттарды айқындау, бағыттар мен жергілікті жердегі жағдайларға қатысты олардың орналасқан жерлерін анықтау және бақылау нәтижелері жөнінде баяндау; атыс позициясын (атуға арналған жер) таңдау; ұрыс алаңында еңбектей білу; танкке қарсы қол гранатасын лақтыруға үйрену;
- атыс дайындығы бойынша – жатып дәл атуға дайындалу және қаруды оқтау, бұдан басқа, оқушылардың автомат және танкке қарсы гранатаның құрылымын білуі тексеріледі.

Гарнизон бастықтарының, әскери бөлім (әскери-оқу орындары) командирлерінің (бастықтарының) келісімі бойынша оқу-дала жиындары – кезінде автоматтан ату ұйымдастырылады. (автоматтан атудың бастапқы жаттығуы);

- саптық дайындық бойынша – саптық тұрыс, орнында тұрып және қозғалыста болып айналу, саптық адым, орнында тұрып және қозғалыста болып әскери сәлем беру, бастыққа келу және одан кету, сапка туру;

- Азаматтық қорғаныс бойынша – демалу органдары мен теріні жеке қорғау құралдарын кию бойынша, істен шыққан газ тұтқышты пайдалану және денені таңу жөніндегі нормативтер.

Көрсетілген бөлімдер бойынша бақылау сабақтарындағы оқушылардың бағасы олардың әрбір нормативті орындағаны үшін (тәсілдер, жаттығулар) алған бағаларынан құралады және төмендегідей болып анықталады:

- егер тексерілген нормативтердің (тәсілдер, жаттығулар) кем дегенде 50% "үздік" деген бағаға орындалса, ал қалғандары – "жақсы" болса, "үздік";
- егер тексерілген нормативтердің (тәсілдер, жаттығулар) кем дегенде 50% "үздік" және "жақсы" деген бағаларға орындалса, ал қалғандары – "қанағаттанарлық" деген бағадан төмен болмаса, "жақсы";
- егер тексерілген нормативтердің (тәсілдер, жаттығулар) біреуі "қанағаттанарлық" деген бағаға орындалса, "қанағаттанарлық";

- егер, екі не одан да көп қанағаттанарлықсыз баға алған болса, "қанағаттанарлықсыз" деген бағалар қойылады.

Оқу орындарында бастапқы әскери дайындықты жоспарлау осы Жастарды бастапқы әскери даярлау мен өмір қауіпсіздігі негіздерінің Бағдарламасының талаптарына сәйкес жүзеге асырылады. Ол Қазақстан Республикасының Қарулы Күштеріндегі қызметке жасөспірімдерді сапалы түрде даярлауға бағытталуы, бағдарламаның толық орындауын қамтамасыз етуі, оның барлық бөлімдері басқа оқу пәндерімен тығыз байланыстырыла отырып, кешенді түрде зерделенуі керек.

Әрбір оқу орнында бастапқы әскери дарлықтың бүкіл оқу жылында апталық жоспары жасалады, ал бастапқы әскери даярлық бойынша оқу-сабақтары, осы пәнге бөлінген оқу сағаттарын көрсетіп, оқу орнын ұйымдасқан түрде өткізу және Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері Жарғысының талаптарын орындауға оқушыларды практикалық дағдыландыру мақсатында оқу орындарында оқу орны директорының бұйрығымен оқу взводтары, бөлімшелері деп аталатын оқу топтары құрылады, ал оқушылар қатарынан взвод және бөлімше командирлері тағайындалады.

Бастапқы әскери дайындық бойынша оқу сабағы оқу взводын екі қатарлы сапқа тұрғызып, оқуға дайындығын баяндағаннан кейін басталады.

Бастапқы әскери дайындық бойынша оқу сабағында оқушылар мен оқытушы-ұйымдастырушы арасындағы өзара байланыс Қазақстан Республикасы Қарулы Күштері Жарғысының талаптарына сәйкес болады.

Оқушылар оқу-сабағына дайындалып, және таза да ұқыпты киініп келулері керек.

Оқу орындарында бастапқы әскери дайындықты ұйымдастыру және жүргізу үшін құрамына: бастапқы әскери дайындыққа арналған оқу кабинеті (сыныбы), бастапқы әскери дайындық және өмір қауіпсіздігінің негіздері бойынша жаттығу қарулары мен әскери-техникалық мүліктер сақталатын бөлме, саптық дайындыққа арналған алаң, тәуліктік кезекші мен сақшы міндеттерін практикалық зерделеуге арналған орын, дене даярлығы бойынша оқу-сабақтарына арналған орын, тактикалық дайындық және атыс тәсілдері мен тәртібін (атыс тиірі) зерделеу бойынша оқу сабақтарына арналған оқу қалашығы, оқу-көрнекі құралдары мен техникалық оқу құралдары енетін оқу-материалдық базасы құрылады, жабдықталады және үнемі жетілдіріліп отырылады.

Оқу орындарын қарумен, әскери-техникалық мүлікпен және құралдармен қамтамасыз ету Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігімен, Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрі, мәдениет және ақпарат министрі, денсаулық сақтау министрлігімен және Қазақстан Республикасының Төтенше жағдайлар жөніндегі комитетімен әзірленген және бекітілген табельдер бойынша жүзеге асырылады.

1. Назарбаев Н.Ә. *«Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан»*. ҚР Президенті Қазақстан халқына жолдауы. 28 ақпан. – Астана, 2007.

2. Джанабаева Р.А. *Қазақ педагогикасындағы патриоттық-ерлік тәрбиесінің ғылыми негіздері*. (П.ғ.д. ғыл дәрежесін алу үшін дайындалған дисс.автореф.). – Алматы, 2006. – 42 б.

3. Ұзақбаева С. *«Тамыры терең тәрбие»*. – Алматы: Білім, 1995. – 232 б.

4. Төлеубекова Р.К. *«Адамгершілік тәрбиесінің негіздері»*. – Алматы, 1991. – 30 б.

5. Сейталиев К.Б. *«Тәрбие теориясы»*. – Алматы: Мектеп, 1986. – 150 б.

Резюме

Методика современной обучения военной инженерной подготовки.

Summary

The methods of the modern education of military engineering preparation.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚЫТУШЫМЕН БІРГЕ ЖҮРГІЗІЛЕТІН ӨЗДІК ЖҰМЫСЫН ТИІМДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ БОЙЫНША ІЗДЕНІСТЕР

Ж.С. Исмагулова – педагогика және психология магистрі

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекетік университетінде оқу үрдісін “Кредиттік оқыту” жүйесі негізінде ұйымдастыру туралы ереже бойынша Кредиттік жүйе педагогикалық білім беру кешенінің құрамды бөлігі болып табылады. Ол оқыту үрдісін жаңа технология негізінде жүргізуді, студенттердің шығармашылық ойлауын жақсартуды, оқытушылардың кәсіби шеберлігін көтеруді мақсат етеді. Бұл жүйе негізінен студенттердің өзара әрекетін дамытудың көзі ретінде қарастыруға болатын аса зор мүмкіндік. Сондай-ақ ол студенттің өздігінен білім алуының нәтижелігін арттырады, олардың білімдері мен дағдыларын объективті түрде тексеріп, бағалауға мүмкіндік береді.

Кредиттік жүйе – бұл оқытушыға оқыту әдісі мен мазмұнын анықтауда еркіндік беретіндіктен әлде қайда демократиялы жүйе. Мазмұнға қатысты бұл жерде оқытушыда таңдау мүмкіндігі кең, оқулықтар жиі қайта басылып шығарылады, толықтырылады және жаңадан шығарылады, олар қашан да осы сәттің шындығын бейнелейді. Әдіске келсек, тіпті ең консервативті деген оқытушының өзі интерактивті оқыту әдісін айналып өте алмайдыт [1].

Бүгінгі күнде Қазақстандағы әлеуметтік-саяси және экономикалық даму білім беру мәселелеріне аса мән беруді, қазіргі білім беру жүйесін реформалауды талап етіп отыр. Реформалаудың маңызды аспектілерінің бірі – білім беруді кәсібилендіру, яғни оның барлық деңгейлерінде тұлғаны даярлауға құзыреттілік тұрғысынан келіп, білім берудің сапасын арттыруға бағытталу.

Білім беруді реформалау оның барлық қырларын қамтуы қажет – мазмұндық, әдістемелік, ұйымдастырушылық, материалдық қамтамасыз ету және т.б. Мұндағы мақсат-білім берудің жалпы және кәсіби мәдениеттің әлемдік деңгейіне жету. Алайда бұл деңгейге жету үшін оқытудың әр кезеңіндегі уақыт пен игеруге қажетті ақпараттың көлемінің артуы арасындағы, сондай-ақ кәсіби даярлаудың бағыттарының көптүрлілігі мен кәсіби білім беру орындарының түлектерінің даярлығына үнемі артып отырған талаптар арасындағы, оқытудың дәстүрлі басым түрі мен ақпаратты беру мен игерудің ғылыми-техникалық жетістігінің деңгейі арасындағы қарама-қайшылықты жеңу арқылы қол жеткізуге болады. Сонымен бірге педагогика және жеке әдістеме аймағындағы зерттеулер білім беру үрдісін экстенсивті жетілдіру мүмкіндігі аяқталғанын атап өтуде (В.В. Кумарин және т.б.). Білім беруді қарқынды жолмен дамыту мүмкіндігі ақпарат пен заңдылықтардың дамуының жолдарын, оқыту мен тәрбиенің принциптерін үйлестірген инновациялық білім беру технологияларын іздеуде жатыр.

Екіншіден, инновациялық білім беру технологияларын жасаудың негізінде студенттер тұлғасының қызығушылығы болуы қажет, оның жеке ерекшеліктері, қабілеттері барынша толық ескерілуі тиіс. Бұл тұлғаға бағытталған тұрғының білім беру мәселесін шешуге бағытталған жетекші тұрғысы (В.Я. Ляудис, В.В. Сериков, И.С. Якиманская және т.б.). Кәсіби білім беру тұлғаның өзін-өзі жүзеге асуын жағдай жасауды қамтамасыз етуі қажет [2].

«Инновациялық оқыту» білім алушыларда жобалау қызметіне қабілеттілікті, болашаққа өзіне және қоғамға жауапкершілік, өзінің кәсіби қабілеттілігіне сенім, сондай-ақ осы болашақты өзгертуге іс-әрекет түрінде бағытталған дамытушы өзара әрекетте білім алуға қабілеттілікті қалыптастырады. Әр оқытушы өз іс-әрекетінде қажетті өзгерістерді, әр түрлі тәжірибелер жөніндегі мағлұматтарды, жаңа әдіс-тәсілдерді дер кезінде қабылдап, дұрыс пайдалана білуі керек. Сонымен қатар, жоғары мектептегі оқу-тәрбие жүйесі (кредиттік жүйе де), оқытушы-студент арасындағы қарым-қатынас, жалпы оқытуды ұйымдастыру талапқа сай елеулі өзгерістерді қажет етіп отыр. Әсіресе студенттердің оқытушымен жүргізетін өздік жұмысы (СОӨЖ). Жоғары мектеп тәжірибесінде жаңаша жұмыс істеп жаңашыл технологияларды пайдаланып жүрген оқытушылар бар. Бірақ олардың пікірінше, жаңашыл әдіс-тәсілдерді іс жүзінде нәтижелі қолдану жолдарын, инновациялық үрдістерді бір жүйеге келтіріп, оның педагогикалық негіздерін анықтау, оларды білім беруді дамытудың негізгі факторларына айналдыру мәселелерін шешу қиындық тудырады. Қоғамның өзгеруі қоғамның білім беру мекемелерінде әлеуметтік тапсырыс өзгерісін тудырды. Білім беруге мақсат қоя отырып, қоғамның әсер етуші факторына айналып, тұлға дамуының міндеттерін шешеді. Бұл шарттарда кәсіби бағдар тәрбие мәселесінің шешімін артта қалдыруға болмайтыны анық, себебі кәсіби бағдарлану тұлғаның қалыптасуы мен дамуына бағытталған, азаматтық қасиеттерге ие. Сондықтанда жоғары білім беруді ұйымдастыруда жаңа тұжырымдамалы тұрғыларды қалыптастыру өзекті міндет болып табылады.

Бүгінгі таңда жаңа білім парадигмасы бірінші орынға студенттің білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы дамуын қойып отыр. Сондықтан да қазіргі уақытта педагогика ғылымының бір ерекшелігі студенттің тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларының бірін шығаруға ұмтылуы.

Қазіргі кезеңде жоғары білім беретін мектептерде белең алып отырған кемшіліктер жетерлік:

- білім сапасының төмендігі;
- білім саласындағы мемлекет тарапынан реформалар жүргізілгенмен оқытудың нәтижесінің болмауы;
- студенттердің өзара әрекеттесуі, қарым-қатынас білім дағдысының болмауы;
- студенттер мен студенттердің, студенттер мен оқытушылардың бірлескен шығармашылық еңбегінің төмен дәрежеде болуы;
- оқытушылардың тарапынан жанаша жұмыс істеу талпынысының айтарлықтай дәрежеде болмауы [5].

Бұл тығырықтан шығудың бірден-бір жолы оқу-тәрбие үрдісінде инновациялық технологияларды, интерактивті әдіс-тәсілдерді енгізу, студенттердің білімге деген қызығушылық талпынысын арттырып, өзара әрекетте ізденуге, шығармашылық еңбек етуге жол салу.

Осылайша, біз таңдап алып отырған зерттеу мәселенің өзектілігі кәсіби білім беру жүйесін реформалаудың, кәсіби даярлаудың барлық деңгейіндегі (бастауыш, орта, жоғары) үрдісінде теоретикалық және практикалық тиімділігін қамтамасыз ету базасының объективті қажеттілігімен анықталады. Мұнда мәселені шешудің жолы білім беру үрдісіне жаңа білім беру технологияларын айқындау және ендіру.

Осы мәселені шешу инновациялық іс-әрекетінің педагогикалық негіздерінің мәнін теориялық тұрғыдан ойластырып, меңгеріп, оқытушылардың бұл үрдісті ұйымдастыруға дайын болу шарттарын анықтауды қажет етеді. Оқу-тәрбие үрдісінің инновациялық технологиялар жағдайында студенттердің өзара әрекеттесуі арқылы кәсіби білім, іскерлік, дағдыны игеруінің педагогикалық шарттары түбегейлі түрде қарастырылмағаны және көтеріліп отырған мәселенің көкейкестілігі зерттеу жобамды «Іскерлік ойын – әдістемелік пәндерде СОӨЖ ұйымдастырудың негізгі технологиясы ретінде» деп тұжырымдауға негіз болды.

Жобаны жүзеге асырудағы мақсат: жоғарғы оқу орны студенттерінің кәсіби даярлығын көздейтін әдістемелік пәндерде, СОӨЖ ұйымдастыруда іскерлік ойынның рөлін анықтаудың ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдай кешенін негіздеу.

Жоба міндеттері:

- Іскерлік ойын – әдістемелік пәндерде СОӨЖ ұйымдастырудың негізгі технологиясы ретінде орнын айқындау;
- Кәсіби қалыптасу кезіндегі көмек көрсету жолдарын айқындап, оларды жүзеге асыру;
- Студенттердің әдістемелік пәндер бойынша кәсіби көмек және қолдау көрсету бағытындағы жұмыстарды кеңейту, одан әрі дамыту;
- Студенттердің арасында кәсіби рольді дұрыс меңгерту, өзара түсінушілік қасиеттерді дамыту;
- Студенттердің бойында пәнге сәйкес ақпараттық, коммуникативтік және проблеманы шеше білу және өзіндік менеджмент құзыреттілігін қалыптастыру;
- ЖОО студенттерін кәсіби даярлауға әдістемелік ұсыныстарды жасақтау.

Жоба идеясының негіздемесі Р.С. Немов, И.Е. Несикованың жүргізген әлеуметтік психологиялық зерттеулеріне қарағанда, жоғарыдағы заңдылықтарды сақтаған жағдайда оқу топтарының ұжым ретінде, студенттердің тұлға ретінде даму процесі жүреді. Бұл өз кезегінде кейбір студенттердің жағымсыз жақтарын бейтараптандырады, жалпы тонусты көтереді, студенттерді өз бетінше еңбектенуге ынталандырады және оқу процесін жандандырады. Алғашқы кезеңдерде әркім өзінің мақсатына жетудің құралы ретінде пайдаланады. Үшінші кезеңде әр студент өзара әрекеттестік арқылы ортақ мақсатқа жетуге болатынын түсінеді. Сонымен қатар жеке студенттердің ішкі әлемін байытуға, оның өзіншілдік, менмендіктен құтылуына мүмкіндік береді.

Ойын түріндегі, сабақтар достық көңіл жағжайында өтеді, студенттер өздерін еркін ұстайды, бірін бірі сынамайды, яғни басымдық, үстемдік, біреуден біреудің артықшылық белгілері мойындалмайды. Оқытуда рецептивті әрекеттен гөрі перцептивті әрекет, дедукциядан гөрі индукция басым болады, танымдық процестер эвристикалық тетіктер арқылы, интуиция мен логиканың байланысы арқылы жүреді. Сондай ақ, интерактивті тілдесім ықпалдастық, диалогтық тілдесімге, кооперациялық прагматика, сыпайылық, эмпатия қағидаларына сүйенеді.

Іскерлік ойын түрлеріне XVII ғасыр әскери ойындарды, I Петр әскери амал-әрекеттерін жатқызуга болады.

Ең алғаш ұйымдастырылған өндірістік ойын 1932 жылы Ленинградта тәжірибеден өтті, бірақ қоғамдық тарихи себептерге байланысты КСРО-да ұмыт болып, 1927 жылы АҚШ-та ЭЕМ-ді қолдануға байланысты қайта жаңғырды.

Бүгінде іскерлік ойын шетелдерде оқу процесінде көп қолданылады. Кеңестік педагогика ғылымында іскерлік ойын мәселесі 60 жылдардан бастап белсенді түрде талқыланды [3].

Іскерлік ойындар дегеніміз – болашақ маманның кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын, сол қызметке тән қарым қатынас жүйесін модельдеу, елестету. Сондай ақ ол:

- Оқытушылық іс-әрекетті ұйымдастыру барысында оған қатысушылардың өз тәжірибесі арқылы білім, дағды қалыптастыру мүмкіндіктерінің жүйелі түрі, яғни ережелермен анықталған жарысушының жеңіске жетуін немесе жеңілуін айқындайтын оқытушылық іс-әрекет;

- Болашақ маманның кәсіби қызметінің пәндік және әлеуметтік мазмұнын, сол қызметке тән қарым-қатынас жүйесін модельдеу.

Ойынның негізгі элементтері:

- Оқытудың мақсаты;
- Ереже (нақты анықталған);
- Жарысушылық;
- Ойынға қатысушылардың қарым-қатынасы;
- Аяқталу кезі (уақыт көлемі, ұпай, жинақталған балл көлемі);
- Нәтиже (жеңілгендер және жеңгендер).

Ойынды не үшін пайдаланады?

- Тәжірибе арқылы оқыту;
- Мәтінді нақты үлгілендіру;
- Мотивтің жоғары деңгейі;
- Әркімнің қатысуына мүмкіндіктің болуы;
- Қатысушылардың рөліне мән беру;
- Олар бір бірінен үйренеді;
- Оқыту жеделдетіледі;
- Ойын нәтижесінде оқытушылық тұрғыдан бәрі жеңіске жетеді;
- Өздеріне қауіпсіз жағдайда ойынға қатысушылар еркіндікті сезінеді;
- Ойын әркімнің ішкі жан дүниесіне үңілуіне мүмкіндік туғызады және іс әрекетін талдайды;
- Дағдының дамуына көмектеседі;
- Сабақ мазмұнын жақсы түсінуге, есте сақтауға көмектеседі;
- Ұсынылған тұжырымдар, қағидалар, құралдар күшейтіледі;
- Қатысушылардың тез, кенеттен, шығармашылық тұрғыдан, сезімдер арқылы шешімге келулерін, іс әрекет етулерін қамтамасыз етеді;

- Шынайы өмірдегі қымбат заттарды қолданбастан, өзіндік нәтиже мен шешудің құны мен беделін терең түсінуге итермелейді.

Егер:

- ойын оқытудың мақсатына сай болмаса;
- қатысушылардың қызығушылығы болмаса;
- тренер ойынмен дұрыс таныс және ойнатуға даяр болмаса;
- ойынды талдауға уақыт жетпесе, онда ойын дұрыс ойналмайды, күтілген нәтиже алынбайды [6].

Оқытушының интерактивтік оқытудағы функциялары:

- өзінің терең сезімі мен маңызды іс әрекетіне қарай тек нағыз достыққа тең келетін сенімділік, жақындық ахуалын тудыру;

- Студенттердің интеллектуалдық, танымдық белсенділігін жетілдіретін амалдарды қолдану;
- Студенттердің қатысымдық қажетін ескеру жіне оны қанағаттандыратын сабақтарды ұйымдастыру;
- Түсіністікке негізделген сөйлесім нобайын ұсыну.

– Студенттерге оқыту мен тәрбиелеу мәселелері және білім беру жайында ақпаратпен қамтамасыз ету;

– студенттерге әдістемелік кеңес беруді ұйымдастыру: студент мәселелеріне байланысты кеңес беру моделін таңдау.

Студенттерге әдістемелік кеңес берудің құрылымдық моделі:

- Сабақтың құрылымын, субжүйелерін анықтау;
- Жұмыстың негізгі фазаларын айқындау;
- Студенттердің сабақтарындағы коммуникативті жүйені жетілдіру бойынша жұмыстар.

Іскерлік ойын мүшелерін нақты жағдаяттарға итермелеу, олардың эмоциялары мен сезімдерінің ашық көрінісін бақылау. Сәтті қабылдауына бағдарлану, «қазір және осында» принципі бойынша мінез құлқын талдау, өзгелердің және өзінің сезімдеріне, шынайы өмірде көріне бермейтін эмоцияларға басты назар аудару.

– Сабақтарды талдау және оның ерекшеліктерін диагностикалау: сабақты талдау мақсаты, біріншіден, сабаққа «баға» қою – нақты қиыншылықтарды тудыратын мәселелерді анықтау; екіншіден, сол мәселелерді шешуде сабақты жүргізуші мен оның қатысушыларының рөлін анықтау.

– коррекциялық жұмыстарды ұйымдастыру: іскерлік ойын барысында анықталған бұзылыстармен жүргізілетін түзету жұмыстарының бағдарламасын құру;

– Өздерінің рөлін саналы сезінген және жауапкершілікті мамандарды дайындау мақсатында семинарлар және тренингтер ұйымдастыру.

Осы жоғарыда айтылған жағдайларды ескере отырып жобаны жүзеге асыру сызбасын ұсынамын.

I кезең – (1 ай) әдістемелік пән жүретін топта консультативтік, ағартушылық жұмыстар жүргізу. Жалпы негізгі теориялық дәрістермен қоса, алғашқы іскерлік ойындардың үлгісін көрсету.

II кезең – (3 ай) Студенттерге зерттеу және диагностикалық жұмыстарды жүргізу. Студенттерге өздерін болашақ ұстаз ретінде саналы сезінуіне жәрдемдесетін семинар тренингтер ұйымдастыру. Жүргізілген диагностикалық жұмыстарды қорытындылап олармен коррекциялық жұмыс бағыттарын айқындау. Жоспарланған іс-әрекетке сәйкес әдістерді қолдану арқылы жас мамандарға кәсіби көмек көрсету. Барлық мамандардың белсенді практикалық жұмысы. Іскерлік ойынды жүргізуші рөлін қабылдау. Студенттерге кәсіби көмек көрсету бағытындағы жұмысты жалғастыру, практикалық курстарды, бағдарламаларды, әдістемелік құралдарды, оқушылармен жұмыс бойынша практикалық ұсыныстарды ұйымдастыру.

III кезең – (1 ай) семинар, «дөңгелек үстел», дәрістер, БАҚна мақалалар, ақпараттық құжаттар арқылы ақпараттық ағартушылық жұмыстар жүргізу.

Жобаның жүзеге асуы аяқталар кезінде:

- СОӨЖ жұмысына қатысқан студенттердің контингенті анықталып, мәселелері бойынша жіктеледі, бұл олармен тәжірибелік жұмыс бағыттарын анықтауға көмектесті;
- жекелей және топтық түзету-дамыту бағдарламалары өңделді.

Жобаның жүзеге асуының нәтижелері:

- Іскерлік ойын – әдістемелік пәндерде СОӨЖ ұйымдастырудың негізгі технологиясы ретінде орны айқындалды;
- Ұйымдастырылған оқыту формасына деген жағымды көңіл-күй тонусы, оқу жұмысына жеген оң мотивация өрістеді;
- Кәсіби қалыптасу кезіндегі көмек көрсету жолдарын айқындалып, олар жүзеге асырылды;
- Студенттердің әдістемелік пәндер бойынша кәсіби көмек және қолдау көрсету бағытындағы жұмыстарды жұмыстар кеңейіп, одан әрі дамытылды;
- Инновациялық технологияны қолдану барысында студенттердің 60 пайызы «өте жақсы» деген бағаға, 35 пайызы «жақсы» деген бағаға емтихан тапсырды;
- Студенттердің арасында кәсіби рольді дұрыс меңгеру, өзара түсінушілік қасиеттері дамыды;
- Әдістемелік пәндерде іскерлік ойынды негізгі технология ретінде қарастыру өз нәтижесін берді.

Студенттердің бойында ақпараттық, коммуникативті, проблеманы шеше білу және өзіндік менеджмент күзiретiлiктерi қалыптасты.

1. Селевко Г.К. *Современные образовательные технологии*. – М.: Народное образование, 1998.

2. Беспалько В.П. *Педагогика и прогрессивные технологии обучения*. – М., 1995.

3. Попков В.А., Коржуев А.В. *Дидактика высшей школы*. – М., 2001.

4. *Педагогика профессионального образования. Под редакцией Сластенина В.А.* – М., 2004.

5. *Педагогика и психология высшей школы / Под ред. Самыгина С.И.* – Ростов н/Д: Феникс, 1998.

6. Эльконин Д.Б. *Психология игры*. – М., 1999.

7. Фоменко В.Т. *Нетрадиционные системы организации учебного процесса*. – Ростов н/Д: ГНМЦ, 1994.

Резюме

В статье представлен материал по организации занятий СРСП в интерактивной форме обучения. Интерактивные методы обучения рассматриваются как системные методы создания, применения и определения всего процесса преподавания и усвоения знаний студентами с учетом технических и человеческих ресурсов и их взаимодействия, ставящий своей задачей оптимизацию форм образования.

Summary

The paper presents data on the organization of classes IWST in an interactive form of learning. Interactive teaching methods are considered as methods for creating the system, application and definitions of the whole process of teaching and learning of students with the technical and human resources and their interactions, which assigns the task of optimizing the forms of education.

ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІНДІК БАҒАЛАУЫ ЖАЙЛЫ ОЙ ПІКІРЛЕР

С.А. Солтекова – ҚазҰПУ-нің оқытушысы, психология магистрі,
А.Л. Сеитова – ҚазҰПУ-нің магистранты

Жеке тұлға мәселесі педагогикалық теория мен практикадағы күрделі және өзекті бола отырып, алуан түрлі аспектіге ие, сондықтан оны философия, жас ерекшелік анатомиясы мен физиологиясы, элеуметтану, этика, педагогика, педагогикалық психология және т.б. ғылымдар қарастырады.

Психологияда тұлға әр түрлі тұрғыдан зерттелінген: биологиялық түр ретінде; индивид ретінде адамның онтогенезі мен өмірлік жолы (Б.Г. Ананьев); тұлғаның динамикалық функциялық құрылымын (К.К. Платонов); тұтас және рухани білім алушы ретінде (Д.Н. Узнадзе) және т.б. [1, 2, 3].

Жалпы алғанда, педагогика мен психологияда тұлға және оның дамуы мәселесін биологиялық, элеуметтік және биоэлеуметтік бағытта қарастыру орын алған.

Элеуметтік психологияда тұлғаның қалыптасуының үш саласын бөліп көрсетеді: іс-әрекет, қарым-қатынас, өзіндік санасы. Элеуметтену барысында адамның қарым-қатынасы кеңейеді, адамда «Мен» пайда болады.

Жеке тұлғаның өз «Меніне» қызығуы ежелден-ақ зерттеушілердің назарын аударған. Адам жан дүниесінің өзіндік санасы әрдайым тек ғалым-философтардың ой толғауында ғана болып қоймастан, оны жазушылар мен суреткерлер де өз шығармаларына арқау еткен.

Тұлға дамуының қозғаушы күші үнемі өсіп отыратын қоғамдық дәлелденген құндылықтар мен оны қанағаттандыру мүмкіндігі арасындағы ішкі қарама-қайшылықтар, яғни тұлғаның дамуы оның мүмкіндіктерін кеңейту және жаңа қажеттіліктерін қалыптастыру.

Канттың пікірінше, адам санасының арқасында тұлға болып қалыптасады, адамгершілік заңына өзінің «Менін» еркін бағындара алады. Сана – рухани өмірдің негізгі аспектісі, «Мен» субъектісін ішкі не сыртқы заттық санаға ара қатынасы және онымен өзінің байланысы (тұлғаның ұқсастығы туралы білімі ретіндегі өзіндік санасы, «Мен» өзгерісі) [4].

Жеке адамның әрекет қылығы барша уақытта оның өзі жөніндегі ұғымы мен бейнесі және болашақтан күткен образымен байланысып келген. Өзіндік сана – шексіз, күрделі мәселелерден, әрқандай жеке адам сан қырлы өз «менінің» көптеген бейнесіне ие: дәл осы мезетте адам өзін қандай деп білді, болашақтағы өзінің идеялық «мені» жөнінде не ойлайды, осы «менді» басқалар қалайша таниды.

Адам өзін-өзі қалыптастыру барысында зейінін өзінің жеке тұлғасын бағалауға аударады: «Мен қандаймын?» және өзін-өзі танудың дамуы адамның өзіне, өз мінез-құлқына, өзінің істері мен іс-әрекеттеріне жауапкершілігінің артуымен анықталатындықтан, осы процеске ықпал ететін тәрбиелік шаралар ерекше мәнге ие бола бастайды.

Өзіндік бағалауды айтар алдын, «өзіндік сана» деген ұғымға тоқтала кетсек. И.С. Конның пікірінше: «әрбір жеке адамның өзін-өзі іс-әрекет субъекті ретінде тануға жәрдем ететін психикалық процесстердің жиынтығы өзіндік сана деп аталады. Ал оның өзі жөніндегі өз ұғымдары белгілі бір «мен» бейнесін құрайды. Сонымен бірге өзіндік бағалауды «өзінің қасиеттерін, қабілеттерін, жүріс тұрысын бағалай алатын өзіндік сананың құрылымы» ретінде қарастырады [5].

Өзіндік сананың қалыптасуы – қиын және күрделі процесс. Оған тек іс-әрекет пен қарым-қатынас ғана әсер етпейді, сонымен қатар биологиялық, психологиялық, элеуметтік және мәдени факторлар

да ықпал етеді. Өзіндік сананы сипаттайтын маңызды белгілердің бірі – бұл ересек сезімнің пайда болуы болып табылады.

Өзіндік бағалау мәселесінің негізін салушы У.Джеймс оның екі формасын бөліп көрсетеді: 1) өз-өзіне қанағаттану; 2) өз-өзіне қанағаттанбау. Бірінші формаға келесі синонимдерді қолдануға болады: өз-өзін мақтау, өзін-өзі басқару, менсінбеу т.б.; ал екінші формаға момын, ұялу, өз-өзіне сенбеушілік т.б. У.Джеймстің пікірінше бұл бір-біріне қарама-қарсы екі сезім табиғаттың берген алғашқы сыйы. Кейінгі жұмыстарда өзіндік бағалау өзіндік сана шеңберінде қарастырылған.

Қазіргі таңда орыс тіліндегі сөздіктерде «өзіндік анықталу» өзін-өзі анықтау етістігі бойынша түсіндіріледі, яғни өзін-өзі ұғыну, өзіндік қоғамдық қызығушылықтарын ұғыну өзінің бар екенін анықтау, өмірде қоғамда өз орнын білу, өз бетінше өмір сүре бастау деп түсіндіріледі.

Ғалым К.А. Абульханованың ойынша, өзіндік анықталу – қатынастар жүйесінде ішкі координаторда қалыптасатын тұлғаның өзіндік позициясын саналы ұғынуы. Ол сондықтан да қатынастар жүйесінің қалай қалыптасатындығы тұлғаның өзіндік анықталуы мен қоғамдық белсенділігіне байланысты болады деп есептеген.

Өзіндік ұғым мәселесін әлеуметтеу ұғымдарымен сабақтастыра келе, А.В. Мудрик өзіндік анықталудың психологиялық механизмі мен қалыптасу деңгейін қарастырған. Ол өзіндік анықталудың қалыптасу деңгейін топта, ұжымда, құрбылар тобында ішкі ұжым мен топ құрамында көрсеткен [6].

А.А. Филиппов және М.Л. Кондратьева бұл ұғымды кәсіби бағдар мен мамандықты таңдау теориясы төңірегінде қарастырады. Олардың айтуынша, өзіндік анықталу тұлғаның өзіндік мүмкіндіктерін саналы ұғынуға байланысты тұлғаны әлеуметтендірудің бір формасы ретінде болып саналады.

В.И. Лебедеваның ойынша бұл мәселе тұлғалардың жан-жақты дамуының позицияларын қоғамдық өмірдің әртүрлі, атап айтқанда, экономикалық, әлеуметтік-саяси, рухани және отбасы-тұрмыстық сфераларымен қатысты тұтастай зерттеуді қажет етеді. Өмірлік өзіндік анықталу кезеңі жасөспірімдердің құндылықтарды таңдау қажеттілігімен сипатталып, оқушының өндірістік әлеуметтік қатынастар жүйесіне кіруімен байланысты болады, яғни қоғамдық-саяси өмірде өзін-өзі тану, өнегелі құндылықтарға қатысты позицияларын анықтау мәселелері жатады.

Қандай тұлғаны өзіндік анықталған деп санаймыз? Нормативті жоспарда бұл – әлеуметтік жетілген, өз құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыра алатын және адекватты түсінуге қабілетті орнықты тұлға. Бұл ықпал өзіндік сана-сезімдердің өз «менің» ұғынудың субъективті жақтарын аша алмайды. Психологиялық жоспарда тұлғалардың өзіндік анықталу мәнін ашу әлеуметтік пісіп-жетілудің ішкі себептері ретіндегі өзіндік сана сезімге ғана сүйене алмайды. Әлеуметтік жетілген тұлғалардың мінез-құлқы қоғамда қабылданған нормаларды сақтаумен ғана сипатталынбайды. Ол белгілі бір ұжымдық, топтық құндылықтарға бағдарлануы қажет. Құндылықтар мақсаттар, өмірлік жоспарлар түрінде бола отырып, индивидтердің даму барысында «міндеттің мақсатқа айналуы» мәселелеріне айналды. Сондықтан да, жеке адамның әлеуметтік пісіп жетілуінің мәнді көрсеткіші, мағыналы құрылуы болып табылады. Әлеуметтік пісіп жетілген тұлғалардың басты белгісі – мақсатқа байланысты өзін анықтау, құндылықтарды топтау, ұжымдық, қоғамдық талаптарын ескеріп қалыптастыру, өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін индивидуалды сапаларын ортаның шартын ескере отырып, өзін табу және солардың тарату үшін белсенді сапалы іс-әрекетті жүзеге асыру болып табылады.

Психологиялық жоспарда өзіндік анықталған тұлғалардың өз қалауы бар, оны ұғынған субъект (мақсаттар, өмірлік жоспарлар, идеалдар) өзінің болуы (өзінің жеке басы, тәндік қасиеттері), ол не істей алады, қолынан келу мүмкіндіктері, дарындары, бейімділіктері, одан қоғам, ұжым не кетеді? Міне осы жағдайларды түсінеміз. Осы көрсетілген элементтерді сол процестерді әсерлендірумен арақатынастыру тұлғаның әрекеті мен мінез-құлқын реттейді. Және іс-әрекеттің мазмұнын, интенсивтілігін, мақсатқа бағыттылығын және деңгейлерін анықтайды. Кеңес психологиясында өзіндік сана-сезімдерді индивидтің өз мүмкіндіктерін табу процесін ұжымның талаптарына сәйкес арақатынастыру арқылы түсіну кездейсоқтық емес.

Алайда тұлғаның өзіндік анықталуы өзіндік сана-сезімге апару оның тәуелсіздігін қамти алмайды. Кезінде С.Л. Рубинштейннің өзі көрсеткендей тұлғаларды оны сана-сезімдеріне апару мүмкін емес деген идеясы өз күшін жоймайды.

Тұлға – қарым-қатынас (өзіне, басқа адамға, қоршаған әлемге) және саналы іс-әрекетінің субъектісі. Бұл мағынада тұлға ұғымының индивидтен айырмашылығы өзін-өзі анықтауды енгізеді.

Өзіндік анықталу дегеніміз – әлеуметтендірудің тәуелсіз сатысы. Оның мәні индивидте өз мақсаты

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. мен өмірлік мағынаны ұғынудың қалыптастыру, өз тілектерімен, мүмкіндіктерімен, талаптарымен арақатынасты тәуелсіз өмірлік іс-әрекетке дайын болу, қоғам және қоршаған ортаның қойған талаптарына дайын болу деген сөз.

Демек, сана біртіндеп оның өмір сүруінің барысында әлеуметтік ықпалдардың әсерінен пайда болады, міндетті түрде оған 4 компонент енеді:

- өзінің басқа әлемнен айырмашылығын түсіну;
- «Мен» іс-әрекетінің субъектісі екенін білу;
- өзінің психикалық қасиеттерін, көңілкүйін бағалауын түсіну;

- қарым-қатынас іс-әрекет барысында жинақталған тәжірибе негізінде қалыптасқан әлеуметтік-адамгершілік тұрғыдан өзін-өзі бағалауы, өзін-өзі сыйлауы.

И.С. Кон өз концепциясында сананың психологиялық құрылымын «Менді» үш құрама бөліктерге бөледі:

1. Белсенді іс-әрекет жасайтын «Мен» – оған өзіндік бақылау және өзіндік бағдарлау сияқты психологиялық сәйкес келеді;

2. Рефлексивті «Мен» – индивидтің өзі туралы көзқарасы. Бұл функцияларды өзіндік бағалау және өзіндік сананың ішкі механизмінде орындайды;

3. Вербалды емес «Мен» – бұл құрылым психикалық өмірде өзін-өзі сезу процесімен түсіндіріледі.

И.И. Чеснокова бойынша өзіндік бағалау – күрделі құрылым, индивидтің мүмкіндіктерін бағалау функциясын атқаратын жағдайдың талабына және жүріс-тұрысына сәйкестендіру. Осының негізінде бағдарлама жүреді және өзіндік бағалаудың эмоционалды аспектісі ескеріледі. Өзіндік бағалауды өзіндік сананың ерекше элементі ретінде қарастырғанына қарамай автор үш компонентке бөлген: өзіндік тану, өзіндік қатынас және өзіндік бағдарлау деп атап көрсеткен.

А.В. Захарованың ойынша, өзіндік бағалаудың ядросын субъектілік құндылықтары құрайды. Автор өзіндік бағалаудың құрылымдық-динамикалық моделін жасауға тырысқан. Оның пікірінше өзіндік бағалау екі негізгі формада жүзеге асады: жалпы және жеке (порциалды). Жеке өзіндік бағалау субъектінің өзінің нақты қасиеттерін бағалауын көрсетеді. Жалпы өзіндік бағалау жүйесін екі компонентке бөледі: адамның өзіне эмоционалды-құнды және когнитивті қатынасы. Когнитивті қатынас жетекші рөл атқарады, өйткені субъектіге өзінің ең маңызды бағалауларды жалпылап қосқан.

А.И. Липкина, К.А. Абдульханова-Словская, Л.И. Божовичтің ғылыми еңбектерінде өзіндік бағалаудың негізінде субъектінің ішкі қабылдаған құндылықтары жатыр. Индивид қабылдаған құндылықтарына байланысты, өзінің қасиеттерін бақылаудың негізін салады деп есептейді.

Осыған байланысты өзіндік бағалауды субъектінің әрекетіне әсер ететін тұлғалық қалыптасуының өзегі деп пайымдауға болады.

Көптеген зерттеулерде өзіндік бағалау субъектіліктің пайда болу процесінде көрінетін тұлғалық дамудың маңызды әсері ретінде қарастырылған. Субъектілік түсінігі мақсаттарды қоя білетін, оларды іске асыру жолдарын іздейтін, жеткен нәтижелері туралы ақпаратты қолдана алатын, оларды бағалай алатын, белсенді адамның сипаттамаларымен байланысты.

«Меннің» психологиялық мәнін А.Т. Спиркин былай сипаттайды: «мен» түсінігі өз сапасымен нұрымен сәулелендіріп, өзін-өзі қабылдаған, таныған және сезген жеке тұлғаны білдіреді. «Мен» – психикалық өмірде реттеп барушы принцип, өзіндік бақылауды жүргізуші рухани күш, біз өз мәніміз бойынша бүкіл әлемге қоршаған адамдарға ең бастысы, өз санамызға өз бағалауымыз бен танымымызға сай өзімізге ашып беретін әр бір жеке адамның тұтастай болмысы.

П.Л. Ярмоленконың пайымдауынша, жасөспірімдерде өзін-өзі танудың қалыптасуының негізгі шарттары олардың қоғамдық өмірдегі, мектептегі, жанұядағы орнының өзгеруі, қоғамдық пайдалы және еңбек әрекетіне жұмылдыра бастау, осыған байланысты оларға тәуелсіздікке жол ашу.

Осының барлығы адамдардың өмірлік бағытының қалыптасуының негізі болып табылады.

Ғалым Ж.И. Намазбаева өзін-өзі танудың бірнеше жолдарын талдай келе, соның ішінде басқаларды тану арқылы өзін-өзі тануды ерекше бөліп көрсетеді. «Қарым-қатынас үрдісінде адамдар бірін-бірі танып, бір-біріне баға береді. Өзгенің осындай бағалауы әр адамның өзін-өзі бағалауынан көрініс танытатын болады» [7].

Яғни, өзгелердің берген бағаларын ескере отырып, адам өзін-өзі бағалайды, таниды деп айтуға негіз бар.

Психологтардың пікірінше, өзін біреулерге ұқсату сезіміне ие болудың маңыздылығы сонша, кей-

де тіпті адамдар заңды бұзуға дейін баруы мүмкін, яғни тек ұқсастықсыз қалмау үшін қоғамнан жабыстыратын ұқсастыққа қарама-қарсыны таңдап алуы мүмкін.

Қорыта келгенде, тұлғаның санасы және оның өзіне, қоғамға, әлемге қатынасы белгілі бір жағдайда туындайды, көбінесе, ұлттық-саяси жағдай тұлғаның, ұлттың, халықтың, этникалық топтың және мемлекеттің өмірінде маңызды рөл атқарады. Ары қарай субъектінің тіршілігін басқару құндылық қасиет-сапалар мен бағдарды анықтауға тәуелді болады. Сананың даму дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін, ол тұлғаның өзіне және әлеуметтік топқа ұқсатуына байланысты болады.

1. Ананьев Б.Г. *Избранные педагогические труды: В 2-х т.* – М.: Педагогика, 1980. – 286 с.

2. Платонов К.К. *Структура и развитие личности.* – М.: Наука, 1986.

3. Узнадзе Д.Н. *Психологические исследования.* – М.: Наука, 1966. – 451 с.

4. Кант И. *Сочинения. Т.6.* – М.: Мысль, 1965. – 743 с.

5. Кон И.С. *Психология ранней юности.* – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.

6. Мудрик А.В. *Психология воспитания.* – М., 2006.

7. Намазбаева Ж.И. *Жалпы психология.* – Астана, 2006.

Резюме

Данная статья рассматривает мнению ученых о самооценке личности. Даются сравнительный и содержательный анализ по изучаемой проблеме.

Summary

This article looks at the scientists of the self-identity. We give a comparative analysis and soderzhatelny study the problem.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ ПӘНІНІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕР ДЕНЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢДЕРІНДЕГІ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Т.Т. Ережепов – аға оқытушы, сауықтандыру дене мәдениеті кафедрасы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазақстан Республикасының «Дене шынықтыру және спорт туралы» Заңына сәйкес адамның денесін жетілдіруді саналы түрде қалыптастыру жас кезінен басталатыны анықталған, яғни бұл дағды отбасында, мектепте және оқу орындарында қалыптасып, салауатты-тәрбиелік бағыттың әдістемелік бағдарламаларын жетілдіру, дене тәрбиесі мен қозғалмалы спорттық ойындарын дамытудың жолдары негізінде өз бетінше жүргізілетін сабақтар арқылы дене дайындығы дағдыларын қалыптастырудың жүзеге асатыны және оның алғышарттары, оларға жасалатын жағдайды жетілдіру жолдары қарастырылған. Дене шынықтыру мәдениеті жеке тұлғаның жалпы мәдениетінің құрамдас бір бөлігі ретінде мектептегі кезеңнен қалыптаса бастайды. Сондықтан оны пайдалану тек қозғалмалы біліктілік, дағдыларды дамытып қана қоймайды, сонымен қатар мектеп оқушыларынан спорт түрлеріне деген көзқарасын қалыптастырып, дене жаттығулары мен ойындарын өз беттерінше дамытуға тәрбиелеп, оқу-ойын материалдарын бір жүйе ретінде олардың руханилығын, адамгершілігін, дене тәрбиесін тәрбиелеуге баулуды қарастырады.

Педагогикалық эксперимент нәтижелерінің сапалық көрсеткіштерін анықтау үшін математикалық-статистикалық әдістерді, соның ішінде, Л.П. Матвеев [1], Қ.І. Адамбеков [2], Т.Ә. Ботағариев [3], С.І. Қасымбекова [4] және басқа ғалымдардың жан-жақты дамуға бағытталған қозғалыс белсенділігі тек дене шынықтыру сабақтарымен ғана шектелетінін, олар қажетті локомоцияның тек тәуелділік көлемінің қажетті 10%-ын ғана игере алатынын атап айтқан. Оқушылардың басым көпшілігі ортатәуелділік қозғалғыш белсенділігінің 35-40% гигиеналық нормаға сай келмегендіктен, оқушылардың денсаулығына кері әсер ететіні белгілі. Бұндай жағдай Қазақстан Республикасының оқушыларының көпшілігінде спортпен, ұлттық ойындармен, дене жаттығуларымен жүйелі түрде айналысуға деген мұқтаждықтың, осы саладағы өз бетінше жүргізілетін сабақтардың ғылыми негізделген әдістемесінің жоқтығын, сонымен қатар көптеген жалпыға міндетті білім беру мекемелерінде, мектептерде (әсіресе, ауыл мектептерінде) оқудың материалдық базасының нашарлығынан. Көптеген ғалымдарымыз күнделікті жүйелі түрде дене жаттығуларын, қимыл-әрекет жасау дененің дамуына, денсаулықтың жағдайына жақсы әсер ететінін, сондай-ақ еңбекке қабілеттілігін дамытып, организмнің функционал-

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. дық жағдайын жақсартатынын айтқан. Спортпен айналысатын жасөспірімдер өте жоғары антрометрикалық көрсеткіштерге ие: бойларының ұзындығы және дене салмағы, демалу көлемі, көкірек клеткаларының дамуы т.б. Сондай-ақ дене жаттығуларын күнделікті өмірдің тәртібіне ендіру олардың денсаулығына, жалпы организмнің жағдайына, ақыл-ойының дамуына, оқушылардың еңбекке қабілеттілігін дамытуға оң әсер ететінін Қ.І. Адамбеков [2] және т.б. авторлар да айтқан болатын. Шығармашылық дамудың тұжырымдамасындағы белгілі бір нәтижелердің бірі кинезофилия жүйкелігі теориясының пайда болуын көрсетеді. Кинезофилия – мида тұқым қуалау арқылы қалған және жоғары жүйке қызметінде (функциялардың жүйеаралық келісуі, бейімділік мінез-құлық, психика) байқалатын энергияның күшті көзі. Кинезофилия – қимыл-әрекетке деген табиғи мұқтаждық адаммен еңбекке араласу кезінде жүзеге асады. 10-13 жас аралығындағы биологиялық қозғалысқа деген мұқтаждық күніне 4 сағатты құрайтынын білдіреді. Осы санда уақыттың 20% орташа дене жүктемесін атқарады, қалған уақытта – ең кіші жүктемемен орындайды. Соңғы уақытта өмірдің жақсы жағдайына қарай жасөспірімдер аз қозғалу позициясын ұстануда (көбіне көп теледидар көру немесе компьютер ойнау т.б.), яғни гипокинезия жағдайында өмір сүруде. Әдебиеттердегі деректерге сүйенсек, балалар мен жасөспірімдердің қозғалу белсенділігі оқу үдерісі басталысымен 50% азаяды. Т.Ә. Ботағариев [3], оқушылардың күндізгі уақытының 60% отырған жағдайда өткізетінін және оған еш энергия да жұмсамайтынын келтірген. Гипокинезия барлық аурудың түрін де асқындырып жібереді және жүйке-бұлшық ет жүйелерінің, ішкі органдардың, қан айналымы, тыныс алу органдарының патологиясына әкеп соқтырады. «Гипокинезиялық ауру» деп аталатын ауру пайда болады, ол үлкен ми қыртысының астенизациялануымен, локомоторлы және висцералды саланың функционалдық жағдайының бұзылуына әкеп соқтырады.

Көптеген зерттеулердің нәтижелеріне қарап қозғалу сапаларының өте белсенді дамитын кезеңі 7-8 жас пен 12-13 жас аралықтарында болатынын байқатады. Дәл осы кезең барлық сапалық қабілеттердің оңтайлы дамуына өте жақсы ықпал етеді. Кейбір авторлардың еңбектерінде жүгіру жылдамдығының маңызды көрсеткіші – қадамдардың жиілеуі, әсіресе 7-12 жас аралығында қарқынды дами түседі. Л.П. Матвеев [1] еңбектерінде жасөспірімдердің организмнің жоғары икемділігімен, сондай-ақ жүйке үрдісінің қозғалысымен, білімнің шартты-рефлекстік байланыстарымен түсіндіріледі. 12-13 жаста жүгіру қарқыны едәуір төмендейді және олардың даму қарқыны толқын іспеттес. 12-14 жастағы балалардың жүгіру қарқыны төмендеуін мамандар жыныстық ерекшеліктерімен байланыстырып, ол кезеңде олардың тоқтай алу және қозу барысында тепе-теңдіктің бұзылуымен байқалады.

Бүгінгі таңда жастар мен жасөспірімдердің спорттық қызығушылығы, физикалық белсенділігін арттыруға ғылыми-әдістемелік негіздемесі психологиялық жағынан жеткіліксіз қамтылған. Өмірде бірдей адам болмайтындықтан, балалардың да сыртқы факторларға қарсы тұру қабілеті, жүйке жүйесі, ағзасының физиологиялық жағдайы әр түрлі болады. Сондықтан дене шынықтыру пәні мұғалімінің басты міндеті – оқушылардың жас ерекшеліктері мен жеке басының мүмкіндіктерін (физиологиялық жағынан да) ескере отырып, олардың қызығушылықтарын арттыру.

Аталмыш пәнге қатысты «екінші реттік» қосарлы сабақ деген көзқарасты өзгерту керек. Басқаша қарағанда, «дене шынықтыруда секіреді, жүгіреді, одан басқа не керек?» деген сұрақ туындауы мүмкін. Көп жағдайда, дене шынықтыру сабағы оқушылардың қимыл қозғалысын белсендіру әдісі болып табылатындығы белгілі. Салауатты өмір салтын қалыптастыру мамандары үшін балалардың дене мәдениетін қалыптастыруға қатысты олардың ішкі сенімдері мен қызығушылықтарын арттыру керек.

Оқушылардың физикалық белсенділігі, соның ішінде психологиялық жағдайы – дене шынықтыруға қатысты қызығушылығы, олардың жас ерекшеліктерін ескеру шарт. Бұл мәселеге қатысты тағы бір шешім – бала ағзасының функционалдық ерекшеліктеріне сай әр түрлі тәсілдерді ұсыну. Дене шынықтыру мұғалімдерімен сөз барысында сабақтан босатылған балалар туралы мәселе қарастырылды, сол сабақ уақытындағы олардың бос уақытын қадағалау – медициналық және психологиялық тұрғыдан дене шынықтыруды қамтудың қажеттілігін танытады.

Біздің мемлекетіміздегі адамдар жалпы және кәсіптік білімді 17-21 жастары кезінде алады. Оқуларын аяқтаған, армия қатарында Отан қорғаған жастар әр түрлі өнеркәсіп, мекеме, ұжымдарда еңбек қызметтеріне кіріседі. Осы кезеңде еңбекшілер мен қызметшілердің еңбек қызметтері мен денсаулықтарына жағымды әсер беретін дене тәрбиесінің маңызы өте зор.

Еңбек етудің қандай түрлерінде болмасын адамдар дене және психикалық күштерін жұмсап шаршайды, жұмысқа қабілеттіліктері төмендейді. Осы кезде дене тәрбиесі амалдары көмегімен шаршаған

адам ағзасын тез қалпына келтіріп, жұмысқа қабілеттіліктерін жоғарылатуға болады. Көптеген еңбек түрлері арнайы дене қуаты дайындығын керек етеді. Ол дайындықтар арнайы амалдар және дене дайындығы әдістерімен іске асырылады.

Негізгі дене тәрбиесі жіне спорттық жұмыстар адамдардың істеген ұжымдарында, мекемелерде, тұрған жерлерінде, әр түрлі спорттық ғимараттарда, мамандардың басқаруымен, өздерінің құрған топтарымен және өз бетімен жеке жүргізіледі. Біздің еліміздегі ересек, орта, үлкен жастағы адамдармен дене тәрбиесі, сауықтыру дене тәрбиесі және спорт жұмыстары өнеркәсіп орындарындағы, әр түрлі мекемелердегі, оқу орындарындағы спорт клубтары, ерікті спорт қоғамдары, кәсіподақ комитеттері арқылы іске асырылады.

Сауықтыру бағытында дене тәрбиесі мен спорт түрлерінің жаттығуларын таңдағанда негізгі орынды аэробты тәртіптегі циклділік жаттығулар алады. Циклділік жаттығулар, жаттығу орындау кезінде көп оттегіні пайдаланатын үлкен бұлшық ет топтарын жұмысқа кірістіруді керек ететіндіктен тыныс алу және жүрек қан тамыры жүйесінің қызметін дамытады. Бұл жүйелердің жақсы жұмыс істеуі – мықты денсаулық кепілі.

1. Матвеев Л.П. *Теория и методика физической культуры: учебник для институтков физ. культуры.* – М.: физкультура и спорт, 1991.

2. Адамбеков Қ.І. *Футбол*, 1990.

3. Ботағариев Т.Ә. *Қазақстан мектебі, – Алматы 1999. Теоретические предпосылки реформирования физического воспитания школьников.* – Алматы, 1998.

4. Қасымбекова С.И. *Физическое воспитание младших школьников: метод. рек...*

Резюме

В данной статье представлены материалы теоретических исследований по проблемам физических воспитания детей и подростков.

Summary

In this article the meanings of theoretical research for physical raising children and teenagers problems.

ЕРЕСЕКТЕРДІ ОҚЫТУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ғ.У. Қабекенов – педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент,

А.Л. Сеитова – ҚазҰПУ-нің магистранты

Қазіргі қоғамдағы адамның өмір бойы тоқтаусыз білім алып, заман сұранысына сай өзін жетілдіріп отыруы маңызды мәселелердің бірі болып саналады. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында: «Ересектерге білім беру қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге сәйкес білімдер мен дағдылардың қосымша көлемін алу үшін олардың өмір бойы білім алу қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған» – деп ерекше атап көрсетілген [1].

Педагогикалық теория мен практикада ересектерге білім берудің қалыптасуы мен дамуының өзіндік тарихы бар. Тарихтан ересектерге білім беру үрдісінің діни бағытқа негізделіп, мешіттер мен медреселер, мектептер базасында жүргізілгені, шығыстық мәдениетке негізделіп, өзіндік заңдылықтарды ұстанғаны, әлемдегі саяси өзгерістерге байланысты білім берудің жаңаша жүйесін құруға бағытталғаны белгілі.

Ересектерге білім беру үрдісі ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап либералдық, прогрессивтік, бихевиористік, радикалды, когнитивті, гуманистік философиялық мектептер мен бағыттар ықпалымен дамып, әлеуметтік, экономикалық функциялар атқарды, бүгінгі таңда ол тұлғаны *дамыту* функциясын орындайтын *білім беру қызметін көрсету* саласына айналып келеді.

Андрогогиканың қалыптасуы мен дамуын зерттеуде негізге алынатын психологиялық бағыттар:

р/с	Бағыттар	Зерттеу мәселесіне қатысты сипаттамасы
1.	бихевиоризм	Андрогогикалық мәселелердегі мінез-құлық ерекшеліктері және оның әрбір адамға қатысты жекелігін ескерту.

2.	Неофрейдизм мен постфрейдизм	Ересек адамның білім алуы мен тәрбиеленуінің бала кезіндегі психологиялық қиыншылықтары мен кемшіліктерінің туындауы.
3.	Гештальт психология	Білім алу мен тәрбиелену ересек адамдар үшін де тұтас таза психологиялық құрылым болып табылады.
4.	Гуманистік психология	Тәрбиелену мен білім алудың ересек адамдар үшін гуманистік, моральдік, қарым-қатынастық сипаты
5.	Акмеология	Ересектерді оқыту үдерісінде кәсібиліктің биік мәресіне жету қағидасын ұстану.

Кестеге сүйене отырып, осы бағыттардың пайда болу тарихына сипаттама беріледі.

Бихевиоризм – ХХ ғасырдағы психология ғылымын сипаттайтын теориялық әрі тәжірибелік бағыт. Мұнда адамның іс-әрекеті мен мінез-құлқын тереңірек қарастырылады, ал сананы негізгі зерттеу объектісі деп санамайды. Бихевиоризмнің негізін американ ғалымы Э.Торндайк қалады.

Бихевиоризм «behavior» ағылшын сөзінен шыққан, мінез-құлық мағынасында қолданылады. 1913 жылы америка психологі Дж.Уотсон психологияны мінез-құлық туралы ғылым ретінде қарастырды.

Сонымен бихевиоризм жеке адамдар мен топтардың іс-әрекетін талдауға негізделген әдістемелік бағыт ретінде адамды мінез-құлқына қатысты басқаруды негіз етеді.

Фрейдизм – ХХ ғасырда психологияда кеңінен таралған ағым. Ағым – мінез-құлықтың негізгі реттеуші күші, қозғаушы факторы – жыныстық еліктеу деп есептеді. Мұндай еліктеу мен сезім әрекеті санадан тыс табиғи қажеттілік деп саналады. Зерттеу ілімі психоанализ деп де аталады.

Бұл бағыт Австрия ғалымы З.Фрейд есімімен байланысты, сонымен қатар ғалымдар А.Адлер, К.Юнг, К.Хорни өзіндік үлес қосты.

Гештальт психология Германиядағы ХХ ғасырда дүниеге келген ассоциативті психологияға қарсы идеалистік бағыт болды. Негізгі мақсаты жеке психикалық процестің құрылымын тәжірибе жүзінде зерттеу болып, тұлғалық қасиеттерінің өсуіне негізделді. Сананың алғашқы бөлшектері тұтас түрдегі «гештальттар» (психологиялық құрылымдар) деп саналды.

Гештальт деген сөзді неміс тілінен аударғанда «форма», яғни барлық ұсақ бөлшектердің бірігуі және органикалық бүтінді құрауы дегенді білдіреді. Бұл бағыттың негізін М.Вертгейлер, В.Келер, К.Коффка қалаған [2].

Гуманистік психология негізін қалаушылардың алдына қойған мақсаты бихевиоризм мен психоанализді дәріптеушілердің адам мәселесіндегі ауытқуларын орнына келтіріп, шындыққа жақындау, өміршең психологияны тандап алу еді. Гуманит-психологтар өз зерттеулерінің объектісі ретінде салауатты, шығармашыл жеке адам түсінігін тандады. Сондықтан бұлардың таңдауындағы жеке адамның мақсаты – өзін-өзі кемелдендіру және мүмкіндіктерін өз күшімен ашып, жая білу.

Гуманистік психология бағытының көрнекті өкілі А.Маслоу болды. Ол адам іс-әрекетінің, мінез-құлқының қайнар көзі адамның үздіксіз өзін-өзі танытуға, өзін-өзі анықтауға ұмтылуы деп түсіндірді, өзін-өзі айқындауға қажеттілік әртүрлі қызметті қамтиды. Бұл гуманистік қажеттілік, демек, адамға жақсылық істеуге ұмтылу «адам өз мәні жағынан жақсылық істеуге жаны құмар» – деп есептеген.

Қазіргі жаһандану заманында да дамыған қоғамның жетекші идеясы, жоғарғы гуманистік мәні – әр адам тұлғасын ең жоғары құндылық ретінде қарастыруы. Білім берудегі гуманизм әр жеке тұлғаның мәдениет әлемінде өзін-өзі таныта алуына, еркін түрде өз орнын анықтай алуына, жақсылық пен жамандықты, дұрыс пен бұрысты, өмірдегі мәнді және мәнсіз нәрселерді саналы түрде таңдай алуларына жағымды ықпал жасап септігін тигізуге бағытталған.

Акмеология – адамның шығармашылық ғұмырына, кәсіптілік шыңға жетуіне ықпал ететін факторлар мен заңдылықтарды зерттейтін ғылым. Ол жаратылыстану, қоғамдық және гуманитарлық пәндер тоғысында пайда болған, белгілі бір іс-әрекет сферасында адамның жоғары дәрежеде дамуы жөніндегі ғылым. Кемелденуді өздігінен білім алу, өзін-өзі түзету, өзін-өзі басқару құралдары арқылы өзін-өзі жетілдіруге қабілеттілік деп қарастырады [3].

Демек акмеология – өзінің кәсіби шеберлігінің шыңына, өзінің жеке «акмесіне» (акме – биік шың, гүлденген шак), идеалына, максимумға жету құралына айналдыру, өз-өзін дамыту дағдыларын қалыптастыру арқылы тұлға деңгейіне жету жолдарын зерттейтін ілім ретінде ересектерді жеделдете оқытудың теориялық негіздерін құрайды.

Сондықтан адамның қай жаста да оқуына жол ашылып, «өмір бойы білім алуына» мүмкіндік беріл-

ген қазіргі заманда ересектерге білім беру маңызды мәселе болып саналады. Ересектерге білім беру мәселесі әлеуметтік-философиялық; үздіксіз білім беру жүйесіндегі орны мен мазмұны; ересек адамның мақсатты іс-әрекеті ретіндегі білім алуы мен қосымша білім алуының объективті үдерістері арасындағы айырмашылық; ересектердің танымдық қызметінің психологиялық ерекшеліктері; педагогикалық мәселелер; ересектерге қосымша білім берудің функциялары және т.б. бағыттарда қарастырылған.

Осыған орай ересектерге білім берудің теориялық негіздерін жетілдіру мақсатында категориялық аппараты ретінде «андрагогика», «ересектер немесе ересек білімалушылар», «қосымша білім беру» және т.б. ұғымдарға назар аударылды.

Алдымен «андрагогика» ұғымына берілген анықтамаларға тоқталуды жөн көрдік.

Андрогогика (гр. *aner, andros* – ересек адам және *agoge* – жетелеу, басқару, тәрбиелеу) – оқу әрекетінің субъектісі ретінде ересектердің білім мен білікті меңгеруінің заңдылықтарын, сонымен бірге бұл әрекетті кәсіби педагогтың басқару ерекшеліктерін ашып көрсететін оқыту теориясының бөлімі. «Андрогогика» ұғымын ғылыми айналымға 1833 неміс ғалымы А.Капп енгізген [4].

Педагогикалық энциклопедиялық сөздікте: андрогогика – ересектерге білім және тәрбие беру, білім берудің теориялық және практикалық мәселелерін қарастыратын педагогика ғылымының бір саласы» – деген анықтама беріледі [6].

Демек андрогогика теориясы педагогиканың бір саласы ретінде ересектердің білімдік мақсаттары мен сұраныстарын ғылыми негізделген түрде тұжырымдап, жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар арнайы әдебиеттерде «ересектер педагогикасы», «ересектерді оқыту теориясы» және т.б. ұғымдар да қолданылып келеді.

Бүгінгі таңда Еуропада «андрагогика» ұғымы үш негізде түсіндіріледі: біріншіден, көптеген елдерде андрогогика ересектердің оқу үрдісі деп қабылданады. Бұл мағынада андрогогика – ересектердің бүкіл өмір сүруі барысында білім алуын түсіну (теория) және қолдау (практика) ғылымы. Екіншіден, АҚШ-та М.Ноулздың пікірінше, «андрагогика – автономды білімалушылар мен оқытушы-фасилитаторлардың оқу үрдісінің ізгілік тұжырымдамасына негізделген өзіндік ерекшелігі бар теориялық және практикалық тәсіл». Ғалым өзінің психологиялық ғылыми жұмысында тұлғалардың өзіне есеп беру қатынасына танымдық қызметтегі ересектердің жас ерекшелік өзгерістеріне әсері туралы тұжырым жасаған. Үшіншіден, андрогогиканы түсіндіруде ретсіздік те байқалады: «ересектердің білім алу практикасы», «ниет етілген құндылық», «оқытудың өзіндік әдістері», «академиялық пән», «балалар педагогикасына қарама-қарсылық» [5].

Жалпы алғанда, андрогогиканы ғылыми білім, әлеуметтік тәжірибе, оқу пәні тұрғысында қарастыруға болады.

Біздің зерттеу жұмысымызда андрогогиканы әлеуметтік тәжірибе тұрғысынан қарастыруға ерекше назар аударылды, себебі, бұл сала ересектердің оқуы бойынша оның іс-әрекетінің маңыздылығы мен мәнділігіне сәйкес кәсіби білім, білік, дағдыны және құндылық қатынастарды қоғамның сұранысына сай меңгеруін талап етеді.

Кез келген тұлғаның үздіксіз білім алуы бүкіл өмір сүруі барысында оның талпынысымен, қажеттілігімен, қызығушылығымен жүзеге асырылады. Ересектер немесе ересек білімалушыларға сипаттама беру үшін теориялық және тәжірибелік зерттеу нәтижелеріне сүйеніп, ересек адамның қосымша білім алуына ықпалын тигізетін тұлғалық қасиеттерін айқындауға талаптандық.

Ғалым М.Т. Громкованың еңбегінде ересектерді оқытудың әдіснамалық, теориялық, тарихи, жүйелілік, жаңа модельдік үлгісі ұсынылған. Ересектер және ересектік туралы адамдардың биологиялық, әлеуметтік, рухани, құрылымын, ересектер педагогикасының практикалық, қолданбалық аспектісін ашып көрсеткен [6].

Көптеген ғалымдар С.И. Змеев және т.б. «ересек білімалушы – психологиялық, әлеуметтік, рухани жетілген, өзін-өзі танитын, өзін-өзі басқара алатын, білім алу қажеттілігі саналы түрде қалыптасқан, өзінің кез келген іс-әрекетіне, соның ішінде білім алуына жауапты болу үшін жеткілікті өмірлік тәжірибесі бар, сана-сезімі дамыған 18-20 жастан асқан кез келген адам» деген анықтама береді [7].

Ересектерді оқыту мен тәрбиелеуде ғалым-педагог Т.А. Василькованың оқулығын ерекше атап өтуге болады. «Основы андрогогики» деген оқулығында ғалым андрогогиканың негіздерін баяндаумен қатар, ересектің кәсіби қызметі мен шеберлігі жайында талдау жасалады. Осы оқулықта ересектер тәрбиесінің теориясы туралы сөз қозғалады. Андрогогика туралы оқулықтарда ересектерді оқыту жайында баяндалса, ал, бұл еңбекте ересектер тәрбиесінің мәні, тұжырымдамалары мен әдістері, қайта тәрбиелеу мәселесі ашып көрсеткен [8].

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы, «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.

Қазақстан Республикасында сауатсыздықты жоюға бағытталған ересектерге білім беру үрдісінің жоғарғы білім беру жүйесінің қалыптасуы мен дамуы мәселелері көптеген ғалымдардың еңбектерінде қарастырылады. Сонымен қатар ересектердің өмірлік тәжірибесіне сүйене отырып, оқыту үдерісін ұйымдастыру, ересек оқушылардың субъектілігін дамыту (А.Н. Ильясова, Қ.Р. Сейталиев, Б.А. Тұрғынбаева және т.б.) тұрғыда қарастырылады [9, 10, 11].

Қорыта келгенде, ересектердің оқу үрдісіндегі өзіндік бағалауының педагогикалық-психологиялық ерекшеліктеріне мыналар жатады деп тұжырымдауға болады:

- ересек білім алушының бір немесе бірнеше саладағы белгілі көлем мен деңгейдегі жалпы және кәсіби білімі, өмірлік тәжірибесінің болуы;
- кез келген жаңа ақпаратты сыннан өткізіп, бағалау тәжірибесінің деңгейі;
- ұсынылған материалды талдау, меңгеру тәжірибесі;
- өзінің барлық тұрғыдан қорғай алатын кәсіби пікірінің бар екендігі;
- уақыттың құнын білуі;
- алған білімдерін тез жүзеге асыруға ұмтылысының жоғарылығы;
- мұрат-мүддесінің, қажеттілігі мен қызығушылығының айқындылығы;
- рухани, құқықтық және әлеуметтік жауапкершіліктері бар;
- өзінің кәсіби деңгейін жаңа талаптарға сәйкес жетілдіру қажеттігін ұғынуы және осы тұрғыдан мәселені шешуге тырысуы.

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы // Егемен Қазақстан, 2007 ж.

2. Лебедева Н.А., Иванова Е.А. Путешествие в Геистальт: теория и практика – СПб.: Речь, 2005. – 560 с.

3. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О74. Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Арын Е. – Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2006. – 482 б.

4. Основы андрагогики. / Под ред. Колесниковой И.А. – М.: «Академия», 2003. – С. 5. – 240 с. – ISBN 5-7695-0978-3.

5. Кукуев А.И. Андрагогический подход в педагогике. – Ростов-на-Дону: ИПО ПИ ЮФУ, 2009. – С. 11.-328 с. – ISBN 978-5-8480-0690-2.

6. Громкова М.Т. Педагогические основы образования взрослых: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01. – СПб., 1994. – 59 с.

7. Змеев С.И. Андрагогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых. – М.: ПЕР СЭ, 2007. – С. 91. – 272 с. – ISBN 5-98549-022.

8. Василькова Т.А. Основы андрагогики.

9. Ильясова А.Н. Проблемы развития педагогической теории Казахстана (1900-1960 гг). 13.00.01. Автореф. дисс... д.п.н. – Алматы, 1997. – 43 с.

10. Сейталиев Қ.Р. Қазақстанда жоғары педагогикалық білім беруді қалыптастырудың дамуы. Дисс.п.ғ.д. – Алматы, 1996. – 300 б.

11. Тұрғынбаева Б.А. Біліктілікті арттыру жүйесінде мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін дамыту. Дисс.п.ғ.д. – Астана, 2006. – 320 б.

Резюме

В данной статье рассматриваются психолого-педагогические особенности взрослых в учебном процессе. Даются определение научно-категориального аппарата проблемы исследования.

Summary

This article discusses the psychological and pedagogical features of self-esteem of adults in the learning process. We give the definition of scientific research problems categorical apparatus.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ОЛИМПИАДАЛЫҚ СПОРТ ТҮРІ ТАЕКВОНДОНЫҢ ДАМУ ДЕҢГЕЙІ

С.Кунай – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің «Бастапқы әскери дайындық теориясы мен әдістемесі» кафедрасының аға оқытушысы*

Бұл мақаланың мақсаты: көпшілікке қазіргі кезде жақсы дамып келе жатқан олимпиадалық спорт түрі таеквондоның, Республикамызда оның даму қарқыны мен Қазақстан таеквондошылардың негізгі жетістіктерімен таныстыру.

Шығыс елдерінде өзінің қалыптасқан тарихы бар бұл спорт түрі біздің елімізде тоқсаныншы жылдан бастап қалыптасып дами бастады, Қазақстанға таеквондо тәуелсіздіктің таңы атқан тұста келді.

Қазақстан Республикасында таеквондо (WTF) федерациясы 1992 жылы құрылды. Қазақстан таеквондо федерациясының тұңғыш президентіне Бексейіт Тұлкиев сайланды. Қазақстан Республикасында таеквондо (WTF) федерациясы бүкіл әлемдік таеквондо федерациясына толық мүше болып, 1993 жылы Оңтүстік Кореяның Сеул қаласында Куккивон штаб-пәтерінде тіркелді, сол жылдан бастап еліміздің құрама командасы әртүрлі халықаралық жарыстарға қатысуға мүмкіндік алды. Қазақстан Республикасының таеквондо федерациясы құрылғаннан кейін, еліміздің әр облыстарында жарыстар өткізіліп тұрды.

1993 жылы еліміздің таеквондо ұлттық құрама командасы АҚШ-тың Нью-Йорк қаласында өткен XI әлем чемпионатында бақтарын сынады, бұл еліміздің таеквондо құрама командасының алғашқы тұсау кесер жарысы болатын.

Қазақстанда таеквондомен шұғылданатын жастардың саны күн санап арта түсе бастады. Қазіргі таңда осы таеквондо спортымен жиырма мыңнан астам жастар шұғылданады.

Қазақстан таеквондо федерациясының тұңғыш президенті 1998 жылы Бексейіт Тұлкиев белгісіз жағдайдан өмірден өткеннен кейін, 1998 жылы Қазақстан Республикасының таеквондо федерациясының президентіне Шамсат Исабеков сайланды. Бүгінгі таңда Шамсат Исабековтің басқаруымен федерация жұмыс істеліп жалғасын табуда. Сұлтанмахмұт Шоқбытов 1999-2006 жылдар аралығында Қазақстанның таеквондо құрама командасының бас бапкері болып қызмет атқарды, одан кейін Мақсұт Нарбаев 2006-2010 жыл аралығында құрама команданы жаттықтырып, жақсы спортшыларды баптап дайындады, дәл сол кездерде қазақ елі құрамасы халықаралық ареналарда өздерінің мықтылығын мойындата бастады. Енді сол жарыстардың арасындағы ең негізгілеріне тоқталайық:

Азия ойындарына отандастарымыз үш мәрте қатысып, 7 қола медальға қол жеткізді. 1998 жылы Бангкокта Әділхан Сағындықов пен Әнуарбек Аманқұлов, 2002 жылы Пусанда Есбол Ерден мен Арман Шылмановтар, 2006 жылы Ринат Құралбаев, Сәуле Сардарова және Арман Шылманов үштіктің төрінен көрінді. Ерлер додасында 2006 жылы Тайландта Арман Шылманов оза шапса, 2006 жылы Қытайда Зарина Шамсатқызы күміс медальді еншіледі. 2004 жылы Оңтүстік Кореяда Нұргүл Берікқалиева, Сәуле Сардарова, Есбол Ерден, 2006 жылы Тайландта Батырбек Есдәулетов пен Зарина Шамсатқызы, 2008 жылы Қытайда Ринат Құралбаев, Арман Шылманов және Лия Нұркиналар қола жүлденің иелері атанды. Жастар арасындағы жарыста әр жылдары Есбол Ерден мен Давран Ризаев бас жүлдені қанжығасына байласа, Серік Исламов, Сағыныш Қалымбетов, Диля Құдайғашүкірова, Ерғали Әнесов және Аслан Батықұловтар екінші месе тұтты. 2007 жылы Түркияда өткен Дүниежүзілік Универсиадада Лия Нұркина қола жүлдені еншілесе, 2009 жылы Сербияда Гүлнафис Айтмұхамбетова алтыннан алқа тағынды. 2009 жылы Тайландта жекпе-жек түрлері бойынша Азия ойындарының алауы тұтанды. Бұл бәсекеде Арман Шылманов пен Гүлнафис Айтмұхамбетова қарсыластарына қарсы тұра білді. Зарина Шамсатқызы мен Қайрат Сарымсақов күміс алса, Сәуле Сардарова мен Екатерина Дмитриева қола медальді иеленді. Әлем чемпионатында 6 медальға қол жеткіздік. 1999 жылы Канадада Әділхан Сағындықов, 2003 жылы Германияда Лия Нұркина, 2007 жылы Аслан Батықұлов, Арман Шылманов, Нәзгүл Тәжіғұлова, 2009 жылы Данияда Арман Шылмановтар жүлдегерлер санатына қосылды. Жастар арасындағы әлем біріншілігінде Жалғас Бекқасымов алдына жан салмады. Үш қандасымыз олимпиада ойындарына қатысу құрметіне ие болды, 2004 жылы Афин олимпиадасында Әділхан Сағындықов өз өнерін ортаға салса, 2008 жылы Бейжін олимпиадасында Лия Нұркина мен Арман Шылманов күш сынасты, Арман Шылманов қола медальді қанжығасына байлап, Қазақстан спорты тарихының жаңа бір парағын ашты (1).

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж.

2010 жылдан бастап Қазақстан құрама командасының бас бапкері болып, Қырғызбаев Қайрат тағайындалды. 2010 жылы Қазақстанда ХІХ Азия чемпионаты өтілді, жарыс жоғары деңгейде ұйымдас-тырылып, оған 23 мемлекеттен келген 300-ден астам спортшылар қатысты. Азия чемпионаты барысында Қазақстан таэквондошыларының көрсеткен нәтижесіне көңіліміз тоймады, ерлер сайысында Ирандықтар алдына жан салмады, олардың еншісінде 4 алтын, 1 күміс және 1 қола медаль түсті. Әр медальды қос-қостан иеленген Оңтүстік Кореялықтар екінші тұғырға жайғасты. Иран мен Оңтүстік Кореяда олимпиада алтынын алған спортшылар көптеп саналады. Үшінші орынға Тайланд таэквондошылары табан тіреді, Тай елінің өкілдері 2 алтынды олжаласа, төртінші сатыдағы Тайпейдің қоржынына 2 күміс медаль түсті. Ал Қазақстан бесінші орынға тұрақтады, жерлестеріміз арасынан аса ауыр салмақта күш сынасқан Арман Шылманов ақтық сайыста Иран спортшысы Хуссейн Тәжіктен ұтылды. 54 келі салмақтағы Нариман Шәкіров пен 80 келі салмақтағы Сұлтан Қасымов қола жүлдені қанжығасына байлады. Қыздар арасындағы жетістіктерге 73 келі салмақта күш сынасқан Феруза Ергешова үлкен ерлік жасап, Азияның алтын медалін мойнында жарқыратты. Аса жеңіл салмақта шеберлік байқатқан Айжан Әлижанова қолаға қол жеткізді [2].

Алдағы 2012 жылғы Лондонда өтілетін олимпиадада Қазақстаннан үш таеквондошы күш сынамақ. Олар: Нұрсұлтан Мамаев 58 келіде, Феруза Ергешова 67 келіде, Гульнафис Айтмуханбетова 67 келіден жоғары салмақта өнер көрсетеді.

Қорыта келе, елімізде таеквондо спорты кең дамып, спортшыларымыздың әр кезде мерейі үстем болып, көптеген халықаралық, әлем және азия ареналарында, еліміздің көк туын желбіретіп, ән ұранымыз жеңіс төрінде шарықтасын деген тілек білдіргім келеді.

1. *Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы: ҚазСТА, №2, – 87 б.*

2. *Канаев Т. // Шымкент таеквондо газеті. – 2000, №1 (5). – 8 б.*

3. *Жүніспаев Н. Мұстафа Әзтүрік. – Алматы: Жалын, 1992. – 92 б.*

Резюме

В данной статье рассматриваются начало, развитие и становление таеквондо как олимпийского вида спорта в Республике Казахстане.

Summary

In article considers the beginning of foundation and development taekwondo, as one Olympic type of sport in the Republic of Kazakhstan.

ПРИМЕНЕНИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ СРЕДСТВ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ В УЧЕБНОЙ И ВНЕУЧЕБНОЙ РАБОТЕ СТУДЕНТОВ

Н.Б. Багашев – старший преподаватель КазНПУ им. Абая
кафедры оздоровительной физической культуры

Регулярные занятия физическими упражнениями и спортом после напряженной умственной работы являются для студентов одним из наиболее эффективных средств переключения нервной деятельности, создания предпосылок для улучшения их работоспособности и укрепления здоровья.

Основной смысл пребывания студента в ВУЗе – овладение своей будущей специальностью на самом высоком уровне. А это значит не только понять и усвоить основы наук, но и уметь видеть между ними глубокую взаимосвязь. При этом занятия физической культурой и спортом повышают возможность познания внешнего мира, обогащают эмоциональную жизнь человека, его чувств, в которых отражается связь его личности с обществом.

Чрезвычайным важным вопросом является повышение качества физического воспитания студентов педагогических вузов, так как учитель любого предмета может и должен сыграть положительную роль в улучшении физкультурной работы в общеобразовательной школе.

Для современной системы физического воспитания характерна комплексность в применении средств. Основным средством являются физические упражнения, вспомогательными – естественные силы природы и гигиенические факторы. Физические упражнения всегда применяются в определенной системе – в форме того или иного вида игры, гимнастики, туризма или же спорта – поэтому сами эти виды являются средствами физического воспитания.

К основным средствам, применяемых на практических занятиях учебной деятельности студентов, относятся: 1) гимнастика; 2) легкая атлетика; 3) лыжные гонки; 4) спортивные игры; 5) вид спорта по выбору.

Внеучебные формы физического воспитания включают в себя индивидуальные и групповые занятия с использованием средств гигиенического, оздоровительного, профессионально-прикладного и лечебного направления. Активный отдых в выходные дни – это туристские походы, прогулки, игры и т.п.

Для повышения эффективности физического воспитания в вузе путем оптимизации массовой культурно-оздоровительной работы и для улучшения учебной и внеучебной работы студентов, нами используются нетрадиционные средства физического воспитания.

Имеется ряд работ [1, 2], где описаны только с одной стороны, как например, применение национальных упражнений и игр в системе школьного образования. Эти же ученые утверждают, что народные виды спорта и игры необходимо разрабатывать и использовать в учебном процессе школ и ВУЗов.

Выпущено несколько работ [3, 4], где описаны применения нетрадиционных средств физического воспитания в практической деятельности в внеурочное время, а также указано, что традиционно сложившиеся формы организации массовой культурно-оздоровительной работы не всегда служат эффективным способом удовлетворения важных социально-культурных потребностей студентов.

Учебная программа как бы ни была совершенна, в ней невозможно учесть конкретные условия ВУЗов, расположенных в различных районах нашей страны. Таким образом, общепринятые средства физического воспитания, рекомендованные вузовской программой, не учитывают некоторые условия на местах, что естественно понижает эффективность учебного процесса по физическому воспитанию.

Следует учитывать, что в КазНПУ им. Абая в основном поступают абитуриенты из сельской местности. Результаты контрольно-педагогических испытаний показывают о слабой физической подготовке молодежи в сельских районах Казахстана.

Для улучшения учебной и внеучебной работы студентов нами используются нетрадиционные средства физического воспитания. То есть в учебных занятиях студентов используется (так как большая часть студентов составляют представители коренной национальности) национальные виды спорта (казакша курес, тогуз кумалак) и народные игры. А также включены нетрадиционные средства физического воспитания (группы любителей бега, ритмическая гимнастика Черлидинга, группы атлетической гимнастики, гиревой спорт).

Для уяснения нетрадиционных средств даем им некоторые характеристики.

Казакша курес – это борьба в стойке с действием ногами без захвата ниже пояса, в ее арсенале многообразие приемов. Броски могут проводиться произвольным захватом пояса, или одежды выше его одной или двумя руками, захватом рук и туловища. В казакша куресе разрешается пользоваться различными приемами классических и народных видов борьбы, броски подножками, зацепами, подбивами через спину, бедро, грудь и броски обвивами пользуются большой популярностью в казахской борьбе. Разрешается также пользоваться бросками, при котором сам атакующий остается на ногах [5].

Казахская настольная спортивная игра Тогуз кумалак – девять бобов – в настоящее время распространена в республике. Для игры в тогуз кумалак применяется специальная игральная доска. Она имеет две большие лунки, называемые «казан» и восемнадцать маленьких лунок «отау». Для игры требуется 162 игровых шарика. Игра способствует укреплению воли, выдержки, терпению, развитие ума, сообразительности, вниманию, умению быстро принимать решение.

Задача игры, чтобы игрок, начав ход, сумел положить последний кумалак в лунку противника с нечетным числом кумалаков. Если кумалак попадает в лунку противника, где число кумалаков будет четное, то кумалаки делят и лунки забирают. Эти выигрышные шарики кладутся в казаны играющего. То же самое делает соперник. Так по очереди идет игра. Выигравшим считается тот, у кого в конце игры в казане оказывается больше кумалаков. Настольная игра особенно приносит пользу тем, кто увлекается шахматами, шашками.

Народные игры казахов представляют большой интерес: это прекрасное средство физического воспитания школьников и студентов. Они многочисленны, разнообразны по содержанию и по форме. Игры делятся на командные и некомандные. Некоторые игры могут быть использованы как подготовительные к различным видам спорта и играм на местности.

Рекомендуются для занятий по физическому воспитанию студентов следующие игры: 1) в воздухе палка; 2) игра с палкой; 3) слепой козел; 4) журавли; 5) догони джигита; 6) борьба за крепость; 7)

Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы, № 3 (34), 2012 ж. сильные и ловкие; 8) пешое козлодрание; 9) бой козлов; 10) поединок; 11) кто дальше; 12) борьба за фишки и др.

Эти игры способствуют укреплению здоровья и выработки жизненно двигательных навыков. Они оказывают определенное воспитательное действие: способствуют воспитанию смелости решительности, настойчивости, инициативности, выдержки, коллективизма, сознательной дисциплины.

Рекомендуемые игры способствуют решению и оздоровительных задач закреплению естественных навыков в ходьбе, беге, прыжках, метании. Некоторые из игр помогают совершенствовать навыки, приобретенные на занятиях по гимнастике, легкой атлетике спортивным играм.

Оздоровительный бег. Наиболее благоприятное воздействие на организм человека оказывает бег, под влиянием которого улучшаются все виды жизнедеятельности человеческого организма. Бег, благодаря своей доступности и высокой эффективности, занял особое место в системе физического воспитания, как наиболее экономически оправданная форма укрепления здоровья.

Группы любителей бега – коллектив единомышленников, приобщающих студентов к здоровому образу жизни, посредством оздоровительного бега укрепляющих здоровье, совершенствующих гармоническое развитие.

Для занимающихся обязательны следующие принципы:

1) всесторонности, которая является основой сохранения здоровья, определяет готовность человека к производительному труду и защите нашей Родины;

2) постепенности повышения нагрузок;

3) регулярности. Бег является мощным стимулирующим средством для организма, но длительные перерывы в занятиях, не только отбрасывают организм в исходное состояние и приводят к потере приобретенных качеств, но являются вредными для организма.

Ритмическая гимнастика Черлидинга – одна из разновидностей современного оздоровительно-развивающего направления в гимнастике. Основным ее содержанием является обычные обще-развивающие упражнения – движения руками, ногами, туловищем, головой, комбинированные упражнения. Используются беговые, прыжковые упражнения с разнообразными движениями различных звеньев тела, а также элементы хореографии и танцевальные движения. Для усиления направленности воздействия упражнений пригодны средства. Ритмическая гимнастика Черлидинга – своеобразный синтез гимнастики и йоги, классического балета и акробатики, народного танца и диско, также нередко называют аэробной. Благодаря поточному способу выполнения упражнений, сравнительно быстрому темпу (120-130 движений в минуту), и большой продолжительности, оказывает сильное влияние на сердечнососудистую и дыхательную системы. По воздействию на организм с этой стороны ритмическая гимнастика Черлидинга соизмерима с такими циклическими упражнениями, как быстрая ходьба, бег, передвижение на лыжах, езда на велосипеде. В процессе занятий успешно развивается сила и гибкость, быстрота и выносливость – основополагающие качества физической подготовленности современного человека. Отличительные признаки ритмической гимнастики заключаются в танцевальной манере выполнения упражнения с включением элементов классического, спортивного, ритуального танца, и в использовании современных танцевальных мелодий. Музыка стимулирует положительные эмоции и воспитывает эстетические вкусы, она задает ритм [6].

Атлетическая гимнастика – система упражнений с отягощениями, привлекает своей общедоступностью и возможностью достичь таких целей, как ощущение силы и уверенности, высокой работоспособности. Занимающиеся могут развивать большую силу, добиться высокого уровня выносливости, а также исключить или резко снизить вредное воздействие на организм так называемых факторов риска. Улучшая кровообращение в целом, кровообращение мозга в частности, занятия расширяют возможности для плодотворного умственного труда. Силовая нагрузка укрепляет нервную систему, снимает эмоциональные перегрузки, и наконец, в режиме атлета нет места вредным привычкам, поскольку курение, алкоголь, попадая в организм, исключает возможность достижения поставленной цели.

К методике тренировок относиться и частота занятий. Исходя из длительности восстановления (32-35 часов) в недельном тренировочном цикле для начинающих надо провести 3 тренировки с чередованием дней занятий и отдыха. Выбор времени занятий сугубо индивидуален. Вредно заниматься натошак и сразу же после приема пищи. Заканчивать тренировку следует не позднее, чем за 2-3 часа до сна. Не следует стремиться ускорять достижения успеха путем копирования тренировочных методов опытных атлетов, потому что можно добиться только перенапряжения и травмы. Надо быть

сосредоточенным во время тренировок, не отвлекаться на разговоры, шутки, ибо психологическая настроенность и осмысленное выполнение каждого повторения – важнейшее условие совершенствования нейромышечных связей, а значит, повышение результативности.

Гиревой спорт. Сегодня упражнения с гирями как эффективное средство общей физической подготовки, привлекает многих молодых людей. Они позволяют быстро увеличивать силу, равномерно развивая все мышечные группы, исправлять недостатки телосложения, а также способствуют укреплению здоровья.

Несмотря на кажущуюся простоту упражнения с гирями, их выполнение связано с довольно сложными практическими действиями, требующих от занимающихся определенных умений и навыков. Обучение технике, как правило, начинается с рывка – наиболее доступного для начинающих упражнения гиревого двоеборья.

Полный цикл этого упражнения можно условно разделить на несколько технических элементов: старт, замах, подрыв, подсед, фиксацию, опускание гири; затем замах для перехвата, перехват, замах, подрыв, подсед и фиксацию другой рукой.

В толчковом упражнении можно выделить следующие технические элементы: старт, взятие на грудь, исходное положение перед выталкиванием, подъем, выталкивание, подсед фиксация, опускание гири, исходное положение перед очередным выталкиванием.

Занятие по гиревому спорту проводятся в индивидуальной, или в групповой форме. Методика обучения строится на основе принципов наглядности, последовательности и систематичности. Обучение проводится в определенной последовательности: ознакомление, разучивание, тренировки. Разучивание упражнения проводится сначала без снаряда, затем с одной гирей по частям и в целом. Упражнения с гирями в целом доступны любому человеку, желающему укрепить физически и морально. Эта доступность как раз и способствует повышению массовости гиревого спорта [7].

Из всего вышеизложенного нами сделаны следующие выводы:

1. Комплексное применение основных средств и методов физического воспитания в учебной и внеучебной деятельности студентов – залог повышения эффективности физического воспитания в ВУЗе.
2. Для улучшения учебной и внеучебной работы в ВУЗе следует использовать нетрадиционные средства физического воспитания, выработанные в народе. Именно они более полно отвечают требованиям местных условий. Но это не значит заменять ими весь учебный материал вузовской программы.
3. Чередование нетрадиционных средств с программным материалам, повысит эффективность учебного процесса, имеет воспитательное и оздоровительное значение для студентов. Позволит усовершенствовать учебный процесс, расширит средства, приемы, методы обучения студентов.

1. Буркитбаев А.Б. Методическая разработка по практическому применению народных игр. – Алма-Ата, 1980.

2. Тулегенов Ж.М. Внедрение казахских национальных форм и средств физического воспитания в современной педагогической процесс, – Алма-Ата, 1982.

3. Бердников И.Г. Использование средств физической культуры в процессе воспитательной работы в студенческом общежитии. – М., 1980.

4. Лубышева Л.И. Эффективность массово-физкультурно-оздоровительной работы в ВУЗах с преимущественно женским контингентом. – Томск, 1984.

5. Байдосов К.Р. Казахская национальная борьба. – Алма-Ата, 1987.

6. Михайлова Л.И., Иванов Ю.И. Ритмическая гимнастика. Справочник. – М., 1987.

7. Поляков В.А., Воробьев В.И. Гиревой спорт. – М.: ФИС, 1988.

Түйін

Бұл мақалада студенттердің сабақ уақытысында және сабақтан тыс уақытысында университеттің программа-сында кірмейтін жаттығуларды пайдалануы көрсетілген.

Summary

This article considers the use of untraditional methods and forms physical education in educational and outside educational activity of students.

СПОРТ ЖҰЛДЫЗДАРЫ ЖАСТАРҒА ӨНЕГЕ ІЛІМ, ТӘРБИЕ

Е.У. Сабденбеков – *Абай атындағы ҚазҰПУ-нің магистранты*

2012 жылы ақпан айында елбасымыздың Қазақстан халқына жасаған жолдауында: «Қазіргі заманда кез келген мемлекеттің жоғары тыныс-тіршілігін қалыпты ұстап тұрудың аса маңызды шарты – адамдардың өздері, олардың ерік-жігері, қажыры, білімі болып табылады», – деп көрсетеді.

«Қазақстан-2030» мемлекеттік стратегиясында дене тәрбиесі туралы:

«салауатты өмір салтын ынталандыру әрқайсымыздың дене тәрбиесімен шұғылдануымызға, дұрыс тамақтануымызға, есірткілерді, темекі мен ішімдікті тұтынуды қойып, тазалық пен санитария шараларын сақтауымызға бағытталған», – деліген [1].

Қазіргі заманның адам баласына өмірінде жаңа технологиялар компьютерлік негеізі бар өмір ағысы болғандықтан жастардың әлеуметтік жағдайы жақсартудың ең басты мәселелерінің бірі денсаулық.

Тарихқа жүгінетін болсақ қазақ халқында көптеген елімізді дүние жүіне танымал қылған 19-ғасыр ұлы спортшылары Қажымхан Мұңайтпасов, Балуан Шолақ одан бертін келе ХХ ғасырда О.Жарылқапов, Ә.Нұрмаханов, Ж.Үшкемпіров, С.Қонақбаев т.б болды.

Солардың бірі Шәміл Серіков Керімұлы сондықтан спорт жұлдыздарының аты өшпеу үшін тарихи зерттеулер жүргізу керек. Бұл зерттеулердің нәтежесі әрине бүгінгі ХХІ ғасыр жастарына өнеге ілім, тәрбие. Біздің ғылыми зерттеу жұмысымыздың ең басты киіпкері Шәміл Серіков Керімұлын алып отырмыз.

Шәліл Серіков Керімұлы 05.03.1956 жылы Алматы қаласында дүниеге келген, сонымен қатар классикалық күрестің шебері, Москвадағы олимпиялық кілемде бес алтын, екі күміс, бір қола медальға ие болып, СССР құрама сапында талай ірі сындарда сенімді ақтаған, жастарымызға үлгі тұтатын тамаша спортшы.

Қазіргі таңда осындай спортшыларымызға үкімет тарапынан үлкен қолдау қажет. Бүгін менің қарастырып отырған мәселем осыған бағытталып отыр Аталмыш спортшы Алматылық Шәміл Серіков үлкен спортқа қадам басар шағында небәрі он екі жаста болатын. Құрбыларымен бірге көбіне «Локомотив» стадионына баратын. Ата-анасы болса қызметте, өзімен тете Сәлім де ойын баласы. Осындай күндердің бірінде шағын зал ішіне өзі сияқты балаларды жиып алып, күрес өнерін үйретіп жатқан жаттықтырушыға тап болды.

Ол мойылдай қара шашын жалбырата өсіріп жіберген, қақпақтай жауырынды, орта бойлы жігіт екен. Сырт кескіні келбетінен спортпен көп айналысқаны көрініп ақ тұр. Бұларға көз қиығын бір салды да, алаңсыз шәкірттерін жаттықтыра берді. Әдейі қызықсын дегендей «Көпір әдісіне» түсірді. Қосарлап бейне бір тиін тәрізді айналдырды, содан соң денелілеу келген бір шәкіртін қасына шақырды да, оң қолымен әлгінің қолтығының астынан сұғып жіберіп, екінші қолымен бастың сыртынан айналдырып әкеліп ілгектеп жалғастырды да, тізесін сәл бүге беріп, көз ілеспес шапшаңдықпен сол қапталына қарай тастап жіберді.

– Дұрыстап қарап алыңдар. Қазір жаймен көрсетемін. – Сонан соң әлгі шәкіртін тағы да ортаға шақырды. Ол келіспегендей кейіп танытып, бұған қарай сылбыр жақындап келе жатты. Ол әлгі тәсілді бір неше рет қайталады да, шәкірттеріне:

– Ал енді орындай беріңдер, – деп тапсырды да есіктің алдыда тұрған балаларға бұрылды.

– Е, балалар, келіп қалыпсыңдар. Не тұрыс бар, шешініп күреске түспейсіңдер ме?

– Біздерді де аласыз ба? – деп ете түсті балалар.

– Алмағанда ше. Ерінбей жаттығатын болсаңдар, сендерді де аламын. Әлі-ақ сендердің араларыңнан тамаша палуандар шығады. Мысалы, сенің палуан болғың келе ме, атың кім еді? – деп күріздей қолымен Шәмілдің иығынан ұстап еді, қолы тым салмақты екен.

Шәміл кімт бұрылып иығын ауыр салмақтан босатып алды.

– Міне, Шәмілдің күреске ыңғайы бар екен. Сезімтал екендігін байқатты. Балуан боламын деген кісіге мұндай қасиет керек-ақ.

Содан былай балалар секцияға қатыса бастады. Спортты шын сүйетіндер ғана оның ауырлығына шын шындайды екен. Алғашқы оларда тұла бойына қорғасын құйып қойғандай ауырлап жүрді, бұлшықеттері бөлектеніп, өзін-өзі әлденеге икемсіз сезінді. Бірақ бұл уақытша нәрсе екен. Кейін бірте-бірте еті үйреніп кетті. Ал осы қиыншылыққа төзе алмаған талай балалар секцияны тастап кетіп қалды. Олар Шәмілмен кездесе қалғанда әр нәрсені сылтауратып, «Күрестің несі қызық, тер сасыған біреумен алысып, жұлысқаны болмаса» дейтін. Кейін сұрастырса, әлгі балалар ешқандай спорт түрімен де шұғылданбайды екен. Мұндай жағдайда ұстаз «Балалар жолда жатқан жеңіс жоқ. Кім жалықпай жаттықса, аянбай тер төксе, мен көрсеткен әдіс-айлаларды зердесіне тоқыса, содан ғана тәуір спортшы шығады деп үміт етемін. Жүз шәкірттің бірі олимпиадаға қатысса, менен бақытты адам бола ма, сірә» дейтін.

Міне сол жолғы салмағы не бары жиырма алты киллограмм ғана болатын шәкірт бала енді Москвадағы олимпиялық ойындарға қатысып отыр, тек қана көргенде санасында жатталып, кейін ұстазы екеуі әлденеше жүз рет қайталаған баяғы тәсілмен сан жарыстарда қарсыластарының жауырынын жерге тигізіп келген [2].

Сонымен қатар Ш.Серіков палуан, грек-рим күресінен әлем және олимпия чемпионы, КСРО чемпионы (1978, Украина, Запорожье), Европа (1979 ж. Бухарест) және әлем (1978, Мексика, Мехико, 1979, АҚШ, Сан-Диего) чемпионы. 22-Олимпия ойындарының алтын жүлдегері (1980, Ресей, Мәскеу) болған спортшы [3].

Шәміл Серіковті әдіс-тәсілдің төңірегіндегі шебер палуан деп ойлауға болмайды. Ол қарсыласын шалқалап лақтыру да, кеудесінен асыра домалатып, ұпай жинауда, кез-келген ұтымтал сәтте жағдайда өз пайдасына шешіп отыратын шебер болса, бәсекелесінің сәл қимылының өзінен оның ойын, алдағы жоспарын аңғара алатын психолог болған.

Олимпиядан кейін жаттығудан жаттығу, әр жерде мастерь кластар өткізіп тынымсыз жаттығулардан әбден қажып басшылықтан демалыс беруін сұраған болатын. Содан бастап Шәмілді қудалау басталды, ең алдымен жұмыстан шығарды онан соң достарына онымен араласуға рұхсат етпеді

Отбасылы болған соң, отбасында асырау керек қой. Кооператив ашып жеміс-жидек сата бастады. Осы күндері ол өзін жоғалтып алды.

Кәуәп пісіріп, жеміс-жидек сатумен айналысып тұрған Шәміл Серіковті елдің бәрі танып; «Олимпияда чемпионы басыңмен не істеп тұрсың?» деп таң қалатындар да болды.

Бұған ол қатты арланатын. 1984 жылдар шамасы Шәмілдің достары: «Шәміл, бізге сенімен араласпау туралы нұсқау берілді. Ренжімеші» деп табалдырымыздың алдынан талай қайтқан. Бір жолы Шәмілдің қадірін білетін спортшылар жоғарғы: «Шәмілді қудалану тоқтатылсын» деген өтініш жазған болатын. Бірақ оларға: «Шәмілдің кебін кигілерің келмесе тыныш отырындар» деген ескерту жасалыпты. 1989 жылы жазында Шәміл інісінің артынан Мәскеуге барды.

Кезінде совет одағының мемлекеттік спорт комитетінің төрағасы Пономеренко В.А мен кездесіп қалады. Ол бірден: «Шәміл, қайда жоғалып кеттің?» деп құшағын жаяды. Қолтығынан жетелеп үйіне алып барады. Асықпай ұзақ сөйлесіпті. Шәміл жағдайын айтады. Ана кісі «бара бер, мен сенің шаруанды реттеп беремін» деп шығарып салады. Алматыға келісімен бір апта өтпей жатып, Мәскеудің шешімімен Шәміл Қазақстанның аға жаттықтырушысы қызметіне шақырылғаны белгілі болды. Бұл жаналық Шәміл үшін үлкен бақыт еді. Бірақ барлық құжаттарын көтеріп, тиісті орынға барғанда, «Сені жұмысқа алмайтын болдық» деп шешімін тағы қайтарды. Шәмілмен Пономенко В.А. арасындағы байланыс осы уақыт аралығында өзге белгісіз біреулердің қастандықпен үзілген болатын. Ақша төлемеген болса да үй телефоны жарым жылға ұзақ арадағы уақытқа өшіп қалған болатын. Сол жылдың күзінде, яғни 1989 жылы Шәміл қайтыс болды. Небәрі 33 те еді. Қайтыс болған күні әдеттегідей жаттығуға барып келген болатын. Түрінен де еш нәрсе байқалмаған. Әйелі сол күні балаларымен қонаққа бара жатқанын және сонда қонып қалатын да ескертіп кеткен екен. Таңертеңгісін келгенде бөлмеден оның өлі денесін тауып алған [4].

Қорыта келгенде сөз түйінін мемлекетіміздің туы елбасымыз өзге мемлекетке іс сапармен барғанда және спортшыларымыз жоғары тұғырға көтерілген жағдайда, жоғары көтерілетіндігін ескере отырып, елі үшін, жері үшін бейбітшілік заманда еліміздің мықтылығын, қанының тазалығын жеңіспен дәлелдейтін спортшыларымызды саясаттың құрбаны етуге жол бермей, оларға жағдай жасап, спорттың ең жоғарғы шыңына жеткен спортшыларды кейінгі жастарымызға үлгі етерліктей, Олардың бойындағы дарынды қасиеттерін мұра ретінде кейінгі жас спортшыларға қалдыру мақсатында жаттықтырушылық қызметін ұсынуды қолдаған дұрыс деп табамыз.

1. Қ.Р Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы «Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» 2006 ж.

2. Жұлдыздар отбасы. Назерке Сұлтанбек. Бітімі бөлек палуан. Бүгін Ш.Серіковтің туған күні. 05.03.2011 ж.

3. Жолымбетов Ә., Кульназаров А. Спортивный Казахстан Энциклопедический справочник. 2004 г. – 195 с.

4. Жолымбетов Ә. Бес шығыршық «Ер намысы» – Алматы: Жалын, 1991 ж. 176-184 б.

Резюме

В данной статье предоставлены материалы исторических исследовательских работ на примере чемпион Олимпийских игр Сериков Шамил.

Summary

In this article were appeared the materials of historical and investigational works to examples of a champion of olympic games Serikov Shamyil.